

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI

JANA PAWŁA II

Wydział Teologii

Instytut Teologii Pastoralnej i Katechetyki

Mateusz Pisarek

**Cyfrowe narzędzia edukacyjne w dydaktyce nauczania religii
Studium katechetyczne**

Rozprawa doktorska z katechetyki
napisana na seminarium z katechetyki
psychologiczno-pedagogicznej
pod kierunkiem
ks. dra hab. Pawła Mąkosy, prof. KUL

Lublin 2018

Spis treści

Wykaz skrótów	5
Wstęp.....	7
Rozdział I	
Stanowisko Kościoła wobec nowych technologii.....	13
1.1. Rozwój myśli Kościoła na temat środków społecznego przekazu.....	14
1.2. Komputer i Internet w działalności ewangelizacyjnej Kościoła	49
1.3. Etyczno-moralne aspekty zastosowania mass mediów	66
Rozdział II	
Założenia i realizacja edukacji cyfrowej w Polsce	85
2.1. Technologie informacyjno komunikacyjne w edukacji szkolnej	87
2.2. Program „cyfrowa szkoła”	104
2.3. Otwarte Zasoby Edukacyjne warunkiem rozwoju edukacji cyfrowej.....	123
Rozdział III	
Cyfrowe narzędzia do nauczania religii	135
3.1. Strony internetowe.....	136
3.2. Portale katechetyczne	159
3.3. Serwisy katechetyczne	180
3.4. Multibooki.....	199
Zakończenie	227
Bibliografia	245

Wykaz skrótów

- AAS – Acta Apostolicae Sedis
- AN – Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. Instrukcja duszpasterska o przekazie społecznym *Aetatis novae*.
- CA – Encyklika Jana Pawła II *Centesimus annus*.
- CiV – Encyklika Benedykta XVI *Caritas in veritate*.
- CP – Papieska Komisja ds. Środków Społecznego Przekazu. Instrukcja duszpasterska o środkach społecznego przekazu *Communio et progressio*.
- DCE – Encyklika Benedykta XVI *Deus caritas est*.
- DIM – Encyklika Piusa XI *Divini Illius Magistra*.
- DSP – Sobór Watykański II, Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu Dekret o środkach społecznego przekazywania myśli, *Inter mirifica*.
- EN – Adhortacja apostołska Pawła VI *Evangelii nuntiandi*
- KDK – Konstytucja duszpasterska Soboru Watykańskiego II o obecności Kościoła w świecie współczesnym *Gaudium et spes*.
- KKK – *Katechizm Kościoła Katolickiego*.
- KPK – *Kodeks Prawa Kanonicznego*.
- MP – Encyklika Piusa XII o kinematografii, radiu i telewizji *Miranda prorsus*.
- MV – Encyklika Grzegorza XVI *Mirari vos*.
- NeN – Encyklika Piusa IX *Nostis et nobiscum*.
- RMś – Encyklika Jana Pawła II *Redemptoris missio*.
- RNP – *Roczniki Nauk Prawnych*.
- SR – List Apostolski Jana Pawła II *Szybki rozwój* do osób odpowiedzialnych za środki społecznego przekazu.
- ŚDŚSP – Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu.
- VC – Encyklika Piusa XI *Vigilanti cura*.

Sigła biblijne podano za: Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Wyd. 4. Poznań; Warszawa: Pallottinum 1989. [Biblia Tysiąclecia].

W pozostałych przypadkach użyto skrótów ogólnie przyjętych.

Wstęp

„Przestań się lękać, a przemawiaj i nie milcz, bo Ja jestem tobą” (Dz 18,9-10), tymi słowami Jezus zwrócił się do św. Pawła, który przebywał w Koryncie. Czuł on, że jest sam i bał się mówić o Bogu, gdyż obawiał się o siebie i swoje życie, czuł wewnętrzny lęk przed misją ewangelizacji Koryntu. Słowo Boga wyprowadziło jednak Pawła z zamknięcia i dodało mu otuchy, aby głosić Ewangelię.

Dziś, po ponad dwóch tysiącach lat, słowa Jezusa są nadal kierowane do Jego uczniów, ponieważ dzisiejszy człowiek doświadcza różnych lęków oraz blokad. Często towarzyszą mu obawy przed publicznym wyznaniem wiary a także lęk przed świadczeniem o niej w swoim codziennym życiu. Dzisiejszy chrześcijanin często woli milczeć niż powiedzieć innym o Chrystusie, choć Bóg zapewnia o swojej obecności, pomocy.

Papież Jan Paweł II w swoim nauczaniu często podejmuje tematykę mediów, która towarzyszy mu od początku pontyfikatu. Już podczas Mszy inauguracyjnej swój pontyfikat zachęca: „Nie lękajcie się! Otwórzcie, otwórzcie na oścież drzwi Chrystusowi! Otwórzcie dla Jego mocy zbawczej granice państw, systemów ekonomicznych, systemów politycznych, rozległe dziedziny kultury, cywilizacji, postępu!”¹. Ojciec Święty apeluje, aby nie odrzucać tego wszystkiego, co może pomóc w jednoczeniu ludzi z Bogiem. Jan Paweł II przekonuje i wierzy, iż nowe media są nieodzownym elementem współczesnej ewangelizacji.

Niepokój związany z nowym wynalazkiem technicznym jest zjawiskiem dobrze znanym i towarzyszącym większości zdobyczy technologicznych. Tego typu obawy budzi król Tamuz, opisany przez Platona w *Fajdrosie*, który dostrzega równocześnie walory oraz mankamenty wynalazku pisma. Według niego pismo może oduczyć ludzi zdolności zapamiętywania². Nawet w czasach rodzącej się rewolucji przemysłowej robotnicy niszczyli maszyny w obawie przed bezrobociem (tzw. ruch luddystów)³. W latach 50. XIX wieku w Polsce również miał miejsce bunt pracowników połączony z niszczeniem maszyn. Przyczyną buntu był nadmierny napływ zagranicznych towarów i zastąpienie części pracowników maszynami.

¹ Jan Paweł II. *Homilia na rozpoczęcie pontyfikatu* (22.10.1978): AAS 70 (1978). 947.

² Platon. *Fajdros*. Tłum. L. Regner. Warszawa 2004. 247 d-275 b.

³ Luddyzm – angielski radykalny ruch społeczny z początkowego okresu rewolucji przemysłowej (1811-1813), którego przedstawiciele składali się głównie z wolnych chałupników, rzemieślników i tkaczy. Ruch związany z akcją niszczenia maszyn fabrycznych (zwłaszcza warsztatów tkackich), będący reakcją na przemianę zachodzącą w wyniku rewolucji przemysłowej.

Zasadnicza różnica między cyfrowymi narzędziami edukacyjnymi a analogowymi polega na tym, że te nowoczesne pomoce charakteryzuje bardzo atrakcyjny i oddziałujący na wiele zmysłów przekaz wiedzy. We współczesnym modelu edukacyjnym często wykorzystuje się obraz również ruchomy oraz dźwięk. W cyfrowym modelu nauczania uczeń staje się twórcą, a nie tylko uczestnikiem procesu dydaktycznego. Nowe technologie edukacyjne to również edukacja przez zabawę, która zapewnia wysokie efekty kształcenia. Taka edukacja przynosi szereg korzyści nie tylko uczniom, ale także nauczycielom, którzy mają możliwość kreowania własnych scenariuszy lekcji, sprawnej ewaluacji wiedzy uczniów, prowadzenia lekcji poza budynkiem szkoły i dostęp do wiedzy na żądanie.

Kwestia dotycząca cyfrowych narzędzi edukacyjnych w dydaktyce nauczania religii niezbyt często podejmowana jest przez dydaktyków oraz katechetów. Rzadko jest więc przedmiotem refleksji naukowej. W polskiej literaturze istnieją już jednak publikacje dotyczące wykorzystania cyfrowych narzędzi w katechezie, wśród nich takie jak: *Środki informatyczne w katechetycznej działalności Kościoła* ks. Adama Niwińskiego⁴, *Informatyka w służbie Kościołowi. Możliwości zastosowania komputerów w kurii diecezjalnej, seminarium duchownym oraz w parafiach* ks. Józefa Klocha i Władysława Iwańca⁵, *Kościół w Polsce wobec Web 2.0, W jaki sposób Internet może służyć uczelni katolickiej, Wolność w Internecie, Wy płynąć na głębię: stosowanie technologii informatycznych i Internetu w Kościele w myśli Jana Pawła II* Ks. Józefa Klocha⁶, a także *Cyberprzestrzeń w warsztacie pracy edukacyjnej nauczyciela religii – szansa czy zagrożenie?*, *Edukacja czytelnicza i medialna młodzieży jako integralny element szkolnego nauczania religii*, Anny Zellmy⁷, *Komputer i Internet w dydaktyce nauczania religii, Mass media narzędziem czy środowiskiem katechezy?*, *Miejsce i rola współczesnych mediów w katechezie, Nauczanie religii wobec cyfryzacji polskiej szkoły*, ks. Pawła Mąkosy⁸.

⁴ A. Niwiński. *Środki informatyczne w katechetycznej działalności Kościoła*. Kraków 2004.

⁵ *Informatyka w służbie Kościołowi. Możliwości zastosowania komputerów w kurii diecezjalnej, seminarium duchownym oraz w parafiach*. W: *Internet i Kościół*. Red. J. Kloch. Warszawa 2011.

⁶ J. Kloch. *Kościół w Polsce wobec Web 2.0*. Kielce 2013; *W jaki sposób Internet może służyć uczelni katolickiej*. W: *Kościół a Europa w dobie współczesnej*. Red. M. Olszewski, E. Kirstukas. Wilno 2010 s. 111-126.

⁷ A. Zellma. *Cyberprzestrzeń w warsztacie pracy edukacyjnej nauczyciela religii – szansa czy zagrożenie?*. „Świat i Słowo” 1(22)/2014 s. 185-196; *Edukacja czytelnicza i medialna młodzieży jako integralny element szkolnego nauczania religii*. „Studia Elbląskie” 6/2004-2005 s. 113-124.

⁸ P. Mąkosy. *Komputer i Internet w dydaktyce nauczania religii*. W: *Środki audiowizualne w katechezie*. Red. S. Kulpaczyński. Lublin 2004 s. 183-202; *Mass media narzędziem czy środowiskiem katechezy?*. W: *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*. Red. A. Kiciński. Poznań 2007, s. 375-395; *Miejsce i rola*

Z punktu widzenia rozprawy doktorskiej do ciekawych pozycji naukowych zaliczyć można także następujące pozycje: *Możliwości zastosowania Internetu w misji Kościoła* Arkadiusza Domaszka⁹, *Internet w duszpasterstwie Kościoła katolickiego* Doroty Kuczwał¹⁰, *Metody pracy z zastosowaniem środków audiowizualnych w katechezie*, *Multimedialne pomoce dydaktyczne w katechezie*, *Techniki multimedialne w katechezie* ks. Stanisława Łabendowicza¹¹, *Kościół w świecie mediów* Katarzyny Pokornej-Ignatowicz¹², *Multimedia w nauczaniu religii* ks. Mariana Zajęca¹³ oraz *E – katecheza: aplikacje, portale i media społecznościowe na lekcjach religii* Adama Ligęzy¹⁴.

Istnieje jednak potrzeba przedstawienia aktualnie dostępnych narzędzi cyfrowych, które mogą i powinny być wykorzystane w nauczaniu religii. Tego zadania podejmuje się autor niniejszej pracy.

Głównym problemem pracy jest uzyskanie odpowiedzi na pytanie: Jakie są obecnie dostępne w Polsce, cyfrowe narzędzia katechetyczne i jaka jest ich przydatność katechetyczna? Przybliżenie koncepcji oraz charakterystyka wdrażania edukacji cyfrowej w Polsce stanowiąc będą pomoc w odpowiedzi na wyżej postawione pytanie.

Na problematykę pracy składać się będą następujące kwestie: ukazanie kształtowania się myśli Kościoła na temat mediów od stanowiska nieufnego, obojętnego poprzez krytyczną i ostrożną akceptację do coraz większego zainteresowania nowymi mediami; wskazanie jaką nadzieję Kościół pokłada w komputerach i Internecie, w kontekście nowej ewangelizacji; podkreślenie kwestii moralno-etycznych w korzystaniu z mass mediów oraz zwrócenie uwagi na edukację medialną młodego pokolenia; przybliżenie w jaki sposób w Polsce realizowana jest edukacja cyfrowa, jakie są jej główne obszary i jaki jest jej cel; zwrócenie uwagi na prawa autorskie w nowych technologiach; ukazanie istotnych dla katechezy stron, portali, serwisów internetowych oraz poddanie ocenie multibooków do nauczania religii.

współczesnych mediów w katechezie. „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” 5/2013 nr 60 s. 115-128; *Nauczanie religii wobec cyfryzacji polskiej szkoły*. „Roczniki Teologiczne” 2014 z. 11 s. 25-38.

⁹ A. Domaszek. *Możliwości zastosowania Internetu w misji Kościoła katolickiego*. Kraków 2013.

¹⁰ Kuczwał D. *Internet w duszpasterstwie Kościoła katolickiego*. „Perspectiva” 9:2010 nr 1(16) s. 70-95.

¹¹ S. Łabendowicz. *Metody pracy z zastosowaniem środków audiowizualnych w katechezie*. „Zeszyty Formacji Katechetów” 39/2010 nr 1 s. 81-86; *Multimedialne pomoce dydaktyczne w katechezie*. „Zeszyty Formacji Katechetów” 51/2013 nr 3 s. 69-76; *Techniki multimedialne w katechezie*. „Zeszyty Formacji Katechetów” 56/2014 nr 4 s. 96-104.

¹² K. Pokorna-Ignatowicz. *Kościół w świecie mediów. Historia-dokumenty-dylematy*. Kraków 2002.

¹³ M. Zajęca. *Multimedia w nauczaniu religii*. „Przegląd Uniwersytecki” 25:2013 nr 5-6 s. 54.

¹⁴ A. Ligęza. *E – katecheza: aplikacje, portale i media społecznościowe na lekcjach religii*. Kraków 2016.

Rozprawa doktorska powstawać będzie w oparciu o krytyczną analizę źródeł oraz syntezę wniosków. Podczas wnikliwej analizy wybranych dokumentów Kościoła katolickiego dotyczących środków społecznego przekazu zastosowana zostanie w głównej mierze, metoda analityczna, zaś metoda syntezy pozwoli wydobyc najistotniejsze problemy i postawienie konkluzji. Rozważania wokół dostępnych narzędzi cyfrowych do nauczania religii prowadzone będą według schematu: przedstawienie narzędzia, krytyczna ocena i podsumowanie.

Choć istnieją publikacje na temat cyfrowych narzędzi wykorzystywanych w nauczania religii, to ciągle istnieje potrzeba aktualizacji obecnego stanu wiedzy na ten temat, albowiem co jakiś czas powstają nowe narzędzia, a inne nie są już aktywne. Już w chwili obecnej powstała nowa „Podstawa Programowa Katechezy Kościoła katolickiego w Polsce” z 2018 roku. W kontekście ciągle i zmieniającej się kultury, mentalności oraz postępu technologicznego jeszcze bardziej słuszne staje się podjęcie tego problemu. Dotychczasowe publikacje w pełni nie wyczerpują tego tematu, a często też odnoszą się do starszych dokumentów. Analizie zostaną poddane publikacje, które nie tylko ogólnie poruszają problem nowoczesnych technologii w edukacji, ale dotyczą bezpośrednio cyfrowych narzędzi wykorzystywanych w katechezie.

Rozprawa składa się z trzech rozdziałów. W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Stanowisko Kościoła wobec wyzwań nowych technologii* przedstawione i omówione zostaną dokumenty Kościoła katolickiego podejmujące tematykę wykorzystania środków społecznego przekazu w działalności katechetycznej. Przybliżone zostaną głównie papieskie (Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka) orędzia na Światowe Dni Środków Społecznego Przekazu, encykliki papieskie: *Nostis et nobiscum* Piusa IX, *Divini illius Magistri* i *Vigilanti cura* Piusa XI, *Miranda prorsus* Piusa XII, dokumenty wydane przez Papieską Komisję ds. Środków Społecznego Przekazu: *Communio et progressio*, *Aetatis novae*, *Etyka w środkach społecznego przekazu*, *Etyka w Internecie*, *Kościół a Internet*, soborowy dekret *Inter mirifica* oraz inne adhortacje, listy apostołskie, homilie i przemówienia. Przeanalizowane dokumenty Kościoła katolickiego będą podstawą do dalszych rozważań w tej materii.

Rozdział drugi, zatytułowany *Założenia i realizacja edukacji cyfrowej w Polsce* przybliży sytuację, charakter i rolę narzędzi cyfrowych na polskim rynku edukacyjnym. W pierwszej kolejności określone zostanie czym są technologie informacyjno-komunikacyjne, jakie są ich charakterystyczne obszary działania, a następnie omówione zostanie ich funkcjonowanie w edukacji szkolnej. Następnie opisany zostanie przebieg

i realizacja rządowego programu „cyfrowa szkoła” przygotowanego przez Ministerstwo Edukacji Narodowej. Tutaj też określony zostanie charakter i działanie e-podręczników. Na koniec przepracowana będzie kwestia Otwartych Zasobów Edukacyjnych oraz udostępniania praw autorskich charakteryzująca cyfrowe materiały edukacyjne. Omówiona zostanie także licencja Creative Commons stosowana we współczesnych cyfrowych technologiach.

W trzecim i zarazem ostatnim rozdziale, krytycznej analizie zostaną poddane cyfrowe pomoce katechetyczne, z których korzystać mogą nauczyciele religii, uczniowie, rodzice oraz wierni. Stąd tytuł tej części będzie brzmiał następująco: *Cyfrowe narzędzia do nauczania religii*. Z racji na znaczącą ilość takich narzędzi zostały wybrane tylko niektóre dla zarysowania ogólnej wizji ich przydatności. Na początku omówione zostaną strony internetowe szczególnie przydatne w działalności katechetycznej. Jako drugie w kolejności przybliżone zostaną katechetyczne portale internetowe w różnych formach, dedykowane dla różnych grup wiekowych, posiadające szerokie spektrum wykorzystania. Potem analizie poddane zostaną serwisy katechetyczne szczególnie przydatne katechetom w przygotowywaniu lekcji religii. Prezentowane będą szczególnie te serwisy, które udostępniają dużą ilość materiałów edukacyjnych w różnych formach. Na koniec pracy poddane zostaną multibooki do nauczania religii, lecz nim to nastąpi najpierw określone zostanie czym one są, z jakich charakterystycznych elementów się składają oraz jakie pełnią funkcje.

Rozdział I

Stanowisko Kościoła wobec nowych technologii

Początek XXI wieku niesie niezwykle intensywne przemiany dotykające wszystkich sfer życia człowieka. Dzisiejszy globalizm cechuje celowa i świadoma migracja ludności, wzrost przepływu kapitału, wzrost wartości obrotów światowego handlu, rozpowszechnianie się nowoczesnej technologii, transformacja systemowa zmieniająca kształt globalnego rynku kapitalistycznego, liberalnego oraz przemiany kulturowe i polityczne¹⁵.

Bogaty w przemiany, spowodowane rozwojem nowych technologii, czas ostatnich dziesięcioleci przyczynił się do sformułowania licznych pojęć z tym związanych: rewolucja informacyjna, wiek komputerowy, trzecia fala, społeczeństwo informacyjne itp.¹⁶. Dzięki postępowi technologicznemu, dokonującemu się na oczach wielu ludzi, każdego dnia dostrzec można nowe pojęcia, które weszły lub wchodzi w użycie. Rozwój jest tak ogromny, że nie nadążamy za nowinkami techniki i nie znamy wszystkich pojęć oraz ich znaczenia, ograniczając się tylko do tych, które są nam przydatne w życiu codziennym.

Postęp i nowe technologie dotykają też Kościół, który wobec nich nie może pozostawać obojętny. Liczne wyzwania podejmowane przez Kościół otwierają nowe możliwości prowadzenia skuteczniejszej działalności. Dlatego istnieje potrzeba, aby na początku tejże pracy ukazać jakie jest stanowisko Kościoła katolickiego wobec dokonujących się zmian i powstających nowych technologii.

W swoich oficjalnych wypowiedziach Magisterium Kościoła wielokrotnie podejmuje zagadnienie komputerów i Internetu, ale też nowych technologii. Wobec dokonujących się zmian i wyzwań współczesności Kościół katolicki zajął oficjalne stanowisko, którego fundamentem są dokumenty Soboru Watykańskiego II z lat 1963-1965 oraz encyklik, listów duszpasterskich i wypowiedzi papieża Polaka, Karola Wojtyły – Jana Pawła II¹⁷. Dzięki tym kierunkom, które zostały wytyczone przez Kościół jest on przygotowany do rozwiązywania problemów, które niesie proces globalizacji otoczenia człowieka i jego samego. Współczesna społeczna nauka Kościoła opiera się na zasadach

¹⁵ *Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne* 2. Red. M. Winiarski. Wrocław 2005. s. 87-88.

¹⁶ K. Sitkowska. *Kościół wobec wyzwań nowych technologii*. „Kultura – Media - Teologia”. 2010(2) nr 2. s. 87-88.

¹⁷ *Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne...* jw. s. 90.

chrześcijańskiego humanizmu i wykazuje dalekowzroczny realizm, objawiający się nieuchronnością doświadczenia kolejnych etapów drogi globalizmu.

Pierwsza część pracy podejmować będzie tematykę środków społecznego przekazu w kontekście dokumentów Kościoła katolickiego. Najpierw zostanie ukazana intensyfikacja myśli dotycząca środków społecznego przekazu. Warto wspomnieć tu o papieżu Pawle VI, który już w 1967 r. zainaugurował pierwszy Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu. W kolejnej odsłonie tego rozdziału poruszone będzie zagadnienie działalności ewangelizacyjnej Kościoła, a dokładnie wykorzystanie w tej działalności komputera i Internetu. Wiadomo nie od dziś, że to jeden z głównych sposobów komunikowania się z ludźmi, a więc środek za pomocą, którego można dotrzeć do ogółu populacji ludzkiej. Ostatnia część tego rozdziału pomoże bliżej przyjrzeć się obowiązkom, jakie wynikają z wykorzystania mass mediów. Szczególna uwaga skupiać się tu będzie na wymiarze etycznym – moralnym dotyczącym nie tylko osoby wykorzystujące mass media do zdobywania informacji, ale przede wszystkim te osoby, które są odpowiedzialne za przekazywanie informacji przy pomocy mass mediów.

1.1. Rozwój myśli Kościoła na temat środków społecznego przekazu

Głoszenie Ewangelii to zasadniczy cel Kościoła, czyli oznajmianie objawionej przez Boga Dobrej Nowiny o zbawieniu i godności osoby ludzkiej. Dostrzegając globalne przemiany w obrębie nowych technologii komunikowania, należy stwierdzić, że Kościół stoi przed istotnym wyzwaniem i nowymi sposobami komunikowania, którym jest: głoszenie prawdy o żyjącym Chrystusie – Odkupicielu człowieka oraz prowadzenia szeroko pojętej formacji chrześcijańskiej¹⁸. W dzisiejszym świecie wspomniane wyzwanie jeszcze głośniejsz rozbrzmiewa ze względu na to, że nowe technologie komunikowania dzięki swej naturze, formie przekazu treści i swej strukturze organizacyjnej formują środowisko życia człowieka, jego wrażliwość, sposób myślenia i postrzegania świata.

Kościół katolicki nie pozostaje obojętny wobec ciągłego rozwoju środków społecznego przekazu, dlatego od samego początku kształtowania się mediów Magisterium Kościoła katolickiego naucza w jaki sposób i do czego wykorzystywać przekaz społeczny. Bogactwo kościelnych dokumentów na ten temat jest tak duże, iż należy ograniczyć się jedynie do analizy najistotniejszych dokumentów. Ze szczególnym

¹⁸ *Środki Społecznego Przekazu w Służbie Człowieka i Kościoła w Polsce*, 1.

naciskiem na wykorzystanie środków społecznego przekazu do głoszenia orędzia zbawienia.

Wypełniając nakaz Boga skierowany do człowieka w momencie stworzenia, aby czynić sobie ziemię poddaną (por. Rdz 1,28), Kościół dąży do tego, aby bogatą rzeczywistość środków społecznego przekazu czynić poddaną podstawowym wartościom, które za zadanie mają obronę godności człowieka jako osoby stworzonej na obraz i podobieństwo Boga (por. Rdz 1,27)¹⁹.

Historię ludzkiego komunikowania z punktu widzenia wiary można postrzegać jako długą drogę wiodącą spod wieży Babel – symbolu załamania się komunikacji (por. Rdz 11,4-8) do Pięćdziesiątnicy i daru języków (por. Dz 2,5-11) – do odtworzenia komunikacji mocą Ducha Świętego zesłanego przez Syna. Posłany na świat, aby zwiastować Dobrą Nowinę (por. Mt 28,19-20; Mk 16,15), Kościół ma misję głoszenia Ewangelii aż do końca czasów i wie, że dzisiaj wymaga to korzystania z mediów²⁰.

Aby ukazać z czego wypływała ostrożność i krytycyzm Kościoła w stosunku do środków społecznego przekazu oraz okoliczności, w jakich rozwijały się media przez ponad sto lat należy cofnąć się do XIX wieku. Wtedy właśnie rozwija się technologia drukarska, powstają nowe dzienniki, dające większą możliwość ukazywania szerszego spektrum poglądów. Ten czas dla Kościoła nacechowany był nieufnością wobec mediów, ze względu na konfrontację poglądów, szerzący się ateizm i komunizm, hołdowanie rozumowi, przeciwstawianie się wierze, kult postępu technicznego, podważanie zasad moralności. Zauważone zostały rodzące się nowe prądy myślowe, które zmierzały w niepokojącym kierunku. Wobec tak nakreślonego kontekstu historycznego trudno się dziwić, że Kościół odnosił się z dużym dystansem do mediów masowych²¹.

Poddając analizie dokumenty Kościoła katolickiego podejmujące zagadnienie środków społecznego przekazu nie sposób nie wspomnieć o encyklice *Mirari vos* papieża Grzegorza XVI, która pochodzi z 1832 roku. Encyklika przedstawia pesymistyczny obraz świata, w którym panuje pycha, pogarda dla świętości, ataki na Stolicę Apostolską i boski autorytet Kościoła. Uwidacznia się w niej radykalne potępienie liberalizmu jako ideologii i kierunku politycznego odrzucającego tezy o prawie do rewolucji, o rozdziale Kościoła

¹⁹ *Środki Społecznego Przekazu w Służbie Człowieka i Kościoła w Polsce*. Pkt. 2; Por. RH 14.

²⁰ Por. Sobór Watykański II. DSP. 3; Paweł VI. EN. 45; Jan Paweł II RMs. 37; Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. CP. 12fr134.

²¹ M. Robak. *Czy Kościół lubi Internet? Sieć komputerowa w świetle wypowiedzi Kościoła katolickiego*. W: *Internet i nowe technologie – ku społeczeństwu przyszłości*. Red. T. Zasępa i R. Chmura. Częstochowa 2003 s. 55-56.

od państwa; prawnej równości religii, wolności prasy i wolności głoszenia nauki jako ideału i postępu²².

Już wtedy Kościół widział jak prężnie rozwijają się środki społecznego przekazu. Dostrzegł również szereg aspektów pozytywnych jakie niosą one ze sobą. Jednak papież przestrzega też o bardzo zgubnym rozwoju wolności druku, który rozpowszechniać może różne błędy, w tym religijne. Zjawisko rozprzestrzeniania się druków jest bardzo silne, gdyż owe uchybienia pojawiają się w prasie, książkach, broszurach, które pełne są złośliwości i obejmują całą ziemię. Nie wystarczy jedno pismo wydane w obronie prawdy i religii pośród tak wielu tekstów nastających na Kościół i wiarę katolicką. Zdaniem papieża świadome czynienie zła i pomnażanie go w nadziei, że wyniknie z niego cokolwiek dobrego jest niegodne i wbrew wszelkiemu prawu (por. MV 15).

Wraz z rozkwitem, znaczeniem i oddziaływaniem prasy pojawiła się w świecie nowa jakość komunikacji społecznej. Pojawił się również nowy sposób prezentowania poglądów i stanowisk, który niekiedy odbiegał od tych, prezentowanych przez Kościół. Częste ataki na Kościół oraz brak wpływu na to nowe medium wywołał w strukturach Kościoła reakcję niechęci i zagrożenia. Dlatego też, w pierwszych wypowiedziach papieży na temat środków społecznego przekazu, można odnaleźć słowa potępienia doktryny liberalnej, wolności sumienia, słowa i druku²³.

U podstaw formowania się refleksji etycznej środków społecznego przekazu było rozróżnienie prasy na dobrą i złą (NeN 15). W encyklice papieża Piusa IX z 1849 r. *Nostis et nobiscum*²⁴ znajdują się słowa krytykujące szkodliwą prasę, ale też zalecające wydawanie dobrej²⁵. Taki podział miał na celu wykazanie niebezpieczeństw, jakie wynikały z nowych wówczas środków przekazu – prasy, radia i kinematografii.

O sukcesywnym otwieraniu się Kościoła na środki społecznego przekazu można mówić od drugiej połowy XIX wieku. W Rzymie w 1850 r. ukazuje się pierwsze czasopismo katolickie – *La Civiltà Cattolica*, zaś jedenaście lat później *L'Osservatore Romano*, jako formalna instytucja Stolicy Apostolskiej. Kolejnym papieskim

²² Grzegorz XVI. Encyklika *Mirari vos*. 15.08.1832. W: *Kościół o środkach komunikowania myśli*. Red. J. Góral, K. Klauza. Biblioteka *Niedzieli*. Częstochowa 1997 s. 7.

²³ P. Gabara. *Teologia a teoria komunikacji*. [online] [dostęp: 02.01.2014] Dostępny w Internecie: < ścieżka dostępu: <http://www.kkbids.episkopat.pl/uploaded/a75/Anamnesis75-6%20str.%2094-107.pdf> >.

²⁴ Pełny tekst encykliki znajduje się [online][dostęp: 08.02.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://www.rodzinaKatolicka.pl/index.php/magisterium/47-b-pius-ix/29317-b-pius-ix-nostis-et-nobiscum--o-kociele-zagroonym-przez-rewolucj> >.

²⁵ A. Lewek. *Nowa ewangelizacja w duchu Soboru Watykańskiego II*. Katowice 1995 t. II. s. 109-113.

dokumentem z 1882 r. jest encyklika Leona XIII *Etsi nos*²⁶ o położeniu Kościoła we Włoszech. Ojciec Święty zwraca uwagę na spadek znaczenia wartości katolickich i wzywa katolików do obrony wartości katolickich na świecie, zachęcając do zajęcia właściwej postawy i tworzenia chrześcijańskich kół młodzieżowych oraz robotniczych. Ponadto Leon XIII próbuje rozbudzić zapał do tworzenia pism katolickich jako przeciwwagi dla liberalnych i antyklerykalnych instytucji. Ojciec Święty zwraca uwagę na to, aby powoływać na duchownych osoby kompetentne i pobożne, gotowe do życia cnotliwego i pełnego pracy, zarówno intelektualnej jak i duchowej²⁷. Papież Leon XIII w ten sposób staje się propagatorem wartości chrześcijańskich i wzywa do rozwijania prasy katolickiej.

Przełom XIX i XX wieku, a dokładnie 1895 r. to pojawienie się filmu i kinematografu. Ten wynalazek okazał się kłopotliwy i traktowano go z dystansem. Na początku swojego istnienia miał on opinię ludowej rozrywki i kojarzył się z huczną zabawą, a nie głębokim przekazem. Z chwilą ukazania się pierwszych gorszących filmów, Kościół zareagował potępiając je i ostrzegł wiernych przed niebezpieczeństwem demoralizacji. Jednakże z czasem negatywna ocena kina zmieniła się. Dostrzeżono nową szansę dla działalności ewangelizacyjnej poprzez produkcję dobrych i religijnych filmów. Pierwszym promotorem tych inicjatyw był papież Pius XI.

Wezwanie do aktywnego wykorzystania kinematografii w strukturach kościelnych zostało zawarte w dwóch encyklikach papieża Piusa XI. Pierwszą z nich jest *Divini Illius Magistri*²⁸ z 1929 r., która podaje wytyczne dla chrześcijańskiego wychowania młodzieży. Dla prowadzonej analizy istotne są dwa numery dokumentu: 90. i 91., które poruszają problematykę książek i widowisk, które nie służą wychowaniu młodzieży. Ojciec Święty kieruje szczególną uwagę ku zgubnym skutkom jakie powodują złe książki, pisma, filmy i audycje radiowe, które są szczególnie niebezpieczne dla niedoświadczonej młodzieży (DIM 90). Zaraz dalej papież wyraźnie zaznacza, że Kościół popiera naukę, sztukę i środki społecznego przekazu, lecz tylko wtedy, gdy stają się one pomocne w chrześcijańskim wychowaniu, natomiast gdy są one zależne od złych inspiracji i chęci zysku, prowadzą do deprawacji umysłów i obyczajów (DIM 91).

²⁶ Pełny tekst encykliki znajduje się [online][dostęp: 08.02.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: http://www.nonpossumus.pl/encykliki/Leon_XIII/etsi_nos/en.php >.

²⁷ W. Depo. *Środki społecznego przekazu*. [online] [dostęp: 03.01.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/depo/niedziela201303_media.html >.

²⁸ Pełny tekst encykliki znajduje się [online][dostęp: 11.02.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: http://www.kns.gower.pl/pius_xi/illius.htm >.

Nasuwa się zatem wniosek: kino może być pożyteczne dla katolików oraz stanowić może nośnik wzniosłych uczuć, a co za tym idzie może spełniać umoralniającą rolę.

Drugą istotną dla prowadzonej refleksji encykliką papieża Piusa XI jest *Vigilanti cura*²⁹ o widowiskach kinematograficznych z 1936 r., która w całości poświęcona jest filmowi. Wcześniej przytoczone dokumenty papieskie zawierają pouczenia obejmujące problematykę filmu, jednakże zostały one omawiane przy okazji innych kwestii. Dzięki autorowi tej encykliki film został oficjalnie objęty działaniami duszpasterskimi Kościoła. Papież poleca, aby kino było nie tylko rozrywką, lecz nowym narzędziem ewangelizacji (VC 16; 35). Mimo, iż dokument skierowany był do arcybiskupów amerykańskich, to jego wytyczne odnoszą się do wszystkich duchownych w całym katolickim świecie. Pius XI z całą aprobatą popiera działalność amerykańskiego Legionu Przyzwoitości, którego celem jest umoralnienie filmu. To przedsięwzięcie Legionu winno być kontynuowane oraz stać się inspiracją i przykładem dla innych instytucji katolickich w świecie. Stolica Apostolska zauważa ogromną szansę na poprawę filmów dzięki naciskowi opinii publicznej (VC 12).

Papież popiera propozycje niektórych rządów, które postanowiły wprowadzić urzędy bądź komisje podejmujące kwestię cenzury filmów, w których poza przedstawicielami władz zasiadli przedstawiciele Kościoła³⁰. Swoje polecenie Pius XI kieruje również do katolików pracujących przy produkcji filmów, którym poleca zorganizowanie rozległego działania na rzecz wcielania zasad moralności chrześcijańskiej w filmach, nad którymi pracują (VC 29-37). Zaś duchowni i wierni powinni wspierać ich w tych działaniach.

Encyklika *Vigilanti cura* poświęcona została filmowi, ale stanowić również może wykładnię poglądów Kościoła na temat środków masowego komunikowania. Zdaniem Ojca Świętego dobrze przygotowana, wieloaspektowa akcja, która ma na celu podporządkowanie filmu etyce chrześcijańskiej, pozwoli przynieść sukces, a efektem końcowym będzie włączenie filmu w działalność ewangelizacyjną Kościoła. Takie podporządkowanie wynika z nauczania Kościoła, gdyż on pozostaje decydem w kwestiach wychowania i ocen moralnych. Ówczesne władze duchowne nie akceptowały alternatywnych dróg oraz poszukiwań twórczych, innych poglądów

²⁹ Pełny tekst encykliki znajduje się [online][dostęp: 12.02.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: http://www.nonpossumus.pl/encykliki/Pius_XI/vigilanti_cura/index.php >.

³⁰ Stwierdzenie to odnosi się głównie do Włoch, gdzie w 1931 roku został powołany taki urząd, w skład którego wchodził przedstawiciel władz oraz „matka rodziny”. Niedługo potem usunięto z niego przedstawiciela intelektualistów, zastępując go działaczem partii faszystowskiej. Podaje za: W. Leszczyński. *Kościół i film*. Warszawa 1966 s. 78.

etycznych i społecznych, ale usiłowały też walczyć z nimi sądząc, że to jedyny sposób ochrony wiernych, Kościoła i moralności.

Należy również zaznaczyć, że dokument Piusa XI *Vigilanti cura* jest ostatnim tak doniosłym, dotyczącym środków społecznego przekazu. Ponadto wieńczy on pewną fazę rozwoju myśli teologicznej i nauczania Kościoła w odniesieniu do mass mediów. W encyklice zauważyć można brak wnikliwej refleksji teologicznej nad samym fenomenem kultury masowej i mass mediami. Podsumowując ten okres można go nazwać okresem walki o media, o uzależnienie od własnych inspiracji i oceny, bo tylko wtedy, realizując polecenia, które wskazał im Kościół, środki masowego przekazu będą stanowiły korzyść oraz nie wystawią odbiorców na niebezpieczeństwo³¹.

Znaczący progres w nauczaniu Kościoła na temat mediów dostrzec można od drugiej połowy XX wieku, jest to zarazem okres najistotniejszych zmian. Zapowiedzią tego stała się encyklika *Miranda prorsus*³² wydana 8 września 1957 roku przez papieża Piusa XII, za pontyfikatu którego nastąpiło autentyczne zainteresowanie Kościoła środkami przekazu, w tym telewizją. To pierwszy tak obszerny dokument, w którym środki społecznego przekazu: film, radio i telewizja zostały potraktowane wspólnie, jako nowy istotny fakt współczesnego świata. Omawiana encyklika Piusa XII nazywana jest „summą” przedpoborowego nauczania o środkach społecznego przekazu³³, ponieważ zawiera dokładną i wyraźną wykładnię stanowiska Stolicy Apostolskiej w tej dziedzinie.

Encyklika *Miranda prorsus* jest kontynuacją poprzedniej – *Vigilanti cura*, zawiera jednak szersze ujęcie i zorientowanie na nowe wynalazki jakimi są radio i telewizja. Dokument prezentuje stanowisko w świetle, którego wynalazki techniczne to dar Boga, który ma służyć ludziom, zaś Kościół winien czuwać nad tym, aby postęp techniczny nie prowadził do spadku wrażliwości moralnej oraz do zagrożenia wiary (MP 3-5). Papież w całości uznaje rangę środków masowej informacji oraz ich efektywność, która jest bardziej doniosła niż tradycyjne środki oddziaływania duszpasterskiego w wypełnianiu misji Kościoła. Warto dodać, że powszechną, typową właściwością nowych sposobów komunikowania jest możliwość wielowymiarowego oddziaływania³⁴.

We wstępnej części encykliki Pius XII ukazuje łączność środków masowego przekazu z nauką chrześcijańską, udowadniając ich zgodną genezę oraz zadania

³¹ K. Pokorna-Ignatowicz. *Kościół w świecie mediów*. Kraków 2002 s. 42-43.

³² Pełny tekst encykliki znajduje się [online][dostęp: 14.02.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: http://www.kns.gower.pl/pius_xii/miranda.htm >.

³³ Por. J. Chrapek bp. *Kościół wobec środków społecznego komunikowania*. „Ethos” 1989 nr 8 s. 235.

³⁴ Por. Pius XII. *Miranda prorsus*. W: *Kościół a kultura masowa*. Red. F. Adamski. Kraków 1984 s. 239.

zmierzające do przedłużenia misji Kościoła. Ponadto mass media winny nieść wartość moralną, ukazywać prawdę, która pomaga wzmacniać jedność między ludźmi i narodami, promować dobro, przekazywać wiedzę oraz rzetelną informację³⁵. W dalszej części papież wyszczególnia błędy obejmujące wolność rozpowszechniania, do których włącza korzystanie ze środków masowego przekazu tylko do celów politycznych i propagandowych oraz finansowych (narzędzie zysku).

W dokumencie *Miranda prorsus* papież wyznacza zadania władz państwowych oraz zrzeszeń zawodowych, podkreślając ich obowiązek względem Kościoła³⁶. Tym zadaniem miałyby być umożliwienie Kościołowi dostępu do środków przekazu. Jednocześnie Pius XII mobilizuje wszystkich wiernych, aby podjęli wszelkie zabiegi tak „aby Kościół mógł korzystać z tych wynalazków techniki i posługiwać się nimi do uświęcania dusz”³⁷. Według papieża, wykorzystanie mediów audiowizualnych powinno rozwijać się na dwóch płaszczyznach, z jednej strony ma to być dostarczanie rozrywki i wypoczynku, zaś z drugiej narzędzie udoskonalenia współczesnych społeczeństw, czyli „zjednoczenie wszystkich we wspólnym posiadaniu prawdziwych wartości”³⁸. Tylko gdy film, radio i telewizja będą służyć prawdzie i dobru powyższe cele zostaną wypełnione³⁹.

Wśród wielu aspektów poruszonych przez Ojca Świętego w tej encyklice znajdują się i te dotyczące modlitwy w intencji mediów. Papież wnioskuje o wprowadzenie raz w roku w całym Kościele dnia kinematografii i telewizji połączonego z modlitwą w tej intencji oraz odpowiednimi zaleceniami dla odbiorców⁴⁰. Wyliczając cechy przekazu telewizyjnego Pius XII, zauważa szerzącą się dostępność telewizji oraz jej wejście do domów rodzinnych. To wszystko zdaniem papieża może wiele zmienić w życiu religijnym, kulturalnym i moralnym każdego z członków rodziny, a w szczególności dzieci. Dlatego też nagłym wezwaniem staje się kształtowanie świadomości odpowiedzialności rodziców za korzystanie z telewizji⁴¹.

Pius XII zaznacza wyraźną konieczność wychowania ludzi do odbioru środków masowej komunikacji, ukształtowania ich sumienia i umysłu, aby rozsądnie odbierali i weryfikowali otrzymane treści, a nie tylko biernie poddawali się ich wpływowi. Dodatkowo duchowni winni być zaznajomieni z programami telewizyjnymi

³⁵ Por. Tamże s. 244-245.

³⁶ Pius XII. *Miranda prorsus*. 35.

³⁷ Tamże s. 242.

³⁸ K. Pokorna-Ignatowicz. *Kościół w świecie mediów*. Kraków 2002 s. 60-61.

³⁹ Pius XII. *Miranda prorsus*. W: *Kościół a kultura masowa*. Red. F. Adamski. Kraków 1984 s. 244.

⁴⁰ Por. Tamże s. 249.

⁴¹ Por. Tamże s. 258.

i wyświetlanymi filmami, które oglądają wierni. Sami powinni stawać się wzorem w roztropności i umiarkowaniu w korzystaniu z nowych zdobyczy technicznych⁴².

Encyklika *Miranda prorsus* papieża Piusa XII ewidentnie podkreśla, iż telewizja za pośrednictwem nieodpowiednich oddziaływań przekształcić się może w główny strumień niebezpieczeństw dla życia człowieka, a zwłaszcza dzieci i młodzieży oraz ogółu społeczeństwa. Jednak sposób rozwiązania tego problemu nie polega tylko na potępieniu i cenzurach, lecz odpowiedniej reakcji opinii publicznej oraz należnemu przygotowaniu do odbioru programów. Tak właśnie zaznacza się wyraźny progres w rozumieniu przez Kościół misji, jaką pełni telewizja w życiu człowieka, w stosunku do poprzedniego czasu, w którym dominował kierunek moralizatorsko – obronny⁴³.

Stosunkowo krótki pontyfikat papieża Jana XXIII to czas radykalnych przemian w działalności duszpasterskiej Kościoła i jego stosunku do świata. Jego nauczanie skupia się głównie na tematyce społecznej, a w jego nauczaniu dostrzec można zachętę do tworzenia sprawiedliwych relacji między ludźmi i państwami, bo tylko to jest zapewnieniem pokoju na świecie. W tej misji ogromne znaczenie mogą odegrać środki masowego przekazu, dlatego podczas wielu audiencji i przemówień papież nawiązuje do tej kwestii i przekonuje dziennikarzy do godnego wypełnienia swojego zadania⁴⁴. Jan XXIII przybliży dziennikarzom ich odpowiedzialność wobec ludzi oraz predyspozycje, jakie mogą wykorzystać w swej pracy. Podstawą wartości i celu działania mass mediów jest pragnienie dotarcia do prawdy⁴⁵. Wśród wielu zasług papieża warto przypomnieć tą, która dotyczyła przyznania wszystkim ludziom, w tym dziennikarzom, prawa docierania do prawdy różnymi drogami, prawa rozpowszechniania swoich poglądów oraz prawa każdego człowieka do uzyskiwania rzetelnych informacji.

Głębokiej refleksji teologicznej na temat środków społecznego przekazu dostarcza Sobór Watykański II. W trakcie jego obrad został uchwalony Dekret *Inter mirifica*⁴⁶, który został ogłoszony stosunkowo wcześnie, bo już 4 grudnia 1963 roku, jako drugi z szesnastu dokumentów soborowych. Warto dodać, że został on przyjęty przez nieczęsto spotykaną większość głosujących – 92. procent obecnych. Zaistniały fakt świadczyć

⁴² Por. Tamże s. 260.

⁴³ Por. J. Chrapek bp. *Kościół wobec środków społecznego komunikowania*. W: *Dziennikarski etos*. Red. Z. Kobylińska, R. D. Grabowski. Olsztyn 1996 s. 51-53.

⁴⁴ Zob. Jan XXIII. Oędzie radiowe *Nous sommes heureux* z 8.10.1963. W: *Środki społecznego przekazu w nauczaniu papieży XIX i XX wieku*. Maszynopis op.cit.

⁴⁵ Zob. Jan XXIII. Przemówienie *Al semplice cenno* z 22.02.1963. W: *Środki społecznego przekazu...op.cit.*

⁴⁶ Pełny tekst encykliki znajduje się[online][dostęp: 28.02.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://www.kns.gower.pl/vaticanum/inter.htm> >.

może o tym, że hierarchia kościelna uznała znaczenie mass mediów we współczesnym świecie oraz zdecydowała odnieść się do nich w formalnej doktrynie soborowej, podkreślając przy tym wyraźną chęć podjęcia tej kwestii.

Dekret o środkach społecznego przekazywania myśli *Inter mirifica* nie jest obszerny, albowiem jego polskie tłumaczenie liczy 9 stron. Aczkolwiek w hierarchii źródeł teologicznych nauczanie soboru znajduje się na jednym z najwyższych miejsc, zatem ranga dokumentu oraz jego emanacja stają się zachętą do podjęcia głębszej analizy tekstu. Choć sam dekret nie zalicza się do najznakomitszych, bądź odkrywczych dokumentów Vaticanum II, to jednak jest charakterystyczną ilustracją porozumienia reformatorów ze stanowiskiem reprezentowanym przez niechętnych postanowieniom Soboru Watykańskiego II⁴⁷. Ponadto dekret nie obejmuje świeżych merytorycznie koncepcji a tematyka nie jest wystarczająco rozwinięta, o czym świadczy chociażby objętość dokumentu (24. punkty).

Dekret *Inter mirifica* rozpoczyna krótka zapowiedź wyrażona w argumentach które przekonały Ojców Soboru do podjęcia tej kwestii. Padają w nim uzasadnienia, w których środki przekazywania myśli są jednym z symptomów geniuszu ludzkiego oraz kreują istotną rolę w formowaniu umysłowości i duchowości ludzi. Pierwsze słowa dokumentu zwracają uwagę na podziw z jakim należy spojrzeć na wynalazki techniki, a zwłaszcza na środki przekazu: „Kościół-Matka zdaje sobie sprawę z tego, że środki te, właściwie użyte, oddają rodzajowi ludzkiemu wielką przysługę, ponieważ przyczyniają się niemało do odprężenia i ubogacenia ducha oraz szerzenia i umacniania Królestwa Bożego. Wie jednak również, że ludzie mogą ich użyć przeciw zamierzeniom Stwórcy, obracając je na własną szkodę” (DSP 2).

Początek dokumentu wskazuje na prawo i obowiązek Kościoła, którym jest przepowiadanie Ewangelii, także przy użyciu mediów. Jak każdemu człowiekowi, tak również Kościołowi przysługuje prawo ich używania (DSP 3). Dokument określa charakter wykorzystania mass mediów i sposób pomocy człowiekowi w ich właściwym korzystaniu, ale próbuje też ochronić go przed niebezpieczeństwami nieprawidłowego ich używania⁴⁸. Zasadniczym *novum* w doktrynie soborowej było wyraźne zaznaczenie prawa do uczciwej, zgodnej z prawdą informacji. Odpowiednie posługiwanie się mediami

⁴⁷ K. Pokorna-Ignatowicz. *Kościół w świecie mediów*. Kraków 2002 s. 83.

⁴⁸ Dekret *Inter mirifica*. W: *Sobór Watykański II*. op.cit. s. 79.

uzależnione jest od tego czy użytkownicy, respektują zasady moralne oraz wcielają je w życie. Istotnym staje się zatem doskonalenie prawego sumienia⁴⁹.

Dekret *Inter mirifica* wymienia obowiązki, jakie są następstwem udziału mass mediów w życiu społecznym. Wyliczone zadania przypisane zostały poszczególnym odbiorcom i nadawcom: młodzieży, rodzicom, aktorom, pisarzom, producentom, reżyserom, władzom świeckim (DSP 10-12). Odbiorcy mają zadanie dobierać asymilowane treści pod kątem ich oceny moralnej oraz korzystać w tym celu z opinii „autorytetu”. Korzystając z mediów ludzie winni kierować się „umiarem i poczuciem karność” (DSP 10). Dodatkowo muszą również podejmować dialog nad problemem środków przekazu oraz objąć specjalną troską najmłodszych odbiorców. Dziennikarze, pisarze, aktorzy, reżyserzy i wszyscy włączeni w przemysł mass mediów powinni przestrzegać kodeksu moralnego. Mobilizuje się ich też do włączania się w zrzeszenia i organizacje, które to ułatwiają. Kształtowaniu należyj moralnie opinii publicznej pomaga lub szkodzi oglądanie filmów albo programów telewizyjnych.

Drugi rozdział dokumentu zawiera znacznie wyraźniejsze pouczenia i to właśnie z nich składa się ta część dekretu. To tutaj odnaleźć można wytyczne duszpasterskie dla duchownych oraz wiernych zajmujących się funkcjonowaniem mass mediów. Początek tego rozdziału opatrzony jest inspiracją do korzystania z tych środków w pracy apostołskiej⁵⁰. Dlatego Sobór zachęca do tego, aby korzystać z mediów owocnie oraz roztropnie przyglądać się powstającym niebezpiecznym przedsięwzięciom. Należy zatem dbać o rozwój dobrej prasy, filmu, radia i telewizji, wyrabiać w wiernych zwyczaj czytania prasy katolickiej, przyczyniać się do podwyższenia jakości technicznej oraz artystycznej, a szczególnie promować treści wzmacniające tożsamość chrześcijańską, co wiąże się z zakładaniem katolickich rozgłośni i troską o rozwój sztuki teatralnej (DSP 14).

Następny punkt dekretu *Inter mirifica* jest kontynuacją myśli rozpoczętej w poprzednim zapisie. Zawarte zostaje w nim wezwanie skierowane do kapłanów, zakonników oraz świeckich, aby odpowiednio przygotowali się do wykorzystania mediów. Ideą przewodnią staje się stwierdzenie nawołujące do przygotowania ludzi ku właściwemu odbiorowi przekazywanych treści. Dlatego pojawia się sugestia, aby kwestia środków społecznego przekazu była rozpatrywana w trakcie nauczania szkolnego i na katechezie. W tym względzie zaleca się poszerzenie programów nauczania jak również

⁴⁹ Tamże s. 80.

⁵⁰ Tamże. nr 13.

powołanie nowych szkół i kierunków przygotowujących do pracy w mass mediach przy szczególnym zwróceniu uwagi na odpowiednią formację intelektualną i religijną⁵¹. Posługę w mass mediach uznać można za kolejną formę działalności apostołskiej, którą winno się ulepszać tak, by media przyciągały szerokie grono odbiorców oraz stawały się bardziej skuteczne.

Wiedząc o trudnościach technicznych i wydatkach jakie wiążą się z wykorzystaniem mediów w działalności ewangelizacyjnej, Sobór wyraźnie opowiada się za ogólnodostępnością tych środków komunikacji. Stanowi to pewnego rodzaju zachętę wiernych do wspierania mediów katolickich. „Dlatego też święty sobór zwraca uwagę, że obowiązkiem ich jest utrzymywanie i wspomaganie katolickiej prasy, czasopism, przedsięwzięć kinematograficznych, stacji nadawczych oraz transmisji radiowych i telewizyjnych, których głównym celem ma być rozpowszechnianie i obrona prawdy oraz troska o chrześcijańskie wychowanie ludzkiej społeczności”⁵².

W wypełnieniu tych postanowień ma pomagać specjalny urząd – Papieska Rada do spraw Środków Społecznego Przekazu, która wypełnia misję sporządzenia szczegółowej instrukcji duszpasterskiej⁵³ (DSP 19). Dekret zachęca do tego, żeby w całym katolickim świecie ustanowić jeden dzień w roku, w którym wierni zaznajomieni będą z szeroko pojętą problematyką środków społecznego przekazu. Zlecono przeprowadzenie zbiórki funduszy na ten cel oraz powoływanie do istnienia i wspieranie narodowych urzędów do spraw prasy, kina, radia i telewizji. Opiekę na nimi sprawuje osobna Komisja Biskupów lub pojedynczy biskup, który został do tego celu specjalnie powołany⁵⁴. Ostatni numer dokumentu zachęca „wszystkich ludzi dobrej woli” (DSP 24), głównie pracujących w mass mediach, do nadzwyczajnej odpowiedzialności i korzystania z tych środków dla dobra ludzkości. Koniec dekretu to swoisty apel o tworzenie zespołów specjalistów na różnych szczeblach życia kościelnego.

⁵¹ Tamże. nr 16.

⁵² Tamże. nr 17.

⁵³ Komisja ta została utworzona 17 września 1948 roku przez Piusa XII pod nazwą Papieska Komisja do spraw Filmu Dydaktycznego i Religijnego. Jej zadanie polegało na koordynacji działalności kinematograficznej oraz współpracy z międzynarodowymi organizacjami katolickimi zajmującymi się filmem. W 1952 roku zmieniono jej nazwę na: Papieska Komisja do Spraw Kinematografii, a w grudniu 1954 roku w program jej działalności włączone zostały również radio i telewizja. Jan XXIII w Motu proprio *Boni pastoris* z 22 II 1959 roku rozszerzył te kompetencje i nadał jej status stałego Urzędu Stolicy Apostołskiej pod nazwą Papieska Komisja ds. Filmu, Radia i Telewizji. W kwietniu 1964 roku Paweł VI Dekretem *In fructibus multis* zmienia jej nazwę na Papieską Komisję do spraw Środków Społecznego Przekazu. Zajmuje się ona koordynatorem działalności w dziedzinie prasy, filmu, radia i telewizji.

⁵⁴ K. Pokorna-Ignatowicz. *Kościół w świecie mediów*. Kraków 2002 s. 86-87.

Z perspektywy czasu dostrzec można niewielką rewolucję wywołaną przez ogłoszenie dekretu *Inter mirifica* w patrzeniu przez Kościół na media. Jednak z drugiej strony znawcy tematu zarzucili, że dokument jest zbyt ogólny, powtarza utarte, przebrzmiałe myśli oraz treści z poprzednich dokumentów papieskich. Jednakże jest to pierwsza wypowiedź tej rangi, zatem nie może szczegółowo omawiać problemu, lecz winien ukazać uniwersalną wykładnię koncepcji Kościoła, przy uwzględnieniu oczekiwań i kluczowych zagadnień. Problem środków społecznego przekazu to młode i nowe zjawisko, w którym ciężko ukazać dokładne rozwiązania ze względu, że jest to dokument soborowy, który przyjmowany jest jako obowiązujący dla całego katolickiego świata.

Innowacyjną kwestią pojawiającą się w dokumencie jest chociażby samo podjęcie problemu i zalecenie podjęcia dalszych badań teoretycznych oraz rozwiązań praktycznych. Widząc rozwój mediów oraz ich znaczącą rolę powstają urzędy krajowe i Papieska Komisja ds. Środków Społecznego Przekazu z określonymi im zadaniami⁵⁵. W odstępie niespełna czterdziestu lat pojawiło się wiele wypowiedzi, ukierunkowanych na wielorakie przejawy istnienia środków przekazu. Pracująca od 1964 roku Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu utrzymuje myśli zapowiadane przez Sobór w kolejnych dokumentach.

Sobór Watykański II zaleca obchodzenie w całym katolickim świecie jednego dnia w roku poświęconego tematowi środków społecznego przekazu. Dokładne zalecenia podejmuje Komisja Środków Społecznego Przekazu i przedstawia je 14 lipca 1966 roku w specjalnym biuletynie informacyjnym. Od tej chwili dzień ten uzyskuje formalną nazwę: Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu. Obchody tego dnia winny być dobrane do miejscowych sytuacji i zwyczajów, z poszanowaniem fundamentalnych, wspólnych elementów. Ten dzień to również uświadamianie wiernych o ich zadaniach w tym zakresie, czyli odmawianie modlitw w intencji właściwego działania tych środków oraz w zależności od potrzeby przeprowadzenie zbiórki pieniędzy na wspieranie inicjatyw w tej dziedzinie⁵⁶.

Zgodnie z poleceniem Soboru przygotowanie obchodów spoczywa na Komisjach Biskupów do spraw Środków Społecznego Przekazu. Wszystkie instytucje parafialne, placówki edukacyjne oraz organizacje międzynarodowe powinny czynnie brać udział w przygotowaniach i obchodach tego dnia. Każdego roku wydobywany jest jeden

⁵⁵ Tamże s. 88.

⁵⁶ Tamże s. 108.

zasadniczy temat, który staje się ideą przewodnią uroczystości oraz zagadnieniem aktualnego, corocznego orędzia papieskiego, które z tej racji jest proklamowane. I tak od 1967 roku w Kościele obchodzony jest Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, na który co roku, aż do dnia dzisiejszego, papież przygotowuje orędzie.

Światowe Dni Środków Społecznego Przekazu świętowane są w całym Kościele bardzo wzniośle. Na dłuższy czas przed obchodami święta Papieska Komisja do spraw Środków Społecznego Przekazu określa zasadniczy wątek oraz sporządza wskazania i główne instrukcje dla misji miejscowych odpowiedzialnych za to dzieło⁵⁷. Przedstawione wskazania uczynione mają być treścią katechezy przysposabiającej duchownych i wiernych do odpowiedzialnego uczestnictwa w przygotowaniach oraz obchodach święta. Wcześniejsze zaznajomienie się z tematyką oraz omówienie okoliczności w ujęciu globalnym, narodowym, lokalnym i indywidualnym pozwolą dobrze przygotować się do uroczystości.

Szczególną częścią obchodów Światowych Dni Środków Społecznego Przekazu jest ogłaszane na tę uroczystość orędzia papieskie. Najczęściej koncentrują się one na aktualnej nauce Kościoła na kwestie, które są materialem omawianą w danym roku. W głównej mierze myśl przewodnia kolejnych dni skupia się wokół celów i misji mass mediów we współczesnym świecie, przygotowując przy tym postulaty dla Kościoła. Zestawiając główne zagadnienia poszczególnych Światowych Dni Środków Społecznego Przekazu, wydobyć można zasadnicze tematy, które skupiają się najczęściej wokół dwóch kwestii:

1. rola mass mediów w tworzeniu oraz podtrzymywaniu pokoju na świecie
2. wpływ środków społecznego przekazu na rodzinę, szczególnie na młodzież⁵⁸

Cechą łączącą wszystkie orędzia jest przychylny stosunek do komunikacji społecznej i środków przekazu jako jej narzędzia. Wyróżniane są korzyści docierające z wszechobecności mediów oraz szanse ich pełniejszego zagospodarowania. Podkreślana jest życzliwość wobec pracowników mediów, ze szczególnym uwzględnieniem ich trudnej i odpowiedzialnej pracy. Autorzy orędzi zwracają się do nich o odpowiedzialność oraz unaocznienie sobie wielkiego wpływu na innych, zwłaszcza jeśli chodzi o powinność moralną. Odbiorcom zaś przypominają o prawach i zadaniach jakie są im stawiane⁵⁹.

⁵⁷ Tamże s. 114.

⁵⁸ Tamże s. 115.

⁵⁹ Tamże.

Pieczelowite i aktualne dobieranie tematów orędzi oraz skrupulatnie przygotowane teksty ukazują wielką wagę jaką przywiązuje Magisterium Kościoła do obchodów Światowych Dni Środków Społecznego Przekazu. Ukazują one wielką rolę i miejsce mass mediów we współczesnym świecie oraz to, że Kościół docenia ich znaczenie. Orędzia papieskie wyrażają aprobatę wobec środków komunikowania, w tym troskę o człowieka, oraz zaznaczają chęć wykorzystania ich w celach duszpasterskich. Wyraźnie zarysowuje się również chęć wpływu na proces komunikowania społecznego, jaki chciałby uzyskać Kościół tak, aby był on przesycony wartościami płynącymi z nauki Kościoła.

Kontynuacją myśli dekretu *Inter mirifica* jest wydana 23 maja 1971 roku instrukcja *Communio et progressio*⁶⁰, która została przygotowana przez powołaną przez Pawła VI, Papieską Komisję ds. Środków Społecznego Przekazu. Mimo, że instrukcja wydana została kilka lat po zakończeniu obrad Soboru, to jednak ze względu na ulokowanie jej w rozdziale analizującym dorobek Vaticanum II jest nieprzypadkowe, bo treściowo dopełnia i podtrzymuje doktrynę soborową.

„Zjednoczenie i postęp” tak brzmi polskie tłumaczenie tytułu instrukcji i to on staje się głównym zagadnieniem podejmowanym w dokumencie, być może dlatego taki tytuł, gdyż autorzy dostrzegają w nich fundamentalne znaczenie oraz misję mass mediów. Już na początku instrukcji Kościół wyraźnie zaznacza, że media to „dar Boży” (CP 2), a to dlatego, że są instrumentem wspierającym w obopólnym porozumieniu się ludzi oraz tworzeniu przyjaźni, czyli misji zbawczej Kościoła. Analizując tekst zauważyć można pewnego rodzaju uzupełnienie dotychczasowych dokumentów Kościoła i zaprezentowanie tej tematyki z pozycji przyjętej przez naukę Kościoła. Instrukcja ma za zadanie wesprzeć wiernych w osądzie środków komunikacji i stanowić zachętę do dynamicznego włączenia się w ich działalność (por. CP 5).

Instrukcja *Communio et progressio* została podzielona tematycznie na trzy części. Pierwsza z nich obejmuje zagadnienia dotyczące znaczenia mass mediów we współczesnym społeczeństwie, czyli obustronnej wymiany informacji między społecznościami oraz odkrywania ich trudności i zmierzeń do współpracy w pokonywaniu ich. Ewidentnie zatem, zadanie mass mediów utożsamiane jest z misją Kościoła i poleceniem Bożym skierowanym do człowieka, aby „panował nad ziemią i czynił ją sobie poddaną” (por. Rdz 1,28). Tak działające środki społecznego

⁶⁰ Pełny tekst encykliki znajduje się [online][dostęp: 28.02.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://www.kns.gower.pl/stolica/communio.htm> >.

komunikowania mogą być okazją do wzięcia udziału w tworzeniu wspólnoty poprzez zjednoczenie działań.

Świadomość wejścia grzechu we wszystkie sfery życia człowieka, również w media, inspirowane do odnowienia ich celu oraz wezwania do dialogu między ludźmi i Bogiem. Rozumiejąc tę misję, jako obwieszczenie Dobrej Nowiny światu, należy dążyć do sprawiedliwości i pokoju, co w konsekwencji zapewni zjednoczenie wszystkich ludzi. Z tego powodu „usilnie zachęca się wszystkich ludzi dobrej woli do współpracy nad tym, aby środki społecznego przekazu naprawdę służyły szukaniu prawdy i postępowi ludzkiemu” (CP 13). Korzystny wkład we wzrost i rozkwit społeczności, dzięki obiektywnej informacji, rozpowszechnianie dokonań kultury i sztuki oraz zapewnienie rozrywki pozwoli ze środków masowych uczynić narzędzie wychowawcze, pomagające wcielić odbiorców we wszelkie przejawy życia społecznego⁶¹.

Kolejna część dokumentu określa rolę i znaczenie środków komunikowania w rozkwicie i postępie ludzkości. Autorzy instrukcji ukazują mass media jako te, które mogą przyczynić się do przybliżenia niektórych społeczności oraz budowania publicznego dialogu między narodami i poszczególnymi grupami. Ponadto mogą stać się źródłem podnoszenia poziomu intelektualnego społeczności, a ich powszechność nawoływać może do idei równości i wolności. Znając użyteczność mediów godzi się, aby przedsięwziąć wszelkie środki ku przełamaniu problemów, które w znacznej mierze redukują lub wprost udaremniają realizację postawionych przed nimi celów. Do tych problemów zalicza się głównie ujemne skutki wolnej konkurencji i komercjalizacji mediów, trudności z odpowiednią analizą faktów oraz ewolucja w sposobie życia i osobowości odbiorców⁶².

W dokumencie tym zarysowuje się nowy sposób podejścia do oceny moralnej i ogólnego „zła” w środkach społecznej komunikacji, w którym odpowiedzialność i wina za regres obyczajów oraz bagatelizowanie zasad moralnych zostają zdjęte z ramion mass mediów (por. CP 22). Problem zaś leży w sposobie myślenia i nastawieniu odbiorców w poszczególnych grupach społecznych. Tylko właściwie przygotowani i uformowani odbiorcy zapewnią umiejętne korzystanie z dobrodziejstwa, jakim są środki społecznego przekazu. Instrukcja podejmuje kwestię opinii publicznej, która wprost powiązana jest z działalnością środków masowych.

⁶¹ K. Pokorna-Ignatowicz. *Kościół w świecie mediów*. Kraków 2002 s. 92.

⁶² Tamże.

„Człowiek współczesny powinien być uczciwie, w pełni i wiernie informowany o faktach, aby wśród ciągłej zmienności w dzisiejszych czasach mógł rozumieć świat, w którym żyje” (CP 34). Jak wynika z zacytowanego fragmentu, człowiek nie tylko ma prawo, lecz obowiązek pozyskiwać informacje oraz poszerzać swoje naukowe horyzonty, aby sprawnie działać w świecie i być współodpowiedzialnym za dzieje świata⁶³. Prawo do informacji dotyczy upowszechniania wszelkich ich źródeł, odpowiada temu powinność zmierniania do otrzymania całościowej informacji.

Czas powstawania dokumentu to również intensywny rozwój reklamy, której autorzy tekstu poświęcają część instrukcji, ponieważ zauważono jej wielkie znaczenie i wpływ na społeczności. Wyliczone zostają korzystne skutki publicznej obecności reklamy, którymi są aspekty informacyjne i poznawcze (por. CP 59), ale i również te które niosą ze sobą wiele niebezpieczeństw dotyczących zarówno adresatów jak i odbiorców (por. CP 60). Ważnym mankamentem postawionym twórcom reklam jest podsuwanie odbiorcom nieprawdziwych potrzeb oraz odwrócenie uwagi od tych faktycznych. W tym samym punkcie instrukcji Kościół daje wykładnię odbiorcom reklam, w której nawołuje do unikania reklamy nierzetelnej, szyczącej ze skromności, działającej na emocje, ludzkie słabości oraz zmysły.

Punkty od 63 do 100 *Communio et progressio* obejmują rzeczowe wytyczne, które winny być szanowane i wdrażane w życie tak, aby media spełniały swoje zadanie, czyli były pomocne w tworzeniu obopólnego zrozumienia, prowadzącego do zjednoczenia ludzkości. Nieodzownym jest tu formacja odbiorców i nadawców oraz współpraca świeckich i duchownych. Dorośli instruowani konsekwentnym nauczaniem Kościoła w postaci dyskusji publicznych, sympozja i wykładów winni być nauczycielami dla młodzieży w tym, jak właściwie posługiwać się mediami. Utworzenie stosownych kierunków na uczelniach wyższych pozwoli osobom odpowiedzialnym za media osiągnąć nie tylko umiejętności praktyczne, ale i te teoretyczne wzbogacone o zasady społecznej komunikacji⁶⁴.

Władze państwowe zobligowane są do zagwarantowania wolności przekazu i korzystnego współdziałania na rzecz prawdziwego dialogu (CP 84). Ponadto świeckiej administracji przyświecać winna zasada pomocniczości, czyli wspieranie tego obszaru działalności obywatelskiej (CP 86). Oprócz wymienionych obowiązków władz państwowych należy jeszcze dodać ten związany z przeciwdziałaniem ujemnym,

⁶³ A. Lewek. *Informacja w nauce Kościoła o mediach*. „Kultura-Media-Teologia”. 2010(2) nr 2 s.13.

⁶⁴ K. Pokorna-Ignatowicz. *Kościół w świecie mediów*. Kraków 2002 s. 95.

współczesnym zjawiskom zintegrowanym z monopolizacją i skupieniem mass mediów. W dalszej części dokumentu poruszono kwestię współpracy wśród państw wysoko uprzemysłowionych oraz rozwijających się. W zamierzeniu autorów chodziło o wsparcie narodów biednych w dziedzinie środków masowej komunikacji (CP 92-95). Ta pomoc powinna opierać się głównie na tworzeniu narodowych wzorów społecznej komunikacji, które strzec będą miejscową kulturę i folklor⁶⁵.

W ostatniej części instrukcji *Communio et progressio* omówiona została działalność katolików w środkach społecznego przekazu. Kościół upatruje w mediach mechanizmu przyczyniającego się do krzewienia bliskości między ludźmi. Niezbędne zatem jest włączanie się katolików w sfery mass mediów. W tym względzie, zadaniem Kościoła, ważne jest wsparcie duchowe, współpraca z ludźmi zaangażowanymi w przekaz społeczny. Obecni w mediach duchowni powinni być dobrze przygotowani tak, aby nie ztracali w nich swojej tożsamości⁶⁶.

Katolicy muszą zostać przygotowani do racjonalnego odbioru środków komunikowania oraz dokonywać muszą rzetelnych ocen w zgodzie z właściwie ukształtowanym sumieniem. Najczęściej występująca forma w sferze komunikowania masowego to przekaz jednokierunkowy. Kościół nie może opierać swojego posłannictwa na tej formie, gdyż nadawcy powinni nie tylko mówić, ale i słuchać. Mając na względzie ludzką godność należy respektować prawo człowieka do komunikowania⁶⁷. Instrukcja pobudza do wysiłku w budowaniu dialogu oraz krytycznego poszukiwania prawdy (por. CP 115; 117; 120-122). W eklezjologicznej wizji Ludu Bożego oraz godności człowieka otrzymanego w momencie stworzenia, tkwi prawo do komunikowania się i konieczność ciągłego prowadzenia dialogu.

Częściami składowymi, które kształtują opinię publiczną i dialog wewnątrz Kościoła są rozwój i globalność mass mediów. Poprzez środki społecznego przekazu Kościół może toczyć kompletny dialog ze światem oraz interpretować „znaki czasu”. Ponadto głębiej odczytuje dylematy współczesności i poznaje poglądy oraz sposób

⁶⁵ Koncepcja ta jest zgodna z założeniami Nowego Ładu Informacyjnego – idei propagowanej przez UNESCO, której głównym celem była pomoc krajom biednym w rozwoju systemu społecznej komunikacji. W międzynarodowej współpracy, również w dziedzinie środków społecznego przekazu, widział Paweł VI szansę na budowanie pokoju w świecie. Koncepcję tę rozwinął w Liście do sekretarza generalnego ONZ U'Thana z 1966 r., mówił też o tym w czasie spotkania w Mediolanie z uczestnikami Administracyjnej Rady Programu Narodów Zjednoczonych do spraw Rozwoju.

⁶⁶ K. Pokorna-Ignatowicz. *Kościół w świecie mediów*. Kraków 2002 s. 97.

⁶⁷ *Środki Społecznego Przekazu w Służbie Człowieka i Kościoła w Polsce*. Ptk. 13.

myślenia ludzi i ich języka. W ten sposób duchowni mogą błyskawicznie rozpocząć z nimi dialog i pomóc w rozwiązaniu problemu⁶⁸.

Punkty dokumentu dotyczące prasy ukazują, że jest ona dopełnieniem radia i telewizji, a jej zadaniem jest podawanie rozszerzonych informacji w postaci publikacji i komentarzy. Zaś to, co dotyczy prasy katolickiej rozpatrywane jest w stopniu merytorycznym, estetycznym i technicznym. Zalety czasopism katolickich winny przekładać się na ich popularność. Treść takiej prasy stanowić powinna religia i życie Kościoła, ale także problematyka „świecka”⁶⁹.

Podjmując kwestię przekazu telewizyjnego, dokument zaznacza, iż impulsywny postęp technologiczny w tej dziedzinie dopuszcza zaznajomienie się przy pomocy telewizji z historią powszechną, zwyczajami i wydarzeniami. Instrukcja prowadzi czytelną zachętę do dalszych przedsięwzięć w sprawie zastosowania telewizji w duszpasterskiej misji Kościoła, a nade wszystko w służbie ewangelizacji⁷⁰ (por. CP 148; 149; 150). Dostrzega się zaciekawienie Kościoła trwałą obecnością transmisji Mszy Świętych i uroczystości religijnych na antenach radia oraz telewizji.

Końcowe punkty *Communio et progressio* określają na kim spoczywają zadania informowania i komentowania wydarzeń religijnych wśród nich pojawiają się urzędy Stolicy Apostolskiej, episkopaty i biskupi. Wymienione zostają też kompetencje osób pełniących takie funkcje: wykształcenie, formacja duchowa, umiejętność nawiązywania kontaktów i budowanie przyjacielskich stosunków opartych na empatii i ufności. Informacja zwrotna stanowi fundament autentycznego dialogu, do którego zostały wezwane wyżej wymienione urzędy i osoby. Nieodzowne zatem staje się powołanie sprawnego systemu powierzania władzom kościelnym bieżących informacji o odpowiedziach i poglądach odbiorców⁷¹.

Zakończenie instrukcji to przypomnienie głównego celu powstania dokumentu jakim było ukazanie wskazań i pouczeń w kwestii środków społecznego przekazu z pozycji nauczania Kościoła. Zamysłem autorów dokumentu było również zachęcenie wiernych i duchownych do otwierania się na mass media oraz wezwanie do nieustannej edukacji, ze względu na ciągłe zmiany w systemie komunikacji społecznej i mediach⁷². Kościół przekonuje wszystkich o swych zamiarach i zachęca do nich oraz mobilizuje do

⁶⁸ K. Pokorna-Ignatowicz. *Kościół w świecie mediów*. Kraków 2002 s. 98.

⁶⁹ Tamże s. 99.

⁷⁰ A. Baczyński. *Telewizja jako środek ewangelizacji*. Wydawnictwo Naukowe PAT. Kraków 1997 s. 102-103.

⁷¹ K. Pokorna-Ignatowicz. *Kościół w świecie mediów*. Kraków 2002 s. 100.

⁷² Tamże.

wspólnego działania tak, aby media realizowały zadania Kościoła przysługując się przy tym całej ludzkości (por. CP 186; 187).

Poddany analizie dokument przyjęto z dużo większą aprobatą niż jego poprzednika *Inter mirifica*. A to z tego względu, że realizuje wiele pokładanych nadziei, złagodzone w nim także sformułowania, przepracowano na nowo ujęcia przeoczone i niedokończone oraz określono wyraźne i czytelnie stanowisko Kościoła w kwestii środków społecznej komunikacji. Nauka Kościoła określa mass media jako przejaw możliwości człowieka oraz wartościowych efektów, które zostały potwierdzone mocą Urzędu Nauczycielskiego Kościoła. Ponadto jasno zaznaczono, iż środki społecznego przekazu to narzędzie służące człowiekowi, społeczeństwu i Kościołowi, który uznaje je jako symptom autonomicznego świata, uznając także ich naturę⁷³.

Powstałe dotychczas dokumenty ukazują stanowisko, zgodnie z którym mass media pozostawione bez kontroli bądź natchnienia moralności religijnej są miejscem, gdzie szerzy się nieprawość i niegodziwość. Jednakże Instrukcja *Communio et progressio* przełamuje ten stereotyp i dostrzega, iż ten obszar poczynań człowieka, kształtuje się w autonomii od Kościoła i może być przyczyną rozwoju i integracji ludzi. Nie dyktuje więc swojej zwierzchności i nie zajmuje roli arbitra w kwestii współpracy partnerskiej⁷⁴.

Instrukcja zawiera teoretyczne podłoże do rozwoju teologii mass mediów, ukazując nurt dalszych badań i prac. Ukazuje rolę środków masowej komunikacji w dialogu na wszystkich szczeblach oraz wewnątrz Kościoła. Przedstawiona innowacyjna ocena mediów bierze pod uwagę ich wewnętrzną autonomiczną naturę i prawa działania, nie tylko oczekiwania Kościoła wraz z jego porządkiem ocen moralnych. W świetle *Communio et progressio* dostrzeżono, że środki społecznego przekazu stanowią odzwierciedlenie społeczeństwa oraz jego mentalności, pragnień i warunków życia, niewłaściwie zatem obciążane są odpowiedzialnością za demoralizację i rozkład obyczajów.

Kończąc analizę instrukcji warto dodać, że ten dokument wyraźnie docenia rolę środków społecznego przekazu, podaje wytyczne dla ich działania, nakreśla stawiane wiernym oczekiwania, zachęcając ich do uczestnictwa w procesie komunikacji społecznej. Dzięki przejrzystości treści przedstawionych w instrukcji *Communio et progressio*, dokument stał się czołowym rozważaniem Kościoła w tej

⁷³ Tamże s. 101.

⁷⁴ Tamże s. 102.

sferze. Mimo upływu czasu jej zalecenia są nadal mocno aktualne i stanowią fundament dla innych powstających dokumentów.

Dnia 22 lutego 1992 r. Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu⁷⁵ ogłosiła nową instrukcję duszpasterską pt. *Aetatis novae*,⁷⁶ podpisaną przez Jana Pawła II. Papież stwierdza, że nie jest to zastąpienie fundamentalnej posoborowej instrukcji, ale raczej jej uzupełnienie⁷⁷. „Zawiera ona dojrzałą i wszechstronną refleksję Kościoła nad problemami i możliwościami w sferze społecznego przekazu u progu nowej ery, przy końcu jednego tysiąclecia, i na początku drugiego, którym dodają jeszcze wagi, głębokie przemiany, dokonujące się obecnie w dziejach społeczeństw i narodów”⁷⁸. Instrukcja *Aetatis novae* nakreśla zadania jakie stają przed Kościołem w dziedzinie środków społecznego przekazu. Z racji na ogromne znaczenie mass mediów w życiu społecznym i rodzinnym Kościół nie pozostaje obojętny, widząc jak wiele w tej kwestii może uczynić.

Dokument ten, nakreślając rzeczywistość środków społecznego komunikowania, zaznacza, iż opanowały one świat oraz ludzi i dlatego dziś mówi się o epoce informacji, mediów (por. AN 2). Dlatego też określając charakter instrukcji mówi się wymiarze duszpasterskim bądź praktycznym. Instrukcja z 1992 r. podkreśla bezustannie podwójne oblicze mass mediów. Pierwsze z nich zwraca uwagę na środki masowej komunikacji jako na dar Boży prowadzący do braterskiej przyjaźni między ludźmi, z drugiej zaś strony media są w posiadaniu różnych ludzi⁷⁹. Od osób pracujących w prasie, radiu i telewizji zależy, na ile media te staną się ogromną szansą dla rozwoju człowieka, czy ten rozwój osłabią lub zniszczą. (por. AN 22).

Aetatis novae eksponuje pozytywną rolę mass mediów w sferze budowania jedności i wzajemnego porozumiewania się (por. AN 8). Ponadto wskazuje na środki społecznego przekazu jako te, które mogą modelować i pogłębiać rozumienie istoty życia oraz wpływać na wartości i ich hierarchię (por. AN 4). Bardzo istotne staje się więc

⁷⁵ Papieska Komisja ds. Środków Społecznego Przekazu została z dniem 1 marca 1989 r. przemianowana na Papieską Radę ds. Środków Społecznego Przekazu (dosłownie – Papieską Radę Komunikacji Społecznych). Ojciec Święty Jan Paweł II wydał w tej kwestii Konstytucję Apostolską na temat reformy Kurii Rzymskiej w dniu 28 czerwca 1988 r. z datą wejścia w życie z dniem 1 marca 1989 roku. „Rada ma się zajmować kwestiami dotyczącymi środków społecznego przekazu, w tym także sprawami przekazywania za ich pośrednictwem orędzia zbawienia i postępu ludzkiego i obyczajowego”. Art. 169, p. 1. W: Pastor Bonus. Constitution apostolique sur la Curie romaine. “La Documentation Catholique” 1988 nr 18 s. 977.

⁷⁶ Pełny tekst encykliki znajduje się [online] [dostęp: 15.03.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://www.kns.gower.pl/stolica/aetatis.htm> >.

⁷⁷ Zob. Jan Paweł II. *W służbie przekazu Ewangelii dzisiejszemu światu*. „L’ Osservatore Romano”. 13: 1992 nr 6 s. 48.

⁷⁸ Tamże.

⁷⁹ A. Baczyński. *Telewizja jako środek ewangelizacji*. Wydawnictwo Naukowe PAT. Kraków 1997 s. 103-104.

propagowanie wartości chrześcijańskich w radiu i telewizji. Mimo wielu pozytywnych aspektów zawartych w instrukcji, zauważalne są faktyczne zagrożenia ze strony mediów. Chodzi tu głównie o problem manipulacji oraz destrukcyjny wpływ na tradycyjne wartości w obszarze religii, kultury i rodziny (por. AN 4). Do tych negatywnych czynników zaliczyć można również tworzenie postaw konsumpcyjnych, propagowanie zjawisk sekularyzmu, materializmu oraz fikcyjnej rzeczywistości⁸⁰.

Dokument wielokrotnie wraca do zjawiska manipulacji, analizując je w różnych sytuacjach. Zwraca on uwagę czytelnika na mass media zarówno publiczne jak i komercyjne, jako narzędzie manipulowania człowiekiem w sferze polityki i ideologii (AN 5). Problem manipulacji został omówiony również w kontekście związku z postulatem objęcia ochroną ludzi narażonych na koneksje manipulatorskie (AN 16). Jednakże dalej w instrukcji znajduje się zachęta do działalności w tym obszarze mediów alternatywnych, które winny odegrać tu wielką rolę, a wspierane przez Kościół powinny przyczyniać się dla dobra człowieka i staną się narzędziem ewangelizacji⁸¹. Instrukcja z 1992 r., formułując oczekiwania „wielu narodów i ludzkich społeczności” (AN 16) w mechanizmie niesprawiedliwości społecznej, mobilizuje do ich zorganizowanego zabezpieczenia przed manipulacją ze strony elementów krajowych i międzynarodowych⁸². Zabiegać o to zabezpieczenie winny osoby w głównej mierze dobrze przygotowane w dziedzinie wiedzy o mass mediach, która przyczyniać się będzie do wzrostu atmosfery dialogu, eliminując osobisty zysk i styl kojarzący się z manipulacją (AN 18).

Aetatis novae wymienia również pewne światowe zjawiska, które nie tylko aprobują, lecz wręcz przyczyniają się do rozwoju manipulacji (AN 13 i 14). Do tych zjawisk dokument zalicza: sekularyzm, konsumpcjonizm, materializm, obojętność wobec ubogich, pozbawienie pewnych grup osób prawa dostępu do mass mediów i informacji, monopolizacja mediów przez elity polityczne, społeczne i gospodarcze. Wykazanie

⁸⁰ Tamże s. 104.

⁸¹ H. Słotwińska. *Ewangelizacyjna działalność parafii*. W: *Katecheza ewangelizacyjna. Poszukiwania koncepcji*. Red. P. Mąkosa. Lublin 2010 s. 211-212; H. Wrońska. *Możliwości ewangelizacyjne w szkolnym nauczaniu religii*. W: *Katecheza ewangelizacyjna. Poszukiwania koncepcji*. Red. P. Mąkosa. Lublin 2010 s. 51-61; S. Łabendowicz. *Katecheza w służbie ewangelizacji*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 36/1989 z. 6 s. 129-146; S. Łabendowicz. *Ewangelizacyjny wymiar katechezy*. „Zeszyty Formacji Katechetów” 2/2001 nr 2 s. 5-16; P. Goliszek. *Katecheza nowoewangelizacyjna*. W: *Nowa ewangelizacja w nowej katechezie*. Red. P. Mąkosa. Rzeszów 2013 s. 115-133; P. Goliszek. *Kerygmat dla nowej Europy*. Lublin 2004 s. 290-304; K. Święs. *Aktualne wyzwania nowej ewangelizacji w Polsce*. W: *Polskie drogi nowej ewangelizacji*. Red. K. Święs, D. Lipiec. Lublin 2014 s. 23-41.

⁸² A. Lepa. *Świat manipulacji* [online][dostęp: 20.03.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: http://parafia-siennica.pl/index.php?pokaz=a_czytelnia/manipulacja/swiat08 >.

niekorzystnych konsekwencji manipulacji i ich rozmiarów skutkuje ukazaniem przez instrukcję konkretnego wskazania dla Kościoła, który winien „zdecydowanie i z odwagą” przeciwstawiać się wszelkim rodzajom manipulowania (AN 13). Przedstawione wskazanie zawiera pewną myśl według, której nie jest łatwo zwyciężyć manipulację we współczesnym świecie. Jej działanie ściśle powiązane jest z wielkim mocarstwem, jakie stanowią media, które ciągle rozszerza się i silnie oddziałuje na człowieka i jego system wartości. Tylko radykalne przeciwstawienie się manipulacji przez cały Kościół, czyli duchownych i świeckich, doprowadzi do sukcesu⁸³.

„Obok metod tradycyjnych, jak świadectwo życia, nauka religii, kontakt osobisty, pobożność ludowa, liturgia i inne obrzędy, bardzo ważnym środkiem ewangelizacji i katechezy stały się obecnie środki przekazu” (AN 11). Nie tylko świeccy powinni o tym pamiętać, ale również i pasterze Kościoła, seminaria duchowne, domy zakonne, gdyż są to środowiska oddziaływania duszpasterskiego. Włączone w to dzieło ewangelizacji ruchy katolickie i stowarzyszenia, naznaczone być winny świadomością, iż dzisiaj tradycyjne metody ewangelizacji nie wystarczą⁸⁴, „stąd istnieje nie tylko możliwość, ale nawet konieczność nieustannych poszukiwań nowych metod w przekazywaniu odwiecznych Bożych prawd”⁸⁵. Do głoszenia nauki o Bogu na ambonie w Kościele czy w sali lekcyjnej na katechezie należy dołączyć te wszystkie możliwości, jakie dzisiaj dają katolickie rozgłoszenie radiowe, telewizyjne bądź prasa tak, aby ewangelizacja stała się bardziej skuteczna i dotarła do wszystkich⁸⁶. Działanie Kościoła jest działaniem duszpasterskim i to właśnie w tym szeroko pojętym duszpasterstwie jest miejsce dla środków społecznego przekazu.

W innym miejscu, instrukcja *Aetatis novae* wskazuje bezpośrednio na zasadnicze wyzwania duszpasterskie oraz ich realizację (por. AN 16-19). Wyraźnie tutaj Stolica Apostolska ukazuje prawo do posiadania odrębnych tytułów prasowych i rozgłoszeń radiowych. Kościół ma prawo „tworzyć, utrzymywać i rozwijać własne specyficzne katolickie środki i programy społecznego przekazu, prasę katolicką, wydawnictwa, radiofonię, telewizję, biura prasowe, organizacje osób pracujących zawodowo

⁸³ Tamże.

⁸⁴ I. Skubiś. *Duszpasterskie oddziaływanie przez media według Instrukcji „Aetatis novae”*. [online][dostęp: 21.03.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://www.niedziela.pl/artukul/904/Duszpasterskie-oddziaływanie-przez-media> >.

⁸⁵ H. Słotwińska. *Metoda anamnezy w katechezie*. W: *W poszukiwaniu nowych metod katechetycznych*. Red. H. Słotwińska. Lublin 2006 s. 135; Zob. H. Słotwińska. *Słowo wstępne*. W: *W poszukiwaniu nowych metod katechetycznych*. Red. H. Słotwińska. Lublin 2006 s. 7.

⁸⁶ Więcej o katolickich mediach zob. P. Mąkosa. *Miejsce i rola współczesnych mediów w katechezie*. „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” 5/2013 nr 60 s. 122-125.

w mediach” (AN 17). Osoby podejmujące aktywność zawodową w środkach społecznego przekazu, czyli dziennikarze, technicy, pracownicy biur informacyjnych winni być objęci szczególną opieką Kościoła. Ponadto powinni znać katechizm, fundamentalne dokumenty Kościoła oraz podstawowe normy katolickiej nauki społecznej⁸⁷.

Programy duszpasterskie układane i opracowywane są przez biskupów, „winni oni zabiegać o współpracę specjalistów w dziedzinie świeckich środków społecznego przekazu, a także instytucji kościelnych, działających na tym polu w międzynarodowych i krajowych organizacjach filmowych, radiowych, telewizyjnych i prasowych” (AN 21). Aby Kościół mógł wychodzić szeroko do ludzi musi wykorzystać możliwości techniki i najnowsze osiągnięcia medialne dla pracy duszpasterskiej.

Kościół dostrzega w środkach społecznej komunikacji dar Boży, który wykorzystany zgodnie z Bożym planem doprowadzi do braterskiej przyjaźni między ludźmi. Instrukcja wzywa do tego, aby program duszpasterski „przedstawił prezentacje strategii w zakresie społecznego przekazu” (AN 24). Taka strategia powinna uwzględniać wszystkie obszary posługi Kościoła również aktualne problemy i warunki⁸⁸ oraz winna być tak przygotowana, aby wspomagała ewangelizację, katechezę, wychowanie, działalność społeczną i ekumeniczną.

Wychowanie do korzystania ze środków społecznego przekazu z uwzględnieniem nacisku na relację między przekazem społecznym a wartościami jest bardzo istotne, tym bardziej, że świat wartości został obecnie zachwiany, a ludzie mediów są szczególnie narażeni na działanie wartości antychrześcijańskich. Instrukcja *Aetatis novae* zachęca artystów, pisarzy, aby poprzez film, telewizję, radio bądź teatr oddziaływali na ludzi, używając przy tym również programów rozrywkowych, przekazując w ten sposób Ewangelię. Dlatego przed Kościołem stoi ogromne wyzwanie jakim jest głoszenie Ewangelii w sposób doskonały, co poprzedzone być musi staranną pracą, troską biskupów i kapłanów oraz świeckich.

Końcowe fragmenty dokumentu przypominają o powinnościach wszystkich katolików, a zwłaszcza o tym, że każdy winien zabiegać o wdrażanie wartości ewangelicznych w mass media tak, aby były one źródłem wzrostu międzynarodowej solidarności oraz obrony dobra publicznego (AN 33). To wszystko wymaga pieczołowitej pracy, rozpoznania sytuacji oraz albo przede wszystkim dobrej woli. Dostrzegając perspektywy, które daje radio, telewizja, prasa, zauważyć można wielki obszar

⁸⁷ Tamże.

⁸⁸ Tamże.

oddziaływania pastoralnego, w którym można wiele zdziałać. Zaangażowanie w działalność środków społecznego przekazu pozwala człowiekowi wierzącemu odzyskać wewnętrzną równowagę i pewność siebie. Chrześcijanie to ludzie żyjący Ewangelią, wyznający naukę Jezusa Chrystusa, powinni zatem cieszyć się tym i wykorzystywać do pogłębiania tej radości przy pomocy środków społecznego przekazu⁸⁹.

Dokument z 1992 r. podkreśla stosunek Kościoła do środków społecznej komunikacji, uwzględnia również najistotniejsze wyzwania stawiane przed Kościołem w erze mass mediów. Zaliczyć do nich można: zobowiązanie do pogłębionego namysłu nad kwestią mediów; uzmysłowienie, że środki masowe są fundamentalną dziedziną apostołstwa oraz przygotowywanie szczególnych programów duszpasterskich na wszystkich poziomach funkcjonowania Kościoła⁹⁰. Tylko, gdy przygotowane programy wejdą w życie społeczności parafialnych, pobudzając do działania kapłanów, katechetów i świeckich, stanowiąc będą optymistyczny przełom w duszpasterskiej wizji Kościoła na środki społecznego przekazu⁹¹.

Instrukcja *Aetatis novae* wnosi nowe i bogate treści do refleksji nad światem mass mediów, przedstawia nigdy dotąd niesformułowane kwestie, dając przy tym pieczołowicie skorygowane odpowiedzi. Dokument stanowi pewnego rodzaju informator po trudnym i zagmatwanym świecie mediów, dlatego powinien być omawiany na uczelniach katolickich oraz opracowany przez duszpasterzy i katechetów⁹².

Dokument jest bardzo szczegółowy i wyznacza zadania stawiane środkom przekazu, zaś realizacją wyznaczonych poleceń winni zająć się biskupi, wydziały duszpasterskie, profesorowie, którzy są szczególnie zaangażowani w tej dziedzinie. Uwieńczenie analizy instrukcji *Aetatis novae* niech stanowi zalecenie, które wypływa z analizy treści dokumentu: technika bardzo szybko idzie naprzód, trzeba więc aby ludzie Kościoła, pragnący poświęcić się ewangelizacji czy duszpasterstwu posłużyli się najnowszymi środkami komunikacji międzyludzkiej, a to z tego względu, że dotyczą one oddziaływania globalnego⁹³.

⁸⁹ Tamże.

⁹⁰ A. Baczyński. *Telewizja jako środek ewangelizacji*. Wydawnictwo Naukowe PAT. Kraków 1997 s. 104.

⁹¹ Por. A. Lepa bp. *Kościół w epoce mediów masowych*. „Chrześcijanin w świecie” 1992 nr 1 s. 183-184.

⁹² A. Lepa bp. *Być prorokiem w świecie mediów. W piątą rocznicę Aetatis novae*. [online][dostęp: 22.03.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://archidiecezja.lodz.pl/czytelni/lepa/lepa2.html>>.

⁹³ I. Skubiś. *Duszpasterskie oddziaływanie przez media według Instrukcji „Aetatis novae”*. [online][dostęp: 22.03.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://www.niedziela.pl/artukul/904/Duszpasterskie-oddziaływanie-przez-media>>.

Nowy *Kodeks Prawa Kanonicznego*⁹⁴ z 25 stycznia 1983 roku traktuje środki masowej komunikacji jako trwałe element życia społecznego i nowe narzędzie Kościoła, dlatego dostrzeżono potrzebę zwrócenia szczególnej uwagi na mass media⁹⁵. Normy prawne zawarte w *Kodeksie Prawa Kanonicznego* podchodzą do kwestii środków społecznego przekazu jako nowe narzędzie w rękach Kościoła, z którego należy umiejętnie korzystać. Kanon 747. § 1. podaje, że: „Kościół, któremu Chrystus Pan powierzył depozyt wiary, aby (...) wiernie głosił i wykładał, ma obowiązek i wrodzone prawo przepowiadania Ewangelii wszystkim narodom, (...) także z zastosowaniem właściwych sobie środków społecznego przekazu”. Wyraźnie zarysowuje się tutaj odwołanie do pasterskiej misji Kościoła wedle, której jest na niego nałożony obowiązek posłużenia się wszystkimi dostępnymi środkami⁹⁶.

W zbliżonym duchu utrzymany jest kan. 779., który skierowany jest w głównej mierze do osób prowadzących katechizację, doradzając im wcielanie nowych technik i pomocy dydaktycznych oraz środków społecznego przekazu do swojego warsztatu pracy tak, aby lepiej dotrzeć do odbiorców. W ten sposób zapoznają się oni wnikliwie z nauką katolicką i będą wcielać ją w swoje życie, będąc dla innych przykładem ugruntowanej wiary w Boga. Powyższe zalecenie wynika z przekonania, że do współczesnego człowieka należy zwracać się przystępnym językiem i przy użyciu środków, z których on korzysta najczęściej. Dzięki temu wyraźnie zwiększa się skuteczność owego przekazu, dlatego tak ważne staje się dostosowanie treści do wieku, świadomości i warunki życia odbiorcy⁹⁷.

Kościół jest wezwany do korzystania ze środków społecznego przekazu. To wezwanie stanowi również podstawę do działania (KPK 822 § 1). Zapis ten zobowiązuje duchownych i wiernych współpracujących z mass mediami do „(...) podejmowania współpracy zmierzającej do tego, by użycie środków społecznego przekazu przepić duchem ludzkim i chrześcijańskim” (kan. 822. § 2.). Zobowiązanie wszystkich wiernych do pomocy w wypełnianiu pasterskiej misji Kościoła⁹⁸ płynie z kan. 822. § 3.

Poddając analizie liczne dokumenty nauczania Kościoła katolickiego o środkach społecznego przekazu nie sposób pominąć *Katechizmu Kościoła Katolickiego*

⁹⁴ Nowy *Kodeks Prawa Kanonicznego* zastąpił *Kodeks* z 1917 roku.

⁹⁵ K. Pokorna-Ignatowicz. *Kościół w świecie mediów*. Kraków 2002 s. 116.

⁹⁶ P. H. Staniszevska. *Eklezjalno-prawne podstawy obecności środków społecznego przekazu w Kościele*. W: *Rodzina, młodzież, media. Problemy z życia i działalności Kościoła w Polsce*. Red. J. Przybyłowski i E. Robek. Warszawa 2011 s. 137.

⁹⁷ K. Pokorna-Ignatowicz. *Kościół w świecie mediów*. Kraków 2002 s. 117.

⁹⁸ Tamże.

z 1992 roku, który również poświęca temu zagadnieniu siedem artykułów w całości oraz kilka częściowo. Kwestia ta zostaje omówiona przy okazji ósmego przykazania Dekalogu. Siłę jaką media oddziałują na społeczność ludzką podkreśla *Katechizm Kościoła Katolickiego*, podkreślając ich wielki wpływ na przekaz informacji oraz rozwój kultury i kształcenie młodych pokoleń, które w istotny sposób podatne są na ich wpływ⁹⁹.

„We współczesnym społeczeństwie środki społecznego przekazu odgrywają wyjątkowo ważną rolę w informowaniu, rozwoju kultury i kształceniu. Rola ta wzrasta w związku z postępowaniem technicznym, bogactwem i różnorodnością przekazywanych wiadomości, wpływem wywieranym na opinię publiczną”¹⁰⁰. Od momentu pojawienia się mass mediów o charakterze globalnym Kościół w naturalny sposób stara się je wykorzystywać dla pełnionej przez siebie misji ewangelizacyjnej. W świetle nauki Katechizmu, informacja dziennikarska powinna być oparta na prawdzie, wolności, sprawiedliwości i solidarności, aby służyć prawdzie, dobru i godności człowieka¹⁰¹.

W tym kontekście warto przybliżyć numer 525 *Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego*: „Informacja przekazywana przez środki społecznego przekazu powinna pozostawać w służbie dobra wspólnego i co do swego przedmiotu powinna być zawsze prawdziwa, przy zachowaniu sprawiedliwości i miłości, a także pełna. Ponadto, co do sposobu przekazywania, powinna być godziwa i stosowna, święcie respektować prawa moralne oraz prawa należne człowiekowi i szanować jego godność”¹⁰².

Pontyfikat papieża Jana Pawła II stanowi dalszy, ważny krok w rozwoju katolickiej nauki o środkach społecznego przekazu. Od 1982 roku istnieje Papieska Rada ds. Kultury, której celem jest nawiązywanie szeroko pojętego dialogu międzykulturowego, obejmującego również obszar działalności mass mediów. Karol Wojtyła jako Biskup Rzymu, każdego roku wydaje nowe, innowacyjne papieskie orędzia z okazji Światowych Dni Środków Społecznego Przekazu, dotyczące różnych kwestii jak np. wolność w sferze użytkowania mediów, wpływ mediów na rodzinę czy relacja między wiarą a kulturą¹⁰³.

⁹⁹ J. J. Pawłowicz dk. *Niedziela Środków Masowego Przekazu*. [online][dostęp: 24.03.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: http://www.areopag21.pl/giacinto/artukul_3920_niedziela-srodkow-masowego-przekazu.html >.

¹⁰⁰ KKK 2943.

¹⁰¹ A. Lewek. *Informacja w nauce Kościoła o mediach*. „Kultura-Media-Teologia”. 2010(2) nr 2 s.16.

¹⁰² *Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Tłum. R. Murawski. Kielce 2005 nr 525.

¹⁰³ M. Świigoń. *Stosunek Kościoła do prasy na przestrzeni wieków w świetle dokumentów kościelnych* (cz. II). [online][dostęp: 25.03.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://histmag.org/Stosunek-Kosciola-do-prasy-na-przestrzeni-wiekow-w-swietle-dokumentow-kościelnych-cz.-II-3063> >.

Z bogatego dziedzictwa papieskich dokumentów, poświęconych środkom masowego przekazu warto zwrócić uwagę na encyklikę *Redemptoris Missio*¹⁰⁴ z 1990 roku, która podejmuje temat działalności misyjnej Kościoła, wskazując na media, jako szczególnie ważny obszar dla ewangelizacji w obecnych czasach. Jak twierdzi Jan Paweł II we wspomnianej encyklice, Kościół chce rozpoznawać nową rzeczywistość, aby w sposób właściwy dać odpowiedź na powstające wątpliwości i pytania. Jednakże z drugiej strony Kościół używa określenia „dar Boży” w stosunku do środków społecznego przekazu, ukazując w ten sposób ich naturę tak, aby wykorzystać je w pracy apostolskiej. Priorytetem jest tu nie tylko głoszenie ewangelicznego orędzia przy użyciu tych narzędzi, ale również wcielenie wspomnianego orędzia w nową kulturę, wykreowaną przez nowoczesne środki przekazu, w całym jej dostatku nowego języka, technik oraz psychologicznych postaw¹⁰⁵ (por. RMs 37c).

Papież przytacza również słowa Pawła VI z encykliki *Evangelii nuntiandi* o tragedii współczesnych czasów, który polega na rozdarciu między kulturą a Ewangelią. „Dziedzina środków przekazu potwierdza w pełni ten osąd” (RMs 37). Uwidacznia to radykalną wolę Kościoła do aktywnego wstąpienia w świat środków społecznego komunikowania¹⁰⁶. Aktualnie dostępne i pojawiające się nowe środki techniczne mają służyć pomocą w głoszeniu Słowa Bożego. Obecnie nimi są: prasa, film, radio czy telewizja, ale do ich grona dołączył już na dobre Internet oraz telefonia komórkowa. Nowinki techniczne, w tym nowe media cieszą się poważaniem i aprobatą Kościoła, choć wyraźnie zarysowuje się również wiele krytycznych uwag pod ich adresem. Dobre lub złe ich użycie rzutować będzie na kształt uformowanego sumienia odbiorcy, nadawcy i twórcy, a to przecież od nich zależeć będzie ewangelizacja współczesnej kultury¹⁰⁷.

Z encykliki *Redemptoris missio* wypływa wniosek, że samo posługiwanie się środkami społecznego przekazu nie wystarcza w ewangelizacji. Nieodzownym staje się wcielenie samego orędzia i nauczania Kościoła w odrębną kulturę, którą stworzyły nowoczesne mass media. Istotna staje się zatem refleksja Kościoła nad jego udziałem i rolą w świecie w środkach komunikacji. Wyjątkowym wzorem komunikowania jest Chrystus, będący dla chrześcijan przykładem dobrego i skutecznego porozumienia. Jezus przybliżył definicję komunikowania poprzez służbę i miłość wobec bliźniego. Media

¹⁰⁴ Pełny tekst encykliki znajduje się [online][dostęp: 25.03.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/encykliki/r_missio_1.html >.

¹⁰⁵ A. Baczyński. *Telewizja jako środek ewangelizacji*. Wydawnictwo Naukowe PAT. Kraków 1997 s. 76.

¹⁰⁶ Tamże.

¹⁰⁷ *Chorzów: franciszkańskie ebooki*. [online][dostęp: 25.03.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://www.zyciezakonne.pl/chorzow-franciszkanskie-ebooki-25824/> >.

mają służyć, komunikacji, która tworzyć będzie więzi między ludźmi, zbliżając ich do siebie (por. CA 51). Komunikowanie to identyfikowanie się z tym, co się mówi oraz podpisywanie się pod tym całą swoją osobą. Będąc czegoś pewnym jest się gotowym w każdej chwili oddać za to życie¹⁰⁸.

List apostolski *Szybki rozwój*¹⁰⁹ (Il rapido sviluppo) z 2005 roku Jan Paweł II kieruje głównie do osób odpowiedzialnych za media. Papież oprócz ogólnej refleksji na temat zmian, jakie nastąpiły w ciągu tego czterdziestolecia, nakreśla także program dalszego działania¹¹⁰. Kieruje do wszystkich zachętę, aby korzystali z mass mediów bez lęku. Środki społecznego przekazu osiągnęły dziś tak wielkie znaczenie, że stały się dla dużej grupy osób istotnym punktem odniesienia i inspiracji w relacjach społecznych, rodzinnych i indywidualnych (SR 3).

Ojciec Święty dostrzega problem, który jest bardziej złożony, albowiem kultura ta, powstaje nie tylko z treści już przekazanych, ale z powodu pojawienia się nowych metod przekazu włącznie z nie poznanymi jeszcze językami i technikami. Obecne czasy to globalna komunikacja, wewnątrz której zachodzi wiele procesów medialnych i okoliczności życiowych człowieka¹¹¹. Nie należy bać się mediów, tylko o nie dbać i popierać je, w ten sposób służyć one będą dobru człowieka, budując dialog międzyludzki. Jak zaznacza Jan Paweł II, tylko prawda, sprawiedliwość, wolność i odpowiedzialność zapewnią właściwe posługiwanie się mediami. Kościół docenia siłę mediów, toteż sam posługuje się nimi w dziele ewangelizacji i duszpasterstwie, w ten sposób stanowią one unikalne narzędzia docierania z Dobrą Nowiną do całego świata (por SR 7).

Jak pokazuje Pismo Święte i Tradycja, historia zbawienia to ciągły, zbawczy dialog między Bogiem, a człowiekiem, który przez lata przybierał różne formy. Najważniejszym wydarzeniem w tym dialogu, zaznacza papież, było wcielenie Syna Bożego – Słowa, które stało się Ciałem. Od tej chwili ten dialog stanowi sam realny Jezus Chrystus, przekraczający wszelkie ograniczenia językowe, czasowe bądź przestrzenne.

¹⁰⁸ A. Burda. *Komunikacja w Bogu wzorem komunikacji społecznej*. [online][dostęp: 25.03.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu:

http://www.poslaniec.net/?Page=artykul&Id=Komunikacja_w_Bogu_wzorem_komunikacji_spolecznej >.

¹⁰⁹ Pełny tekst listu znajduje się [online][dostęp: 25.03.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/szybkir_24022005.html >.

¹¹⁰ M. Świigoń. *Stosunek Kościoła do prasy na przestrzeni wieków w świetle dokumentów kościelnych* (cz. II). [online][dostęp: 25.03.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://histmag.org/Stosunek-Kosciola-do-prasy-na-przestrzeni-wiekow-w-swietle-dokumentow-kościelnych-cz.-II-3063> >.

¹¹¹ *List Apostolski Jana Pawła II „Szybki rozwój”*. [online][dostęp: 26.03.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://www.opoka.org.pl/aktualnosci/news.php?id=12861&s=opoka> >.

„Słowo Wcielone dało nam przykład, jak mamy komunikować się z Ojcem i ludźmi” (SR 5). Jezus posługuje się licznymi technikami mówienia o Bogu, wykorzystując różne okoliczności, aby pochylić się nad człowiekiem: spotyka się na ulicach, w świątyni, nad brzegiem jeziora, w górach, opowiada przypowieści, zachęcając do tego samego swoich uczniów¹¹².

Meritum dialogu zbawczego stanowi doprowadzenie do pełnej komunii ze Stwórcą w spotkaniu eucharystycznym, co nakłada na wiernych obowiązek głoszenia całemu światu śmierci i zmartwychwstania Odkupiciela. W wypełnianiu tego zadania znacznie pomagają środki społecznego przekazu, które stwarzają wielkie szanse. „Media pozwalają ukazać charakter uniwersalny Ludu Bożego, sprzyjając bezpośrednio i głębszej łączności między Kościołami lokalnymi, umacniając ich wzajemne poznanie i współpracę” (SR 6). Kościół jest specjalistą od komunikacji, albowiem od tysięcy lat głosi Ewangelię, pokazując człowiekowi jak nawiązywać relację z Bogiem, wsłuchiwać się w Jego tak, by dać odpowiedź, ponadto łączy ludzi różnych krajów i kultur. Jedynym warunkiem utrzymania komunikacji na tak wysokim poziomie jest Kościół korzystający z nowych języków komunikacji i pozostający wciąż sobą¹¹³.

Ojciec Święty Jan Paweł II zaznacza, że środki społecznego przekazu pomagają w głoszeniu Ewangelii oraz prowadzeniu dialogu ekumenicznego i międzyreligijnego (por. SR 7). Mass media to doskonałe środowisko dla Kościoła do prezentowania się we współczesnym świecie i realizowania służby formacyjnej i katechetycznej. Karol Wojtyła podkreśla, że współczesny świat przeniknięty został obecnością środków społecznego przekazu, które prócz pozytywnych aspektów niosą również i te szkodliwe, dlatego niezbędna jest fachowa formacja odbiorców, aby potrafili krytycznie patrzeć i dokonywali autonomicznej oceny. W ten sposób ukształtowani chrześcijanie czuwać będą nad poziomem przekazywanych treści przez media oraz dopominać się od odpowiednich instytucji przestrzegania praw moralnych¹¹⁴.

Według papieża Polaka, zainteresowanie Kościoła mediami wpływa z możliwości głoszenia Dobrej Nowiny oraz kształtowania kultury, sposobu bycia

¹¹² W. Wesołowski. *Il rapido sviluppo – Szybki postęp*. [online][dostęp: 26.03.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://www.niedziela.pl/artykul/39738/nd/%E2%80%9EIl-rapido-sviluppo%E2%80%9D---Szybki-postep>>.

¹¹³ K. Bronk. *Szybki rozwój*. [online][dostęp: 27.03.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: http://www.przewodnik-katolicki.pl/nr/wiara/szybki_rozwoj.html>.

¹¹⁴ W. Wesołowski. *Il rapido sviluppo – Szybki postęp*. [online][dostęp: 26.03.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://www.niedziela.pl/artykul/39738/nd/%E2%80%9EIl-rapido-sviluppo%E2%80%9D---Szybki-postep>>.

współczesnego człowieka jego światopoglądu i rzeczywistości. Przyjrzenie się nowoczesnym środkom społecznego przekazu staje się warunkiem nowej inkulturacji¹¹⁵. Mass media oraz mowa kultura wskazują na potrzebę odkupienia, które przynosi tylko Chrystus. Chrześcijanin może pokazać dzisiejszemu człowiekowi, zagubionemu w nawale wiadomości i szukającemu ciągle nowych doznań, że najistotniejsza komunikacja ma miejsce w zadumie i milczeniu (por SR 8).

Ludziom odpowiedzialnym za media Jan Paweł II proponuje trzy wskazania. Pierwszym z nich jest formacja, czyli „poznanie i wykorzystanie mediów w sposób świadomy i właściwy” (SR 11). Należy również zwrócić tutaj szczególną uwagę na edukację medialną młodych¹¹⁶, formując u nich ducha odpowiedzialności i twórczego krytycyzmu. Kolejnym wskazaniem jest współodpowiedzialne uczestnictwo w zarządzaniu mediami, które przyczyniają się do dobra całej ludzkości. Ostatnie z nich stanowi dialog według, którego media mają być przekazicielami pokoju, solidarności i informacji. Ojciec Święty dostrzega, iż „media stanowią wielką pozytywną wartość, jeśli służą wzajemnemu zrozumieniu między narodami; mogą jednak być narzędziem destrukcji, jeśli są użyte dla pogłębienia niesprawiedliwości i konfliktów” (SR 11). Środki społecznego przekazu przyczyniają się również do pogłębiania dialogu Kościoła ze światem i dialogu wewnątrzkościelnego, co potęgować będzie wierniejsze wypełnianie misji Kościoła w świecie.

Ludzie dobrej woli oraz wszyscy chrześcijanie winni być współodpowiedzialni za środki społecznego przekazu, a w nich za przekazywaną prawdę i wolność wypowiedzi, albowiem tylko w takiej atmosferze mass media mogą przyczynić się do zwiększenia integralnego progresu świata. Ojciec Święty zaznacza, że dzisiaj ogromne niebezpieczeństwo dla mediów stanowią różnego rodzaju ideologie, dążenie do zysku i władzy, rywalizacja i konflikty między poszczególnymi osobami i grupami. Wszystkie te postawy są przyczyną instrumentalizacji mediów i krzywdy społecznej¹¹⁷. Uwieńczenie listu apostołskiego *Szybki rozwój* to odwołanie się papieża Jana Pawła II do przykładu Jezusa – doskonałego komunikatora, okazującego szacunek każdemu człowiekowi,

¹¹⁵ K. Bronk. *Szybki rozwój*. [online][dostęp: 27.03.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: http://www.przewodnik-katolicki.pl/nr/wiara/szybki_rozwoj.html >.

¹¹⁶ Więcej o edukacji medialnej w szkole zob. J. Woźniak. *Konieczność edukacji medialnej wobec kultury medialno-genderowej*. „Theologos” 2015 s. 127-128.

¹¹⁷ W. Wesołowski. *Il rapido sviluppo – Szybki postęp*. [online][dostęp: 26.03.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://www.niedziela.pl/artukul/39738/nd/%E2%80%9EII-rapido-sviluppo%E2%80%9D---Szybki-postep> >.

zachęcającego do działania bez manipulowania i odwoływania się do kompromisów. „Jezus uczy, że komunikowanie jest aktem moralnym” (SR 13).

Papież Jan Paweł II kieruje swoje słowa również do dziennikarzy chrześcijańskich: nie bójcie się nowych środków komunikacji, gdyż będą one służyły ludziom, nie bójcie się wrogości świata, bo Chrystus zwyciężył świat, nie bójcie się własnej słabości! (por. SR 14). Działalność w środkach społecznego przekazu wymaga umiejętności dlatego, że istotna jest materia komunikacji, stanowiąca prawdę o Bogu. Trudno bowiem mówić o tym, „czego ani oko nie widziało, ani ucho nie słyszało, ani serce nie zdołało pojąć” (1 Kor 2,9). Wszystko zatem staje się niewystarczające i nieadekwatne, towarzyszy bezsilność, ograniczoność języka oraz brak odpowiednich narzędzi do opisywanej rzeczywistości. Tylko wielka wiara, że Chrystus towarzyszy człowiekowi w jego medialnych poczynaniach, pozwala mieć nadzieję, iż człowiek zdoła o Nim opowiedzieć w świetle nowej rzeczywistości¹¹⁸.

Wśród wielu dokumentów Kościoła poświęconym środkom społecznego przekazu należy wyodrębnić te, które napisał papież Benedykt XVI, ponieważ zauważono jego szczególne zainteresowanie mediami. Jednym z dokumentów papieża Benedykta XVI, częściowo poruszającą tematykę mediów, jest encyklika *Deus caritas est*¹¹⁹ z 2005 roku. Ojciec Święty wskazuje, że w dzisiejszym świecie mimo zmagania o sprawiedliwość i miłość, jest miejsce dla mediów¹²⁰. „Środki społecznego przekazu uczyniły dziś naszą planetę mniejszą, w szybkim tempie zbliżając ludzi i głęboko różniące się kultury. Jeżeli to „przebywanie razem” niekiedy rodzi nieporozumienia i napięcia, to jednak fakt poznania w sposób bardziej bezpośredni potrzeb ludzi staje się apelem o udział w ich sytuacji i trudnościach” (DCE 30).

Papież z Niemiec wskazuje tu na konieczność wychodzenia naprzeciw ludzkim potrzebom, zaznaczając działalność w zakresie kultury oraz staranie o wymiar materialny¹²¹. Według niego środki społecznego przekazu powinny odegrać tutaj ogromną rolę, zatem w tej sferze dostrzega on wyzwanie dla świata komunikacji społecznej. Ponadto mass media są narzędziem współczesnej cywilizacji poprzez dzieła,

¹¹⁸ K. Bronk. *Szybki rozwój*. [online][dostęp: 27.03.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: http://www.przewodnik-katolicki.pl/nr/wiara/szybki_rozwoj.html >.

¹¹⁹ Pełny tekst encykliki znajduje się [online][dostęp: 02.04.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20051225_deus-caritas-est_pl.html >.

¹²⁰ J. Jęczmień. *Mass media w służbie caritas. Refleksja na kanwie encykliki Benedykta XVI „Deus caritas est”*. RT 54: 2007 z. 10 s. 196.

¹²¹ M. Klementowicz. *Edukacyjne zadania mediów w świetle wypowiedzi Benedykta XVI*. W: *Media w edukacji. Obszary lokalności – różnorodność współczesności*. Red. A. Roguska. Siedlce 2013 s. 259-272.

jakie mogą one wykonywać oraz edukować do tych dzieł. Złączone ze sobą te dwie funkcje dają poczucie niezmiernej jedności między narodami i ludźmi, pobudzając szczególnie młodych ludzi do wielorakich postaci wolontariatu¹²², który uczy „gotowości do dawania nie tylko czegoś, ale siebie samych” (DCE 30). Dzięki swoim środkom społecznego przekazu Kościół realizuje działalność ewangelizacyjną połączoną z charytatywną. Jak zaznacza Benedykt XVI jest on również otwarty na współpracę z innymi podmiotami, którym przyświeca prawdziwy humanizm (por. DCE 30).

Dnia 29 czerwca 2009 roku papież Benedykt XVI wydaje encyklikę *Caritas In veritate*¹²³, która jest znaczącym głosem Kościoła w popkulturowym świecie. Przytoczony dokument okazać się może przedmiotem zainteresowań medioznawców ze względu na jeden z punktów, w którym Ojciec Święty określa media mianem¹²⁴ „narzędzia humanizacji człowieka” (zob. CiV 73). Papież wyraźnie protestuje przeciw technokratycznemu podejściu do mass mediów, wskazując przy tym na konieczność poszukiwania przeznaczenia i istoty środków społecznego przekazu w fundamentach antropologicznych¹²⁵.

Papież Benedykt XVI łączy szerzący się wpływ mass mediów z rozwojem technologicznym, ale jednocześnie opowiada się przeciw przekonaniu o neutralności postępu technologicznego, zajmując w ten sposób radykalne stanowisko wobec poglądów o zupełnej neutralności mediów oraz o wypływającym stąd obowiązku niezależności środków społecznego przekazu w stosunku do moralności dotyczącej osób¹²⁶.

Encyklika *Caritas in veritate* papieża Benedykta XVI jest doniosłym wołaniem Kościoła we współczesnym świecie. Autor dokumentu szeroko omawia temat postępu, lecz w jednym z punktów omawia także rolę i zadania mediów, które winny służyć humanizacji, czyli rozwojowi człowieka we wszystkich jego wymiarach tak, aby osiągnął on pełnię człowieczeństwa. Pomocne w tym wszystkim ma być pielęgnowanie

¹²² J. Jęczmień. *Mass media w służbie caritas. Refleksja na kanwie encykliki Benedykta XVI „Deus caritas est”*. RT 54: 2007 z. 10 s. 197.

¹²³ Pełny tekst encykliki znajduje się[online][dostęp: 04.04.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate_pl.html >.

¹²⁴ A. Wołkiewicz. *Testament Cyfrowego Imigranta – Benedykt XVI do mieszkańców cyfrowego świata*. [online][dostęp: 04.0.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: http://www.ktime.up.krakow.pl/symp2013/referaty_2013_10/wolkiewicz.pdf >.

¹²⁵ A. Adamski. *Media narzędziem humanizacji w świetle nr 73 encykliki Benedykta XVI „Caritas in veritate”*. W: *Człowiek w medialnym labiryncie*. Red. M. Laskowska i K. Guzek. Warszawa 2011 s. 163.

¹²⁶ Tamże s. 169.

i podkreślanie technicznych możliwości mediów oraz orientacja na służbę wartościom, którymi są: dobro, prawda i godność osoby¹²⁷.

Pontyfikat Josepha Ratzingera obfituje w wypowiedzi wskazujące na zadania środków społecznego przekazu we współczesnym świecie. Według niego z mediów należy korzystać tak, aby służyło to trwałemu rozwojowi człowieka. Papież dostrzega walory i mankamenty rozwoju nowych mediów. Z jednej strony jest to możliwość łatwiejszej komunikacji medialnej bez ograniczeń czasowych i przestrzennych, wymiana informacji, powstawanie nowych, dobrych relacji i więzi międzyludzkich oraz rozwój dialogu międzyreligijnego. Z drugiej zaś strony prawda i wolność są zagrożone poprzez kreowanie świata bez wartości. Ojciec Święty wyraźnie zaznacza, że nie należy obawiać się mediów tylko wychowywać i formować ludzi do właściwego z nich korzystania.

U progu pontyfikatu papieża Franciszka zarysowuje się ogólny obraz i strategia jaką przyjmuje Ojciec Święty wobec środków społecznego przekazu. Warto zwrócić uwagę na XLVIII orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu z 24 stycznia 2014 roku, zatytułowany *Przekaz w służbie autentycznej kultury spotkania*¹²⁸. Dokument Ojca Świętego stanowi zachętę do odważnego korzystania z nowych technologii, w tym sieci społecznościowych i przekazywania piękna Boga za ich pomocą. Wezwanie zawiera się w słowach: „Media mogą nam pomóc poczuć się bliżsi jedni drugim, tworząc odnowione poczucie jedności ludzkiej rodziny, które pobudza do solidarności i do poważnego zaangażowania na rzecz bardziej godnego życia”¹²⁹.

Dzisiaj wśród wielu osób dostrzega się tylko pasywne asymilowanie informacji z obawy na negatywne komentarze, lecz jeśli dana osoba decyduje się na zamieszczenie swoich poglądów często nie podpisuje się pod nimi. A papież Franciszek w swoim XLVIII orędziu na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu wyraźnie odcina się od biernego „przechodzenia wzdłuż alei cyfrowych”¹³⁰, gdzie człowiek jest po prostu podłączony, żyje samotnie w zamknięciu na innych¹³¹. Jorge Mario Bergoglio ma świadomość, że tak naprawdę to od określonego człowieka zależny będzie obraz mediów,

¹²⁷ Tamże s. 174.

¹²⁸ Pełny tekst encykliki znajduje się [online] [dostęp: 31.03.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://paulus.org.pl/display,219.html> >.

¹²⁹ Franciszek. *Przekaz w służbie autentycznej kultury spotkania. Papieskie orędzie na XLVIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*. [online] [dostęp: 31.03.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://paulus.org.pl/display,219.html> >.

¹³⁰ Tamże.

¹³¹ Zob. J. Kloch. *Chleba nie kupisz za lindeny. Wiara w Second Life*. „Tygodnik Powszechny” nr 34(2007) s. 8.

albowiem społeczność w głównej mierze wpływa na dzisiejszy kształt i rzeczywistość medialną.

Ojciec Święty w czasie sesji plenarnej Papieskiej Rady ds. Świeckich, obradującej pod hasłem: „Głosić Chrystusa w epoce cyfrowej”, twierdzi, iż: „Również wśród możliwości i niebezpieczeństw sieci należy wszystko dokładnie badać ze świadomością, że na pewno znajdują się fałszywe momenty, niebezpieczne złudzenia i pułapki, których trzeba unikać”¹³². Wyraźnie zatem zaznacza się świadomość papieża, co do niebezpieczeństw związanych ze współczesnym światem medialnym. Środki społecznego przekazu nie mogą zastąpić rzeczywistego kontaktu z drugim człowiekiem, a głoszenie Ewangelii zobowiązuje do rzeczywistych, szczerych relacji ludzkich tak, aby doprowadzić do autentycznego spotkania z Bogiem.

W obliczu nauczania papieża Franciszka kształtuje się wielka nadzieja jaką pokłada on w mediach, które pomimo różnych widocznych podziałów, mogą przyczynić się do budowania jedności rodziny ludzkiej oraz rozbudzania solidarności w ludzkich sercach, krzewiąc przy tym „kulturę spotkania”. Obraz środków społecznego przekazu obecny w nauczaniu Ojca Świętego napawa dużym optymizmem pod warunkiem poszanowania prawdziwych wartości. Zdaniem papieża zalet w korzystaniu z mediów jest wiele a wśród nich są: wyższa skuteczność ewangelizacji wyrażająca się w możliwości dotarcia do wielkich rzesz ludzkich oraz atrakcyjność przekazu, skłaniającego do przyjęcia przekazywanych treści.

Dopełnieniem tej refleksji jest pełne optymizmu stwierdzenie Ojca Świętego: „Media mogą nam pomóc, byśmy poczuli się bliżej siebie nawzajem, pomagając nam dostrzec jedność rodziny ludzkiej, co pobudza do solidarności i poważnego zaangażowania na rzecz bardziej godnego życia. Dobra komunikacja pomaga nam być bliżej siebie oraz lepiej poznawać siebie nawzajem w byciu bardziej zjednoczonymi. Dzielące nas mury można pokonać tylko wtedy, gdy jesteśmy gotowi, by słuchać siebie nawzajem i uczyć się jedni od drugich”¹³³.

Niniejsza analiza dokumentów miała na celu przedstawienie stanowiska Kościoła katolickiego wobec środków społecznego przekazu. Kościół interesuje się środkami komunikacji społecznej, świadczy o tym rzeczywistość mediów, która stanowi dla niego

¹³² Tymi słowami papież Franciszek zwrócił się do Papieskiej Rady ds. Świeckich dnia 7 grudnia 2013 r.

¹³³ Franciszek. *Przekaz w służbie autentycznej kultury spotkania. Papieskie orędzie na XLVIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*. [online] [dostęp: 24.01.2014] Dostępny w Internecie: < ścieżka dostępu: <http://paulus.org.pl/display,219.html> >.

szanse i wyzwania. Dodatkowym wyrazem tego jest ukazywanie perspektyw mediów w sferze porozumiewania się i przekazywania myśli z naciskiem na potencjał edukacyjny świata¹³⁴. W paragrafie ukazano jak w Kościele kształtowała się otwartość na media od XIX-wiecznej podejrzliwości do dzisiejszego otwarcia na środki społecznego przekazu¹³⁵. Poglądy Kościoła na temat mass mediów formowały się wraz z rozwojem zjawiska komunikacji społecznej, podlegając ewolucji, która zaowocowała przygotowaniem oficjalnej, aktualnej doktryny.

Badanie ponad dwóch wieków nauczania Kościoła pozwala wyciągnąć daleko idące wnioski. Trudno spekulować, w którą stronę pójdą dalsze wypowiedzi Urzędu Nauczycielskiego, jednakże już teraz można dostrzec wiele charakterystycznych tendencji¹³⁶. Środki społecznego przekazu postrzegane są jako narzędzie, zatem nie mogą być oceniane jako moralnie dobre lub złe. Dokumenty nauczania Kościoła wskazują natomiast, iż ocenie moralnej podlega sposób wykorzystania mediów przez ludzi.

Towarzysząc człowiekowi w czasie ziemskiej wędrówki, Kościół pragnie przygotować go do życia w przyszłym świecie. Z tej właśnie troski wyrasta zainteresowanie Kościoła wszystkimi dziedzinami życia ludzkiego, uwzględniając środki społecznego przekazu, które mocno wpływają na ludzką świadomość. Pragnie w ten sposób prowadzić wiernych drogą do zbawienia, otaczając ich opieką w codziennych przejawach życia. Kościół podkreśla, że każdemu przysługuje prawo do tworzenia i korzystania z mass mediów, dlatego wierni nie mogą być jedynie biernymi odbiorcami. Znając możliwości środków społecznego przekazu Kościół musi wykorzystać je w szeroko rozumianej ewangelizacji¹³⁷.

Omówione dokumenty podejmują również kwestie zagrożeń związanych z rozwojem mediów, ale ten temat zostanie szerzej rozpatrzony w dalszej części pracy. Punktem charakterystycznym dla większości analizowanych treści jest postulat Kościoła wychowania ludzi do odpowiedzialnego korzystania ze środków społecznej komunikacji. Tematem pojawiającym się w tych dokumentach jest też wyzwanie, jakie staje przed Kościołem, którym jest ukazanie, że to co najważniejsze w życiu Kościoła dostępne jest

¹³⁴ M. Klementowicz. *Edukacyjne zadania mediów w świetle wypowiedzi Benedykta XVI*. W: *Media w edukacji. Obszary lokalności – różnorodność współczesności*. Red. A. Roguska. Siedlce 2013 s. 259-272.

¹³⁵ M. Robak. *Czy Kościół lubi Internet? Sieć komputerowa w świetle wypowiedzi Kościoła katolickiego*. W: *Internet i nowe technologie – ku społeczeństwu przyszłości*. Red. T. Zasępa i R. Chmura. Częstochowa 2003 s. 55.

¹³⁶ Tamże s. 64.

¹³⁷ P. H. Staniszewska. *Eklezjalno-prawne podstawy obecności środków społecznego przekazu w Kościele*. W: *Rodzina, młodzież, media. Problemy z życia i działalności Kościoła w Polsce*. Red. J. Przybyłowski i E. Robek. Warszawa 2011 s. 139.

tylko bezpośrednio. O ile wymiana informacji, poradnictwo duchowe i ewangelizacja odbywać się mogą przy pomocy różnych mediów, o tyle przyjęcie sakramentów wymaga jedności miejsca i czasu oraz odniesienia do realnej wspólnoty wierzących¹³⁸. Kościół katolicki nie widzi potrzeby mediatyzacji wszystkiego, łącznie z sakramentami i wspólnotami¹³⁹.

Można zauważyć, że w wielu dokumentach pojawia się tradycyjna ostrożność Urzędu Nauczycielskiego w wypowiedaniu swojego zdania, z obawy przed pochopnością ocen i wskazań. Realizując swoje cele Kościół wie, że media są niezastąpionym narzędziem w porozumiewaniu się z współczesnym człowiekiem i światem. Mass media mają mu pomóc w realizacji podstawowego celu, którym jest prowadzenie człowieka do Boga¹⁴⁰. Warto jeszcze zauważyć, że nauczanie Kościoła bywa niebyt precyzyjne, często różne kwestie omawiane są dość ogólnie. W kolejnej części pracy poruszona zostanie problematyka użycia komputera i Internetu w ewangelizacyjnej misji Kościoła.

1.2. Komputer i Internet w działalności ewangelizacyjnej Kościoła

Ostatnie lata XXI wieku to głównie rozwój technologii informacyjnej¹⁴¹ i rozpowszechnianie się Internetu. Obecnie wiele dziedzin życia zostało skomputeryzowanych, a komputer jest wszechobecny, dociera bowiem nawet do małych wiosek. Na taką rzeczywistość ma wpływ wiele czynników: dostępność sprzętu komputerowego (spadek cen), moda na posiadanie komputera i rozwój Internetu – globalnej sieci komputerowej, która czyni z komputera narzędzie pracy i rozrywki. Dzisiaj przez komputer rozumie się również dostęp do Internetu. Niektórzy żartobliwie mówią, że: „Życie bez miłości jest jak komputer bez Internetu”¹⁴².

¹³⁸ M. Robak. *Czy Kościół lubi Internet? Sieć komputerowa w świetle wypowiedzi Kościoła katolickiego*. W: *Internet i nowe technologie – ku społeczeństwu przyszłości*. Red. T. Zasępa i R. Chmura. Częstochowa 2003 s. 65.

¹³⁹ Nieco inaczej wygląda ta sprawa w przypadku kościołów protestanckich, które nie uznają wszystkich siedmiu sakramentów i w ogóle nie przywiązują do nich takiej wagi jak w katolicyzmie i prawosławiu. Niedawno burzę wywołała decyzja kościołów protestanckich we Francji, które dopuściły do Komunii także osoby niewierzące, co kłóci się z najstarszą tradycją chrześcijańską. Wśród myślicieli protestanckich pojawia się czasem idea wspólnoty wirtualnej, która miałaby pełnić podobne funkcje, co realna wspólnota wierzących. Jeśli chodzi o Kościół katolicki to nie wszystko realne musi mieć swój wirtualny odpowiednik, patrz sakramenty i wspólnota Kościoła.

¹⁴⁰ K. Pokorna-Ignatowicz. *Kościół w świecie mediów*. Kraków 2002 s. 166.

¹⁴¹ S. Kwiatkowski podaje następującą definicję technologii informacyjnej: „Zespół nowoczesnych urządzeń wykorzystywanych w procesie komunikowania”. W praktyce chodzi o komputery – sieci komputerowe i ich oprogramowanie. Zob. S. Kwiatkowski. *Technologia Informacyjna w procesie globalizacji edukacji*. W: *Rola i miejsce technologii informacyjnej w okresie reform edukacyjnych w Polsce*. Red. T. Lewowicki, B. Siemieniecki. Toruń 2002 s. 37.

¹⁴² Takie sformułowanie pojawia się na portalach społecznościowych i profilach wielu młodych ludzi, np. [online] [dostęp: 29.04.2014] Dostępny w Internecie: < ścieżka dostępu: <https://pl->

Zaobserwować można również nowe możliwości w komunikowaniu się oraz w tworzeniu społeczności, albowiem niemal do połowy pierwszego dziesięciolecia XXI wieku dominował jednokierunkowy model przekazywania informacji – od autora (nadawcy) do czytelnika (odbiorcy). Po tym czasie pojawiła się nowa koncepcja, w której odbiorca informacji sam staje się nadawcą, a czytelnik może pełnić rolę autora¹⁴³.

Rok 1969 można przyjąć jako początek Internetu, czyli globalnej sieci komputerowej. To właśnie wtedy w USA dla potrzeb wojskowych skonstruowano sieć z 23 komputerów zwaną ARPANET. Potem powstała sieć o nazwie NSFNET, która pierwotnie przeznaczona była dla ośrodków naukowych i szkolnictwa wyższego¹⁴⁴. Od 1997 roku zauważyć można szybki przyrost sieci komputerów, który doprowadził do tego, że połączonych ze sobą zostało już 30 milionów komputerów z całego świata, a obecnie niemal każdy mieszkaniec ziemi posiada dostęp do Internetu¹⁴⁵.

Inauguracja pierwszego połączenia internetowego w Polsce przypadła na sierpień 2001 roku. Choć Internet okazał się nowym środkiem komunikacji, to stosunkowo szybko znalazł zastosowanie w Kościele rzymskokatolickim. Dlatego warto poddać analizie odniesienie wspólnoty kościelnej do nowego medium i kreatywne zastosowanie Sieci w działalności Kościoła. W fachowej literaturze analizowane było zastosowanie komputerów i Internetu w dydaktyce nauczania religii¹⁴⁶. Kościół katolicki nie zdystansował się do tych przemian, można rzec, że stał się ich cichym kibicem, albowiem bacznie obserwuje toczącą się rewolucję informacyjną. Obserwując jej skutki nie jest bezkrytyczny, ale zachęca do dobrego wykorzystania Internetu.

Do wszelkich nowości i nowinek technologicznych Kościół podchodził ostrożnie, tak jak to było w przypadku powstawania i rozwoju środków społecznego przekazu: prasy, radia i telewizji. Początkowa nieufność oraz nieprzychylność została zamieniona w aprobatę do tego stopnia, że mass media stały się narzędziem ewangelizacji. Warto jednak zaznaczyć, iż inaczej stanowisko Kościoła formułowane było w stosunku do

pl.facebook.com/pages/%C5%BBycie-bez-mi%C5%82o%C5%9Bci-jest-jak-komputer-bez-Internetu/10150089610505282 >.

¹⁴³ J. Kloch. *Kościół blogujący. Jak wykorzystywać blog w misji Kościoła?* W: *Internet i Kościół*. Red. J. Kloch. Warszawa 2011 s. 215.

¹⁴⁴ A. Siemińska. *Internet – pojęcie, narzędzie, obszary wykorzystania w kulturze, nauce i edukacji*. W: *Rola i miejsce technologii informacyjnej w okresie reform edukacyjnych w Polsce*. Red. T. Lewowicki, B. Siemieniecki. Toruń 2002 s. 203-204; Zob. B. Siemieniecki, W. Lewandowski. *Internet w szkole*. Toruń 1998 s. 8.

¹⁴⁵ Zob. J. Szerszenowicz-Jabłońska. *Internet w dydaktyce*. W: *Technologia informatyczna w procesach kształcenia*. Red. J. Moos, A. Koludno. Łódź 2002 s. 149.

¹⁴⁶ P. Mąkosa. *Komputer i Internet w dydaktyce nauczania religii*. W: *Środki audiowizualne w katechezie*. Red. S. Kulpaczyński. Lublin 2004 s. 183-202; P. Mąkosa. *Technologia informacyjna w dydaktycznym procesie nauczania religii*. „Roczniki Teologiczne” nr 53(2006) s. 113-130.

Internetu¹⁴⁷. Duży wpływ na taką postawę miały obrady Soboru Watykańskiego II, które w środkach społecznego przekazu dostrzegły „narzędzia ofiarowane człowiekowi przez Boga dla głoszenia Słowa Bożego”¹⁴⁸.

W 1990 roku miały miejsce równoległe dwa wydarzenia. Tim Berners-Lee uruchomił system WWW¹⁴⁹, zaś Jan Paweł II ogłosił orędzie na Światowy Dzień Komunikacji Społecznej poświęcone ewangelizacji w erze komputerów. W historii Kościoła był to pierwszy dokument poświęcony refleksji nad techniką komputerową. Rok 1990 zapoczątkował nową erę w rozwoju technologii informatycznej i jej zastosowań w społeczności Kościoła¹⁵⁰.

Jan Paweł II w orędziu *Misja Kościoła w erze komputerów*¹⁵¹ na Światowy Dzień Środków Społecznego, które zostało opublikowane 24 stycznia 1990 roku, swoją refleksję skupia głównie na informatyce w ogólności, a nie Internecie, który był wówczas w trakcie powstawania. Dokument w całości został poświęcony misji i działalności Kościoła w dobie ekspansji technologii komputerowych. Warto zwrócić uwagę na czas ukazania się dokumentu. Przyjmując rok 1980 za początek upowszechniania się komputerów osobistych i domowych, zaś rok 1994 za inaugurację masowego wykorzystywania Internetu na świecie, trzeba zauważyć, że papieskie orędzie pojawia się stosunkowo wcześnie¹⁵².

Papież Jan Paweł II w powyższym dokumencie wyraźnie daje do zrozumienia, że Kościół otrzymał nowe środki realizacji swojej misji, zaś metody ułatwiające komunikowanie się oraz dialog między członkami Kościoła przyczyniają się do

¹⁴⁷ Internet posiada pewne uderzające cechy. Jest natychmiastowy, bezpośredni, ma światowy zasięg, jest zdecentralizowany, interaktywny, nieskończenie rozszerzalny co do treści i oddźwięku, łatwo dostosowujący się i adaptujący w znacznym stopniu. Jest egalitarny, to znaczy – każdy mający odpowiedni sprzęt i umiarkowane umiejętności techniczne może być aktywnie obecny w cyberprzestrzeni, ogłaszać swoje przesłanie światu i domagać się uwagi. Pozwala jednostkom bawić się anonimowością, odgrywać różne role i fantazjować, a także wchodzić we wspólnotę z innymi i dzielić się z nimi.

¹⁴⁸ W. Śmigiel. *Czytelnictwo katolickich stron w Internecie*. „Roczniki Teologiczne” 51:2004 z. 6 s. 234.

¹⁴⁹ World Wide Web został wymyślony przez jego twórcę w 1989 roku. Z założenia miał być pomocą dla fizyków w CERN. W ten sposób wyniki badań uzyskiwane w akceleratorze cząstek mogły być umieszczane w Internecie, a przez to łatwo dostępne w ośrodkach akademickich na całym świecie. W tym samym roku w Watykanie zapadła decyzja o zastosowaniu zdobyczy informatyki w Watykanie.

¹⁵⁰ J. Kloch. *Wypłynąć na głębię: stosowanie technologii informatycznych i Internetu w Kościele w myśli Jana Pawła II*. „Studia Elbląskie” 7/2006 s. 240.

¹⁵¹ Pełny tekst orędzia znajduje się [online] [dostęp: 10.05.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/oredzie_ssp_1990.html >.

¹⁵² M. Robak. *Czy Kościół lubi Internet? Sieć komputerowa w świetle wypowiedzi Kościoła katolickiego*. W: *Internet i nowe technologie – ku społeczeństwu przyszłości*. Red. T. Zasępa i R. Chmura. Częstochowa 2003 s. 59.

zacieśnienia więzów jedności¹⁵³. Ojciec Święty widząc tempo rozwoju techniki, dostrzega w środkach przekazu nie tylko narzędzie bądź technikę, lecz uważa je za ważną część dzisiejszej kultury. Realne staje się zatem to co, co kiedyś było tylko daleko idącą wizją: rozwój dialogu między narodami, powszechne dzielenie się wartościami, coraz większa orientacja i empatia, zacieśnienie relacji braterskich ponad podziałami. Analizując orędzie Jana Pawła II dostrzec można skierowanie wzroku ku postępowi technicznemu, technologii, technice komputerowej i satelitarnej, kulturze komputerowej oraz systemach sztucznej pamięci i erze komputerów, nie pojawia się natomiast ani razu określenie „Internet”.

Jan Paweł II w orędziu *Misja Kościoła w erze komputerów* oznajmia, iż nowe techniki należy wykorzystywać tak, aby były one zgodne z doktryną chrześcijańską. Oznacza to, że powinny one służyć dla dobra drugiego człowieka oraz przyczyniać się do wypełniania zbawczego planu Bożego wobec świata. Papież stwierdza, że: „wraz z pojawieniem się komputerowych technik telekomunikacji oraz tak zwanych skomputeryzowanych systemów uczestnictwa Kościół otrzymał nowe środki realizacji swojej misji”¹⁵⁴. Wszystkie wymienione metody sprzyjają zacieśnianiu więzów jedności. Szybki i bezpośredni dostęp do informacji pozwala Kościołowi na ożywienie dialogu ze światem, dzięki temu może również szybciej przybliżać swoje poglądy w różnych spornych kwestiach oraz swobodnie prowadzić dialog z otaczającym go światem¹⁵⁵.

Ojciec Święty ukazuje możliwości wzmocnienia dialogu ze współczesnym światem, szybszego komunikowania świata o swojej wierze oraz uzasadnianie swojego stanowiska wobec różnych kwestii i epizodów. Od wieków komunikowanie zachodziło w obydwie strony, dlatego dzięki nowej kulturze komputerów Kościół może wyraźniej interpretować głos opinii publicznej. Jan Paweł II dostrzega w używaniu komputerów właściwy środek ewangelizowania oraz stosowne narzędzie dla naszych czasów. Ponadto zaznacza zadowolenie z faktu prężnego przystosowania się młodzieży do kultury komputerów i do ich specyfikacji¹⁵⁶.

¹⁵³ Jan Paweł II. Orędzie na XXIV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Misja Kościoła w erze komputerów*. Watykan 1990.

¹⁵⁴ Jan Paweł II. *Misja Kościoła w erze komputerów. Orędzie na 24. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*. W: *Internet i Kościół*. Red. J. Kloch. Warszawa 2011 s. 17-21.

¹⁵⁵ M. Robak. *Czy Kościół lubi Internet? Sieć komputerowa w świetle wypowiedzi Kościoła katolickiego*. W: *Internet i nowe technologie – ku społeczeństwu przyszłości*. Red. T. Zasępa i R. Chmura. Częstochowa 2003 s. 60.

¹⁵⁶ J. Kloch. *Filozofia 3W*. W: *I Ogólnopolskie Seminarium „Internet jako narzędzie ewangelizacji”*. Warszawa 1998 s. 12-18.

Karol Wojtyła nie boi się stwierdzenia, w którym wzywa cały Kościół do wykorzystania nowych technologii w procesie ewangelizacji, argumentując je słowami: „Kościół byłby winny przed swoim Panem, gdyby nie używał tych potężnych pomocy, które umysł ludzki coraz bardziej usprawnia i doskonali”¹⁵⁷. Przytoczona inspirująca myśl zachęca czytelników do odkrywania odpowiednich form wykorzystania innowacyjnych systemów magazynowania i transferu danych. W poszukiwaniu zaangażowana być winna nie tylko młodzież, ale i dorośli, którzy swoim autorytetem mogą w znacznej mierze przyczynić się do zastosowania informatyki w służbie Kościołowi.

Wizja Kościoła, jaka wypływa z orędzia *Misja Kościoła w erze komputerów* nacechowana jest otwartością na korzystanie z tego, co nowe oraz wykorzystywanie nowych technologii w dostępie do wiedzy, która jest częścią ludzkiego dziedzictwa. Jan Paweł II zachęca do udostępniania tradycji i nauczania Kościoła, tekstu Biblii, twórczości oraz działalności nestorów duchowości, tradycji i historii Kościołów regionalnych, instytutów świeckich i zakonów. Zdecydowanie opowiada się za potrzebą ukazywania idei i praktyk twórców instytucji ukazujących trwałe świadectwo obecności Boga między nami¹⁵⁸.

W omawianym dokumencie Ojciec Święty wyraźnie wyznacza cel stosowania komputerów w Kościele, którym jest przede wszystkim przechowywanie oraz wymiana danych przyczyniająca się do wzmacniania sprawiedliwości, poszanowania praw człowieka, rozwoju wszystkich jednostek i narodów oraz podstawowych swobód warunkujących w pełni ludzkie życie. Do szerszego i bardziej dynamicznego dialogu między wszystkimi rasami i klasami zamieszkującymi ciągle zmniejszający się świat, przyczyniają się nowe narzędzia komunikowania. Obecnie trudno sobie wyobrazić życie bez komputera i jego codziennego przeznaczenia, ale jak zaznacza Karol Wojtyła technika ma służyć przebudowie świata według zamysłu Bożego, a same komputery winny pełnić służbę powołaniu ludzkiemu¹⁵⁹.

Orędzie papieża Jana Pawła II z 1990 roku ogłoszone z okazji XXIV Światowego Dnia Środków Społecznego Przekazu uznać można za dokument, którym Ojciec Święty „ochrzcił” technologię komputerową. Warto zauważyć, iż to właśnie w jej przypadku nie

¹⁵⁷ Jan Paweł II. *Misja Kościoła w erze komputerów. Orędzie na 24. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*. W: *Internet i Kościół*. Red. J. Kloch. Warszawa 2011 s. 17-21.

¹⁵⁸ J. Kloch. *Filozofia 3W*. W: *I Ogólnopolskie Seminarium „Internet jako narzędzie ewangelizacji”*. Warszawa 1998 s. 12-18.

¹⁵⁹ Tamże.

ma mowy o jakimś okresie nieufności i podejrzliwości Kościoła, jak miało to miejsce przy okazji powstawania nowych sposobów komunikacji. Jednakże nie jest to też bezgraniczne hołdowanie i wielki entuzjazm Kościoła w stosunku do technik komputerowych. Ostateczna wymowa tego dzieła jest zdecydowanie pozytywna, skupiona na wykorzystaniu nowych możliwości, które daje rozwój techniki. Następne lata to dołączenie do technik komputerowych, popularnego Internetu, ale nie pojawił się tu nowy dokument na ten temat¹⁶⁰. Wyraźna aprobata pozwalająca na korzystanie ze zdobyczy komputerowej ujawniła się postaci uruchomienia przez Stolicę Apostolską serwisu www.vaticana.va, oficjalnej witryny Watykanu. Wydarzenie to zapoczątkowało w całym Kościele trend na tworzenie stron internetowych¹⁶¹.

Przeprowadzona analiza orędzia *Misja Kościoła w erze komputerów* pozwala stwierdzić, że dokonujący się postęp technologiczny w dziedzinie mediów winien zostać wykorzystany przez Kościół w dialogu ze światem, procesach ewangelizacji oraz informacji, wiedzy o życiu Kościoła. Dokument zaznaczył ważność odkrycia sztucznej pamięci, która jest niezbędna w technologii komputerowej oraz urządzeniach medialnych. Od tego też momentu media przestają być tylko narzędziami i stają się ważnym elementem kultury, która może być miejscem obecności Ewangelii Jezusa Chrystusa. Jan Paweł II wskazuje na charakterystyczne rysy dotyczące wychowania młodego pokolenia idącego z technologicznym postępem epoki tak, aby młodzież wykorzystywała te środki we wzmacnianiu sprawiedliwości, poszanowania człowieka, ukazania moralnej wizji człowieka i świata opartej na wierze¹⁶².

Ukazując znaczenie komputera i Internetu w ewangelizacyjnej misji Kościoła należy jeszcze poddać analizie dwa orędzia papieża Jana Pawła II tak, aby w pełni poznać stosunek Stolicy Apostolskiej do nowych mediów. Mowa tu o orędziu z 2001 roku na XXXV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu zatytułowanym *Rozgłaszajcie to na dachach. Ewangelia w dobie globalnej komunikacji*¹⁶³ oraz orędziu z 2002 roku *Internet: nowe forum głoszenia Ewangelii*¹⁶⁴. Przytoczone dokumenty omówione zostaną łącznie ze względu na kilka faktów. Po pierwsze są one komplementarne, wynika to

¹⁶⁰ M. Robak. *Czy Kościół lubi Internet? Sieć komputerowa w świetle wypowiedzi Kościoła katolickiego*. W: *Internet i nowe technologie – ku społeczeństwu przyszłości*. Red. T. Zasepa i R. Chmura. Częstochowa 2003 s. 60-61.

¹⁶¹ Zob. T. C. Fox. *Katolicyzm w Internecie*. Warszawa 1997.

¹⁶² *Internet w nauczaniu Kościoła*. Red. R. Podpora. Lublin 2008 s. 11.

¹⁶³ Tekst dokumentu za: „Wiadomości Kai” 2001.

¹⁶⁴ Pełny tekst orędzia znajduje się [online] [dostęp: 14.05.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/internet_aut_12052002.html >.

zapewne z odstępstwa czasowego, gdyż ich publikacja miała miejsce w dwóch kolejnych latach. Po drugie orędzie z 2001 roku powierzchownie omawia kwestię Internetu, co stanowi pewnego rodzaju wstęp, zaś orędzie z roku następnego już w całości zostało poświęcone temu zagadnieniu.

W orędziu z 2001 roku Jan Paweł II podejmuje kwestię wpływu Internetu na kulturę i młodzież. Stanowi to wyzwanie dla Kościoła, który winien prowadzić pogłębione badania nad tym zjawiskiem i sam zaangażować się w świat mediów¹⁶⁵. Tym bardziej, że młodzież bardzo szybko przyswaja nowości kulturowe i już z góry jest na nie nastawiona, a pewne elementy kultury zachodniej wciela w swoje życie¹⁶⁶. Papież zauważa, że choć media mogą zacierać granicę między prawdą i fikcją, to jednak dają olbrzymie możliwości szerzenia prawdy wśród wielkiej liczby osób. Ojciec Święty dostrzega obecność myśli postmodernistycznej w świecie kultury, mediów oraz Internetu. W tego typu mentalności twierdzi się, że nie ma prawd absolutnych, a jeśli istnieją to nie są one dostępne dla ludzkiego rozumu. Przy takim założeniu medialna prawda przestaje mieć znaczenie, a znaczenie mają tylko wiadomości, budzące zainteresowanie odbiorców. Świat mediów wyzuty z prawdy jest nieprzyjazny Ewangelii, podobnie jak pogański świat czasów apostoelskich¹⁶⁷. Postmodernizm jest obcy kulturze chrześcijańskiej i dlatego istnieje konieczność zaangażowania się Kościoła w świat mediów by nie stał się on miejscem wyizolowanym i nieprzyjaznym wierze, ewangelizacji i Kościołowi. Kultura będąca sposobem bytowania człowieka, wpływa również na kształtowanie wartości postmodernistycznych¹⁶⁸.

Obecność Kościoła w mediach stanowi istotny aspekt inkulturacji Ewangelii, której wymaga nowa ewangelizacja. Media dają możliwość dotarcia z orędziem chrześcijańskim do ludzi, którzy nie znają Chrystusa, zaś sam Internet może odegrać główną rolę w podawaniu ludziom prawd i wartości, które podkreślają ludzką godność. Dla Karola Wojtyły możliwością jaką daje Internet, by przemawiać do tak szerokiego grona odbiorców, była nie do pomyślenia „nawet w najbardziej fantastycznych wyobrażeniach tych, którzy głosili Ewangelię przed nami”¹⁶⁹. W tekście orędzia odnaleźć

¹⁶⁵ Jan Paweł II. *Rozgłaszajcie to na dachach: ewangelia w epoce globalnej komunikacji*. Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na XXXV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2001. nr 2.

¹⁶⁶ K. Święś. *Obraz współczesnej młodzieży w Polsce*. „Warszawskie Studia Pastoralne” 2/2014 nr 23 s. 40.

¹⁶⁷ A. Niwiński. *Środki informatyczne w katechetycznej działalności Kościoła*. Kraków 2004 s. 82-83.

¹⁶⁸ W kulturze postmodernistycznej... *jedyną absolutną prawdą jest ta, iż nie istnieją prawdy absolutne, a gdyby nawet istniały, byłyby niedostępne dla ludzkiego rozumu i tym samym pozbawione znaczenia*. Jan Paweł II. *Rozgłaszajcie to na dachach...* jw. nr 3.

¹⁶⁹ Jan Paweł II. *Rozgłaszajcie to na dachach...* nr 3.

można liczne wezwania do odważnego głoszenia Ewangelii przy użyciu środków społecznego przekazu. Jan Paweł II wymienia też „pozytywne możliwości Internetu w rozprzestrzenianiu religijnej informacji i nauczania, bez żadnych barier ani granic”¹⁷⁰.

Ojciec Święty próbuje uwrażliwić i uświadomić ludzi jak ważny jest zdrowy rozsądek, aby nie zagubić się w medialnym chaosie. Ponadto zachęca do obrony chrześcijańskiego systemu wartości tak, aby nie dopuścić do zatracenia własnej osobowości. Papież chce również zachęcić ludzi do uważnego i czujnego odbioru przekazów medialnych, aby jeszcze bardziej wyostrzyli swoje zmysły, w celu wychwycenia najistotniejszych myśli niosących Boże przesłanie¹⁷¹. Warto dodać, iż XXXV orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu zatytułowane *Rozgłaszajcie to na dachach. Ewangelia w dobie globalnej komunikacji* napisane przez Jana Pawła II, stanowi pierwszy dokument papieski tej rangi, w którym mowa jest wprost o Internecie.

Kontynuacja myśli na temat Internetu, podjętej w orędziu z 2001 roku znajduje swoją kontynuację w orędziu zatytułowanym *Internet: nowe forum głoszenia Ewangelii* wydanym w 2002 roku przez Jana Pawła II. Dokument ten w całości i bezpośrednio poświęcony został tematyce Internetu w Kościele. Papież nazywa Internet „nowym forum”¹⁷², a w tym kontekście słowo „forum” odnosi się do starożytnego rzymskiego znaczenia – forum jako miejsca otwartego dla szerokiego grona obywateli, gdzie podejmowano decyzje dotyczące polityki i interesów oraz wypełniano obowiązki religijne; w tym miejscu toczyło się życie społeczne miasta, które tworzyło własną kulturę. Dotyczy to również cyberprzestrzeni, która staje się nowym horyzontem otwierającym się przed ludźmi¹⁷³.

Internet jawi się tu jako nowa przestrzeń, która otwarta jest także na działalność Kościoła, zaś umiejętne wykorzystanie Internetu przez katolików może przynieść dobre rezultaty¹⁷⁴. Jednakże dostrzec należy, iż Jan Paweł II będąc w pełni świadomy tego, że Internet jak każde medium posiada zarówno wady i zalety, dlatego uczuła ludzi przed powierzchownością informacji zawartych na portalach internetowych. Papież zauważa

¹⁷⁰ Tamże.

¹⁷¹ Por. Tamże nr 4.

¹⁷² Jan Paweł II. *Internet: Nowe forum głoszenia Ewangelii*. Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na XXXVI Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2002 nr 2.

¹⁷³ B. Drożdż. *Internet w duszpasterstwie Kościoła. Próba sformułowania zasad*. „Perspectiva” 3:2004 nr 1 s. 191-192.

¹⁷⁴ Zob. P. Mąkosa. *Mass media narzędziem czy środowiskiem katechezy?*. W: *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*. Red. A. Kiciński. Poznań 2007, s. 375-395.

również płytkie podchodzenie do kwestii związanych z wiarą, co wyraża w słowach: „Internet w sposób bardzo radykalny zmienia psychologiczny stosunek człowieka do czasu i przestrzeni. Gdyż całą swą uwagę skupia on na tym, co konkretne, użyteczne i łatwo dostępne, może mu zabraknąć motywacji do podjęcia głębszej refleksji”¹⁷⁵. Internet rzeczywiście zmienia stosunek człowieka do czasu i przestrzeni. Konkretność może prowadzić do lekceważenia ogólności w tym zasad etycznych, zaś użyteczność bazująca na egoizmie przerodzić się może w koncentrację swojego życia na przyjemnościach, co z pewnością ma swój wpływ na relacje międzyludzkie.

Siłę Internetu stanowi jego globalny zasięg i nowa jakość dostępu do wiedzy. To narzędzie dostarcza ogromnej ilości wiedzy i pozwala zanieść ją do najdalszych zakątków świata. Dla Jana Pawła II ten potencjał Internetu jest najważniejszy¹⁷⁶.

Ojciec Święty w swoim nauczaniu na temat Internetu przestrzega ludzi, aby nie traktowali tego medium jako celu samego w sobie, bo ma on pomóc człowiekowi w pogłębianiu i umocnieniu jego wiary, w lepszym poznaniu Boga i jego nauki. W orędziu papież stawia wiele pytań dotyczących wykorzystania Internetu przez człowieka¹⁷⁷. Wyrażają one głęboką troskę o człowieka, jego dobro i rozwój.

Centralne przesłanie orędzia na XXXVI Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu z 2002 roku stanowi przede wszystkim poszukiwanie odpowiedzi na pytania o chrześcijański przekaz w Internecie dla nauczania i katechezy w środowiskach zlaicyzowanych. Oprócz tego, że Internet dostarcza ogromnej ilości informacji i umożliwia nawiązanie kontaktów międzyludzkich, zmienia on również w sposób radykalny psychologiczne odniesienie osoby do czasu i przestrzeni. Spojrzenie Jana Pawła II na Internet jest otwarte i obiecujące, gdyż jego zdaniem to narzędzie może służyć ewangelizacji początkowej i duszpasterskiej. W ten sposób Ewangelia może dotrzeć w różne zakątki świata, zwłaszcza w te miejsca, do których dotarcie duszpasterzy Kościoła może być utrudnione¹⁷⁸.

To Internet sprawił, że Kościół może przekazywać orędzie chrześcijańskie do krajów, w których praca misyjna była dotychczas zabroniona. Dzięki globalnemu

¹⁷⁵ Jan Paweł II. *Internet: Nowe forum głoszenia Ewangelii*. Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na XXXVI Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2002 nr 4; M. Sokołowski. *Ewangelizacja w cyberprzestrzeni. Kościół katolicki w erze Internetu*. W: *Kompetencje medialne społeczeństwa wiedzy*. Red. W. Strykowski, W. Skrzydlewski. Poznań s. 135-136.

¹⁷⁶ R. Podpora. *Internet i kształtowanie postaw*. W: *Człowiek – kultura – rodzina a Internet*. Red. R. Podpora. Lublin 2007 s. 32.

¹⁷⁷ Pytania znajdują się w: Jan Paweł II. *Internet: Nowe forum głoszenia Ewangelii*. Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na XXXVI Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2002 nr 4 i 5.

¹⁷⁸ B. Drożdż. *Internet w duszpasterstwie Kościoła...* jw. s. 191-192.

zasięgowi Internetu, ewangelizacja staje się również możliwa w krajach islamskich i tych rządzonych przez władze totalitarne. Działania cenzury nie zawsze są skuteczne, gdyż użytkownicy mimo ograniczeń i kontroli władz państwowych korzystają ze stron internetowych. W ten sposób Watykan ma pewność, iż do odbiorców dociera autentyczne nauczanie Kościoła katolickiego¹⁷⁹.

Omawiając kwestię wykorzystania Internetu w działalności ewangelizacyjnej nie sposób przejść obok tak ważnego dokumentu, jakim jest *Kościół a Internet*¹⁸⁰, który wydany został w 2002 roku przez Papieską Radę ds. Środków Społecznego Przekazu. Dokument ten przedstawia głęboką charakterystykę Internetu, zwłaszcza pod kątem moralnym. Opisuje również możliwości, jakie stwarza w obszarze Kościoła i jego działalności. Kościół poświęca Internetowi specjalny dokument, zatem traktuje to medium jako bardzo ważne i pomocne narzędzie w ręku człowieka.

Internet odcisnął swoje piętno na wielu dziedzinach gospodarki i edukacji, a swoim oddziaływaniem wpływa na to jak ludzie pojmują swoją egzystencję. Po 30 latach od ogłoszenia dokumentu *Communio et progressio* poświęconego środkom społecznego przekazu, Papieska Rada powraca do kwestii Internetu, a to dlatego, że media winny nie tylko służyć rozgłaszaniu Ewangelii. Autorzy zauważają, iż środki społecznego przekazu wytworzyły swoją własną kulturę, w której musi znaleźć się miejsce dla Słowa Bożego. Płyne z tego również pragnienie pogłębienia przez Kościół dialogu ze światem.

Dokument *Kościół a Internet* posiada charakter duszpasterski, zaś jego treść stanowi refleksja nad „implikacjami Internetu dla religii, a zwłaszcza Kościoła katolickiego”¹⁸¹. Zainteresowanie Kościoła Internetem wynika z zainteresowania środkami masowego przekazu. Dla Kościoła media są wynikiem długiego procesu umysłowego ludzi pracujących nad odkrywaniem tajemnic stworzenia.

Do chwili obecnej Internet pozostaje nowym środkiem społecznego przekazu, a jego możliwości nie zostały jeszcze do końca zbadane. Podobnie jak inne media Kościół ocenia go pozytywnie, dlatego już pierwsze strony kościelnego dokumentu mówią o ogólnej aprobacie dla stosowania Internetu na rzecz integralnego progresu osoby

¹⁷⁹ R. Podpora. *Watykan i Internet*. W: *Człowiek – kultura – rodzina a Internet*. Red. R. Podpora. Lublin 2007 s. 15.

¹⁸⁰ Pełny tekst dokumentu znajduje się [online] [dostęp: 20.10.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/rady_pontyfikalne/r_komunik_spol/kosciol_internet_22022002.html >.

¹⁸¹ Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. *Kościół a Internet*. Watykan 2002 nr 2.

ludzkiej, obrony jej godności, wskazywania celu i istoty życia oraz budowania wspólnoty ogólnoludzkiej przez wspieranie dialogu i porozumienia, szerzenia idei braterstwa i solidarności, a także wspieranie pokoju i jedności¹⁸². Biorąc pod uwagę całą Sieć należy zaznaczyć, iż ta przestrzeń może stać się miejscem spotkań z przesłaniem Ewangelii dla osób z terenów, gdzie kultura nie sprzyja chrześcijaństwu lub walczy z nim. Zasoby Internetu bogate są w różnorakie informacje i można w nich odnaleźć również wiadomości religijne i duchowe „wspaniałych bibliotek i muzeów oraz miejsc kultu, dokumentów i nauczania Magisterium, pism Ojców i Doktorów Kościoła oraz duchowej mądrości wieków”¹⁸³.

Choć wstęp dokumentu jest bardzo ogólny i niewiele wnosi do omawianych kwestii, to w dalszej części omawia on możliwości i wyzwania, formułując wnioski i wskazania, które skierowane są bezpośrednio do poszczególnych grup. Autorzy dokumentu zachęcają ludzi pracujących we wszystkich strukturach do twórczego wykorzystania Internetu tak, aby wypełnić swoje zobowiązania oraz przy pomocy tego medium pomagać wypełniać misję Kościoła¹⁸⁴. To wskazanie zostaje wzmocnione palącym pouczeniem: „Nieśmiało odsuwanie się ze strachem od tej technologii jest nie do zaakceptowania, biorąc pod uwagę tak wiele pozytywnych możliwości Internetu”¹⁸⁵.

Dokument *Kościół a Internet* Papieskiej Rady ds. Środków Społecznego Przekazu nakreśla możliwości, jakie stwarza Internet w obszarze Kościoła oraz działalności przezeń prowadzonych. Sieć może okazać się pomocna w ewangelizacji, reewangelizacji, apologetyce, administracji kościelnej, katechezie i innych formach edukacji¹⁸⁶. Należy jednak zwrócić uwagę na niebezpieczeństwa, jakie niesie ze sobą wykorzystywanie Internetu, a zaliczyć do nich można postępującą dehumanizację i rozwijający się nacjonalizm¹⁸⁷.

Omawiany dokument zachęca osoby zajmujące ważną pozycję w Kościele do odważnego wykorzystania Internetu w działalności duszpasterskiej. Te osoby są wręcz zobowiązane do wykorzystania olbrzymich możliwości Sieci. Szkolnictwo katolickie winno zwrócić szczególną uwagę na formowanie w obszarze stosowania Sieci w działaniach Kościoła¹⁸⁸. Pracownicy naukowcy, szczególnie na uczelniach wyższych,

¹⁸² Tamże nr 10.

¹⁸³ Tamże nr 5.

¹⁸⁴ Tamże.

¹⁸⁵ Tamże.

¹⁸⁶ Tamże nr 5.

¹⁸⁷ D. Kuczwał. *Internet w duszpasterstwie Kościoła katolickiego*. *Perspectiva* 9:2010 nr 1(16) s. 78.

¹⁸⁸ Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. *Kościół a Internet*. Watykan 2002 nr 7.

mają za zadanie badać i kreatywnie proponować nowe wykorzystania Internetu w codziennej pracy wspólnoty kościelnej.

Wnioski i wskazania na temat wykorzystania Internetu w Kościele Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu kieruje do: duszpasterzy, osób sprawujących władzę w Kościele, wychowawców, katechetów, osób sprawujących władzę w Kościele, członków Kościoła zaangażowanych bezpośrednio w media, środowisk uniwersytetów katolickich, kolegiów i szkół jako głównych autorów programów edukacyjnych oraz rodziców, dzieci i ludzi młodych¹⁸⁹. W szczególności pouczenia te zostają skierowane do wszystkich ludzi dobrej woli.

Autorzy dokumentu wymieniają też pewne cnoty, które powinni pielęgnować wszyscy chcący dobrze wykorzystać Internet. Istotna jest cnota roztropności, aby „jasno widzieć implikacje – potencjał dobra i zła – kryjące się w tym medium i twórczo odpowiadać na jego wyzwania i możliwości”¹⁹⁰. Ważna jest cnota sprawiedliwości, która pomaga zmniejszać przepaść cyfrową między sferami bogatymi w informacje, a informacyjnie biednymi. Potrzebne jest również męstwo i odwaga, które pomogą opowiedzieć się za prawdą wobec szerzącego się w świecie relatywizmu moralnego i religijnego. Cnota umiarkowania staje się nieodzowna we właściwym i mądrym wykorzystaniu Internetu¹⁹¹.

Dokument *Kościół a Internet* wyraźnie podkreśla, że świat wirtualny w żaden sposób nie może zamienić prawdziwej obecności Jezusa w Eucharystii, albowiem w Internecie nie ma sakramentów, ani doświadczenia religijnego. Spotkanie Chrystusa Eucharystycznego możliwe jest tylko w świecie rzeczywistym¹⁹². Dzisiejsze duszpasterstwo integralne będące potrzebą współczesności zawiera w sobie duszpasterstwo internetowe. Jednak nie może i nie stanie się tak, że zastąpi ono duszpasterstwo zwyczajne. Duszpasterstwo internetowe zatem stanie się skuteczne tylko wtedy, gdy prowadzi do zrealizowania fundamentalnych koncepcji duszpasterstwa zwyczajnego¹⁹³.

Dla podjętej refleksji istotne znaczenie mają również orędzia Benedykta XVI z okazji Światowych Dni Środków Społecznego Przekazu, wydane za jego pontyfikatu, a szczególnie te odnoszące się do nowych technologii cyfrowych w tym komputerów

¹⁸⁹ B. Drożdż. *Internet w duszpasterstwie Kościoła. Próba sformułowania zasad*. „Perspectiva” 3:2004 nr 1 s. 196.

¹⁹⁰ Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. *Kościół a Internet*. Watykan 2002 nr 12.

¹⁹¹ B. Drożdż, jw. s. 197.

¹⁹² Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. *Kościół a Internet*. Watykan 2002 nr 9.

¹⁹³ B. Drożdż, jw. s. 200.

i Internetu. Chodzi tu szczególnie o orędzie z 2009 roku zatytułowane *Nowe technologie, nowe relacje. Krzewić kulturę poszanowania, dialogu i przyjaźni*¹⁹⁴; orędzie z 2010 roku *Kapłan i duszpasterstwo w świecie cyfrowym: nowe media w służbie Słowa*¹⁹⁵; orędzie z 2011 roku *Prawda, przepowiadanie i autentyczność życia w erze cyfrowej*¹⁹⁶ oraz orędzie z 2013 roku *Portale społecznościowe: bramy prawdy i wiary, nowe przestrzenie dla ewangelizacji*¹⁹⁷.

Papież Benedykt XVI w swoim nauczaniu apostolskim na temat środków społecznego przekazu rozwinął, podjęty przez swojego poprzednika, temat nowych technologii i związanych z tym nowych relacji międzyludzkich¹⁹⁸. Joseph Ratzinger podejmując kwestię nowych technologii oraz relacji międzyludzkich, szczególnie zwraca się do ludzi młodych, którzy należą do tzw. „pokolenia cyfrowego” odznaczającego się łatwością w posługiwaniu nowymi mediami. Jednakże Benedykt XVI uczula ich na możliwość zachłystnięcia się nowymi technologiami, które mogą przecież doprowadzić do poczucia samotności i wyobcowania. Papież wzywa ich też do wnoszenia w świat świadectw swojej wiary oraz zachęca do podejmowania zadania ewangelizacji „cyfrowego kontynentu”¹⁹⁹. W cyfrowym świecie przekaz Ewangelii połączony jest najczęściej z dawaniem świadectwa i elementy te są ściśle ze sobą związane²⁰⁰.

Ujmując całościowo wypowiedzi papieża dostrzec można w nich zachętę do ewangelizacyjnego wykorzystania potencjału mediów tak, aby nauka chrześcijańska została przekazana i upowszechniana. Jest to zarazem podstawowe zadanie Kościoła. W orędziu na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu z 2011 roku Benedykt XVI odnosi się do Internetu, stwierdzając, że jego zasięg oraz możliwości przyczyniają się do formowania w społeczeństwie nowych form świadomości duchowej²⁰¹. Według

¹⁹⁴ Pełny tekst dokumentu znajduje się [online] [dostęp: 18.11.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://paulus.org.pl/display,224.html> >.

¹⁹⁵ Pełny tekst dokumentu znajduje się [online] [dostęp: 18.11.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://paulus.org.pl/display,223.html> >.

¹⁹⁶ Pełny tekst dokumentu znajduje się [online] [dostęp: 18.11.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://paulus.org.pl/display,222.html> >.

¹⁹⁷ Pełny tekst dokumentu znajduje się [online] [dostęp: 18.11.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://paulus.org.pl/display,220.html> >.

¹⁹⁸ Por. Benedykt XVI. *Nowe technologie, nowe relacje. Krzewić kulturę poszanowania, dialogu i przyjaźni*. Orędzie XLIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2009.

¹⁹⁹ Por. Benedykt XVI. *Nowe technologie, nowe relacje. Krzewić kulturę poszanowania, dialogu i przyjaźni*. Orędzie XLIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2009; *Kościół i Internet. Z ks. dr Józefem Klochem rozmawia Radek Molenda*. Idziemy 38(2009) s. 4.

²⁰⁰ J. Kloch. *Kościół w Polsce wobec Web 2.0*. Kielce 2013 s. 43.

²⁰¹ Por. Benedykt XVI. *Prawda, przepowiadanie i autentyczność życia w erze cyfrowej* Orędzie XLV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2011.

papieża sieć stanowi ogromne wyzwanie i jest nadzieją w oddziaływaniu ewangelizacyjnym.

W przywołanym wyżej orędziu Ojciec Święty wskazuje na znaczenie Internetu dla ewangelizacji. Ponadto dostrzega w nim przyczynę historycznych przemian cywilizacyjnych. W swoim nauczaniu Ratzinger podkreśla, iż nowe technologie mają służyć integralnemu dobru osoby i całej społeczności, aby pomogły w zaspokojeniu pragnienia sensu, prawdy i jedności, które jest największym dążeniem człowieka.

Mimo wielu pozytywów jakie niesie ze sobą komunikacja cyfrowa, warto zaznaczyć, że ma również ona swoje ograniczenia: stroniczość interakcji, skłonność do przekazywania tylko fragmentów swego świata wewnętrznego, kreowanie swojego obrazu, które może pozwalać na samozadowolenie. Nadmierne poruszanie się w obszarze wirtualnym doprowadzić może człowieka do zamknięcia się na świat. Ojciec Święty postuluje, aby obecność w cyfrowym świecie nie była kosztem realnych kontaktów z tymi, których człowiek spotyka w codziennym życiu. W ten sposób człowiek stracić może prawdziwie głębokie i trwałe kontakty międzyludzkie.

Benedykt XVI jest przekonany, że mimo istniejących wielu zagrożeń, sieć może być miejscem ewangelizacji. Istniejący chrześcijański styl obecności w świecie cyfrowym przyjąć może formę komunikacji autentycznej i otwartej oraz odpowiedzialnej i respektującej innych. Ojciec Święty tłumaczy, że również w świecie cyfrowym głoszenie Ewangelii wymaga systematycznego świadectwa tego, który je głosi. Świadectwo Ewangelii w erze cyfrowej wymaga świadomości, iż jest to prawda, która nie czerpie swej wartości z „popularności” bądź przyciąganej przez nią uwagi. Papież postuluje, aby przekazywać ją integralnie, broniąc przed próbami jej „uatrakcyjnienia” czy rozmywania. Zachęca wszystkich wiernych do włączenia się w sieć internetową, która jest nieodłączną sferą ludzkiej egzystencji²⁰².

Papież szczególnie mocno podkreślał rolę kapłana w adoptowaniu mediów w działalności duszpasterskiej Kościoła głównie w orędziu na XLIV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu z 2010 roku. Wylicza wiele zadań stawiając je duchowym. Wśród nich znalazła się wielokrotnie powtarzana zachęta, by głosić Ewangelię Chrystusa również za pomocą Internetu. Dokument podejmuje również kwestię zdobywania wykształcenia i wiedzy w sferze poruszania się po cyfrowym świecie w okresie studiów.

²⁰² *Benedykt XVI: Internet szansą ewangelizacji.* [online][dostęp: 23.11.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://www.franciszka3.pl/Benedykt-XVI-internet-szansa-ewangelizacji,a,8207> >.

W przywołanym wyżej orędziu Ojciec Święty nakreśla możliwości, jakie niesie ze sobą Internet, głównie w sektorze dialogu – zaczynając od osób poszukujących, a kończąc na wyznawcach innych religii i niewierzących. Papież zaznacza, iż wobec cyfrowego świata, który ciągle dostarcza środków o nieomal nieograniczonej zdolności wyrazu, należy na nowo odczytać wezwanie św. Pawła: „Biada mi (...) gdybym nie głosił Ewangelii” (1Kor 9,16). Zatem „wraz z upowszechnieniem się nowych technologii obowiązek głoszenia nie tylko wzrasta, ale staje się coraz bardziej naglący i wymaga bardziej umotywowanego i skutecznego zaangażowania”²⁰³.

Jeśli od księży wymaga się wiernej przesłaniu ewangelicznemu obecności w świecie cyfrowym oraz odgrywania należnej im roli animatorów wspólnot i korzystania z audiowizualnych środków nowej generacji należy nauczyć ich korzystania z tych narzędzi, zaopatrzyć w wiedzę i sprawność skutecznego korzystania z nich w sposób przynoszący owoce i zapewniający nieodzowną formację w tej sferze²⁰⁴.

Obecnie wiele osób jest zagubionych w natłoku informacji i mimo tego bombardowani są jeszcze nowymi, wieloma przekazami o różnej wartości. Benedykt XVI zwraca uwagę na troskę o wartości obecne w świecie wirtualnym w swoim orędziu na XLV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu z 2011 roku. Prawda, przepowiadanie oraz autentyczność życia w epoce cyfrowej to kolejne wyzwania dla duszpasterzy, aby nieustannie wprowadzać kulturę szacunku, dialogu i przyjaźni w świecie cyfrowym²⁰⁵. Sami zaś wierni oczekują od duszpasterzy należytej pomocy w fundamentalnej orientacji, zajęcia oficjalnego stanowiska, głównie w problemach dyskusyjnych dotyczących moralności. Powinno to być tak przekazane, aby współczesny odbiorca otrzymał informacje wiarygodne, przekonujące i zrozumiałe²⁰⁶.

W swoich orędziach wydawanych przy okazji obchodzenia Światowego Dnia Środków Społecznego Przekazu, papież Benedykt XVI dostrzega również problemy wychowawcze, w których komputer zastępuje rodziców w procesie kształtowania światopoglądu, przyjmuje przy tym rolę „elektronicznej niańki”. Doprowadzić to może

²⁰³ Benedykt XVI. *Kapłan i duszpasterstwo w świecie cyfrowym: nowe media w służbie Słowa*. Orędzie XLIV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2010.

²⁰⁴ J. Kloch, M. Przybysz. *Edukacja medialna w seminariach duchownych. Dylematy i propozycje*. W: *Człowiek, media, edukacja*. Red. J. Morbitzer, E. Musiał. Kraków 2012 s. 217.

²⁰⁵ Por. Benedykt XVI. *Nowe technologie, nowe relacje. Krzewić kulturę poszanowania, dialogu i przyjaźni*. Orędzie XLIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2009; Benedykt XVI. *Prawda, przepowiadanie i autentyczność życia w erze cyfrowej* Orędzie XLV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2011.

²⁰⁶ J. Kloch, M. Przybysz. *Edukacja medialna w seminariach duchownych. Dylematy i propozycje*. W: *Człowiek, media, edukacja*. Red. J. Morbitzer, E. Musiał. Kraków 2012 s. 219.

do tego, że młody człowiek patrzący na rzeczywistość przez pryzmat ekranu komputera, błędnie ją postrzega i wartościuje, albowiem nie ma on jeszcze wyrobionego, dojrzałego zdania w wielu kwestiach i nie umie sam dokonać odpowiedniej selekcji oraz krytycznie odbierać informacje²⁰⁷.

Kwestię Internetu podejmuje również papież Franciszek w swoim orędziu z 2014 roku zatytułowanym *Przekaz w służbie autentycznej kultury spotkania*. Analiza wypowiedzi Ojca Świętego doprowadzić może do przekonania, iż Internet staje się głównym narzędziem ewangelizacji o którym sam pisze: „Zwłaszcza Internet może zaoferować większe możliwości spotkania i solidarności między wszystkimi, a jest to rzecz dobra, jest to Boży dar”²⁰⁸. Ujawnia się tu apel skierowany do katolików, dzięki którym środki społecznego przekazu mogą przyczynić się zacieśnienia jedności rodziny ludzkiej.

Franciszek zaznacza, że od człowieka zależy jak i do czego wykorzysta potencjał Internetu. W samych portalach społecznościowych papież upatruje sposób dotarcia orędzia chrześcijańskiego aż po krańce ziemi (por. Dz 1,8). Dostrzec można również gorące wezwanie Ojca Świętego do otwarcia drzwi Kościołów lokalnych w świecie cyfrowym tak, aby każda osoba mogła przekroczyć ich próg, niezależnie od obecnych uwarunkowań życiowych²⁰⁹. Dzięki temu Ewangelia może, nie tylko pozostać na progu świątyni, lecz pójść dalej spotykając się ze wszystkimi, którzy są czasami poza Kościołem²¹⁰.

Kościół katolicki bacznie przygląda się rozwojowi nowych środków społecznego przekazu, co ukazuje głęboka refleksja nad cyfrowymi mediami, do których należy Internet. Dzięki wykorzystaniu sieci do celów ewangelizacyjnych Kościół zbliżył się do świata. Internet stanowi dla Kościoła zadanie, które wszyscy jego członkowie winni podjąć. Cyfrowe media zostały uznane przez Kościół za nowe znaki czasu, wskazując przy tym ich moralne kryteria użytkowania.

²⁰⁷ M. Sobisz. *Szanse i zagrożenia związane z używaniem komputera a problematyka wychowania dziecka w rodzinie*. „Kultura-media-teologia” 2013 nr 15 s. 55.

²⁰⁸ Franciszek. *Przekaz w służbie autentycznej kultury spotkania. Papieskie orędzie na XLVIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*. [online] [dostęp: 24.01.2014] Dostępny w Internecie: < ścieżka dostępu: <http://paulus.org.pl/display,219.html> >.

²⁰⁹ M. Pisarek. *Możliwości i ograniczenia ewangelizacyjnego wykorzystania mass mediów*. „Zeszyty Formacji Katechetów” R. 14(2014) nr 2(54) s. 15.

²¹⁰ Por. Franciszek. *Przekaz w służbie autentycznej kultury spotkania. Papieskie orędzie na XLVIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*. [online] [dostęp: 24.01.2014] Dostępny w Internecie: < ścieżka dostępu: <http://paulus.org.pl/display,219.html> >.

Jak powszechnie wiadomo komunikacja za pomocą Internetu nigdy nie będzie w stanie całkiem wyprzeć komunikacji naturalnej. Jednak komunikacja za pośrednictwem Internetu dążyć będzie do upodobnienia się do komunikacji naturalnej. Dowodem na to są istniejące już nowe gatunki komunikacji religijnej. Należy również zdać sobie sprawę z tego, iż tradycyjne religijne formy wypowiedzi nie zostały wyparte, lecz swoją kontynuację znajdują w wirtualnym świecie.

Obecność Kościoła w świecie cyfrowym przyniosła i nadal przynosi wspólnocie katolickiej wielorakie dobra. W ten sposób Kościół katolicki może pozwolić sobie na ewangelizowanie²¹¹ oraz katechezę mimo wielu sprzeciwów i ograniczeń terytorialnych, zwłaszcza miejsc niedostępnych dla misjonarzy. Internet jest bazą wiedzy dla katolików oraz tych, którzy w swoim życiu nie poznali Chrystusa. Może to w rezultacie doprowadzić do dialogu i lepszego poznania.

Internet jest nowym elementem ludzkiej kultury oraz obszarem, w którym rozwija się przestępczość i egoizm, dlatego z tym wezwaniem przychodzi zmierzyć się Kościołowi. Kościół towarzyszy człowiekowi w medialnym świecie i wskazuje mu drogi prowadzące do Boga. Kościół jest otwarty na nowe perspektywy oraz rzeczywistość współczesnego świata. Dzięki wspomnianej otwartości niezmiennie głosi On Dobrą Nowinę również w sieciach internetowych²¹².

W tym przypadku Internet staje się przestrzenią oraz miejscem dla ludzi, którzy są niezdeklarowani pod względem wiary, zagubieni, wątpiący, poszukujący, niezdecydowani i nieśmiali. Tak oto Kościół katolicki wykorzystuje to medium na swój użytek, wierząc przy tym, iż Internet stanie się narzędziem, które jeszcze bardziej zbliży człowieka do Boga, nawet tego, który jest najbardziej uprzedzony i zatwardziały. Podsumowując można stwierdzić, że Kościół nie tylko nie broni się przed zastosowaniem cyfrowych środków przekazu w swej działalności duszpasterskiej, ale zachęca i zobowiązuje do ich stosowania. Z perspektywy czasu dostrzec należy w nich znakomite narzędzie przy pomocy, którego można doprowadzić wiele osób do Boga²¹³.

²¹¹ Por. P. Mąkosa. *Internet as a tool for Polish pastoral centers In London*. "Biuletyn Edukacji Medialnej" 1/2014 s. 58.

²¹² A. Domaszk. *Możliwości zastosowania Internetu w misji Kościoła katolickiego*. Kraków 2013 s. 97.

²¹³ D. Kuczwał. *Internet w duszpasterstwie Kościoła katolickiego*. *Perspectiva* 9:2010 nr 1(16) s. 94.

1.3. Etyczno-moralne aspekty zastosowania mass mediów

Niniejsza część pracy poświęcona zostanie analizie i interpretacji tych dokumentów, które w całości bądź częściowo podejmują kwestie środków społecznego przekazu w aspekcie ich moralno-etycznego wykorzystania. Do najważniejszych dokumentów Stolicy Apostolskiej omawiających tę tematykę zaliczyć należy teksty Papieskiej Rady ds. Środków Społecznego Przekazu, a wśród nich wymienić można następujące: *Pornografia i przemoc w środkach przekazu: odpowiedź duszpasterska* z 1989 roku²¹⁴, *Etyka w reklamie* z 1997 roku²¹⁵, *Etyka w środkach społecznego przekazu* z 2000 roku²¹⁶ oraz *Etyka w Internecie* z 2002 roku²¹⁷. Tematyce moralności w mediach wiele miejsca poświęcają papieże w swoich orędziach z okazji Światowych Dni Środków Społecznego Przekazu, wypowiedziach skierowanych do ludzi odpowiedzialnych za mass media oraz innych mniej oficjalnych dokumentach.

Przeprowadzone zostaną rozważania w kwestii etycznego wykorzystania mediów, zaś wiodące dokumenty wymienione wyżej stanowią będą główne źródło badań, z kolei pozostałe będą pomocne w szerszym spojrzeniu na problem. Przedstawiona zostanie również społeczna rola i podstawowe normy etyczne środków społecznego przekazu, następnie etyka dziennikarska oraz problem manipulacji w mediach. Ukazane zostaną również postawy, jakie odbiorcy powinni zająć wobec mediów: krytyczna, selektywności, twórczej aktywności oraz sposoby ich kształtowania.

Całe życie człowieka przeniknięte jest różnymi zachowaniami, na które wpływ mają również mass media, zwłaszcza telewizja i Internet. Proces ten przybiera coraz silniejsze rozmiary, zwłaszcza gdy człowiek pozwoli, aby telewizja oraz Internet działały poza kontekstem moralnym. Istnieje zatem potrzeba i obowiązek stworzenia nowego kontekstu pozwalającego rozumieć media w obecnej kulturze, który dokonuje się na styku prawdy i autonomii. Problem kontekstu moralnego dotyczy wychowania etycznego i samej zawartości treściowej mediów²¹⁸.

²¹⁴ Pełny tekst dokumentu znajduje się[online][dostęp: 09.12.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://www.nonpossumus.pl/encykliki/PRSSP/pip/> >.

²¹⁵ Pełny tekst dokumentu znajduje się[online][dostęp: 09.12.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://ekai.pl/biblioteka/dokumenty/x225/etyka-w-reklamie/> >.

²¹⁶ Pełny tekst dokumentu znajduje się[online][dostęp: 09.12.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://www.nonpossumus.pl/encykliki/PRSSP/ewssp/> >.

²¹⁷ Pełny tekst dokumentu znajduje się[online][dostęp: 09.12.2014] Dostępny w Internecie: <ścieżka dostępu: <http://www.nonpossumus.pl/encykliki/PRSSP/ewi/> >.

²¹⁸ T. Zasępa. *Media, człowiek, społeczeństwo: doświadczenie europejsko-amerykańskie*. Częstochowa 2000 s. 93-94; J. Woźniak. *Globalizacja – media – etyka*. „Biuletyn Edukacji Medialnej” 1/2008 s. 87-94.

Nauczanie Kościoła wielokrotnie dostrzegało moralny aspekt przekazu medialnego. Samo pogłębienie zasad etycznych w tejże kwestii przyniósł dokument Papieskiej Rady ds. Środków Przekazu z 2000 r. pt. *Etyka w środkach społecznego przekazu*²¹⁹. Dokument ten wskazuje na rolę i znaczenie mediów i Internetu jako tych dzięki którym osoby nie tylko *stykają się z innymi ludźmi i z wydarzeniami, ale kształtują swoje poglądy i wartości*²²⁰. Kościół zastanawia się nad wpływem Internetu i innych mediów na kształtowanie postaw odbiorców. Swoją troskę nad techniką medialną wyraża w pytaniu: „czy w jego rezultacie człowiek staje się lepszy, duchowo dojrzalszy, bardziej świadomy godności swego człowieczeństwa, bardziej odpowiedzialny, bardziej otwarty na drugich, zwłaszcza dla potrzebujących, dla słabszych, bardziej gotowy świadczyć i nieść pomoc wszystkim”²²¹.

Jeden z głównych tematów przejawiających się w dokumentach Kościoła na temat mediów zajmuje miejsce kwestia kształtowania krytycznego zmysłu odbiorców. Jeden z najważniejszych elementów chrześcijańskiej edukacji medialnej formułuje postulat krytycznej oceny przekazów, chodzi tu szczególnie o pojęcie formacji sumienia odbiorców²²². Kościół nie narzucając swojej wizji wychowania do mediów daje pewne wytyczne, wskazując na konieczność aksjologicznego pojmowania wychowania, w przeciwieństwie do ujęcia czysto technicznego²²³.

Krytyka technicznego rozumienia edukacji medialnej znajduje się w dokumencie zatytułowanym *Etyka w Internecie* przygotowanym przez Papieską radę ds. Środków Społecznego Przekazu, w którym mowa jest „o kształceniu w krytycznym wykorzystaniu Internetu jako części ogólnego wykształcenia medialnego, nie jedynie kształcenia umiejętności technicznych – «alfabetyzmu komputerowego» i tym podobnych – ale kształcenia zdolności do świadomej, krytycznej oceny treści”²²⁴. Kościół w żaden sposób nie neguje kształcenia technicznego w zakresie środków przekazu, lecz wskazuje na niewystarczalność takiego podejścia. Dokument bezpośrednio nie podejmuje tematów związanych jedynie z wykorzystaniem Internetu przez Kościół, albowiem adresowany

²¹⁹ Por. Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. *Etyka w środkach społecznego przekazu*. 04.06.2000 OR 4(2001) s. 48-56; Jan Paweł II. *Adhortacja apostolska Ecclesia in Europa*. 28.06.2003. Kraków 2003 nr 63.

²²⁰ Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. *Etyka w środkach społecznego przekazu...* jw. nr 2.

²²¹ Tamże nr 4.

²²² A. Zellma. *Formacja sumienia uczestników lekcji religii w czasach „płynnej nowoczesności”*. Forum Teologiczne” 15/2014 s. 114.

²²³ P. Drzewiecki. *Krytyczny odbiór przekazów audiowizualnych*. W: *Media audiowizualne i cyfrowe wobec wyzwań współczesnego społeczeństwa*. Red. A. Adamski, A. Gralczyk, K. Kwasik, M. Laskowska. Warszawa 2012 s. 79.

²²⁴ Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. *Etyka w Internecie*. Watykan 2002 nr 15.

jest on do szerokiego grona osób korzystających z Internetu. Dlatego w tekście trudno odnaleźć odniesienia do działalności ewangelizacyjnej bądź katechetycznej²²⁵.

Istotną sugestią dla aksjologicznej koncepcji wychowania do mediów, obejmującej aspekty etyczne i estetyczne znaleźć można w dokumencie *Etyka w środkach społecznego przekazu*. Odkrywa ona ważną funkcję edukacji medialnej, która pomaga ludziom w formułowaniu poprawnych ocen moralnych, co stanowi zarazem jeden z aspektów formacji sumienia²²⁶.

Kluczowymi pojęciami chrześcijańskiej koncepcji wychowania do mediów są: krytyczny odbiór mediów, ocena moralna przekazów oraz formacja sumienia. Kluczowy jest również jej antropocentryczny charakter, gdyż człowiek jest najważniejszym podmiotem odbioru mediów i edukacji medialnej, a nie technologie bądź przekazy. Święty Jan Paweł II wzywa do przyjęcia krytycznej postawy mediów, która ma swoje źródło w godności i wolności człowieka. Przyjmując taką postawę człowiek będzie umiał dostrzegać problemy, krytycznie je osądzić i roztropnie działać jak osoba wolna i odpowiedzialna²²⁷.

Dokumenty Kościoła katolickiego dotyczące szeroko pojętych mediów nie zarysowują jedynie przedstawionego wyżej postulatu krytycznej oceny, ale wyznaczają konkretne wskazania oraz propozycje dobrych praktyk, głównie w odniesieniu do dzieci i młodzieży. Takie wskazania można odnaleźć chociażby w dokumencie *Communio et progressio*, który zachęca do wprowadzania młodych ludzi w świat medialny tak, aby poczuli oni piękno i smak artystyczny budząc przy tym ich sumienia do moralnego wyboru filmu, transmisji radiowej bądź telewizyjnej, lektury (por. CP 67).

Z kolei święty Jan Paweł II zaznacza, iż młodzi są najważniejszym podmiotem odbioru mediów i to od nich zależy w jaki sposób wykorzystają media. Od mediów zależy, czy służyć będą formacji ludzkiej i chrześcijańskiej czy przytłoczą wolność młodych niwecząc ich pragnienie autentyczności²²⁸.

Niektóre z dokumentów Kościoła poruszających problematykę mediów, stanowią pewnego rodzaju kodeks etyczny odbiorców. Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu w swoim dokumencie *Etyka w środkach społecznego przekazu* wymienia

²²⁵ A. Niwiński. *Środki informatyczne w katechetycznej działalności Kościoła*. Kraków 2004 s. 97.

²²⁶ Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. *Etyka w środkach społecznego przekazu*. Watykan 2000 nr 25.

²²⁷ Jan Paweł II. Orędzie na XV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Środki społecznego przekazu w służbie odpowiedzialnej wolności człowieka*. Watykan 1981 nr 1; 6.

²²⁸ Jan Paweł II. Orędzie na XIX Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Środki społecznego przekazu w służbie chrześcijańskiej promocji młodzieży*. Watykan 1985 nr 7.

kryteria etyczne, którymi powinni cechować się odbiorcy mediów oraz wskazuje na potrzebę permanentnej edukacji medialnej zdobywanej na kursach lub studiach²²⁹.

Nauczanie Kościoła formułuje konkretne wskazania deontologiczne głównie dla rodziców i wychowawców, ale również dla krytyków kultury i duszpasterzy. Kościół zaznacza, że to rodzice stanowią główne źródło wiedzy o mediach dla swoich dzieci. Ich zadaniem jest przybliżenie tych środków oraz roztropne korzystanie z nich, na początku w domu rodzinnym²³⁰. Pomocą w wypełnianiu tych zadań mają być wychowawcy wdrażający wartości etyczne oraz społeczne umacniające jedność rodziny. Docenić należy również krytyków katolickich i katolickie organizacje w dziedzinie przekazu, które oferują swoją pomoc nie tylko profesjonalistom, ale rodzicom, aby mogli krytycznie oceniać dzieła oraz publikacje według rzetelnych zasad moralnych²³¹.

Papież Jan Paweł II wielokrotnie podkreśla rolę krytyków kultury w edukacji medialnej oraz praktykę kierowania się recenzją przy wyborze przekazów, gdyż ich rolą jest wyjaśnianie, które winno sprzyjać kształtowaniu krytycznego zmysłu odbiorców²³². Właściwego korzystania ze środków społecznego przekazu uczą również organizacje religijne i inne godne zaufania instytucje, które wydają pomocne oceny oraz recenzje²³³.

Jeśli chodzi o formację medialną kapłanów, to powinna ona odbywać się w seminariach duchownych. Powinny zostać również przygotowane programy duszpasterskie w zakresie wychowania do mediów. Kongregacja Wychowania Katolickiego wylicza trzy poziomy formacji medialnej przyszłych kapłanów. Na pierwszym z nich znajdują się wszyscy odbiorcy mediów i skupia on uwagę na właściwej i specyficznej formacji wszystkich czytelników, widzów i słuchaczy mass mediów. Kolejny poziom zważa na przyszłą posługę kapłańską mającą na celu formowanie wiernych do należącego korzystania ze środków przekazu. Tę drogę winni przejść wszyscy przyszli kapłani. Ostatni to poziom specjalistyczny, dotyczący głównie pracowników mass mediów i osób przygotowujących się do pracy na tym polu²³⁴.

²²⁹ Papińska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. *Etyka w środkach społecznego przekazu*. Watykan 2000 nr 25.

²³⁰ Jan Paweł II. Orędzie na XXXVIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Media w rodzinie: ryzyko i bogactwo*. Watykan 2004 nr 5.

²³¹ Papińska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. *Pornografia i przemoc w środkach społecznego przekazu: odpowiedź duszpasterska*. Watykan 1989 nr 25; 31.

²³² Jan Paweł II. Orędzie na XVIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Środki przekazu społecznego pomostem między wiarą i kulturą*. Watykan 1984 nr 5.

²³³ Tenże. Orędzie na XXVIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Telewizja w rodzinie. Kryteria właściwego wyboru programów*. Watykan 1994.

²³⁴ Kongregacja Wychowania Katolickiego. *Wskazówki odnośnie do formacji przyszłych kapłanów w zakresie środków społecznego komunikowania*. Rzym 1986 nr 9.

Również instrukcja duszpasterska o przekazie społecznym *Aetatis novae* zaznacza, że zdobywanie umiejętności w zakresie mediów winno stanowić istotny element formacji kapłanów oraz duszpasterzy. Autorzy tegoż dokumentu zachęcają ponadto do tworzenia programów duszpasterskich obejmujących krytyczną formację odbiorców i przedstawiają zarys takiego programu (AN 18).

Kwestia bezkrytycznego korzystania z mediów audiowizualnych poruszona i opisana została w większości dokumentów Kościoła katolickiego dotyczących środków społecznego przekazu. Chodzi tu szczególnie o dwie przenikające się płaszczyzny medialnego bezkrytycyzmu, pierwsza z nich odnosi się do nadawców, druga zaś do odbiorców przekazu audiowizualnego. Oba zagadnienia podejmowane są przez Kościół głównie w perspektywie zagrożeń współczesnej rodziny. Ukazywane są również pozytywne formy wykorzystania mediów audiowizualnych we współczesnej kulturze²³⁵.

Podejmując temat bezkrytycyzmu nadawców Jan Paweł II podkreśla, że obecnie w mediach z łatwością i bezkrytycznie mówi się takich problemach jak: antykoncepcja, aborcja, homoseksualizm, współżycie płciowe poza małżeństwem itp., szkodząc przy tym wizji małżeństwa, rodziny i samemu dobru wspólnemu społeczeństwa²³⁶. Zdaniem Jana Pawła II audiowizualne środki przekazu często przekazują wypaczony obraz rodziny i jej zadań wychowawczych²³⁷. Swój apel kieruje do osób zajmujących się środkami społecznego przekazu o większą odpowiedzialność nadawców audiowizualnych w stosunku do dzieci, głównie tych bezbronnych w tej materii odbiorców. Szczególnie dzieci przyciąga każdy gest wykonany na ekranie i to one z łatwością pojmują emocje oraz uczucia z niego wypływające (znacznie szybciej niż dorośli)²³⁸.

Według Jana Pawła II ludzie dużo czasu przeznaczają na odbiór mediów audiowizualnych, dotyczy to szczególnie dzieci i młodzieży. Dlatego w tej mierze należy uczyć mądrego i odpowiedzialnego korzystania ze środków społecznego przekazu. Ponadto istnieje konieczność wytyczenia wysokich standardów odbiorcom i osobom kierującym kulturą audiowizualną. Należy również uświadamiać ludzi jak wielki wpływ media mają na ich życie. W rezultacie trzeba kontrolować jakość przekazywanych treści i rozwijać konstruktywny dialog między producentami programów, a ich

²³⁵ P. Drzewiecki, *Krytyczny odbiór przekazów audiowizualnych...* s. 82-83.

²³⁶ Jan Paweł II. Orędzie na XXXVIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Media w rodzinie: ryzyko i bogactwo*. Watykan 2004 nr 3.

²³⁷ Tenże. Orędzie na XIV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Rodzina wobec środków społecznego przekazu*. Watykan 1980.

²³⁸ Tenże. Orędzie na XIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Środki społecznego przekazu w służbie ochrony i rozwoju dziecka w rodzinie i społeczeństwie*. Watykan 1979.

„konsumentami”²³⁹. W innym jeszcze miejscu święty Jan Paweł II zauważa ogólny problem kultury audiowizualnej: współczesny „nawał nowych idei, rozpowszechnianych bezkrytycznie przez środki przekazu”²⁴⁰.

Jednym z istotnych zagrożeń rodziny związanych z rozwojem audiowizji, za który odpowiedzialni są nadawcy²⁴¹, jest pornografia, będąca głównym powodem powstania dokumentu *Pornografia i przemoc w środkach przekazu* wydanego przez Papieską Radę ds. Środków Społecznego Przekazu. Autorzy dokumentu definiują pornografię w świecie medialnym jako naruszenie, przy użyciu technik audiowizualnych, prawa do intymności ludzkiego ciała kobiety i mężczyzny. To naruszenie redukuje osobę i jej ciało do bezimiennego przedmiotu. W tej sytuacji przemoc może być pojmowana jako ukazanie działania sprzecznego z godnością osoby ludzkiej, wykorzystując przy tym siłę fizyczną w sposób agresywny. Promowana pornografia oraz przemoc zaciemniają obraz Boży w człowieku, osłabiają również więzy małżeńskie i rodzinne, przynosząc szkodę jednostkom i społeczeństwu²⁴².

Obok wielu negatywnych wymiarów audiowizji i płynących z niej zagrożeń warto zwrócić uwagę na wiele pozytywnych aspektów, o których podaje nauczanie Kościoła o mediach. Media audiowizualne są dla Kościoła nową przestrzenią i środkiem ewangelizacji. Ponadto tworzą one nową kulturę akceptowaną i przyjmowaną przez Kościół, który dostrzega w niej swoje własne miejsce. Wykorzystując media do szerzenia chrześcijańskiego orędzia, Kościół winien pamiętać, iż musi włączyć swoje orędzie w nową kulturę stworzoną przez nowoczesne mass media. Aktywna i otwarta obecność Kościoła w świecie środków społecznego przekazu powinna sprzyjać również ewangelizacji, która w dzisiejszych czasach szczególnie powinna czerpać z nowoczesnych technik medialnych (AN 11).

Można, zatem mówić o pewnego rodzaju inkulturacji Ewangelii w kulturę audiowizualną, analogicznie do pojęcia inkulturacji, odnoszącej się do kultur regionalnych bądź narodowych. Zdaniem Jana Pawła II „chrześcijańskie orędzie powinno

²³⁹ Tenże. Przemówienie do uczestników kongresu Międzynarodowej Organizacji Katolickiej ds. Środków Audiowizualnych *Środki społecznego przekazu w służbie Ewangelii*. 20 listopada 2001.

²⁴⁰ Tenże. Posynodalna Adhortacja Apostolska o Kościele w Afryce i jego misji ewangelizacyjnej u progu roku 2000 *Ecclesia In Africa*. Watykan 1995 nr 76.

²⁴¹ J. Kloch. *Wolność w Internecie?*. W: *Internet – fenomen społeczeństwa informacyjnego*. Red. T. Zasępa. Częstochowa 2001 s. 44.

²⁴² Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. *Pornografia i przemoc w środkach społecznego przekazu: odpowiedź duszpasterska*. Watykan 1989 nr 9; 29.

znaleźć wyraz, bezpośrednio lub pośrednio, w nowej kulturze stworzonej przez współczesne środki przekazu”²⁴³.

Z kolei papież Paweł VI zaznacza, iż bardzo istotne są studia nad odnową metod apostołstwa, zastosowaniem nowych narzędzi audiowizualnych i prasy do katechizacji. Niezbędne jest również nauczanie nowych form działalności oświatowej i wychowawczej, ukazywanie życia Kościoła, liturgii oraz jego celów, dając przy tym świadectwo wiary i miłości²⁴⁴. Paweł VI to gorący zwolennik upowszechniania ewangelizacji audiowizualnej, posługującej się jednocześnie słowem i obrazem. Szczególny tego wyraz odnaleźć można w jego adhortacji apostołskiej, w której zachęca do wykorzystania środków audiowizualnych w procesie głoszenia Ewangelii, gdyż jak utrzymują niektórzy psychologowie i socjologowie, cywilizacja słowa już minęła i nie jest tak skuteczna, a ludzie są już przesyleni mowami oraz znudzeni słuchaniem (EN 42).

Dla prowadzenia niniejszej analizy warto przybliżyć również nauczanie papieża Benedykta XVI bardzo bogate, jeśli chodzi o kwestie związane z mass mediami. Ojciec Święty podkreśla znaczenie stosowania ówczesnych mediów audiowizualnych w działalności ewangelizacyjnej. Orędzie Benedykta XVI z 2010 roku z okazji Światowego Dnia Środków Społecznego Przekazu, skierowane do kapłanów, zawiera liczne zalecenia i przestrogi. Papież przestrzega przed rozpowszechnioną wielomediowością, która nieść może niebezpieczeństwo podyktowane jedynie potrzebą zaznaczenia swej obecności w przestrzeni, którą należy zająć²⁴⁵.

Obecnie od kapłanów wymaga się zdolności do gotowości działania w świecie cyfrowym przy jednoczesnej wierności orędziu ewangelicznemu. Winni przy tym pełnić należną rolę animatorów wspólnot pochodzących ze świata cyfrowego. Ponadto głosząc Ewangelię powinni wykorzystywać nowoczesne środki audiowizualne stanowiące doskonałą okazję do budowania dialogu, katechizowania oraz szeroko pojętej ewangelizacji²⁴⁶.

W mediach audiowizualnych Kościoł dostrzega nie tylko istotne narzędzie ewangelizacji, lecz również edukacji oraz rozpowszechniania nauki. Prócz tego, iż środki

²⁴³ Jan Paweł II. Orędzie na XXVII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Rola kaset magnetofonowych i magnetowidowych w kształtowaniu kultury i sumienia*. Watykan 1993.

²⁴⁴ Paweł VI. Orędzie na VIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Środki masowego przekazu i ewangelizacja*. Watykan 1974.

²⁴⁵ Benedykt XVI. Orędzie na XLIV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Kapłan i duszpasterstwo w świecie cyfrowym: nowe media w służbie Słowa*. Watykan 2010.

²⁴⁶ Tamże.

społecznego przekazu odgrywają dużą rolę we współczesnym świecie, to swoją obecność zaznaczają również na polu wychowania.

Dokument Stolicy Apostolskiej *Communio et progressio* dostrzega w mediach audiowizualnych powszechne narzędzie nauczania w wielu dziedzinach wiedzy, dostępne dla licznego grona ludzi. W niektórych krajach te same środki wykorzystywane są jako dopełnienie metod nauczania i doskonalenia zdobytych wiadomości wśród młodzieży i dorosłych. W innych zaś krajach, gdzie całkowicie brak środków nauczania, społeczny przekaz udostępnia nauczanie religijne, dając podstawy przygotowania w zakresie nauki czytania i pisania, uzupełnia również wiadomości medyczne i te z ochrony zdrowia. Ponadto podają zasady pomocne do rozwoju ogółu społeczności. Tego typu nauka stanie się owocna, jeśli będzie przyjmować charakter dialogu polegający nie tylko na samym zdobywaniu wiedzy, lecz wypowiedaniu się na kanwie tych środków (CP 48).

W krajach, gdzie poziom analfabetyzmu utrzymuje się na wysokim poziomie, media audiowizualne mogą być nośnikiem wielu pożytecznych możliwości: mogą rozpowszechniać wiadomości z dziedziny uprawy roli, handlu, przemysłu, ochrony zdrowia publicznego, z zakresu nauczania, zagadnień rodzinnych i formacji społecznej ludności (CP 95). Przytoczony dokument nie tylko podejmuje kwestie wykorzystania audiowizji do popularyzacji badań naukowych i budowania postępu, lecz zawiera postulat promocji sztuki audiowizualnej (CP 179).

Zdolności krytyczne człowieka mogą być osłabione przez media audiowizualne, gdyż posługują się one głównie językiem obrazu i emocji, co w rezultacie prowadzić może do zmniejszenia aktywności intelektualnej. Święty Jan Paweł II przestrzega członków rodziny przed biernością w przyjmowaniu programów i treści zaoferowanych przez te media. W rezultacie może to doprowadzić do powierzchownego zadowolenia, braku konfrontacji oraz konstruktywnego dialogu²⁴⁷.

Istotna myśl w nauczaniu Kościoła łączy się ściśle z kształceniem odbiorców przekazu społecznego. Zasadniczą powinnością moralną, po stronie odbiorcy jest przede wszystkim rozeznanie i wybór, pozwalający dokonywać odpowiedzialnych wyborów: co czytać, co oglądać i czego słuchać²⁴⁸. Mądre wybory dokonywane przez dzieci i młodzież

²⁴⁷ Jan Paweł II. Orędzie na XIV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Rodzina wobec środków społecznego przekazu*. Watykan 1980.

²⁴⁸ Por. Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. *Etyka w środkach społecznego przekazu*. Watykan 2000 nr 25; *Inter mirifica* nr 10.

wymagają jednak uprzedniej formacji oraz wychowania do określonych postaw. „Dzisiaj każdy potrzebuje jakiejś formy permanentnej edukacji medialnej (...)”²⁴⁹.

Rodzice pozostając pierwszorzędnymi wychowawcami dla swoich dzieci, stają się również pierwszymi przewodnikami po świecie medialnego przekazu²⁵⁰. Dlatego rodzice winni sami stać się krytycznymi widzami, słuchaczami i czytelnikami, jeśli chcą być dla swoich dzieci wzorami w korzystaniu z mediów. Dorośli nabywający umiejętności praktycznych w odbiorze mediów elektronicznych jest inwestowaniem w bezpieczeństwo i zdrowie ich dzieci. Rodzice będący odbiorcami środków społecznego przekazu znacząco wpływają na formację swoich dzieci, więc winni oni uczyć ich krytycznego i roztropnego korzystania z tych środków. Dodatkowo wpajane zasady pozwolą na ukształtowanie obiektywnego sumienia dzieci²⁵¹. Choć dzieci i młodzież często lepiej potrafią korzystać z Internetu, to jednak „rodzice mają poważny obowiązek prowadzenia i nadzorowania swych dzieci w korzystaniu z niego”²⁵². Dlatego nie powinno się pozwalać na nieograniczony dostęp do Internetu bez nadzoru i bez określenia zasad w tej kwestii²⁵³. Polega to głównie na określeniu dozwolonego czasu na surfowanie oraz wskazanie, jakie strony dzieci mogą odwiedzać.

Inne, praktyczne wskazania dotyczące korzystania z Internetu przez dzieci to zakaz używania go przed odrabianiem prac domowych bądź snem, jak również przed rozpoczęciem zajęć szkolnych. Ważne jest to, aby komputer znajdował się w miejscu powszechnie dostępnym dla domowników, a nie w sypialni dziecka. Ponadto należy rozmawiać i pouczać dzieci w kwestii bezpiecznego korzystania z Internetu wskazując przy tym jego walory i mankamenty. Niezwykle istotne jest poznawanie wirtualnych przyjaciół dzieci, itd²⁵⁴.

²⁴⁹ Papińska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. *Etyka w środkach społecznego przekazu*. Watykan 2000 nr 25.

²⁵⁰ Jan Paweł II. *Adhortacja apostolska Familiaris consortio*. Watykan 1981 nr 76.

²⁵¹ G. Pyżlak. *Pracownicy duszpasterstwa rodzin i ich zadania*. „Studia nad Rodziną” 2/2015 nr 37 s. 80.

²⁵² *Kościół a Internet* nr 11; Por. *Etyka w Internecie* nr 15.

²⁵³ *Familiaris consortio* nr 76; Benedykt XVI. *List do diecezji rzymskiej o pilnej potrzebie wychowania*. Watykan 2008 OR 4 (2008) s. 4-6.

²⁵⁴ Por. G. Delmanowicz. *Internet a życie rodzinne*. *Wychowawca* 9 (2009) s. 22; tenże. *Internet moralnym wyzwaniem dla człowieka III tysiąclecia w świetle wybranych dokumentów Kościoła*. *Przemyśl* 2007 s. 126-134; J. Nagórny. *Dziecko wśród mediów. Wychowanie w rodzinie do korzystania ze środków społecznego przekazu*. Częstochowa-Łódź 2004 s. 32-36; N. Laniado, G. Pietra. *Gry komputerowe, Internet i telewizja. Co robić, gdy nasze dzieci są nimi zafascynowane?*. Kraków 2006 s. 114-115; P. Wallace. *Psychologia Internetu*. tłum. T. Honorowski. Poznań 2001 s. 319-322; C. M. Martini. *Rozmowy z moim telewizorem. Spotkania Kościoła ze światem mass mediów*. tłum. W. Pawłowski. Kraków 1998 s. 61-65; J. Chwaszcz, M. Pietruszka, D. Sikorski. *Media*. Lublin 2005 s. 144-148; J. Lipińska. *Internet i młode pokolenie. Przeciwdziałanie potencjalnym zagrożeniom*. W: *Internet między edukacją, bezpieczeństwem a zdrowiem*. Red. M. Kowalski. Tychy 2008 s. 34-46; M. Puchała. *Komunikatory internetowe zagrożeniem dla dzieci*. W: *Cyberświat możliwości i zagrożenia*. Red. J. Bednarek, A. Andrzejewska. Warszawa 2009 s. 137-163;

Obecnie dominuje pewna tendencja, którą jest niebezpieczeństwo zrzucania odpowiedzialności wychowawczej przez rodziców bądź ucieczka od stanowienia zasad. Skutkiem tego najczęściej jest wypełnianie dzieciom czasu przez telewizję i Internet²⁵⁵. Jak powszechnie wiadomo brak informacji w rodzinie może w rezultacie prowadzić dzieci i młodzież w złym kierunku, skręcając w stronę konsumpcjonizmu, pornografii oraz przemocy lub izolacji²⁵⁶. W wychowaniu niezwykle istotna jest rozmowa dotycząca doświadczenia działalności w świecie cyfrowym. Owocne stać się może również dzielenie się doświadczeniem z innymi rodzinami dzielącymi te same troski i wartości²⁵⁷.

Tylko odpowiedzialni rodzice pomagają dzieciom stać się krytycznymi i odpowiedzialnymi użytkownikami Internetu, co w rezultacie zabezpiecza przed uzależnieniem się od niego oraz zaniedbaniem kontaktu z rówieśnikami²⁵⁸. Dzięki rozmowie i wspólnemu surfowaniu, rodzice mają sposobność do wyjaśniania zasad dotyczących używania tego medium, wskazując nie tylko na niebezpieczeństwa, lecz mogą odkrywać dobre oraz wartościowe strony. Dobrym przykładem współpracy rodziców z dziećmi w tej kwestii może być podpisanie wspólnych zobowiązań (dziecka i rodzica), określających zasady korzystania z Internetu²⁵⁹.

Właściwie ukształtowane dzieci są odporniejsze na bezkrytyczną bierność, nacisk rówieśników oraz komercyjny wyzysk. Media katolickie wspierające rodziców mogą okazać swoją pomoc poprzez recenzowanie i wskazywanie wartościowych stron WWW. A głównym zadaniem czasopism oraz audycji katolickich jest ukazywanie negatywnych skutków niekontrolowanego korzystania z Internetu²⁶⁰.

A. Andrzejewska. *Świat wirtualny – kreatorem rzeczywistości dziecka*. W: *Cyberświat możliwości i zagrożenia*. Red. J. Bednarek, A. Andrzejewska. Warszawa 2009 s. 164-183; J. Kwiek. *Media a problem uzależnień*. W: *Cyberświat możliwości i zagrożenia*. Red. J. Bednarek, A. Andrzejewska. Warszawa 2009 s. 184-202; A. Andrzejewska. *Ryzyko uzależnień dzieci i młodzieży od mediów cyfrowych*. W: *Cyberświat możliwości i zagrożenia*. Red. J. Bednarek, A. Andrzejewska. Warszawa 2009 s. 217-242; S. Livingstone, M. Bober. *Regulating the Internet at home: contrasting the perspectives of children and parents*. W: *Digital generations. Children, young people, and new media*. Red. D. Buckingham, R. Willett. Mahwah 2006 s. 93-113; D. Pompili. *Il nuovo nell'antico. Comunicazione e testimonianza nell'era digitale*. Milano 2011 s. 121-136.

²⁵⁵ Jan Paweł II. Orędzie na XIV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Rodzina wobec środków społecznego przekazu*. Watykan 1980.

²⁵⁶ *Kościół a Internet* nr 11.

²⁵⁷ Por. *Inter mirifica* nr 10; Konferencja Episkopatu USA. *Twoja rodzina a cyberprzestrzeń. Deklaracja*. 16.06.2000. tłum. pol. W: *Internet i Kościół*. Red. J. Kloch. Warszawa 2011 s. 117-126.

²⁵⁸ *Kościół a Internet* nr 11.

²⁵⁹ Por. P. Aftab. *Internet a dzieci. Uzależnienia i inne niebezpieczeństwa*. tłum. B. Nicewicz. Warszawa 2003 s. 234-237; G. Delmanowicz. *Internet a życie rodzinne* s. 22.

²⁶⁰ Por. *II Polski Synod Plenarny (1991-1999)*. Poznań 2001 nr 82 s. 121. Przykłady artykułów prasowych ukazujących zagrożenia dla dzieci, które występują w sieci oraz możliwe działania ze strony rodziców, por.

Przydatnym narzędziem w ręku rodziców jest technologia filtrowania, która ma za zadanie chronić przed pornografią, seksualnymi prześladowcami i innymi zagrożeniami. To narzędzie to nic innego jak program filtrujący, który instalowany jest w komputerze użytkowanym przez dzieci²⁶¹. Dodatkowo program pozwala na ustalenie limitowanego czasu dostępu do sieci bądź zabezpiecza przed udostępnianiem innym użytkownikom swoich poufnych danych osobowych. Jednakże same rozwiązania technologiczne nie wystarczą, aby dzieci uchronić przed niebezpiecznymi treściami, gdyż ich wprowadzenie winno być poprzedzone wyjaśnieniami i rozmową z podopiecznymi²⁶².

Odpowiednio wychowane dzieci otwierają się na możliwości czynienia dobra w tym realizację swoich marzeń oraz wzbogacanie życia innych. Poprzez należną formację do korzystania z mediów staną się przyszłością społeczeństwa i Kościoła. Potrzeba jednak nieustannej edukacji młodych, uczulając ich, że Internet nie jest tylko środkiem rozrywki oraz konsumpcyjnego zaspokojenia potrzeb życiowych. Stanowi on bowiem narzędzie użyteczne w pracy, a samo wychowanie dzieci w tym nurcie jest niczym innym jak pójściem pod prąd i postawieniem na to, co prawdziwe oraz dobre²⁶³.

Jak zauważa papież Paweł VI media audiowizualne pobudzają rozwój umysłowy młodych ludzi, dzięki nim ich serca i umysły swobodnie poznają powszechne dylematy ludzkości, do których zalicza się: pokój, sprawiedliwość i rozwój. Warto dodać, że wykorzystanie owych środków może iść w dwojakim kierunku: dobrym lub złym, zaś ogólne nadużywanie ich skutkować może naruszeniem walorów życia rodziny oraz stać się środkiem dzielącym ludzi²⁶⁴.

Dlatego głównym zadaniem Kościoła jest przysposabianie ludzi do inteligentnego korzystania z tych pokaźnych źródeł bogactwa kulturowego. W tym też względzie rodzina współpracując ze szkołą powinna zwrócić szczególną uwagę na kształtowanie świadomości zdolnej do wydawania zrównoważonych i sprawiedliwych sądów. W rezultacie doprowadzi to do przyjęcia lub zakwestionowania ukazanych programów²⁶⁵.

M. Dziewiecki. *Telewizja, komputer, Internet a wychowanie*. „Niedziela” 05 (2005) s. 24; N. Budzyńska. *Sieć – plusy i minusy*. „Przewodnik Katolicki” 17 (2008) s. 24-25; J. Kine-Górna. „Przyjaciel” z komputera. „Przewodnik Katolicki” 39 (2007) s.40-41; T. Rożek. *Wychowanie w sieci*. „Gość Niedzielny” 12 (2009) s. 46-47; tenże. *Dzieci w sieci*. „Gość Niedzielny” 10 (2010) s. 48-49; K. Tobolska. *Karmieni mediami*. „Przewodnik Katolicki” 26 (2010) s. 32-34; F. Marty, S. Missonnier. *Młodzież i świat wirtualny*. „Przegląd Powszechny” 2 (2011) s. 44-57.

²⁶¹ *Kościół a Internet* nr 11.

²⁶² A. Domaszek. *Możliwości zastosowania Internetu* s. 161.

²⁶³ *Kościół a Internet* nr 11.

²⁶⁴ Paweł VI. *Orędzie na III Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu Środki społecznego przekazu a rodzina*. Watykan 1969.

²⁶⁵ Tamże.

Ważne jest wykorzystanie mediów w rodzinie i istotny jest sposób podejścia człowieka do mediów jako odbiorcy. Kościół przyjmuje tutaj zasadę kultury audiowizualnej, wedle której nie jest ona źródłem zagrożeń, jeśli człowiek korzysta z niej w sposób odpowiedzialny. Chodzi również o przejście z pozycji odbiorcy-konsumenta do odbiorcy-współuczestnika oraz współtwórcy kultury audiowizualnej.

Jan Paweł II podkreśla coraz większą dostępność oraz wyjątkową łatwość w korzystaniu z mediów audiowizualnych, które dają ogromne możliwości edukacji i rozrywki. Nowoczesne środki medialne sprawiły, że świat jest bliżej człowieka. Dzięki nim może on całościowo podejść do bieżących wiadomości i informacji lub cieszyć się sztuką i pięknem. Ponadto łatwo może przenosić niezliczoną liczbę programów audiowizualnych rozrywkowych i edukacyjnych. Jednakże należy pamiętać, że to Bóg za pośrednictwem ludzkiej inteligencji i pomysłowości oddał do dyspozycji te nowe narzędzia²⁶⁶.

Wspomniana wyżej instrukcja Kongregacji Wychowania Katolickiego z 1986 roku, podejmująca kwestie związane z medialną formacją kapłanów, wylicza przykłady oraz praktyczne formy wykorzystania mediów audiowizualnych w edukacji. Zaliczone do nich zostają np. płyty, kasety, filmy, multimedia oraz szereg innych środków audiowizualnych, które z faktu przystępnej ceny i łatwości użycia stanowią istotną pomoc dydaktyczno-duszpasterską przede wszystkim w ramach katechizacji i pracy grupowej²⁶⁷.

Z kolei dokument *Etyka w środkach społecznego przekazu* podaje praktyczną wskazówkę dla rodzin, czyli rodziców oraz dzieci zaznaczając, iż wspólne pochylenie się i pogłębianie wiadomości na temat środków społecznego przekazu oraz rozpoznawanie problemów z nimi związanych jest bardzo pomocne. Istotne jest również poznawanie korzyści płynących z bycia odbiorcą i nadawcą mass mediów²⁶⁸. Jasno zatem wybrzmiewa zachęta Kościoła do wspólnej edukacji medialnej w rodzinie, edukacji rodziców oraz dzieci.

Doskonałą odpowiedzią na problem bezkrytycyzmu w kulturze audiowizualnej jest kształtowanie praktycznych nawyków korzystania z mediów audiowizualnych, głównie wśród dzieci i młodzieży. Jak uczyła Jan Paweł II „dzieci nie powinny

²⁶⁶ Jan Paweł II. Orędzie na XXVII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Rola kaset magnetofonowych i magnetowidowych w kształtowaniu kultury i sumienia*. Watykan 1993.

²⁶⁷ Kongregacja Wychowania Katolickiego. *Wskazówki odnośnie do formacji przyszłych kapłanów w zakresie środków społecznego komunikowania*. Rzym 1986 nr 22.

²⁶⁸ Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. *Etyka w środkach społecznego przekazu*. Watykan 2000 nr 25.

bezkrytycznie przyjmować ani naśladować tego, co znajdują w mediach”²⁶⁹. Takie kształtowanie wymagać będzie czasem radykalnego wyłączenia odbiornika telewizyjnego, gdyż bezkrytyczne oglądanie telewizji może być po prostu szkodliwe. Rodzice wyrzekają się swojej roli wychowawców własnych dzieci, gdy systematycznie i na ogromną skalę aplikują swoim pociechom telewizję, która pełni wtedy rolę elektronicznej opiekunki dzieci. W rezultacie prowadzić to może do pewnego rodzaju uzależnienia się od telewizji, którego następstwem będzie zahamowanie relacji rodzinnych włącznie ze znajduwaniem czasu na wspólne rozmowy bądź wykonywaniem codziennych czynności. Rozsądni i roztropni rodzice nawet dobre programy wzbogacają innymi źródłami informacji, rozrywki kultury i wiedzy²⁷⁰.

Krytyczna edukacja audiowizualna ma praktyczny charakter i zmierza do kształcenia nawyków, kompetencji, dyspozycji czy też postaw wobec mediów. Chodzi tu o pewną umiejętność efektywnego i szybkiego wydawania sądów o przekazach audiowizualnych. Należy przy tym nakłonić uczniów do aktywnych, samodzielnych obserwacji, doświadczeń, poszukiwań, nie zaś do biernego przyswajania gotowych wiadomości.

Ciekawym przykładem budowania krytycznej kultury audiowizualnej jest tworzenie tzw. rankingów dobrych filmów, które w znacznym stopniu ułatwiają budowanie postawę krytycznego odbioru mediów w stosunku do określonej aksjologii. Propozycja takiego rankingu została przedstawiona przez Papieską Radę ds. Środków Społecznego Przekazu w 1995 roku. Dykasteria opublikowała tzw. *Watykańską listę 45 filmów*²⁷¹, na której znalazły się wyjątkowe tytuły ze względu na walory: religijne, moralne i artystyczne. Może to stanowić idealną bazę do utworzenia szkolnego bądź parafialnego programu chrześcijańskiej edukacji audiowizualnej²⁷².

Jednakże, aby została zachowana postawa krytycznego odbioru przekazów audiowizualnych konieczna jest potrzeba czujności, o której mówi święty Piotr: „Czuwajcie! Przeciwnik wasz, diabeł, jak lew ryczący krąży szukając kogo pożreć” (1P 5,8). Być czujnym w stosunku do mediów to znaczy być krytycznym wobec tego, co przekazują. W obliczu licznych zagrożeń, Kościół usilnie zachęca wszystkich

²⁶⁹ Jan Paweł II. Orędzie na XXXVIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Media w rodzinie: ryzyko i bogactwo*. Watykan 2004 nr 5.

²⁷⁰ Tenże. Orędzie na XXVIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Telewizja w rodzinie. Kryteria właściwego wyboru programów*. Watykan 1994.

²⁷¹ *Niektóre ważne filmy czyli tzw. lista watykańska* [online] [dostęp: 30.11.2015] Dostępny w Internecie: < ścieżka dostępu: <http://kultura.wiara.pl/doc/451972> >.

²⁷² P. Drzewiecki. *Krytyczny odbiór przekazów audiowizualnych...* s. 91.

wierzących, aby sami sobie narzucili umiar i dyscyplinę w stosunku do mediów, co w rezultacie pozwoli uformować światłe i prawe sumienie opierające się niegodziwym wpływom (KKK 2496).

Czułość, umiar i krytycyzm w odbiorze środków społecznego przekazu zabezpiecza ich użytkowników przed uzależnieniem się od mediów elektronicznych. Współczesne środki komunikacji wywierają ogromny wpływ na rozwój psychiczny człowieka, a Internet, komputery oraz telewizja coraz częściej stają się przyczyną nowych uzależnień zwłaszcza wśród młodych ludzi, którzy mają z mediami najczęstszy kontakt. Tym bardziej, że sami młodzi ludzie przyznają, iż nie są w stanie obyć się bez komputera, telewizora bądź Internetu, zaś kontakt z tymi mediami zastępuje rzeczywiste relacje z rówieśnikami oraz rodziną.

Otwartość młodych ludzi na Internet oraz postrzeganie tego medium komunikacji za pewnego rodzaju „okno na świat” posiada swoje konsekwencje w wychowaniu. Cyberprzestrzeń wpływa na dzieci i młodzież niosąc ze sobą wiele pozytywnych elementów, lecz powoduje również zagrożenia dla ich wychowania²⁷³. Na tę wielką otwartość młodzieży na media zwrócił uwagę Benedykt XVI, który zachęca młodych katolików do wnoszenia swojego świadectwa wiary do cyfrowego świata²⁷⁴.

Dziś powszechnie już wiadomo, że przekaz społeczny służy człowiekowi. Tym bardziej, że w przestrzeni oświaty, media udostępniają źródła wiedzy i są powszechnym narzędziem nauczania, nie tylko w murach szkolnych²⁷⁵. Z drugiej jednak strony, środki społecznego przekazu mogą tworzyć zagrożenia, do których zaliczyć można: marnotrawienie czasu, szkodliwe oddziaływanie niektórych programów, indoktrynowanie²⁷⁶. Internet otwiera „na wspaniały i ekscytujący świat o potężnym wpływie formacyjnym; nie wszystko jednak po drugiej stronie drzwi jest bezpieczne, zdrowe i prawdziwe”²⁷⁷.

Jak zaznaczają moraliści, ideał etyczny, do którego powinien dążyć każdy system informacyjny, wymaga prostoty kryteriów interpretacyjnych i zgodności z kodeksem

²⁷³ Szerzej o cyberprzestrzeni: A. Zellma. *Cyberprzestrzeń w warsztacie pracy edukacyjnej nauczyciela religii – szansa czy zagrożenie?*. „Świat i Słowo” 1(22)/2014 s. 185-196.

²⁷⁴ Benedykt XVI. Orędzie na XLIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Nowe technologie, nowe relacje. Krzewić kulturę poszanowania, dialogu i przyjaźni*. Watykan 2009.

²⁷⁵ Por. Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. *Etyka w środkach społecznego przekazu*. Watykan 2000 nr 10.

²⁷⁶ Por. Tamże nr 17; R. Sztymiler. *Ochrona rodziny w mediach*. W: *Media – wartości – prawo*. Red. R. Sztymiler. Olsztyn 2008 s. 69-76.

²⁷⁷ *Kościół a Internet* nr 11. Por. Benedykt XVI. *Odpowiedzialność za wychowanie dzieci i młodzieży. Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Papieskiej Rady ds. Środków Społecznego Przekazu*. 09.03.2007 OR 6 (2007) s. 27.

wartości. Wydarzenia będące przedmiotem informacji ważne są dla społeczeństwa tylko wtedy, gdy są powiązane ze sprawami ważnymi oraz interesującymi dla części danego społeczeństwa. Podkreślają również, że mass media powinny posługiwać się prawdą w służbie ludzkości w celu budowania, kształtowania i ulepszania kondycji człowieka. Odpowiedzialność za prawdę spada na indywidualnych ludzi, pracujących w sferze informacji. Podtrzymują też, że środki społecznego przekazu powinny zawsze pozostawać w służbie ogólnego społecznego dobra²⁷⁸.

Podsumowując tę część pracy należy jasno stwierdzić, że Kościół jest żywo zainteresowany wychowaniem chrześcijańskim również w sferze środków społecznego przekazu. Rodzice winni być przewodnikami oraz pierwszymi nauczycielami w zakresie edukacji medialnej. Winno się przy tym ustalić zasady użytkowania tych mediów w domu włączając w to rozmowy w tym zakresie. Tylko mądrzy i rozsądni rodzice mający świadomość płynących zagrożeń z wirtualnej przestrzeni, uczą nie tylko technicznych umiejętności korzystania z mass mediów, ale odpowiedzialnego dokonywania wyborów. Ich moralnym obowiązkiem jest korzystanie z technicznych rozwiązań, zabezpieczających przed np. dostępem do stron pornograficznych²⁷⁹.

Edukacja medialna²⁸⁰ dokonuje się również w szkołach, które winny kształtować młodzież, jako świadomych odbiorców medialnego przekazu. Wymaga to jednak od nauczycieli podnoszenia swoich kwalifikacji i zdobywania wiedzy na temat mediów, ich pozytywnych możliwości oraz potencjalnych zagrożeń. Przestrzeń szkolna umożliwia budowanie dobrych i zdrowych więzów przyjaźni, które pozwalają młodym być odpornymi na zagrożenia, jakimi są fałszywe przyjaźnie wirtualne, czy uzależnienie od Internetu²⁸¹. Taka edukacja winna ukazywać czym jest cyberprzemoc oraz sposoby ochrony przed nią. W tym wszystkim młodzież powinna nauczyć się postawy samokształcenia i selektywnego wyboru informacji obecnych w cyfrowym świecie²⁸². Młodzież potrzebuje jednak katechetów – świadków Boga, a nie dziennikarzy, prezenterów TV, znawców Internetu oraz nowinek technicznych. Nie chodzi też

²⁷⁸ T. Zasepa. *Media, człowiek, społeczeństwo: doświadczenie europejsko-amerykańskie*. Częstochowa 2000 s. 194-195.

²⁷⁹ A. Domaszek. *Możliwości zastosowania Internetu* s. 204.

²⁸⁰ Więcej o edukacji medialnej: A. Zellma. *Edukacja czytelnicza i medialna młodzieży jako integralny element szkolnego nauczania religii*. „Studia Elbląskie” 6/2004-2005 s. 113-124.

²⁸¹ Zainteresowanych tymi kwestiami odsyła się do A. Zellma. *Profesjonalny rozwój nauczyciela religii*. Olsztyn 2013 s. 280-288; A. Zellma. *Doskonalenie pedagogiczne nauczycieli religii w obliczu zmian edukacyjnych*. „Studia Pastoralne” 10/2014 s. 421-431; A. Zellma. *Kompetencje nauczyciela religii jako perspektywa efektywności edukacyjnej*. „Katecheta” 6/2009 s. 3-12.

²⁸² Tamże.

o uczenie się programowania komputerowego i zakładania stron internetowych, lecz prowadzenie młodego pokolenia po drogach wiary we współczesnym świecie²⁸³.

Wyższe seminaria duchowne muszą też przygotować swoich przyszłych kapłanów do świadomego odbioru mass mediów. Edukacja medialna dotyczy zatem alumnów, których przygotowanie do przyszłej pracy duszpasterskiej obejmuje umiejętność włączenia środków społecznego przekazu w ich posługę. Zagadnienia stanowią część programu formacyjnego oraz studiów, lecz są też realizowane w formach praktycznego przygotowania. Seminaria duchowne posiadają własne strony internetowe z licznymi informacjami uwidaczniając przy tym medialne zaangażowanie alumnów²⁸⁴.

Obecnie Internet stanowi główne medium informacyjne skupiające w sobie dotychczasowe formy komunikacji i wprowadza nowe. Doskonale to widać na przykładzie publikacji książkowych, prasy, radia i telewizji, które występują też w sieci internetowej. Oprócz tradycyjnie drukowanych książek równolegle pojawiają się audiobooki oraz e-książki. Prasa, szukając nowych czytelników, publikuje również na własnych portalach internetowych, gdzie znaleźć można e-wydania. Podobnie dzieje się ze stacjami telewizyjnymi oraz kanałami radiowymi. Witryny telewizyjne i radiowe umożliwiają słuchanie i oglądanie programów dzięki łączom internetowym.

Misją Kościoła jest wytyczanie drogi oraz prowadzenie wiernych do zbawienia. Kościół pozostając znakiem zbawienia łączy wiernych ze sobą i zwraca ich do Pana Boga. Sobór Watykański II mówiąc o Kościele używa terminu *communio*. Prawo kanoniczne stanowiące jedno z narzędzi Kościoła wpisuje poszczególne normy w zbawczą troskę Kościoła. Ponadto normy prawa kanonicznego służą budowie wspólnoty (*communio*) wiernych.

Choć świat środków społecznego przekazu pełni również funkcję komunikacyjną, to bardzo wyraźnie oddziałuje na ludzką kulturę. Kościół dostrzegając to oddziaływanie zajął stanowisko wobec mass mediów, już od ich „narodzin”. Pierwsze wypowiedzi Magisterium były dość ostrożne, a momentami nawet niechętne. Jednakże wraz z rozwojem prasy oraz filmu, a potem kolejnych narzędzi komunikacji, nauczaniu Kościoła towarzyszyła ewolucja. Postawa ta stawała się coraz bardziej otwarta i przyjazna środkom społecznego przekazu.

²⁸³ A. Kiciński. *Radio, Tv, Internet, Prasa na katechezie w diecezji siedleckiej*. W: *Środki audiowizualne w katechezie*. Red. S. Kulpaczyński. Lublin 2004 s. 181.

²⁸⁴ Tamże s. 205.

Magisterium Kościoła katolickiego podejmuje szereg różnych wątków nauczania w kwestii mass mediów. Ogólne stanowisko można zamknąć jednak w stwierdzeniu, że środki społecznego przekazu są jedynie narzędziami, których użycie przez człowieka winno być poddawane ocenie moralnej, albowiem ich wykorzystanie może służyć zarówno dobru jak i złu. Pomijając pozytywne aspekty środków komunikacji należy również przedstawić zagrożenia²⁸⁵. Kościół w żaden sposób nie neguje tych rzeczywistości, lecz stwierdza, iż muszą się one opierać jedynie na prawdzie i służyć przy tym dobru. Powtarzającym się tematem w dokumentach Kościoła dotyczącym środków społecznego przekazu jest wychowanie oraz odpowiedzialność wszystkich za służbę mediów wobec edukacji i kompleksowej formacji młodych ludzi²⁸⁶.

Wspólnota Kościoła szybko dostrzegła, iż narzędzia służące komunikacji doskonale sprawdzą się w realizacji jej misji. Motywem powtarzającym się w wielu dokumentach kościelnych jest właśnie ten duszpasterski wymiar odniesienia się środków społecznego przekazu. Ponadto podkreślane jest to, że odpowiedzialność spoczywa na pasterzach oraz wszystkich wiernych jednocześnie. Jednakże duszpasterskie wykorzystanie mass mediów powinno być poprzedzone odpowiednią formacją. Z nauczania Kościoła na temat mediów płynie polecenie nie tylko jednorazowego przygotowania pracowników środków społecznej komunikacji, chodzi, bowiem o nieustanną formację również tych, którzy są ich odbiorcami. Jednoznaczne przesłanie płynące z Magisterium stanowi zachętę do wkroczenia z Ewangelią w nowe środowisko i nową kulturę wytworzoną przez nowoczesne media.

Normy w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r. dopełniają nauczanie Magisterium wobec mediów. Skupiają się one głównie wokół zagadnienia publikacji drukowanych i dotyczą aprobaty kościelnej lub licencji dla pozycji odnoszących się do kwestii wiary i moralności. Istnieje jednak potrzeba wprowadzenia lub częściowej modyfikacji kanonów podejmujących zagadnienia z prawa powszechnego. Chodzi tu o wytyczenie bardziej szczegółowych zastosowań mediów w działaniach duszpasterskich, np. transmisji radiowych oraz telewizyjnych z uroczystości religijnych.

Internet jako nowe medium zaczął rozprzestrzeniać się w latach 90 i nie musiał długo czekać na zaadaptowanie się w szeregach Kościoła, tym bardziej, że szybko i od samego początku pozytywnie zareagował na nową zdobycz technologiczną.

²⁸⁵ Zob. A. Zellma. *Aktywność nauczyciela religii w przeciwdziałaniu agresji elektronicznej wśród młodzieży*. „Studia Elbląskie” 15/2014 s. 333-343.

²⁸⁶ Tamże s. 96.

Przełomowym i pierwszym dokumentem było orędzie świętego Jana Pawła II z 1990 r. nt. nowej ery komputerów. Następne dwa, to dzieła Papieskiej Rady ds. Środków Społecznego Przekazu z 2002 r.: *Kościół a Internet* oraz *Etyka w Internecie*. Nauczanie Magisterium opiewa kwestie związane z szeregiem innych mediów jednakże odnoszą się one do nowego kontekstu, tj. Internetu, z jego blaskami i cieniami.

Obecność Kościoła w świecie medialnym jest już rzeczą oczywistą, dlatego stawia on pytanie jak korzystać z mediów. Nieustanne mówienie o zastosowaniu środków społecznego przekazu w misji ewangelizacyjnej może być odbierane jako natarczywe, ale chodzi o ciągle poszukiwanie metod ich duszpasterskiego wykorzystania. Internet jest nową „amboną” i zarazem „znakiem czasu” dla Kościoła katolickiego. Cyberprzestrzeń to jednak nie tylko urządzenia, technologia i oprogramowanie, ale „przestrzeń”, w której funkcjonują ludzie. Nie da się ukryć, że Internet istotnie wpływa na życie i myślenie człowieka, dlatego Kościół wkracza we współczesną rzeczywistość medialną oraz wskazuje mu drogi prowadzące do Boga również w tej przestrzeni. Kościół będąc otwarty na nowe perspektywy i rzeczywistości świata współczesnego niezmiennie głosi Dobrą Nowinę, również we współczesnym szeroko pojętym świecie medialnym²⁸⁷.

Pierwszy rozdział niniejszej rozprawy podejmował tematykę stanowiska Kościoła katolickiego wobec środków społecznego przekazu. W pierwszej kolejności ukazano jak ewaluowała myśl Kościoła na temat szeroko pojętych mediów. Początkowo była ona dość pesymistyczna, następnie obojętna, a w chwili obecnej Kościół z nadzieją patrzy na środki społecznego przekazu. Kolejna część tego rozdziału ukazała ewangelizacyjne wykorzystanie komputera i Internetu, dowodząc tym samym, że Kościół katolicki z biegiem czasu coraz bardziej korzysta ze zdobyczy technologicznych. W ostatnim paragrafie pierwszego rozdziału przybliżono moralno-etyczne aspekty wykorzystania środków społecznego przekazu. W tej części omówiono charakterystyczne dokumenty Kościoła związane z tą tematyką, doceniając wielką uwagę, jaką Kościół poświęcił tej problematyce.

²⁸⁷ Tamże s. 97.

Rozdział II

Założenia i realizacja edukacji cyfrowej w Polsce

Historia społeczeństwa informacyjnego nie jest długa, gdyż liczy około 30 lat. Intensywne przeobrażenia w świecie gospodarki i życia społecznego sprawiły, iż to właśnie informacja jest jednym z najbardziej poszukiwanych dóbr. Obecnie nie istnieje dziedzina ani obszar życia, w którym niematerialna informacja pozostawałaby bez znaczenia. Nieustanne doskonalenie sieci przesyłu danych i sprzętu komputerowego pozwoliło na sprawne i pojemne gromadzenie informacji¹.

Szybki rozwój nauki i techniki w końcu XX wieku wymusił rozwój współczesnej cywilizacji i powstanie nowego typu społeczeństwa, tzw. globalnego społeczeństwa informacyjnego². Próbując określić istotę tych przemian, stosuje się wiele terminów, na przykład: „społeczeństwo wiedzy”, „społeczeństwo informatyczne”, „społeczeństwo telematyczne”; wszystkie one wskazują na wzrost znaczenia informacji w życiu codziennym. W latach dziewięćdziesiątych XX wieku powstały koncepcje uwzględniające nowe technologie i poziom myśli technicznej, zwracając uwagę na nowy etap rozwoju społeczeństwa, w którym rzeczywistość wirtualna stanowi klucz do poznania „zwirtualizowanego” społeczeństwa. Współcześnie rozwijający się Internet, stanowi przykład multimedialnej infostrady komunikacyjnej i umożliwia powstanie ery globalnego społeczeństwa informacyjnego³.

Otoczenie, w którym mieszka i pracuje dzisiejszy człowiek, poddawane jest ciągłej zmianie związanej z rozwojem nowych technologii. Państwa odznaczające się innowacyjnością i nowoczesną gospodarką odnotowują szybszy rozwój niż kraje, w których przemysł oparty jest na tradycyjnej strukturze, wydobywaniu i sprzedaży swoich bogactw naturalnych. Dlatego śmiało można stwierdzić, że rewolucja cyfrowa trwa i będzie trwać, nie wydaje się też, aby coś mogło ją w najbliższym czasie zatrzymać⁴.

Gwałtowne zmiany i rewolucja cyfrowa dokonała się głównie poprzez Internet i komputer. Obecność nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych w życiu

¹ R. Wawer, M. Pakuła. *Technologie informacyjno-komunikacyjne w edukacji XXI wieku*. Lublin 2014 s. 7.

² Termin „społeczeństwo informacyjne” oraz pierwsze próby konstruowania paradygmatu zmian cywilizacyjnych powstały w latach sześćdziesiątych XX wieku w Japonii.

³ T. Barski. *Technologie informacyjno-komunikacyjne w edukacji*. Opole 2006 s. 18-19.

⁴ J. Nadobnik, W. Łubkowska. *Wykorzystanie nowoczesnych technologii w wybranych grach i zabawach rekreacyjnych*. „Studia Periegetica”: zeszyty naukowe Wielkopolskiej Szkoły Turystyki i Zarządzania nr 2(12)/2014 s. 165-166.

dzisiejszego człowieka jest już niezaprzeczalnym faktem. Korzystanie z obecnego dorobku cywilizacyjnego, jakim jest komputer podłączony do Internetu lub telefon komórkowy posiadający niemal takie same możliwości, można rozpatrywać na kilku płaszczyznach, np. jako formę spędzania wolnego czasu, pożądany element stylu życia, narzędzia służące komunikowaniu się, uczeniu lub jako źródło zagrożeń⁵.

Współczesne technologie informacyjno-komunikacyjne (TIK) obejmują swym zasięgiem różnorodne obszary aktywności ludzkiej. Autora niniejszej pracy szczególnie interesuje wykorzystanie tych technologii w przestrzeni edukacyjnej. Dziś już powszechnie wiadomo, że w szkole zastosowanie tych technologii ma istotne znaczenie zwłaszcza przy ocenie ilościowej i jakościowej procesu czytania. Nieoceniony potencjał wykorzystania nowych technologii tkwi w skuteczności materiałów multimedialnych wykorzystywanych w procesie dydaktycznym na wszystkich szczeblach kształcenia⁶.

Ciążar informatycznego przygotowania młodzieży wzięły na siebie szkoły podstawowe, gimnazja oraz licea. Informatykę wprowadzono jako przedmiot nadobowiązkowy. Popełniono jednak zasadniczy błąd, gdyż często uczy się programowania, zamiast uczyć jak korzystać z komputera jako narzędzia pracy⁷.

W dobie upowszechnienia e-learningu oraz Internetu jako fundamentalnego źródła informacji, przed współczesną szkołą staje szereg nowych wyzwań, zwłaszcza w kontekście ciągle rosnących możliwości technicznych i podążających za nimi oczekiwań odbiorców. Weryfikacji wymagają założenia dotyczące realizacji mediów edukacyjnych stosowanych w diagnozie, dydaktyce oraz terapii⁸.

W drugiej części pracy prowadzone będą rozważania nad przebiegiem i rozwojem edukacji cyfrowej w Polsce. Najpierw zdefiniowane zostaną technologie informacyjno-komunikacyjne i przytoczona zostanie ich historia. Następnie określone zostanie znaczenie technologii informacyjno-komunikacyjnych w edukacji szkolnej, wskazując na jej walory oraz mankamenty. W kolejnym etapie przybliżony zostanie polski program „cyfrowa szkoła” przygotowany przez Ministerstwo Edukacji Narodowej. Omówiona zostanie jego koncepcja, przebieg oraz końcowa ocena. Będzie tu również mowa o powstających e-podręcznikach, Ośrodku Rozwoju Edukacji oraz przebiegu procesu cyfryzacji w innych

⁵ *Wychowanie i kształcenie w erze cyfrowej*. Red. P. Plichta, J. Pyżalski. Łódź 2013 s. 7.

⁶ R. Wawer, M. Pakuła. *Technologie informacyjno-komunikacyjne w edukacji XXI wieku*. Lublin 2014 s. 7.

⁷ J. Kloch, W. Iwaniec. *Informatyka w służbie Kościołowi. Możliwości zastosowania komputerów w kurii diecezjalnej, seminarium duchownym oraz w parafiach*. W: *Internet i Kościół*. Red. J. Kloch. Warszawa 2011 s. 142.

⁸ J. Jędrzykowski. *Technologie informacyjno-komunikacyjne w procesie kształcenia*. Zielona Góra 2011 s. 5.

państwach. Na koniec sprecyzowany zostanie termin Otwartych Zasobów Edukacyjnych (OZE). Omówiona zostanie kwestia założeń oraz potencjału OZE. Podniesiona będzie także kwestia wolnych licencji Creative Commons związana z OZE.

2.1. Technologie informacyjno komunikacyjne w edukacji szkolnej

Technologia stosowana jest w procesach nauczania-uczenia się⁹. Słowo „technologia” oznacza, że informacja i sposób korzystania z niej, to obecnie procesy przebiegające w ścisłym powiązaniu z komputerami i sieciami komputerowymi. Technologie informacyjne (TI) stanowią zespół środków, czyli urządzeń takich jak: komputery, ich zespoły zewnętrzne, sieci komputerowe i narzędzia (oprogramowanie) oraz metody gromadzenia, zapisywania, przechowywania i przetwarzania informacji. Każdy użytkownik TI jest w stanie uruchomić proces poszukiwania i modyfikacji informacji¹⁰.

W społeczeństwie informacji, komunikacji i wiedzy tradycyjny skrót TI (technologia informacyjna) należy zastąpić skrótem TIK (technologia informacyjno-komunikacyjna). Termin „technologia informacyjno-komunikacyjna” oznacza integrację technologii informacyjnej i technologii komunikacyjnej, obejmując swoim zakresem: informację, komputery, informatykę i komunikację. Znaczeniowo jest pojęciem obszernym i trudnym do sprecyzowania, ponieważ wiąże się z tworzeniem czegoś nowego, co jest wynikiem twórczego myślenia i materialnej realizacji pomysłów. Technologia informacyjno-komunikacyjna w edukacji prezentuje zastosowanie nauki i rozwiązań praktycznych w celach edukacyjnych¹¹.

Obecne egzystowanie człowieka w systemach edukacyjnych wyznaczają takie pojęcia jak: medium (techniki), informacji (danych i wiedzy) oraz sieci (globalnej). Nowy system technologiczny to nic innego jak wiele komputerów podłączonych do sieci, która skupiona jest wokół serwerów wykorzystujących wspólne protokoły internetowe¹². Wyznacznikami treści zawartych w nowym systemie technologicznym są internetowe kanały przekazu.

Jednym z głównych procesów tworzących podstawy strukturalne współczesnego świata jest globalizacja. Światowa gospodarka funkcjonuje na zasadzie naczyń

⁹ S. Juszczak, J. Jończyk, D. Morańska, M. Musiał. *Dydaktyka informatyki i technologii informacyjnej*. Toruń 2003 s. 20; W. Furmanek. *Kluczowe umiejętności technologii informacyjnych*. W: *Edukacja Medialna w społeczeństwie informacyjnym*. Red. S. Juszczak. Toruń 2002 s. 113-128.

¹⁰ T. Barski. *Technologie informacyjno-komunikacyjne w edukacji*. Opole 2006 s. 10.

¹¹ Tamże.

¹² M. Castells. *Spoleczeństwo sieci*. Warszawa 2008 s. 63.

połączonych, granice między państwami w sensie politycznym przestały dzielić, w rezultacie nastąpiła integracja kulturowa. Globalizacja kojarzona jest z problemami natury gospodarczej, ekologicznej, politycznej, militarnej oraz edukacyjnej¹³. Gwałtowny rozwój mediów elektronicznych wpłynął na sytuację życiową społeczeństwa, sytuację społeczną, kulturalną, edukacyjną, poprawił integrację ekonomiczną i polityczną na świecie.

Kształcenie na odległość pojawiło się w 1728 roku, kiedy to gazeta „The Boston Gazette” (USA) zamieściła ogłoszenie Philipa Cabela reklamując go jako „Nauczyciel nowej metody stenografii”. Treść ogłoszenia brzmiała następująco: „Osoby z całego kraju, które chcą nauczyć się sztuki szybkiego pisania, mogą z pomocą przesłanych do nich kilku lekcji, zostać dokładnie przeszkolone, tak jakby mieszkali w Bostonie”¹⁴.

Zastosowanie technologii informacyjno-komunikacyjnych sięga 1856 roku, kiedy to powstały pierwsze korespondencyjne kursy językowe. Studia na odległość po raz pierwszy pojawiły się na uniwersytecie USA w 1874 roku¹⁵. Na przełomie XIX i XX wieku powstały Otwarte Uniwersytety umożliwiające zdobycie tytułu naukowego na zasadzie korespondencyjnej. Lata dwudzieste i trzydzieste XX wieku to rozwój edukacji radiowej¹⁶. W 1952 roku powstał na uniwersytecie USA pierwszy komputer zwany Illiac, który używany był do rozwiązywania problemów naukowych¹⁷. Początki e-learningu szacuje się na 1965 rok. Lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte to wprowadzenie w poszczególnych krajach edukacji na odległość. W 1981 roku w Kalifornii rozpoczął się pierwszy komputerowy kurs on-line¹⁸.

W Polsce nauczanie korespondencyjne pojawiło się zdecydowanie później. Warto wspomnieć, iż w latach dwudziestych XX wieku na antenie Polskiego Radia zagościły audycje edukacyjne, zaś w latach czterdziestych w telewizji. W latach sześćdziesiątych wprowadzono ideę korespondencyjnego kształcenia zaocznego¹⁹. Od momentu pojawienia się komputera i Internetu w Polsce nastąpił znaczący, nieustanny rozwój edukacji na odległość.

¹³ S. M. Kwiatkowski. *Technologia informacyjna w procesie globalizacji edukacji*. W: *Rola i miejsce technologii informacyjnej w okresie reform edukacyjnych w Polsce*. Red. T. Lewowicki, B. Siemnieniecki. Toruń 2003 s. 37-42.

¹⁴ J. Wagner. *Kształcenie na odległość – perspektywa historyczna*. W: *Technologie informacyjno-komunikacyjne w procesie kształcenia*. Red. J. Jędrzykowski. Zielona Góra 2011 s. 56.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże s. 58.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże s. 60.

¹⁹ Tamże s. 63.

Społeczeństwo XXI wieku i współczesna szkoła rozwijają się w bezpośrednim kontakcie z TIK. Media, multimedia i Internet są głównymi składowymi tej technologii. Jaka rolę odgrywają TIK w edukacji szkolnej? Jaki wpływ mają na proces dydaktyczny? Co one właściwie znaczą i co mają do powiedzenia? W udzieleniu odpowiedzi na te pytania pomoże najpierw zdefiniowanie problemu, a potem jego naukowe rozwiązanie.

Pojęcie edukacji związane jest z nabywaniem wiedzy, umiejętności i kształtowaniem postaw, jednak warunkiem nabywania takich sprawności jest nieustanna aktywność uczącego się podmiotu. Edukacja nie jest biernym procesem przyjmowania treści, lecz czynnym procesem wytwarzania i przetwarzania²⁰. Temu także mogą i powinny służyć materiały internetowe. Należy jednak dodać, że istnieje pewne ryzyko związane z korzystaniem z zasobów Sieci, albowiem zawsze ich jakość jest niepewna, a pochodzenie niejasne. Człowiek docierający do interesujących danych chciałby się na nich oprzeć, jednak Internet takiej pewności nie daje. Mimo to Internet znacznie wpływa na codzienne życie dzisiejszego człowieka i daje mu możliwość budowania społeczeństwa wiedzy²¹.

O rozwoju technologii i jej zastosowaniu mówi się zazwyczaj w kontekście nauk ścisłych, jednak obecność rozwiązań technologicznych w naukach humanistycznych zauważana jest coraz częściej. Sami humaniści dostrzegają potrzebę wykorzystania postępu technologicznego w swojej dziedzinie. Taki przykład stanowią nauczyciele organizujący się na ogólnodostępnych (Facebook, Twitter) i dedykowanych (profesor.pl, 45minut.pl) portalach internetowych²². Proces edukacji wielostronnej zawiera w sobie wymianę sądów opinii i poglądów. Taka wymiana w pewnym stopniu stanowi proces zdobywania wiedzy, który odbywać się może na kanwie formalnej lub poza nią. Najważniejsze jest jednak, aby ułatwić pozyskiwanie informacji, które nakłaniają do analizowania i interpretowania. Konieczne jest także nabywanie kompetencji indywidualnych, zawodowych i społecznych w szeroko pojętej edukacji²³.

Edukacja jako poznanie pośrednie rzeczywistości zakłada, iż podmiot poznający zdany jest na własne siły, zaś o efektach końcowych swojego działania, decyduje samodzielne, pomyślnie rozwiązywanie określonych problemów. Grupy dyskusyjne cieszą

²⁰ Cz. Kupisiewicz. *Dydaktyka ogólna*. Warszawa 2000 s. 23.

²¹ Tamże.

²² M. Borowiak-Dostatnia. *Czy musimy rozmawiać o TIK w edukacji? Analiza porównawcza systemów kształcenia filologów na wybranych polskich uczelniach*. W: *Technologie informacyjno-komunikacyjne w edukacji XXI wieku*. Red. R. Wawer, M. Pakuła. Lublin 2014 s. 51-52.

²³ K. Stanikowski. *Edukacyjne konteksty internetowych kanałów przekazu*. W: *Technologie informacyjno-komunikacyjne w procesie kształcenia*. Red. J. Jędrzykowski. Zielona Góra 2011 s. 89.

się dużą popularnością i stanowią nie tylko źródła naukowe, lecz również informacje związane z kształceniem i poszerzaniem własnych zainteresowań bądź horyzontów myślowych. Edukacja to głównie przekaz treści, a Internet to przecież medium przekazowe²⁴.

Technologia informacyjna i komunikacyjna to nowe dziedziny poznawcze, stanowiące źródło wsparcia nauczania i uczenia się jednostki²⁵. Coraz częściej są one utożsamiane z nowymi mediami – multimediami rozumianymi jako zintegrowane media interaktywne²⁶. Na taki rodzaj mediów składa się „[...] przynajmniej dwa spośród nośników informacji, takich jak tekst, głos, dźwięk i obraz fotograficzny, animacja graficzna i obraz ruchomy jednocześnie znajdują się w programach profesjonalnych [...] lub służących do celów twórczych, pedagogicznych”²⁷. Multimedia stanowi rozwinięta technika komputerowa przedstawiania informacji²⁸, która oparta jest na nieograniczonym dostępie do nich. Ponadto tworzy pajęczynę opartą na technice odwołań – hipertekstu – dzięki czemu możliwe staje się docieranie do różnych informacji²⁹. Zadanie współczesnej edukacji polega na budowaniu społeczeństwa wiedzy³⁰. Konkurentem szkoły i zarazem partnerem w dostępie do informacji oraz wiedzy są instytucje kształcenia równoległego, w tym media masowe. Produkty medialne przenikające obecną rzeczywistość spowodowały powstanie nowej formy samokształcenia. Człowiek ciągle kształtuje swoją wiedzę i umiejętności oraz wzbogaca doświadczenie. Samokształcenie pozbawione jest barier czasowych i przestrzennych, występujących w edukacji szkolnej w bezpośredniej interakcji między nauczycielem a uczniem, w interakcji między rodzicami i dziećmi, między rówieśnikami³¹.

Wraz z edukacją postępuje rozwój osobowościowy, który zazwyczaj dokonuje się poprzez rozwój wiedzy i umiejętności w oparciu o otaczającą rzeczywistość przyrodniczą, kulturową, społeczną i techniczną. Internet jest medium technicznym zawierającym w sobie liczne usługi sieciowe, służące do codziennego komunikowania się, czyli

²⁴ Tamże.

²⁵ M. Sysło. *Multimedia w edukacji*. W: *Media a edukacja w dobie integracji*. Red. W. Skrzydlewski, W. Strykowski. Poznań 2002 s. 172.

²⁶ D. Monet. *Multimedia*. Katowice 1999 s. 8.

²⁷ J. Bednarek. *Multimedia w kształceniu*. Warszawa 2006 s. 46.

²⁸ Tamże.

²⁹ T. Szkudlarek. *Media: szkic z filozofii i pedagogiki dystansu*. Kraków 1999.

³⁰ Według sondażu Nielsen/NetRatings w lutym 2004 r. 75% Amerykanów miało dostęp do sieci.

³¹ T. Barski. *Technologie informacyjno-komunikacyjne w edukacji*. Opole 2006 s. 42.

porozumiewania się w celu zdobywania umiejętności i wiedzy, będącej częścią procesu edukacji³².

Aktualnie techniczne środki medialne zmieniają relacje w komunikacji, zaś narzędzia komunikacyjne przyczyniają się do kształtowania jej uczestników i wywołują zmiany w życiu codziennym. Odbiór treści wymaga od odbiorcy umiejętności obsługi, zaangażowania i uwagi. Asymilacja przekazu to uchwycenie jego znaczenia oraz przyjęcie jako własnego³³. Człowiek przyswajając informację, adaptuje ją do własnych sytuacji życiowych. Tak więc celem edukacji jest przygotowanie przyszłego pokolenia do właściwego wykorzystania mass mediów oraz wykształcenie u nich umiejętności dokonywania operacji z nimi związanych³⁴.

Obecnie w edukacji liczy się jakość kształcenia oraz jego efektywność³⁵. Procedura działania dydaktycznego nauczyciela stosującego TIK ma decydujący wpływ na efekty kształcenia uczniów. Jednakże działanie to musi być nie tylko świadome i celowe, ale przede wszystkim winno prowadzić do uzyskania optymalnej efektywności kształcenia szkolnego.

Do priorytetowych zadań w zakresie wdrażania TIK zalicza się:

- stałe uzupełnianie wiedzy, przejawiające się m.in. w usprawnieniu procedur badawczych, monitorowaniu działań praktycznych, w wytyczaniu kierunków rozwoju TIK w nauce i edukacji;
- zarządzanie i promowanie innowacji, realizację programów pilotażowych, promowanie współpracy z nowymi partnerami i uczestnikami rynku, budowanie nowej infrastruktury medialnej, tworzenie programów multimedialnych i usług edukacyjnych za pomocą Internetu, podniesienie poziomu wykształcenia społeczeństwa poprzez wprowadzenie masowego kształcenia na odległość, rozwijanie współpracy międzynarodowej i wymiany doświadczeń;
- realizację inicjatyw Unii Europejskiej, zgodnie z europejską polityką zatrudnienia, ułatwienie tworzenia środków do realizacji programów o charakterze systemowym, wymagających udziału m.in. podmiotów edukacyjnych, gospodarczych i społecznych³⁶.

³² Tamże.

³³ P. Ricoeur. *Hermeneutics and the Human Science: Essays on Language, Action and Interpretation*. Red. J. B. Thompson. Cambridge 1981 chapter 7.

³⁴ T. Barski. *Technologie informacyjno-komunikacyjne w edukacji*. Opole 2006 s. 42.

³⁵ Termin efektywność został zaczerpnięty z pozapedagogicznych dyscyplin. W niniejszej pracy rozpatrywany jest on w aspekcie dydaktycznym, a w szerszym ujęciu – edukacyjnym.

³⁶ T. Barski. *Technologie informacyjno-komunikacyjne w edukacji*. Opole 2006 s. 21-22.

Powszechne wprowadzanie technologii informacyjnej i komunikacyjnej wskazuje na wielość zadań i kierunków działań, jakie muszą być podjęte na wszystkich szczeblach edukacyjnych. Złożoność tego problemu polega na wdrożeniu technologii informacyjnej na każdym poziomie kształcenia, dlatego zapewnić należy przygotowanie:

- kadr dla szkolnictwa wyższego i jego modernizacji technicznej, programowej i dydaktycznej;
- ponad 400 000 nauczycieli szkół podstawowych, gimnazjów i szkół średnich do wykorzystania TIK wraz z jego modernizacją techniczną, programową i dydaktyczną³⁷.

U początku XXI wieku kształcenie nauczycieli każdej specjalizacji i przedmiotu powinno dać możliwość wykorzystania TIK poprzez ukierunkowanie na:

- zwiększenie ich kompetencji informacyjnych;
- umiejętność komunikowania się za pomocą mediów, a w szczególności drogą elektroniczną;
- nadanie większego znaczenia aspektom społecznym i etycznym w edukacji medialnej;
- przedstawienie edukacji informacyjnej jako części nowoczesnej edukacji zakorzenionej w kulturze masowej, przy wykorzystaniu do tego celu narzędzi telekomunikacyjnych³⁸.

Niepokojącym zjawiskiem jest brak zadawalającego poziomu kompetencji informacyjnych nauczycieli w praktyce edukacyjnej. Najistotniejsze problemy związane są z poszukiwaniem czynników motywujących nauczycieli (zarówno zewnętrznych jak i wewnętrznych), które mogłyby wspomóc ich aktywną oraz twórczą postawę wobec projektowania i wykorzystywania multimedialnych materiałów dydaktycznych (MMD)³⁹.

Przytoczone kwestie są istotne, gdyż podejmowane przez nauczycieli zadania zawodowe, ukierunkowane na praktyczne działania na rzecz projektowania i wykorzystania MMD, mają swoją wymowną wartość. Zygmunt Wiatrowski zaznacza, że teoretycy i praktycy stoją na stanowisku, iż rozwój zawodowy człowieka stanowi

³⁷ B. Siemieniecki. *Integracja europejska a przemiany w polskiej edukacji medialnej*. W: *Media i edukacja w dobie integracji*. Red. W. Skrzydlewski, W. Strykowski. Poznań 2002 s. 33-42.

³⁸ M. Furmanek. *Kompetencje nauczyciela w społeczeństwie informacyjnym*. Zielona Góra 2001.

³⁹ E. Baron-Polańczyk. *Z badań nad mediami edukacyjnymi w nauczaniu techniki i informatyki*. W: *Technologie informacyjno-komunikacyjne w procesie kształcenia*. Red. J. Jędrzykowski. Zielona Góra 2011 s. 79.

„nieodzowną część składową ogólnie rozumianego rozwoju człowieka [...] Jest natomiast odwieczny problem nieustannego doskonalenia i wzbogacania tegoż rozwoju”⁴⁰.

Z kolei Robert Kwaśnica w swoich rozważaniach nad specyfiką nauczycielskiej profesji podkreśla, iż należałoby „całościowo myśleć o wspomaganie nauczycieli w rozwoju niż osobno o ich kształceniu, doksztalceniu i doskonaleniu”⁴¹. Kompetencje nauczycielskie nabyte w toku kształcenia uzupełniane są w procesie doksztalcenia, zaś poprzez doskonalenie zawodowe ciągle wzbogacane. Nauczyciel działa, gdy podejmuje powierzone mu zadania zawodowe, staje się nauczycielem, a dzięki samorefleksji nieustannie podnosi poziom posiadanych kompetencji zawodowych. W swoich rozważaniach nad własną wiedzą, umiejętnościami, wartościami i postawami musi zadbać również o sferę projektowania i wykorzystywania MMD. W obecnych czasach mediów i postępującego rozwoju TIK jest to jeden z głównych płaszczyzn kompetencyjnych współczesnego nauczyciela warunkujący owocne wykonywanie pracy dydaktyczno-wychowawczej⁴².

W polskich szkołach konieczne jest powołanie stanowiska koordynatora TIK, lidera wewnątrzszkolnego doskonalenia w zakresie edukacji informatycznej, który będzie trzymał pieczę nad sprzętem i oprogramowaniem, zapewni wsparcie metodyczne dla nauczycieli innych przedmiotów w zakresie stosowania TIK oraz opracuje szkolny program TIK⁴³. Obecnie poszerza się zakres zagadnień leżących w obszarze wspólnym dla technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz edukacji. Jej eksploracja wydaje się nieodzowna w kontekście zmian, jakie zachodzą stale w treściach i sposobach kształcenia.

Należy również przygotować kadry administracyjne do obsługi zintegrowanych systemów zarządzania informacją. Trzeba także objąć szkoleniami około 10 milionów czynnych zawodowo obywateli. Zakres szkolenia obejmuje alfabetyzację społeczeństwa w zakresie obsługi komputera. Przytoczone liczne zadania edukacyjne wymagają uruchomienia w szkołach wyższych systemu kształcenia, doksztalcenia i samokształcenia w zakresie TIK.

⁴⁰ Z. Wiatrowski. *Działalność zawodowca w kontekście rozwoju zawodowego człowieka*. „Problemy Profesjologii” 2005 nr 1 s. 33.

⁴¹ R. Kwaśnica. *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu*. W: *Pedagogika T. 2*. Red. Z. Kwieciński, B. Śliwowski. Warszawa 2004 s. 314.

⁴² E. Baron-Polańczyk. *Z badań nad mediami edukacyjnymi w nauczaniu techniki i informatyki*. W: *Technologie informacyjno-komunikacyjne w procesie kształcenia*. Red. J. Jędrzykowski. Zielona Góra 2011 s. 79.

⁴³ M. M. Sysło. *Technologia informacyjna zmieniająca edukację*. W: *Rola i miejsce technologii informacyjnej w okresie reform edukacyjnych w Polsce*. Red. T. Lewowicki, B. Siemieniecki. Toruń 2003 s. 77-83.

Dydaktyczne systemy komputerowe ze względu na ich przeznaczenie można podzielić na:

- systemy kształcenia sterowane przez komputer (Computer Managed Instruction – CMI);
- systemy kształcenia wspomagane przez komputer (Computer Assisted Instruction – CAI).

System CMI pomaga nauczycielowi w kierowaniu procesem uczenia się, dzięki któremu można uzyskać informacje o wynikach testu sprawdzającego, popełnionych błędach, czasie przeznaczonym na rozwiązanie, możliwościach zastosowania określonych środków oddziaływania na uczących się.

System komputerowego wspomaganie kierowania i zarządzania szkołą przedstawił S. Juszczyk⁴⁴. Wspomniany system w przypadku braku odpowiedniej ilości sprzętu komputerowego w szkole, wykorzystywany jest łącznie z innymi pomocami dydaktycznymi. Drugi system kształcenia (CAI) wspomagany przez komputer, steruje procesem uczenia się poprzez bezpośredni kontakt z uczniem.

Sprawne i właściwe korzystanie z technologii informacyjno-komunikacyjnych wymaga perfekcyjnego opanowania licznych narzędzi programowych, do których zalicza się liczne edytory: tekstów, animacji komputerowej, grafiki komputerowej, dźwięku, rejestratorów komputerowych obrazów, narzędzi przetwarzania sekwencji cyfrowej. Wraz z rozwojem przedmiotowych, dydaktycznych programów komputerowych wzrosły możliwości systemu, które ulegają stałemu rozszerzeniu, obejmując przy tym przedmioty ścisłe i humanistyczne⁴⁵.

Po określeniu czym są technologie informacyjno-komunikacyjne i jakie mają zadania zostaną omówione ich walory i mankamenty. Do momentu pojawienia się komputera, edukacja nie dysponowała tak uniwersalnym narzędziem edukacji. Jako narzędzie multimedialne i interaktywne pozwala on operować tekstem, dźwiękiem, grafiką statyczną i dynamiczną oraz sekwencjami wideo. Jest to narzędzie dostosowujące się do bodźców użytkownika⁴⁶. Dodatkowym atutem jest zgłębianie nowych treści i trudnych pojęć dzięki aktywnym hiperłączom, a pomijanie i pobieżne traktowanie treści znanych

⁴⁴ S. Juszczyk. *System informatyczny w procesie kierowania i zarządzania szkołą*. W: *Komunikacja interakcyjna człowieka z komputerem*. Red. S. Juszczyk. Kraków 2000 s. 171-195.

⁴⁵ T. Barski. *Technologie informacyjno-komunikacyjne w edukacji*. Opole 2006 s. 72.

⁴⁶ P. Topol. *Intermedia w edukacji osób niepełnosprawnych*. W: *Technologie informatyczne w służbie osób niepełnosprawnych*. Red. R. Klaus. Gorzów Wielkopolski 2007 s. 103.

i oczywistych. Osiąga się w ten sposób indywidualizację procesu uczenia się, która przynosi wymierne korzyści w postaci wzrostu tempa oraz komfortu pracy⁴⁷.

Walorem korzystania z dostępnych w Internecie mediów edukacyjnych jest głównie indywidualizacja czasu pracy, istotna np. z punktu widzenia uczestników kursów niestacjonarnych. Wzrost prędkości transferu w sieci Internet sprawił, że możliwy stał się dostęp do wszelkich form przekazu. Znaczenia nabrała również oferta interaktywnych filmów edukacyjnych przede wszystkim z punktu widzenia nauczania czynności o charakterze manualnym, głównie w przypadku przedmiotów związanych z wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych⁴⁸.

Niewątpliwym atutem e-learningu jest rozwijanie w użytkownikach umiejętności krytycznego myślenia i spojrzenia na rozwiązywane problemy z różnej perspektywy. Ze względu na dużą elastyczność czasu i miejsca nauczania, szkolenia tego typu pozwalają słuchaczowi na niemal bezstresową weryfikację wiedzy. Uczestnik kursu sam decyduje, jaki materiał i w jakiej kolejności będzie przyswajając. Praca tego typu może być traktowana jako indywidualne konsultacje, związek typu jeden na jeden.

Materiały multimedialne przygotowywane są w wersji elektronicznej, dlatego można je modyfikować pod kątem treściowym oraz form przekazu, a w rezultacie może być on dostosowywany do wymogów odbiorców o zróżnicowanych możliwościach i preferencjach poznawczych. Działające w multimediami mechanizmy pozwalają na oddziaływanie na wiele bodźców odbiorcy, co zapewnia odpowiednie warunki percepcji oraz poszerza krąg potencjalnych odbiorców o zróżnicowanych możliwościach poznawczych. Indywidualizacja kształcenia daje możliwość samodzielnego wyboru formy przekazu. Wybór ten, wskazuje na określony profil poznawczy, czyli preferencje ukierunkowane na korzystanie z określonych form przekazu w procesie uczenia się⁴⁹.

Multimedia edukacyjne oferujące wybór formy przekazu z regulacją parametrów i wyposażone w szereg rozwiązań stymulujących procesy uwagi nie mogą konkurować z nauczycielem w zakresie stymulacji pozawerbalnych. Operują większym spektrum oddziaływań niż media tradycyjne, co jest szczególnie istotne, w procesie samokształcenia bądź kształcenia na odległość.

⁴⁷ J. Jędrzykowski. *Kształcenie na odległość – realizacja multimedialnych materiałów edukacyjnych*. W: *Technologie informacyjno-komunikacyjne w procesie kształcenia*. Red. J. Jędrzykowski. Zielona Góra 2011 s. 125.

⁴⁸ Tamże s. 126.

⁴⁹ H. Gardner. *Inteligencje wielorakie*. Poznań 2002.

Specyfika kształcenia na odległość, z zastosowaniem współczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych, stanowi niezwykle sprzyjającą okoliczność, a to z faktu możliwości realizacji filmów ekranowych. Technologia ta umożliwia rejestrację wszelkich pokazów realizowanych z zastosowaniem komputera. Na bieżąco rejestrowany jest głos nauczyciela, zaś w fazie końcowego montażu dodawane są różnorodne komponenty multimedialne, głównie z uwzględnieniem rozwiązań stymulujących procesy uwagi⁵⁰. Dowiedziono również, iż mechanizmy multimedialne udostępniane przez ówczesne technologie informacyjno-komunikacyjne utrzymują wysoką koncentrację uwagi znacznie dłużej niż tradycyjne wykłady. Przekaz multimedialny pozwala na zachowanie wysokiego stopnia koncentracji nawet do 54 minut⁵¹.

Internet daje możliwość łączenia interaktywności z właściwościami mogącymi stanowić o innowacyjności edukacji: nieograniczonym zakresie treści, zasięgu odbioru i globalnym charakterze komunikacji. Komunikowanie, a co za tym idzie edukacja zapośredniczona przez komputer, „zmierza ku normalności”⁵².

Warto zaznaczyć, iż kursy e-learningowe, szkolenia biznesowe, informatyczne, z dziedziny marketingu bądź grafiki komputerowej, studia, przygotowania do matury lub kursy językowe, zazwyczaj dostępne są o każdej porze. Wykorzystanie ogromnego potencjału nowoczesnych technologii i mediów edukacyjnych pozwala na nieograniczone możliwości w upowszechnianiu informacji oraz porozumiewania się bez ograniczeń czasowych i przestrzennych w różnych stadiach wieku człowieka realizując idee edukacji przez całe życie (life long learning)⁵³.

W zależności od specyfiki poszczególnych przedmiotów materiał kształcenia na platformie e-learningowej udostępniany jest sukcesywnie lub całościowo z chwilą rozpoczęcia kursu. Stosowane są przy tym elektroniczne formy oceny i ewaluacji. Głównym założeniem takich kursów jest zapewnienie uczniom możliwości stałego, wzajemnego kontaktu online (poczta elektroniczna, komunikatory tekstowe, audio i wideo).

Istotna jest dbałość o odpowiednią kompozycję interfejsu witryny e-learningowej. Człowiek oglądający plakat lub ekran telewizyjny koncentruje swój wzrok najdłużej na

⁵⁰ J. Jędrzykowski. *Kształcenie na odległość – realizacja multimedialnych materiałów edukacyjnych*. W: *Technologie informacyjno-komunikacyjne w procesie kształcenia*. Red. J. Jędrzykowski. Zielona Góra 2011 s. 128.

⁵¹ G. Gregorczyk. *Technologie multimedialne – czy mogą odegrać znaczącą rolę w nauczaniu?* „Komputer w Szkole” 4/97 s. 65-72.

⁵² D. McQuail. *Teoria komunikowania masowego*. Warszawa 2008 s. 151.

⁵³ Tamże.

punkcie znajdującym się w jednej trzeciej wysokości, mierząc od jego górnej krawędzi. Obszar ten określa się jako optyczny punkt centralny⁵⁴. Oczy oglądających poruszają się od elementów ciemniejszych do jaśniejszych i od kolorowych do jednobarwnych. Podobnie działa wielkość umieszczonych na ekranie obiektów, im większe, tym łatwiej przyciągają uwagę⁵⁵.

Dynamika przemian w obszarze szeroko rozumianych technologii informacyjno-komunikacyjnych sprawia, że znaczna część wykładowców dysponuje prezentacjami multimedialnymi opracowanymi z myślą o poszczególnych zajęciach. W takiej sytuacji istnieje możliwość szybkiej transformacji prezentacji do postaci multimedialnego sieciowego wykładu.

Dzięki technologii informacyjno-komunikacyjnej stosowanej w edukacji, proces nauczania może przebiegać bez bezpośredniego udziału nauczyciela. Szeroko pojęty interaktywny dialog na linii uczeń-komputer pozwala na poznanie zakresu możliwości ucznia, przy jednoczesnym korygowaniu strategii nauczania. Dodatkowym atutem jest możliwość sprawdzenia przez system prawidłowości na każdym etapie uczenia się, a przecież nauczyciel nie zawsze może to uczynić pracując z grupą uczniów. System rejestruje błędy i koryguje je, zapobiegając ich powstawaniu.

Ze wszystkich form przekazu, którymi operują multimedia, film umożliwia najpełniejsze odwzorowanie komunikatów niewerbalnych. Stojący przed uczniami nauczyciel kieruje nie tylko słowa, albowiem docierają do nich jego gesty i mimika itp. W przypadku filmu ekranowego (udźwiękowany zapis czynności wykonywanych przez nauczyciela na ekranie komputera) dostępne są oddziaływania uzyskiwane poprzez modyfikację głosu (ekspresja, emocje) oraz gesty wykonywane kursorem myszy. Występujące w przekazie animacje, jaskrawy kolor bądź wskaźniki stymulują uwagę mimowolną (oraz w pewnych sytuacjach wolicjonalną)⁵⁶, podobnie jak komunikaty niewerbalne stosowane przez nauczyciela.

Uczeń ma możliwość analizy wyników swoich działań. Jedynie w przypadku braku doskonałości systemu, który nie może udzielić kolejnych wskazówek lub uczeń nie rozumie informacji mu przekazywanych, nieodzowna okazuje się ingerencja i pomoc nauczyciela. Proces komunikowania się systemu z uczniem może być dyskretnie monitorowany przez nauczyciela tak, aby nie urażać jego ambicji i nie przeszkadzać.

⁵⁴ Por. D. Doliński. *Psychologia reklamy*. Wrocław 2001 s. 97-102.

⁵⁵ Por. M. Laszczak. *Psychologia przekazu reklamowego*. Kraków 1998 s. 158-161.

⁵⁶ P. G. Zimbardo. *Psychologia i życie*. Warszawa 1999.

Edukacyjna przydatność i atrakcyjność informatycznych środków dydaktycznych wynika ze szczególnych cech komputera, który pozwala w znacznym stopniu jednocześnie oddziaływać na wszystkie zmysły jednostki. Umożliwia łączenie wielu mediów w jednym urządzeniu, co z kolei wpływa na imitowanie rzeczywistości oraz tworzenie wirtualnej rzeczywistości, oddziaływanie na podmiotowe poczucie sprawstwa, a przede wszystkim zapewnia łączność i komunikację między osobami.

Technologie informacyjno-komunikacyjne w postaci odpowiednio dobranych multimedialnych programów edukacyjnych mogą wspierać i ułatwiać realizację najważniejszych założeń kształcenia. Odpowiednio dobrane programy komputerowe wykorzystywane w sposób umiętny przez kompetentnych nauczycieli oraz indywidualny program nauczania umożliwia podniesienie efektywności w pracy dydaktycznej, ale i terapeutycznej dzieci z trudnościami w czytaniu i pisaniu⁵⁷. Odpowiednie wykorzystanie tych pomocy w zajęciach z uczniami stwarza szansę na zminimalizowanie występujących braków i przygotowanie uczniów do dalszej samodzielnej nauki.

Dla niektórych osób z niepełnosprawnością droga komputerowa jest jedyną możliwą drogą edukacji i komunikacji. Komputer pomocny jest w procesie edukacji, rehabilitacji, adaptacji społecznej i zawodowej. Konieczne jest wprowadzenie nowych możliwości wykorzystania TIK w edukacji z dostosowaniem do indywidualnych potrzeb odbiorcy. Dlatego też nauczyciele pracujący z uczniami z niepełnosprawnością intelektualną wskazują na trudności, jakie mają oni z pisaniem oraz czytaniem prostych tekstów. Konieczne jest zatem ograniczenie tekstów pisanych w przekazie prawd katechetycznych. Przekaz treści będzie bardziej intensywny poprzez stosowanie innych metod nauczania-uczenia się, opartych na obserwacji i działaniu praktycznym⁵⁸. Dynamiczny rozwój technologii informacyjnych kształtuje bardzo obiecującą perspektywę wykorzystania tej nowej formy kształcenia, głównie w zakresie zdobywania nowej wiedzy oraz umiejętności i wyrównywania szans zawodowych dla osób niepełnosprawnych oraz pochodzących z mniejszych miejscowości.

Wzrost atrakcyjności zajęć podnosi również ich skuteczność. Jak pokazują badania, praca z komputerem fascynuje dzieci, pobudza do aktywności, rozwija wyobraźnię,

⁵⁷ J. Gajda, S. Juszczak, B. Siemieniecki, K. Wenta. *Edukacja medialna*. Toruń 2002 s. 44.

⁵⁸ Zob. R. Buchta. *Podręcznik do katechezy osób z niepełnosprawnością intelektualną*. W: *Katecheza osób szczególnej troski. Stan aktualny. Propozycje na przyszłość*. Red. A. Kiciński. Kraków 2008 s. 264; A. Kiciński. *Katecheza osób z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce po Soborze Watykańskim II*. Lublin 2007 s. 327-335.

rozładowuje napięcia emocjonalne, lęki, obawy, które często zakłócają proces uczenia się⁵⁹.

Rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych ma wpływ na inne spojrzenie na edukację. Dostępne na rynku oprogramowanie pozwala niewielkim nakładem kosztów zainstalować w placówkach edukacyjnych platformę e-learningową. Postęp w tej dziedzinie nauczania następuje ze względu na zwiększenie przepustowości łączy i powszechny dostęp do Internetu. Dla dzisiejszej młodzieży e-learning jest naturalnym sposobem zdobywania i utrwalania informacji. Narzędzia służące organizacji kursów online, dają możliwość tworzenia ich w prosty i przejrzysty sposób, służą tym samym do podniesienia jakości kształcenia.

Na podstawie badań⁶⁰ dowiedziono, że realizowane na potrzeby procesu kształcenia zdalnego multimedia mogą w istotny sposób wpływać na poprawę wyników uczenia się. Szczególne znaczenie można przypisać specyficznym cechom nowych mediów. Do najważniejszych należą: stały i zdalny dostęp oraz korzystanie z interaktywnych filmów, które stanowią istotny komponent przekazów, gdyż można je przewijać, wykonując jednocześnie prezentowane ćwiczenia. Taki przekaz jest kompletny, nie zawiera skrótów i uproszczeń, które są powszechne w podręcznikach. Nie do przecenienia są pozostające w obrębie przekazu multimedialnego komunikaty niewerbalne akcentujące najistotniejsze treści przekazu⁶¹.

Przywiązanie nauczycieli do powszechnych metod nauczania jest jednym z czynników mogących przyczynić się do ograniczenia użycia nowoczesnych technologii w szkole, a wykorzystanie „TIK będzie stanowiło jedynie atrakcyjny, lecz powierzchowny dodatek do tradycyjnych metod nauczania”⁶². Dodatkowo istotne znaczenie w utrwalaniu tego stereotypu odgrywają również wydawnictwa edukacyjne, które oferują pakiety multimedialnych dołączane do podręczników jednak jest to jedynie zestaw ćwiczeń, materiałów dodatkowych, tekstów źródłowych i instrukcji dla nauczycieli, a ich wykorzystanie nie wiąże się w żaden sposób z dodatkową pracą ze strony nauczyciela,

⁵⁹ Tamże s. 74.

⁶⁰ J. Jędrzykowski. *Rola i miejsce komunikatów niewerbalnych w systemie kształcenia na odległość*. W: *Media w edukacji – poglądy, zastosowania, społeczne spostrzeganie*. Red. B. Siemieniecki, T. Lewowicki. Toruń 2010 s. 135-146.

⁶¹ J. Jędrzykowski. *Kształcenie na odległość – realizacja multimedialnych materiałów edukacyjnych*. W: *Technologie informacyjno-komunikacyjne w procesie kształcenia*. Red. J. Jędrzykowski. Zielona Góra 2011 s. 140.

⁶² Instytut Badań Edukacyjnych. *Ewaluacja ex-post rządowego programu rozwijania kompetencji uczniów i nauczycieli w zakresie stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych – „Cyfrowa szkoła”*. Warszawa 2013 s. 7.

albowiem dysponuje on gotowym scenariuszem realizacji podstawy programowej na cały rok szkolny⁶³.

Nauczyciele są jednak świadomi, iż stosowanie nowoczesnych narzędzi znacznie podnosi efektywność lekcji przez, co zwiększa się zainteresowanie oraz zaangażowanie uczniów. Co ciekawe najlepsze rezultaty TIK przynoszą w połączeniu z tradycyjnymi metodami nauczania⁶⁴. Dlatego nauczyciele coraz częściej sięgają po metody aktywizujące, a także nowoczesne narzędzia to wszystko głównie ze względu na uczniów, aby pokazać im związek między tym, czego uczą się w szkole, a realnym życiem⁶⁵.

Istnieją różnice w korzystaniu z różnych materiałów edukacyjnych wśród nauczycieli poszczególnych przedmiotów na które należy zwrócić szczególną uwagę. Na przykład poloniści planując lekcje często wykorzystują liczne i różnorodne materiały, lecz „czynnikiem utrudniającym zastosowanie pomocy technologicznych podczas lekcji jest odczuwana [...] presja czasu związana z realizacją programu nauczania [...]. Stąd nawet najlepsze wyposażenie szkoły nie gwarantuje integracji nowych mediów z tradycyjnym procesem dydaktycznym, jeśli nauczyciel nie ma opracowanego pomysłu i wystarczających kompetencji”⁶⁶.

Poloniści oznajmiają też, iż tylko niekiedy udaje się im inspirować podręcznikiem, przygotowywać dodatkowe materiały i dopasowuje się je do potrzeb oraz umiejętności uczniów. Jak wynika z raportu Instytutu Badań Edukacyjnych również nauczyciele historii należą do grupy tworzącej własne, liczne kolekcje materiałów dodatkowych. Natomiast nauczyciele przedmiotów ścisłych, głównie matematycy, pokładają swoje nadzieje w dopuszczonych do użytku podręcznikach wypełniających założenia podstawy programowej.

Szczególne miejsce mediów w edukacji wynika z dynamiki ich rozwoju oraz założeń psychologii poznawczej i humanistycznej, stanowiących fundament nowoczesnych strategii i metod kształcenia. Media stanowią źródło informacji i inspirują do podejmowania wszechstronnej aktywności własnej. Maksymalizują doskonalenie umiejętności związanych z wyszukiwaniem i selekcją informacji zgodnie z potrzebami i celami edukacji. Wdrażanie nowych TIK do edukacji umożliwia nowatorską i owocną

⁶³ Szerzej o wpływie tego typu praktyk na rynek książki edukacyjnej i upowszechnienie otwartych zasobów edukacyjnych – por. J. Komusińska, Ł. Maźnica, J. Strycharz. *Polska szkoła w dobie „darmowej” rewolucji*. Warszawa 2015.

⁶⁴ Instytut Badań Edukacyjnych. *Ewaluacja ex-post rządowego programu...* s. 87.

⁶⁵ Ł. Krzyżanowska, M. Wiśnicka. *Wykorzystanie eksperymentów i metod aktywizujących w nauczaniu – problemy i wyzwania. Raport z badań*. Warszawa 2009 s. 24.

⁶⁶ Instytut Badań Edukacyjnych. *Liczą się nauczyciele. Raport o stanie edukacji 2013*. Warszawa 2014 s. 165.

pracę wszystkim uczestnikom życia społecznego szczególnie w dziedzinach, w których tworzone są klasyfikacje, przechowuje, adaptuje i przesyła informacje⁶⁷.

Dając dzieciom narzędzia umożliwiające dostęp do informacji pozwala się im jednocześnie na wskazywanie, co trzeba zrobić, by nauka w szkole była owocna i przydatna w realnym życiu. Jeśli w kształceniu nie wykorzystane zostaną możliwości komunikacji elektronicznej, będzie to równoznaczne z tym, jakby nasi przodkowie nie korzystali z alfabetu i książek. Dlatego „pierwszy naród, który w pełni wykorzysta możliwości komunikacji cyfrowej i włączy je do technik nauczania, może przodować w dziedzinie edukacji”⁶⁸.

Znaczenie TIK dla edukacji doceniła Komisja Europejska, która już w 1996 roku powołała *Educational Multimedia Task Force* dla zbadania, w jaki sposób europejski rynek producentów multimedii może uczestniczyć w zwiększeniu zintegrowania technologii informacyjno-komunikacyjnej z systemami kształcenia⁶⁹. Warto dodać, że Parlament Europejski zatwierdził 5 grudnia 2003 roku wieloletni program (2004-2006) na rzecz efektywnego wprowadzania technologii informacyjno-komunikacyjnych w systemach edukacji w Europie.

Dokument zatytułowany *Narodowa Strategia Wzrostu Zatrudnienia i Rozwoju Zasobów Ludzkich w latach 2000-2006*⁷⁰ przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 4 stycznia 2000 roku zakłada realizację idei kształcenia się przez całe życie. Wzrasta zatem zapotrzebowanie na nauczycieli TIK oraz doradców w zakresie telekomunikacji, którzy nauczą, jak i gdzie szukać informacji, jak ją filtrować i przekształcać w zasoby wiedzy. Propozycja edukacji ustawicznej nie jest nowa, daje ona możliwość dobrowolnego doskonalenia się zgodnie ze swoimi zainteresowaniami. Warunkiem powstania społeczeństwa opartego na wiedzy jest zwiększenie nakładów na edukację w kategoriach długofalowej inwestycji. System kształcenia nauczycieli musi zagwarantować, iż będą oni należeli do elity wiedzy⁷¹.

Dobrobyt społeczeństwa XXI wieku zależeć będzie od dostępu do informacji i umiejętności dokonywania związanych z nią operacji. Główny punkt ciężkości tego społeczeństwa przypada na informację, wiedzę oraz narzędzia komunikacyjne, czyli na

⁶⁷ T. Barski. *Technologie informacyjno-komunikacyjne w edukacji*. Opole 2006 s. 24.

⁶⁸ G. Dryden, J. Vos. *Rewolucja w nauczaniu*. Poznań 2003 s. 93.

⁶⁹ *Educational Multimedia Task Force 1995-2001*. W: *Integrated Research Efforts on Multimedia in Education and Training*. Red. C. Belisle, A. Rawlings, C. Seventer. Luxemburg 2001.

W ciągu pięciu lat w badaniach uczestniczyło 675 instytucji i ośrodków edukacyjnych.

⁷⁰ Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. *Narodowa Strategia Wzrostu Zatrudnienia i Rozwoju Zasobów Ludzkich w latach 2000-2006*. Warszawa 2000.

⁷¹ T. Barski. *Technologie informacyjno-komunikacyjne w edukacji*. Opole 2006 s. 26.

telekomunikację i informatykę. Nowe technologie informacyjno-komunikacyjne rozwijają się dynamicznie jednak budzą one z jednej strony nadzieje, z drugiej różne obawy⁷², o których także należy mówić.

Wzrost popularności kształcenia na odległość sprawia, iż dla coraz większej liczby osób kontakt z przekazem edukacyjnym ogranicza się jedynie do obcowania z treściami, których środkiem przekazu jest komputer. Zazwyczaj jest tak, że przekaz w formie tekstu oraz grafiki nie uwzględnia tych sytuacji, które w sposób niewerbalny zapewnia kontakt z nauczycielem. Czy jednak odpowiednie zestawienie szeregu symboli, kolorów, elementów graficznych i animacji z treściami udostępnianymi w przekazie multimedialnym może pełnić podobne funkcje, jak komunikaty niewerbalne generowane przez człowieka⁷³? W kształceniu na odległość proces uczenia się wymaga szczególnie silnej motywacji oraz dostępu do odpowiednich materiałów dydaktycznych. W przypadku dużych partii materiału korzystanie z multimediiów może wiązać się z utratą koncentracji i znużeniem ucznia. Istotnym zjawiskiem wprowadzania TIK jest częściowe odhumanizowanie środowiska szkolnego na rzecz umiejętności obsługi sprzętu – sposobu myślenia o profilu technicznym.

J. S. Bruner twierdzi, iż człowiek częściowo uniezależnia się od bezpośrednich bodźców, przechowując dawne doświadczenia w formie modelu świata. Nie rejestruje wiedzy, ale ujmuje ją w struktury poznawcze modyfikowane poprzez nieustanny dopływ nowych informacji. Konstruowanie reprezentacji rzeczywistości odbywa się za pomocą trzech metod: poprzez organizację wizualną, symboliczną i czynnościową⁷⁴.

Ciągły wzrost wykorzystywania technologii informacyjno-komunikacyjnych w edukacji wywiera wpływ na społeczeństwo informacyjne. W rezultacie skutkuje to szeregiem zagrożeń związanych z manipulowaniem informacją, ale stwarza również ogromne możliwości edukacyjne. Wymaga to jednak nie tylko przewartościowania celów, ale i zadań edukacji. Sukces w działaniach na polu informatyzacji procesu uczenia się zostanie odniesiony, jeśli dokonana się zintegrowania technologii informacyjnej z edukacją szkolną: programami ucznia, pomocami, przygotowaniem nauczycieli i specjalistów⁷⁵. Problemy z powszechnym dostępem do szerokopasmowego Internetu, na chwilę obecną nie sprzyjają upowszechnianiu się technologii informacyjno-komunikacyjnej jako formy

⁷² T. Barski. *Technologie informacyjno-komunikacyjne w edukacji*. Opole 2006 s. 40.

⁷³ J. Jędrzykowski. *Prezentacje multimedialne w pracy nauczyciela*. Zielona Góra 2008 s. 100-101.

⁷⁴ J. S. Bruner. *W poszukiwaniu teorii nauczania*. Warszawa 1974 s. 32-34.

⁷⁵ J. Laszkowska. *Rozwój technologii informacyjnej szansą dla osób niepełnosprawnych*. W: *Komputer w pedagogice specjalnej*. Red. B. Siemnieniecki. Toruń 2005 s. 110.

kształcenia zdalnego⁷⁶. Wiele mniejszych miejscowości boryka się z tym problemem, gdyż prędkość Internetu mobilnego jest niska, a stałe, szybkie łącza na chwilę obecną nie są dostępne, bo dopiero powstają odpowiednie struktury.

Władze państwowe chcąc propagować i wdrażać technologie informacyjno-komunikacyjne przygotowały strategie rozwoju sektora edukacji. Zgodnie z tymi strategiami uczenia się drogą elektroniczną potrzebne są inwestycje w sprzęt, oprogramowanie, zadbanie o infrastrukturę i szkolenia kadry. Podnoszenie atrakcyjności kształcenia drogą elektroniczną następuje poprzez opracowanie multimedialnych programów edukacyjnych dla nauczycieli⁷⁷.

Ostatnie lata to rozwój inwestycji w tym zakresie, dostarczenie szkołom programów wykorzystujących nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne, tworzenie szybkich połączeń internetowych, które niezbędne są w powstawaniu zasobów edukacyjnych i informacyjnych.

Kształcenie na odległość wspomagane przez komputer, zmierza w praktyce dwoma ścieżkami, gdzie pierwsza z nich rozwija się w firmach i przedsiębiorstwach, w których proces kształcenia (szkolenia) dotyczy pracowników, głównie tych w dużych firmach posiadających liczne oddziały. Szybkość takiego kształcenia i spadek kosztów związanych z tym procesem powoduje, że takie rozwiązania w przyszłości będą się rozwijać. Druga ścieżka dotyczy rozwoju nauczania na odległość w szkołach i na uczeniach wyższych.

Współcześnie za rozwój oraz prowadzenie badań nad e-kształceniem odpowiada szkolnictwo wyższe. Nie jest jednak do pomyślenia, aby wirtualne klasy bądź sale audytoryjne i laboratoria zastąpiły te tradycyjne. Prawdopodobnie dojdzie do powstania systemów mieszanych, które będą mogły wnosić do tradycyjnej edukacji cechy kształcenia wspomagane przez komputery. Ten model eliminuje tylko niektóre obawy oponentów edukacji na odległość, np. o możliwości nieuczciwego zachowania się uczniów i studentów w trakcie sprawdzania egzaminów przeprowadzonych w systemie zdalnym⁷⁸.

Fundamentalnym celem obecnego kształcenia jest przygotowanie młodego pokolenia do dynamicznego dostosowywania się do nieustannych zmian społecznych, gwałtownego postępu technologicznego i informacyjnego. W osiągnięciu celu pomocne mogą okazać się nowoczesne technologie wspomagające proces kształcenia. Technologie

⁷⁶ J. Jędrzykowski. *Kształcenie na odległość – realizacja multimedialnych materiałów edukacyjnych*. W: *Technologie informacyjno-komunikacyjne w procesie kształcenia*. Red. J. Jędrzykowski. Zielona Góra 2011 s. 134.

⁷⁷ Tamże s. 20.

⁷⁸ Tamże s. 69.

informacyjno-komunikacyjne mogą też przyczynić się do przyśpieszenia i uatrakcyjnienia procesu budowania wiedzy i kształtowania nowych umiejętności. Kształcenie na odległość w Polsce ciągle ewoluuje i staje się interesującą formą doksztalcania się oraz samorozwoju, która w znacznym stopniu umożliwia podniesienie kwalifikacji⁷⁹.

2.2. Program „cyfrowa szkoła”

Kilka lat temu w Polsce wprowadzono program pt. „Polska Cyfrowa na lata 2014-2020”⁸⁰, którego głównym celem jest wykorzystanie potencjału cyfrowego do poprawy jakości życia. Dodatkowo, program ten potwierdza fakt nieodwracalności procesu cyfryzacji życia oraz edukacji. Ministerstwo Edukacji Narodowej zaplanowało cyfryzację edukacji, która rozwija się dość dynamicznie i w roku szkolnym 2012/2013 w około 400. szkołach w Polsce dzieci i młodzież korzystały na lekcjach z komputerów oraz elektronicznych materiałów edukacyjnych⁸¹.

Dnia 3 kwietnia 2012 roku Rada Ministrów podjęła uchwałę w sprawie *Rządowego programu rozwijania kompetencji uczniów i nauczycieli w zakresie stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych – Cyfrowa szkoła*⁸² i wydała *Rozporządzenie w sprawie warunków, form i trybu realizacji przedsięwzięcia dotyczącego rozwijania kompetencji uczniów oraz nauczycieli w zakresie stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych*⁸³.

Zasadniczym celem rządowego programu „Cyfrowa Szkoła” realizowanego od 4 kwietnia 2012 roku do 31 sierpnia 2013 roku było wspieranie modelu nauczania zapewniającego rozwijanie kreatywności, umiejętności współpracy i krytycznego myślenia uczniów jak również pozwalającego im na sprawne wyszukiwanie oraz twórcze wykorzystywanie dostępnych źródeł wiedzy. Ministerstwo Edukacji Narodowej oraz Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji utrzymują, iż „przygotowanie Polaków do życia w społeczeństwie informacyjnym jest wyzwaniem cywilizacyjnym. Szczególna rola w tym

⁷⁹ J. Wagner. *Kształcenie na odległość – perspektywa historyczna*. W: *Technologie informacyjno-komunikacyjne w procesie kształcenia*. Red. J. Jędrzykowski. Zielona Góra 2011 s. 69.

⁸⁰ Szczegóły tego projektu znaleźć można na stronie <https://mac.gov.pl/projekty/polska-cyfrowa-po-pc-2014-2020>.

⁸¹ Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Cyfrowa szkoła – sprzęt trafił do szkół*. [online] [dostęp: 21.11.2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.cyfrowaszkoła.men.gov.pl/index.php/7-wazne/265-cyfrowa-szkola-sprzet-trafil-do-szkol>.

⁸² Rada Ministrów. *Uchwała Rady Ministrów w sprawie Rządowego programu rozwijania kompetencji uczniów i nauczycieli w zakresie stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych – „Cyfrowa szkoła”*. [online] [dostęp: 02.04.2016]. Dostępny w Internecie: <http://legislacja.rcl.gov.pl/docs//3/23941/23943/23944/dokument22402.pdf>.

⁸³ Dz. U. 2012 poz. 411.

zakresie przypada szkole, która musi wyposażyć wszystkich uczniów w umiejętność stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych, zwłaszcza w zakresie wyszukiwania, przetwarzania, analizowania i korzystania z informacji. Do realizacji tych zadań konieczne jest wyposażenie szkół w nowoczesny sprzęt komputerowy, dostęp szkół do szybkiego Internetu, wysokiej jakości cyfrowe zasoby edukacyjne oraz dobrze przygotowani nauczyciele”⁸⁴.

Program objął cztery obszary:

- 1) „e-nauczyciel”, polegający na rozwijaniu umiejętności nauczycieli w zakresie nauczania z wykorzystaniem nowoczesnych technologii oraz komunikowania się z uczniami i ich rodzicami a także prowadzenia dokumentacji szkolnej z wykorzystaniem tych technologii,
- 2) „e-zasoby edukacyjne”, polegający na tworzeniu i udostępnianiu różnych materiałów tj. pliki tekstowe, prezentacje multimedialne, filmy itp. Szczególnym wymiarem tej działalności stało się przygotowanie i bezpłatne udostępnienie „e-podręcznika”,
- 3) „e-szkoła”, polegający na zapewnieniu szkołom nowoczesnej infrastruktury tj. komputery, szerokopasmowy Internet oraz elektroniczne pomoce dydaktyczne,
- 4) „e-uczeń”, polegający na zapewnieniu uczniom dostępu do nowoczesnych narzędzi i pomocy dydaktycznych⁸⁵.

Pilotażowy program „Cyfrowa Szkoła” miał również położyć fundament pod wprowadzenie do polskich szkół rewolucji technologicznej w tym innowacyjnych e-podręczników, które udostępniane są na tzw. otwartych licencjach, co w rezultacie oznacza dowolność w wykorzystaniu (kopiowanie, drukowanie). Zamieszczona w tym projekcie koncepcja stworzenia publicznych otwartych e-podręczników to pierwszy tego typu pomysł na świecie, mający dużą szansę na to, aby stać się modelem nie tyle pionierskim, co wzorcowym⁸⁶. Należy jednak najpierw określić czym jest e-podręcznik, z jakich charakterystycznych elementów składa się oraz jakie jest jego przeznaczenie.

⁸⁴ Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji. *Sprawozdanie z realizacji Rządowego programu rozwijania kompetencji uczniów i nauczycieli w zakresie stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych „Cyfrowa szkoła”*. Warszawa 2014 s. 5. [online] [dostęp: 04.08.2015]. Dostępny w Internecie:

<http://www.ikp.org.pl/dopobrania/Cyfrowa_Szkola_sprawozdanie_z_realizacji_programu.pdf>.

⁸⁵ Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji. *Sprawozdanie z realizacji Rządowego programu rozwijania kompetencji uczniów i nauczycieli w zakresie stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych „Cyfrowa szkoła”*. Warszawa 2014 s. 5-6. [online] [dostęp: 04.08.2015]. Dostępny w Internecie:

<http://www.ikp.org.pl/dopobrania/Cyfrowa_Szkola_sprawozdanie_z_realizacji_programu.pdf>.

⁸⁶ *Otwarte Zasoby Edukacyjne w Polsce – uwarunkowania i szanse rozwoju*. Red. M. Grabski. Warszawa 2016 s. 17.

E-podręcznik to cyfrowa forma dostarczania przez Internet zgodnych z obowiązującą podstawą programową otwartych treści edukacyjnych dla uczniów i nauczycieli. Nie jest to zatem samodzielna aplikacja, nie jest to też płyta CD lub DVD, bądź skan papierowej książki, nie jest to serwis społecznościowy, blog ani Wikipedia. E-podręcznik składa się z wielu modułów, które w zależności od przedmiotu oraz poziomu nauczania mogą obejmować:

- wielkoformatowe obiekty multimedialne i interaktywne: gry edukacyjne, interaktywne ćwiczenia i przykłady, nagrania wideo, audio, ilustracje graficzne itp. łącznie z ich alternatywnymi reprezentacjami oraz opisem w formie metadanych;
- tekstowe opisy, twierdzenia, wskazówki, wzory, równania itp. wraz z odpowiednio dobranymi zadaniami sprawdzającymi wiedzę ucznia⁸⁷.

Moduły e-podręcznika to partie materiału powiązane ze sobą wspólnym tematem (odpowiednik działów w standardowym podręczniku). Taka modularność pozwala na tworzenie różnych wersji e-podręcznika, w zależności od potrzeb (dla różnych grup uczniów, różnych wariantów e-publicacji). Szczególnie zwrócono uwagę na intuicyjną oraz łatwą obsługę e-podręcznika, czyli prostą nawigację i przyjazny interfejs. W rezultacie powinno to ułatwić posługiwanie się nim nie tylko przez dzieci, ale również rodziców. W przyszłości planowane jest wprowadzenie funkcjonalności, która pozwoli rodzicom monitorować postępy pracy swoich dzieci⁸⁸.

Dodatkowo e-podręczniki działają zarówno na urządzeniach mobilnych (smartfon i tablet), stacjonarnych (komputer PC, laptop) oraz e-czytnikach (e-ink reader) niezależnie od systemu operacyjnego. Sposób zaprojektowania każdego e-podręcznika pozwala na jego automatyczne dostosowywanie się do rozmiaru i rozdzielczości ekranu urządzenia użytkownika.

Sztandarowy projekt Ministerstwa Edukacji Narodowej zakłada powszechne oraz bezpłatne podręczniki elektroniczne. Rada Ministrów podejmując uchwałę z 3 kwietnia 2012 roku oznajmiła, że komputery w przyszłości przejmą rolę podręcznika oraz encyklopedii, co w rezultacie doprowadzi do zastosowania ich we wszystkich przedmiotach nauczania w szkole⁸⁹. Zgodnie z założeniami 30 września 2013 roku nastąpiła premierowa odsłona pierwszych w Polsce darmowych e-podręczników do

⁸⁷ *Na laptopy, smartfony i tablice interaktywne*. [online] [dostęp: 10.03.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.epodreczniki.pl/begin/aktualnosci/dobrze-jest-miec-zasoby/na-laptopy-smartfony-i-tablice-interaktywne/>>.

⁸⁸ Tamże.

⁸⁹ Załącznik do uchwały nr 40/2012, Rady Ministrów z dnia 3 kwietnia 2012 r.

matematyki⁹⁰. Według harmonogramu ogłoszonego przez MEN już we wrześniu 2014 roku udostępniono pierwsze e-podręczniki, zaś od czerwca 2015 roku wszyscy uczniowie w Polsce mogą korzystać z bezpłatnych e-podręczników do 14 szkolnych przedmiotów. Obecnie na platformie epodreczniki.pl udostępnionych zostało 58 e-podręczników od edukacji wczesnoszkolnej do matury.

Zespół złożony z pracowników naukowych oraz dydaktyków mających doświadczenie w przygotowaniu podręczników i pracy w szkołach, wspierany dodatkowo przez specjalistów od informatyki, a także multimediiów przygotował wspomniane e-podręczniki. Autorom e-podręczników „zależy na tym, aby w jak największym stopniu przybliżyć uczniom opisywane tematy, zjawiska oraz procesy, a zagadnienia do tej pory odległe i często teoretyczne – ukonkretnić”⁹¹ – zapowiada dr Ryszard Balicki z Uniwersytetu Wrocławskiego.

Merytorycznym przygotowaniem e-podręczników do matematyki i przedmiotów informatycznych zajęła się Politechnika Łódzka, zaś te do przedmiotów humanistycznych opracował Uniwersytet Wrocławski. Z kolei e-podręczniki do przedmiotów przyrodniczych przygotował Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu. Pakietem e-podręczników do edukacji wczesnoszkolnej zajęła się Grupa Edukacyjna S.A., która istnieje na rynku wydawniczym od 1989 roku, a w dorobku ma podręczniki w zakresie edukacji wczesnoszkolnej oraz inne edukacyjne publikacje specjalistyczne i multimedia. Wraz z rozwojem technologii informacyjno-komunikacyjnych do oferty Grupy Edukacyjnej wprowadzono nowoczesne produkty elektroniczne, które ułatwiają pracę nauczycieli, dyrekcji oraz wspomagają efektywne funkcjonowanie szkoły bądź przedszkola – tj. elektroniczny dziennik i e-learningowa platforma edukacyjna⁹².

Techniczne aspekty przygotowania wszystkich e-podręczników nadzoruje Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe (PCSS), afiliowane przy Instytucie Chemii Bioorganicznej Polskiej Akademii Nauk. PCSS powstało w 1993 roku i przez ponad 20 lat swojej działalności zrealizowano w tej placówce łącznie ponad 130 projektów badawczych i strukturalnych. Główne obszary działalności PCSS obejmują utrzymanie

⁹⁰ Elektroniczne podręczniki zamieszczone będą na stronie <http://www.epodreczniki.pl>; P. Mąkosa. *Advantages and disadvantages of digital education*. "Biuletyn Edukacji Medialnej" 2/2013 s. 23-24;

⁹¹ *Koncepcja dydaktyczna i merytoryczna e-podręczników przygotowanych przez UWr*. [online] [dostęp: 03.03.2016]. Dostępny w Internecie: < <http://uni.wroc.pl/wiadomo%C5%9Bci/e-podr%C4%99czniki/koncepcja-dydaktyczna-i-merytoryczna-e-podr%C4%99cznik%C3%B3w-przygotowywanych-przez-uwr>>.

⁹² *Autorzy e-podręczników*. [online] [dostęp: 05.03.2016]. Dostępny w Internecie: < <http://www.epodreczniki.pl/begin/aktualnosci/autorzy-e-podrecznikow/>>.

oraz rozwój e-infrastruktury naukowej, a także podejmują inicjatywy badawczo-rozwojowe z obszaru technologii informacyjno-komunikacyjnych i ich zastosowań. Ponadto Centrum realizuje liczne projekty z zakresu bibliotek cyfrowych, mediów nowej generacji, cyberbezpieczeństwa, e-medycyny i e-administracji oraz innowacyjnych aplikacji dla nauki, edukacji i społeczeństwa informacyjnego. W chwili obecnej zatrudnia ono około 250 specjalistów w zakresie ICT i jest niekwestionowanym liderem projektów dla edukacji takich jak Federacji Bibliotek Cyfrowych czy Platforma Obsługi Nauki PLATON⁹³.

E-podręczniki przygotowane przez MEN na dobre zagościły w szkołach, a na chwilę obecną⁹⁴ portal epodreczniki.pl zanotował ponad 30 mln wejść. Portal jest tworzony wspólnie z nauczycielami, rodzicami i uczniami. Dodatkowo użytkownicy mogą korzystać z bazy ponad 3000 materiałów dodatkowych, a to wszystko dostępne jest w wersji on-line i off-line. Ponadto opracowano kurs on-line dla nowych użytkowników platformy epodreczniki.pl, który bezpłatnie dostępny jest na stronie www.kursy.epodreczniki.pl. Na platformie można też znaleźć zasoby dodatkowe takie jak: wirtualne wycieczki, multimedia, scenariusze lekcji oraz poradniki dla nauczycieli. Dodatkowo podręczniki do edukacji wczesnoszkolnej dołączono 700 kart pracy, gry dydaktyczne i słuchowiska.

Obecnie e-podręczniki dostępne są dla wszystkich zainteresowanych użytkowników całkowicie bezpłatnie dodatkowo w każdej chwili i z każdego miejsca, w podstawowych wersjach – bez potrzeby logowania się. Do korzystania z nich konieczna jest przeglądarka internetowa oraz aktywne połączenie z Internetem. Trwają też intensywne prace nad w pełni interaktywnymi wersjami offline, gdyż teraz treści osiągalne są w formatach EPUB i PDF⁹⁵.

W 2011 roku podczas planowania programu e-podręczników nie istniała jeszcze koncepcja „reformy podręcznikowej” w kształcie z 2014 roku. Zakładano wtedy, iż darmowe e-podręczniki będą konkurowały z ofertą komercyjną. W rezultacie przeprowadzonej reformy, e-podręczniki umożliwiają stworzenie alternatywy dla podręczników oferowanych przez wydawnictwa komercyjne. Nauczyciel wybierając bezpłatny e-podręcznik powoduje zwiększenie kwoty dotacji przypadającej na pozostałe

⁹³ Tamże.

⁹⁴ Dane z dnia 5 marca 2016 roku.

⁹⁵ *Na laptopy, smartfony i tablice interaktywne*. [online] [dostęp: 10.03.2016]. Dostępny w Internecie: <http://www.epodreczniki.pl/begin/aktualnosci/dobrze-jest-miec-zasoby/na-laptopy-smartfony-i-tablice-interaktywne/>.

książki. W konsekwencji gdyby e-podręczniki z kilku przedmiotów okazały się bardzo popularne, to automatycznie MEN przekazałoby szkołom większe kwoty na tradycyjne podręczniki⁹⁶.

Ministerstwo Edukacji Narodowej oceniając skutki regulacji nowelizacji *Ustawy o systemie oświaty* (Dz. U. z 2015 r., poz. 2156) przyjęło, iż od 2015 roku udział darmowych e-podręczników upublicznionych przez resort będzie wynosił 20% podręczników wykorzystywanych przez nauczycieli. Na tyle jest to istotne, że wszystkie obliczenia wykonane w ramach kalkulacji następstw i kosztów wdrożenia nowelizacji ustawy oparte są na tymże założeniu. Obecnie upowszechnienie e-podręczników wiąże się z licznymi kwestiami spornymi i problemami, bo na przykład istnieją poważne braki w infrastrukturze oraz sprzęcie⁹⁷.

Należy jednak z pewnością przyznać, że projekt związany z e-podręcznikami ma duże możliwości i wielkie znaczenie dla zbudowania nowej równowagi na rynku książki edukacyjnej. Długofalowe i wieloaspektowe wykorzystanie e-podręczników mogłoby przyczynić się do zaproponowania wydawcom komercyjnym wyższych kwot za ich produkty, utrzymując przy tym konkurencyjność na rynku i jakość materiałów edukacyjnych.

W dalszej perspektywie wprowadzenie otwartych e-podręczników może silnie oddziaływać na praktyki nauczycieli, zmuszając ich siłą rzeczy do znacznie bardziej swobodnego oraz autorskiego dorobku treści nauczania. Temu wszystkiemu ma służyć platforma przygotowana w wersji online, umożliwiająca nauczycielom szerokie modyfikacje i uzupełnianie pierwszych wersji e-podręczników. W tej chwili brakuje działań promujących to rozwiązanie, czego nie można powiedzieć o pilotażowych szkoleniach przygotowanych i prowadzonych w ramach programu „Cyfrowa szkoła”⁹⁸.

MEN polecając wykonanie e-podręczników nie wykorzystało jednego zasadniczego argumentu na korzyść tego programu: chodzi o tworzenie i rozpowszechnianie własnych materiałów przez nauczycieli, rodziców bądź wydawców. Otwartość, która umożliwia wykorzystanie komercyjne może być przyczyną do potencjalnych zmian w zakresie charakteru e-podręczników stanowiących nie tylko konkurencję, ale fundament tworzenia wartości dodanej przez podmioty komercyjne⁹⁹.

⁹⁶ Tamże s. 99-100.

⁹⁷ Tamże.

⁹⁸ Tamże.

⁹⁹ Tamże s. 100-101.

W rezultacie prace te mają umożliwić płynne zgranie materiału na nośnik i używanie jego wszelkich funkcjonalności np. na tablicy interaktywnej bez łączności z Internetem. Do korzystania z wersji online, ze względu na wsparcie najnowszych standardów HTML, konieczna jest instalacja najnowszych wersji popularnych przeglądarek internetowych. Warto zwrócić również uwagę na to, że e-podręczniki działają w wersji mobilnej, czyli natywnych aplikacjach na popularne systemy operacyjne dla telefonów oraz tabletów. Pozwalają one na korzystanie z zasobów e-podręczników nie tylko z poziomu przeglądarki internetowej bądź formatów statycznych¹⁰⁰.

Być może w przyszłości e-podręczniki będą obudowane dodatkowymi funkcjonalnościami, np. aktywnymi rozkładami materiału. Może również pojawi się możliwość zapisywania własnych notatek, wyników zadań domowych, zaś postęp pracy uczniów wymagał będzie aktywnego konta użytkownika na platformie technologicznej e-podręczników¹⁰¹.

Wykorzystanie technologii wirtualizacji zasobów komputerowych, środowisk chmurowych i naukowej szerokopasmowej sieci optycznej PIONIER, zasoby cyfrowe e-podręczników oraz liczba użytkowników mogą być odpowiednio skalowane, tzn. dynamicznie zwiększane przy jednoczesnym, nieustannym utrzymaniu parametrów jakości zdalnego dostępu. W konsekwencji oznacza to, iż system jest przygotowany na powiększającą się liczbę materiałów cyfrowych oraz użytkowników korzystających z e-podręczników¹⁰².

W perspektywie czasu ma to umożliwić każdemu uczniowi nieograniczony i darmowy dostęp do treści edukacyjnych bez żadnych ograniczeń czasowych oraz miejscowych. W założeniu e-podręczniki mają stanowić uzupełnienie obecnych na rynku, komercyjnych podręczników przygotowanych przez wydawców edukacyjnych¹⁰³.

Nadal jednak brak dobrze przygotowanej infrastruktury oraz odpowiedniego sprzętu a są to przyczyny stanowiące kluczową przeszkodę w dynamice i zastosowaniu e-podręczników¹⁰⁴. Dostępne dane zebrane przez Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe (partner technologiczny projektu „E-podręczniki do kształcenia ogólnego”) na

¹⁰⁰ Tamże.

¹⁰¹ Tamże.

¹⁰² Tamże.

¹⁰³ Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Podręczniki – lepsze, dostępnejsze, tańsze*. [online] [dostęp: 08.08.2015]. Dostępny w Internecie: <<http://men.gov.pl/jakosc-edukacji/edukacja-informatyczna/cyfrowa-szkola-aktualnosci/e-podreczniki/podreczniki-lepsze-dostepniejsze-tansze.html>>.

¹⁰⁴ *Otwarte Zasoby Edukacyjne w Polsce – uwarunkowania i szanse rozwoju*. Red. M. Grabski. Warszawa 2016 s. 106.

temat infrastruktury dostępowej pokazują, że w roku 2014¹⁰⁵, na ponad 25 tys. przebadanych szkół tylko 0,5% placówek miało stałe łącze internetowe o przepustowości powyżej 100 Mb/s, a 12,8% powyżej 30 Mb/s. Ponad połowa szkół posiada dostęp do łącza o przepustowości od 2 Mb/s do 30 Mb/s, a 36% placówek korzysta z łącza poniżej 2 Mb/s.

Wniosek jest zatem jeden: stan infrastruktury dostępowej szkół jest bardzo zły. Europejska Agenda Cyfrowa zakłada powszechną dostępność Internetu o przepustowości co najmniej 30 Mb/s do 2020 roku. W 2014 roku Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji podniosło minimalny wymagany poziom przepustowości dla szkół z 2 Mb/s do 30 Mb/s¹⁰⁶, co w rezultacie oznacza, iż 86% polskich placówek nie spełnia obecnie określonego przez resort standardu.

Zauważyć również można, że w wielu szkołach nie ma wystarczających warunków do korzystania z e-podręczników w ich standardowej, interaktywnej wersji online. Może okazać się też, iż brakuje sprzętu pozwalającego uczniom korzystać z tych publikacji w wersji off-line. Co ważne, w ramach projektu tworzenia e-podręczników nie zostały wypracowane zalecenia metodologiczne dotyczące ich wykorzystania. Trudno odpowiedzieć na jakim sprzęcie e-podręczniki mają być wykorzystywane oraz jak ma wyglądać korzystanie z nich na innych mobilnych urządzeniach¹⁰⁷.

Prof. Maciej Sysło, będący członkiem Rady ds. Informatyzacji Edukacji działającej przy MEN, podkreśla, że w takiej formie program skazany jest na niepowodzenie. Sysło dodaje, iż potrzebna jest rządowa bądź narodowa strategia określająca kierunek technologicznych zmian szkół, a jeśli chodzi o marszałków województw to winni oni tworzyć strategie wojewódzkie. Rzeczywistość pokazuje jednak, że jest inaczej. Marszałek jednego województwa chce kupić tablice multimedialne do wszystkich klas, inny zaś planuje budować platformę edukacyjną¹⁰⁸.

Z kolei były naczelnik Wydziału Nowych Technologii w Edukacji MEN sugeruje, że ministerstwo powinno określić, iż dzięki nowym technologiom chce poprawić np. jakość nauczania matematyki w szkołach. Dodaje również, że specjaliści winni napisać do tego odpowiednie programy edukacyjne, a potem przeszkolić nauczycieli oraz wprowadzić to do szkół, wraz ze sprzętem komputerowym służącym do pracy. W innym przypadku na

¹⁰⁵ Por. <http://u3alina.epodreczniki.pl/map> [dostęp: 25 października 2015 roku].

¹⁰⁶ Por. <https://mac.gov.pl/aktualnosci/rozporzadzenie-dotyczace-przeplywnosci-lacza-dla-uslugi-szerokopasmowego--nie-wplynie-na> [dostęp: 25 października 2015 roku].

¹⁰⁷ *Otwarte Zasoby Edukacyjne w Polsce – uwarunkowania i szanse rozwoju*. Red. M. Grabski. Warszawa 2016 s. 107.

¹⁰⁸ Tamże.

programie skorzystają tylko producenci i dystrybutorzy sprzętu komputerowego, na których konta wpłyną miliony złotych¹⁰⁹.

Nie jest to odosobniona, krytyczna uwaga pod adresem projektu „Cyfrowa szkoła”, bo przeprowadzone przez resort cyfryzacji w 2014 r. wyniki badań wykazały, że nauczyciele nie posiadają wystarczających kompetencji cyfrowych oraz jasno wytyczonej wizji użycia technologii informacyjno-komunikacyjnych w dydaktyce. Badania dowiodły, iż co szósty pedagog wprowadzający komputer do systemu kształcenia, miał poczucie, że stracił kontrolę nad sposobem spędzania czasu przez ucznia. Wtedy też Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji pisało o niskim stanie wiedzy na temat technologii i jej potencjału, aby w pełni wykorzystać sprzęt, który został przekazany szkołom¹¹⁰.

W założeniach ogólnych konstruowanie e-podręczników miało być zintegrowane z innymi komponentami programu „Cyfrowa szkoła”. W rezultacie tak się nie stało, gdyż program inwestycji sprzętowych dla szkół nie wyszedł poza fazę pilotażową. Niezaprzeczalnie szkoły stanowią zasadnicze instytucje wspierające społeczeństwo oparte na wiedzy, a są statystycznie gorzej zdigitalizowane niż gospodarstwa domowe¹¹¹.

Cele wyznaczone przez Ministerstwo Edukacji Narodowej w obszarze e-podręczników to:

- „1) rozbudowa cyfrowych zasobów edukacyjnych na portalu „Scholaris”,
- 2) przygotowanie „e-podręczników”, które będą dostępne na otwartej platformie edukacyjnej,
- 3) przygotowanie przez Telewizję Polską S.A. audycji oświatowych dla szkół dostępnych na internetowym portalu edukacyjnym TVP”¹¹².

Pojawienie się nowych materiałów zamieszczonych na portalu „Scholaris” to efekt końcowy realizacji tegoż programu. Liczba tych zasobów sięgnęła prawie 27 tys., pokrywających według MEN, 75% podstawy programowej¹¹³. Zdecydowana większość z nich prezentuje przeciętny poziom i nie uwzględnia podstawowych zasad tworzenia edukacyjnych materiałów multimedialnych. Zdecydowaną większość tych zasobów stanowią w głównej mierze materiały teoretyczne opatrzone obszernym tekstem. Tylko

¹⁰⁹ Tamże.

¹¹⁰ Tamże.

¹¹¹ *Otwarte Zasoby Edukacyjne w Polsce – uwarunkowania i szanse rozwoju*. Red. M. Grabski. Warszawa 2016 s. 108.

¹¹² Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji. *Sprawozdanie z realizacji Rządowego programu rozwijania kompetencji uczniów i nauczycieli w zakresie stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych „Cyfrowa szkoła”* s. 7.

¹¹³ Tamże.

sporadycznie pojawiają się wartościowe materiały multimedialne¹¹⁴. Najczęściej są one statyczne i naszpikowane suchym tekstem, przypominające materiały szkoleniowe, które są dostępne na wielu innych portalach z nieograniczonym dostępem¹¹⁵.

Zakończony projekt badawczy prowadzony przez Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji w ramach programu „Cyfrowa szkoła”, nie odniósł sukcesu, albowiem nie pozwolił ustalić wytycznych dotyczących modeli korzystania z technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz z zasobów cyfrowych w szkołach. Dodatkowo prof. W. Gogołek w swojej ekspertyzie *Wpływ e-podręczników na rozwój psychosomatyczny uczniów* wylicza brak fundamentalnych elementów, takich jak brak zdefiniowania terminu „e-podręcznik”, brak jasnego celu jego wykorzystania w szkole. Ponadto podkreśla, iż e-podręczniki powinny być „wykorzystane głównie w kreowaniu moderowanych edukacyjnych zasobów sieciowych, stopniowej modyfikacji funkcji papierowego zeszytu, wskazania przemyślanych dróg funkcjonalnej i technologicznej synergii e-książek z książkami, zeszytu z klawiaturą”¹¹⁶.

W ramach ewaluacji programu Instytut Badań Edukacyjnych w Warszawie badał wpływ TIK na jakość i efekty kształcenia, głównie podnoszenie podstawowych kompetencji uczniów (pisanie, czytanie, liczenia) oraz umiejętności społecznych i twórczych. Dodatkowo chodzi o monitorowanie celu, którym jest powiększenie bazy dydaktycznej szkół o nowoczesny sprzęt informatyczny. Ocena merytoryczna efektów pilotażu rzutować będzie na decyzję o dalszej realizacji programu wieloletniego¹¹⁷.

Znaczenie technologii informacyjno-komunikacyjnych dla rozwoju społeczno-gospodarczego Polski oraz Europy, zostało podkreślone w krajowych i europejskich dokumentach strategicznych. Zgodnie z założeniami dokumentu *Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*”, zwiększenie roli wiedzy oraz innowacji uważane jest za główną siłę napędową przyszłego rozwoju Unii Europejskiej na rynkach światowych. Zauważa się

¹¹⁴ Przykładem może być animacja pt. „Ustrój Sparty”. [online] [dostęp: 17.05.2014].

Dostępny w Internecie: <<http://www.scholaris.pl/resources/run/id/70766>>.

¹¹⁵ M. Pisarek. *Rola edukacji cyfrowej w dydaktyce nauczania religii. W: XXV lat nauczania religii w polskiej szkole. Między nadzieją a rzeczywistością.* Red. M. Zajac. Lublin 2015 s. 295-296.

¹¹⁶ W. Gogołek. *Wpływ e-podręczników na rozwój psychosomatyczny uczniów.* Warszawa 2013 s. 39.

¹¹⁷ *Program Cyfrowa Szkoła* [online] [dostęp: 04.04.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://cyfrowaszkoła.com/program>>.

pewną zależność, według której przygotowanie dzieci i młodzieży do korzystania z TIK rozszerza ich możliwości funkcjonowania w przyszłym życiu społeczno-zawodowym¹¹⁸.

Zmiany spowodowane rozwojem nowych technologii komunikowania dotyczą różnych sfer życia człowieka, nie mogą one ominąć również szkół. Stawiając tezę, że system edukacyjny powinien przygotowywać młodych ludzi do radzenia sobie z otaczającym ich światem oraz wyrównywać niedobory kompetencyjne związane z pochodzeniem, należy dojść do wniosku, że kwestią nieodzowną jest większe otwarcie szkół na media. Tym bardziej, iż media te przecież są już w szkołach, lecz najczęściej pod ławkami i w kieszeniach uczniów.

Korzystanie z potencjału nowoczesnych technologii w nauczaniu wymaga wyposażenia szkół w nowoczesną infrastrukturę sieciową zapewniając dostęp do szybkiego Internetu oraz wyposażając szkoły w nowoczesny sprzęt komputerowy. Odpowiedzialne organy prowadzące mają zapewnić warunki działania szkoły lub placówek oświatowych i wyposażenie ich w pomoce dydaktyczne oraz sprzęt niezbędny do pełnej realizacji programów nauczania, zgodnie z art. 5, pkt 7 ustawy o systemie oświaty (Dz. U. z 2004 r. nr 256, poz. 2572, z późn. zm.). W rezultacie oznacza to, iż zapewnienie szkołom dostępu do sieci Internet, przygotowanie infrastruktury wewnętrznej sieci komputerowej i odpowiedniej jakości sprzętu komputerowego spoczywa na organie prowadzącym szkołę.

Choć program udało się przeprowadzić bez większych przeszkód i wiele szkół zostało wyposażonych w nowoczesne sprzęty, to nadal wiele szkół nie posiada odpowiedniej infrastruktury, a niska przepustowość Internetu nie pozwala na korzystanie z wielu dostępnych zasobów¹¹⁹. Badania pokazują jednak, że w Polsce około 80-90% populacji w młodym i średnim wieku korzysta z Internetu¹²⁰, mimo tego dostępność tego medium nie jest tak powszechna. Kolejne badania prowadzone przez Ośrodek Rozwoju Edukacji dowiodły, iż ok. 83% nauczycieli korzysta z Internetu w szkole, 52% z rzutnika, zaś 27% z tablicy multimedialnej¹²¹.

Z kolei P. Mąkosa przeprowadził własne badania za pośrednictwem portalu www.kulkat.pl, które nie potwierdzają tej opinii, można stwierdzić, że tylko 21,6%

¹¹⁸ Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Rekomendacje – „Cyfrowa szkoła”*. [online] [dostęp: 23.11.2015]. Dostępny w Internecie: <<http://archiwum.efs.men.gov.pl/attachments/article/2093/rekomendacje%20-%20cyfrowa%20szko%C5%82a.pdf>>.

¹¹⁹ P. Mąkosa. *Nauczanie religii wobec cyfryzacji polskiej szkoły*. „Roczniki Teologiczne” 2014 z. 11 s. 27.

¹²⁰ Por. *Cyfrowa przyszłość. Edukacja medialna i informacyjna w Polsce – raport otwarcia*. Red. J. Lipszyc. Warszawa 2012 s. 19.

¹²¹ Ośrodek Rozwoju Edukacji. *Podręczniki multimedialne w polskich szkołach. Raport z badania*. Warszawa 2013 s. 23.

nauczycieli religii odpowiedziało, że ma do dyspozycji tablicę interaktywną bądź projektor na każdej lekcji, tylko 15,3% respondentów zadeklarowało, że posiada dostęp do komputera z bezpośrednim dostępem do Internetu na każdej lekcji a 25% ma sporadyczny dostęp do komputera na lekcji. Jednocześnie 20,7% nauczycieli religii stwierdziło, że nie ma możliwości skorzystania z jakichkolwiek materiałów multimedialnych¹²².

Wprowadzając TIK do szkół kluczowe wydaje się przekonanie nauczycieli przy jednoczesnym pozyskaniu ich przychylności dla projektu „Cyfrowa szkoła”. Dopiero potem oswojenie ich ze sprzętem oraz zaproponowanie konkretnych, nowych metod pracy. Jednak istotną przeszkodą jest ich lęk przed nieznanym, ponadto konieczność zmiany metod pracy kształconych latami, a także duży opór przed podejmowaniem dodatkowego wysiłku i wykorzystaniem czasu wolnego. To właśnie jeden z głównych problemów z jakim przychodzi zmierzyć się autorom projektów cyfryzacji polskiej szkoły.

Z drugiej strony zdecydowana większość nauczycieli pozytywnie wypowiada się na temat wprowadzenia nowych technologii do szkoły, albowiem widzą w nich interesujące narzędzie, które wspiera proces uczenia się. Ponadto cyfrowe środki przyciągają uwagę uczniów i ułatwiają im zapamiętywanie materiału dzięki angażowaniu wielu zmysłów. Nauczyciele zwracają również uwagę na potrzebę dostosowania metod do aktualnie panujących wymogów technicznych. Ze względu na powszechność i ogólnodostępność technologii cyfrowych w życiu uczniów nie może być tak, że szkoła będzie miejscem, gdzie ich brak¹²³.

Jak podkreślają nauczyciele, wykorzystywanie nowych technologii w pracy z uczniami pomaga podnieść poziom zaangażowania niektórych uczniów, a przekaz trafia do lepszych i słabszych spośród nich, bo przecież każdy wynosi z lekcji coś dla siebie. Dzięki zastosowaniu TIK w szkole uczniowie rozwijają umiejętności współpracy oraz komunikacji w grupie, a zadaniem nauczycieli jest dostosować się do takich warunków, dlatego muszą posiadać kompetencje w zakresie budowania stron internetowych i platform e-learningowych¹²⁴.

Warto dodać, że w ten sposób wzrasta motywacja niektórych uczniów do nauki od chwili włączenia TIK do procesu transferu wiedzy. Istnieje zatem nagląca potrzeba przeorganizowania lekcji tak, aby technologie nie były wykorzystywane jedynie do

¹²² P. Mąkosa. *Nauczanie religii wobec cyfryzacji polskiej szkoły*. „Roczniki Teologiczne” 2014 z. 11 s. 28.

¹²³ A. Jałosińska. *Opracowanie ankiety „Stosowanie nowych technologii w szkole”*. W: *Założenia komponentu badawczego „Cyfrowa szkoła”*. Red. A. Sekuła. [online] [dostęp: 14.06.2016]. Dostępny w Internecie: < <http://mc.bip.gov.pl/fobjects/download/95881/zalozenia-komponentu-badawczego-cyfrowa-szkola-pdf.html> >. s. 163.

¹²⁴ Tamże.

wyświetlania prezentacji przez nauczyciela, lecz angażowały uczniów. W nowych technologiach drzemią nowe perspektywy rozwoju uczniów, dzięki którym uczniowie czynnie angażują się w prezentowanie nowo poznanych treści. Uczniowie przy tym mają możliwość korzystania z innowacyjnych źródeł wiedzy oraz weryfikacji prawdziwości i wiarygodności informacji¹²⁵.

Ośrodek Rozwoju Edukacji to publiczna placówka doskonalenia nauczycieli o zasięgu ogólnokrajowym, którą prowadzi Minister Edukacji Narodowej, a siedzibą Ośrodka jest Warszawa. Powstał on 1 stycznia 2010 roku w wyniku połączenia Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli i Centrum Metodycznego Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej na podstawie zarządzenia Ministra Edukacji Narodowej. Zasadniczym celem Ośrodka Rozwoju Edukacji jest podejmowanie oraz realizacja działań na rzecz doskonalenia systemu oświaty i podnoszenia jakości edukacji zgodnie z polityką oświatową państwa w obszarze kształcenia ogólnego i wychowania¹²⁶.

Statut Ośrodka Rozwoju Edukacji w Warszawie wymienia liczne zadania tejże jednostki, wśród których wymienia się wspieranie publicznych placówek doskonalenia nauczycieli i doradców metodycznych, poradni psychologiczno-pedagogicznych oraz bibliotek pedagogicznych. Kolejnym zadaniem jest wspieranie szkół i placówek w zakresie realizacji ich zadań w sferze kształcenia ogólnego i wychowania, ponadto udostępnianie przykładowych programów nauczania, podręczników, których opracowanie zlecił Minister na podstawie ustawy, a także materiałów edukacyjnych, materiałów informacyjnych i metodycznych w formie papierowej oraz elektronicznej¹²⁷.

Następnym zadaniem Ośrodka Rozwoju Edukacji jest wspieranie kadry kierowniczej oświaty oraz opracowywanie modeli i programów doskonalenia dyrektorów szkół i placówek w zakresie kształtowania ich kompetencji przywódczych. Dodatkowo placówka zobowiązana jest promować rozwiązania służące wypracowywaniu nowych metod i form pracy z uczniami przy równoczesnym sprawdzaniu ich skuteczności w działaniu szkoły oraz nabywaniu przez przyszłych nauczycieli praktycznych umiejętności pedagogicznych. Ośrodek Rozwoju Edukacji prowadzi również prace służące doskonaleniu podstawy programowej wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego¹²⁸.

¹²⁵ Tamże s. 164.

¹²⁶ Ośrodek Rozwoju Edukacji. *O ośrodku* [online] [dostęp: 10.03.2016].

Dostępny w Internecie: < <http://www.ore.edu.pl/o-nas/struktura-ore>.

¹²⁷ Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Statut Ośrodka Rozwoju Edukacji*. Warszawa 2015 s. 2-3.

¹²⁸ Tamże s. 3.

Ponadto ORE podejmuje działania służące współpracy różnych środowisk, instytucji oraz organizacji krajowych i międzynarodowych działających na rzecz rozwoju edukacyjnego dziecka oraz wspierania dziecka i rodziców. Realizuje również zadania służące zapewnieniu sprawności oraz efektywności nadzoru pedagogicznego, powierzone przez Ministra. Ośrodek Rozwoju Edukacji jest wykonawcą programów rządowych w zakresie oświaty, a także wychowania.

ORE odpowiedzialny jest za organizowanie szkoleń dla kandydatów na ekspertów komisji kwalifikacyjnych i egzaminacyjnych awansu zawodowego nauczycieli, prowadzonych zgodnie z przepisami w sprawie ramowego programu szkolenia kandydatów na ekspertów wchodzących w skład komisji egzaminacyjnych oraz kwalifikacyjnych dla nauczycieli ubiegających się o awans na stopień zawodowy. W przyszłości ORE może realizować inne zadania z zakresu doskonalenia systemu oświaty oraz podnoszenia jakości edukacji, powierzone i finansowane przez Ministra¹²⁹.

Badania przeprowadzone przez Ośrodek Rozwoju Edukacji dowodzą, że większość z e-podręczników nie daje jeszcze możliwości pełnego wykorzystania tego typu pomocy. Autorzy raportu stoją na stanowisku, iż 90% e-podręczników zawiera pewnego rodzaju elementy multimedialne, do których zaliczyć można: filmy, animacje, symulacje itp., lecz, co należy podkreślić, służą one jedynie prezentacji treści, a powinny być wykorzystane głównie w celu utrwalania i ewaluacji wiedzy. Dodatkowo „80% e-podręczników zawiera multimedia mało różnorodne, rozmieszczone przypadkowo, nie na każdej stronie i nie do każdego tematu. Zgodnie ze specyfiką przedmiotu e-podręczniki zawierają filmy, animacje oraz doświadczenia. Żaden z e-podręczników nie zawiera nagrań z ekspertami dziedzinowymi, które mogłyby przekazać dodatkową wiedzę uczniów zdolnych oraz bardziej zainteresowanych przedmiotem. [...] Żaden z e-podręczników nie zawiera interaktywnych elementów uczących. Jedynie ćwiczenia stanowią element interaktywny”¹³⁰.

Ponadto żaden z ocenianych e-podręczników „nie daje możliwości pracy w wirtualnej przestrzeni edukacyjnej, np. pracy z klasą w tzw. chmurze. Żaden z nich nie oferuje możliwości współpracy z platformą e-learningową ani portalem edukacyjnym czy innym środowiskiem edukacyjnym, w którym możliwa jest ewaluacja wyników”¹³¹.

¹²⁹ Tamże s. 4.

¹³⁰ Ośrodek Rozwoju Edukacji. *Podręczniki multimedialne w polskich szkołach* s. 14.

¹³¹ Tamże s. 15.

Ankietowani nauczyciele podkreślają, że e-podręczniki powinny składać się z: interaktywnych ćwiczeń, materiałów video i audio, interaktywnych symulacji eksperymentów, gier edukacyjnych itp. Z kolei badani rodzice zwracają uwagę na wprowadzenie do e-podręcznika możliwości śledzenia postępów dziecka i wspólną naukę rodziców i dzieci¹³².

Choć istnieje wiele niedociągnięć związanych z e-podręcznikami i pojawiają się również opóźnienia we wdrażaniu tego typu narzędzi przygotowanych na zlecenie MEN, to jest prawie pewne, iż będą one udoskonalane, a w niedalekiej przyszłości staną się powszechną rzeczywistością. Czego potwierdzeniem jest przebiegająca dynamika zmian w tej dziedzinie. Różne inne inicjatywy zmierzające do wytworzenia darmowych oraz elektronicznych podręczników. Taki przykład stanowi Wikipedia, która ciągle rozwija się¹³³.

Zapewnienie dostępu do szybkiego Internetu i organizacja infrastruktury pozwala szkołom na skuteczne wdrażanie elementów e-szkoły. Istotnym kluczem do sukcesów koncepcji e-szkoły jest odpowiednia polityka jednostek samorządu terytorialnego, która powinna prowadzić do stworzenia szkołom warunków do nauczania w realiach XXI wieku. Nie do przecenienia jest rola jednostki samorządu terytorialnego (dalej JST) w kształtowaniu szkoły przyszłości bądź e-szkoły jest nadzwyczajna, bo bez zaangażowania lokalnych władz nie jest możliwa skuteczna realizacja spójnego programu informatyzacji, który w równym stopniu obejmuje wszystkie placówki oświatowe¹³⁴.

Na terenie gminy najważniejsze znaczenie ma kompleksowe zaplanowanie i strategia rozwoju informatyzacji (szkoły są połączone z innymi instytucjami, z którymi muszą współpracować). Planowanie przekłada się na strategię i ma na celu odpowiedzi na pytania o:

- cel działania,
- ogólne określenie zapotrzebowania na usługi związane z dostępem do Internetu,
- określenie zakresu oferowanych usług,
- określenie odbiorców usług,
- odbiór partnerów w realizacji projektu,

¹³² A. Satel. *Men wprowadza bezpłatny e-podręcznik*. [online] [dostęp: 21.09.2013].

Dostępny w Internecie: <<http://www.oswiata.abc.com.pl/dyrektor-szkoly/czytaj/-/artykul/men-wprowadza-bezplatny-e-podrecznik-anna-satel>>.

¹³³ Projekt ten realizowany jest na stronie: http://wiki.wolnepodreczniki.pl/Strona_g%C5%82%C3%B3wna

¹³⁴ Ośrodek Rozwoju Edukacji. *E-wyzwania dla samorządów* [online] [dostęp: 10.03.2016].

Dostępny w Internecie: <<http://www.ore.edu.pl/projekty-ue/projekty-systemowe/zarzadzanie-oswiata/6544-e-wyzwania-dla-samorzadow>>.

- założenia dotyczące eksploatacji sieci,
- oszacowanie możliwości pozyskania finansowania projektu,
- oszacowanie wkładu własnego,
- wstępne założenia dotyczące planowanego czasu realizacji przedsięwzięcia.

Plan informatyzacji JST ma wspierać budowę społeczeństwa informacyjnego oraz społeczeństwa opartego na wiedzy, dodatkowo jest działaniem złożonym, które wymaga analizy sytuacji społeczno-gospodarczej w JST, określenia priorytetów, identyfikacji czynników i uwarunkowań, które mają wpływ na rozwój infrastruktury i e-usług, kompetencji mieszkańców oraz zasobów informacyjnych. Informatyzacja placówek oświatowych może być realizowana w ramach ogólnego planu informatyzacji JST bądź jako oddzielne zadanie JST. Proces ten może przebiegać w czterech etapach:

1. Określenie celów informatyzacji placówek oświatowych,
2. Sposób rozpoznania potrzeb i stanu infrastruktury informatycznej placówek oświatowych,
3. Opracowanie planu informatyzacji szkół (zadania, podmioty odpowiedzialne, terminy realizacji, możliwe ramy finansowania),
4. Wdrożenie planu, monitorowanie i ewaluacja wdrożenia¹³⁵.

Ośrodek Rozwoju Edukacji chcąc wesprzeć jednostki samorządu terytorialnego w realizacji zadań związanych z wdrażaniem e-szkoły, przygotował pakiet materiałów szkoleniowych adresowanych do samorządowców pt. „E-wyzwania. Rola samorządu w budowaniu szkoły jutra”, które w sposób przystępny i praktyczny omawiają proces przygotowania oraz przeprowadzenia informatyzacji placówek oświatowych na terenie jednostki samorządu terytorialnego¹³⁶.

Doświadczenia krajów odnoszących sukcesy w nauczaniu wspomaganym technologią, dowiodły, iż wymaga to wielu zmian w tradycyjnej szkole, zarówno w sposobach uczenia się i nauczania, jak i w organizacji pracy szkoły oraz w społeczności lokalnej, której fundament stanowią rodzice i rodziny uczniów. Krajem, w którym przytoczone zmiany zostały dokonane jest Dania, w której szkoły finansowane są głównie przez państwo i samorząd lokalny, pewna część wsparcia pieniężnego pochodzi też ze źródeł prywatnych.

Wykorzystywanie technologii w szkołach tego państwa z góry wymusiło zmianę środowiska uczenia się. Nowy typ organizacji przestrzeni wewnątrz – otwarte przestrzenie,

¹³⁵ Tamże.

¹³⁶ Tamże.

miejsca do nauki i indywidualnej zamiast sal lekcyjnych. W szkołach tego typu nie ma pracowni komputerowych, bo dostępne są one w laboratoriach, czytelnich, bibliotekach oraz wszędzie tam, gdzie uczniowie pracują indywidualnie, bądź w grupach lub zespołach klasowych. Prawie każdy z uczniów posiada własny laptop, dlatego sporadycznie korzysta się z tych udostępnianych przez szkołę. Dodatkowo wszyscy na terenie szkoły mają dostęp do bezprzewodowego Internetu, a szkolne zasoby edukacyjne są dostępne dla uczniów, nauczycieli i rodziców przez całą dobę¹³⁷.

Przykład duńskich szkół świadczy o tym, że komputery same przez się nie będą wywoływać produktywnego uczenia się, jeśli zostaną wprowadzone do nieprzygotowanego środowiska. Podniesienie jakości procesu dydaktycznego będzie możliwe tylko wtedy, gdy zostanie on zintegrowany z pracą ucznia i nauczyciela, dlatego tak istotne jest wprowadzenie zmian.

W Portugalii od 2008 roku rząd wprowadzał laptopy dla uczniów w modelu dofinansowania sprzętu. W ramach tego programu rodziny, w zależności od dochodów, mogły kupić odpowiednio taniej laptopy z dostępem do Internetu dla dzieci. Uczniowie mogą z niego korzystać w szkole i w domu, co zależy od polityki szkoły, bezpośredniej decyzji uczniów i ich rodziców. Początkowym celem programu była poprawa infrastruktury w szkołach (dostęp do Internetu), wyposażenie nauczycieli (laptopy) i sal lekcyjnych (tablice interaktywne, projektory). Od 2009 roku nieustannie tworzony jest narodowy portal zasobów edukacyjnych, wzbogacony o system rozwiązywania prac domowych oraz automatycznego premiowania uczniów. Program jest jednym z czynników reformy systemu edukacji, które wpłynęły na znaczną poprawę wyników nauczania portugalskich uczniów.

W Portugalii program cyfryzacji szkół i narzędzi edukacyjnych używanych przez uczniów jest częścią większego programu obejmującego m.in. cyfryzację urzędów oraz obsługi opieki medycznej. Portugalski program jest podobnie finansowany jak ten polski „Cyfrowa szkoła”, gdyż pierwsze środki pochodzą z koncesji od operatorów telekomunikacyjnych za łączność 3G. Kolejne podobieństwo między tymi programami polega na włączeniu modelu współfinansowania sprzętu przez rodziców, co rozważane jest również w Polsce. W portugalskim programie bardzo istotną rolę pełni szerokie, a także

¹³⁷ G. Gregorczyk. *Technologia informacyjno-komunikacyjna (TIK) w edukacji. Wskazanie problemów, które mogą mieć niekorzystny wpływ na wykorzystanie nowoczesnych technologii w edukacji*. W: *Założenia komponentu badawczego „Cyfrowa szkoła”*. Red. A. Sekuła. [online] [dostęp: 14.06.2016]. Dostępny w Internecie: < <http://mc.bip.gov.pl/fobjects/download/95881/zalozenia-komponentu-badawczego-cyfrowa-szkola-pdf.html> >. s. 145.

systemowe podejście do cyfryzacji szkół, od szkoleń, przez zasoby po bardzo elastyczne możliwości wykorzystywania sprzętu przez uczniów i nauczycieli. Jednak jak pokazują badania uczniowie nie wykorzystują jeszcze laptopów do samodzielnej nauki w takiej sali, jak oczekiwano, choć badania podają, iż 93% z nich korzysta z laptopów do regularnego rozwiązywania prac domowych¹³⁸. Badania wykazują również, że w Portugalii 82% respondentów w wieku 16-18 lat uważa, że w rodzinnym domu to oni są ekspertami, jeśli chodzi o korzystanie z Internetu¹³⁹.

W Stanach Zjednoczonych, a dokładniej w stanie Maine, program cyfryzacji szkół jest jednym z najstarszych, w którym uczniowie klas odpowiadającym polskiej szkole podstawowej, wyposażeni są w laptopy. W szkołach rozbudowany jest szeroko program szkoleniowy dla nauczycieli oraz uczniów. Program zakłada długoterminowe kontakty z firmą Apple na sprzęt, a jego zasadniczym celem jest położenie nacisku na maksymalne wykorzystanie oprogramowania o otwartym kodzie źródłowym¹⁴⁰.

Dodatkowo cyfryzacja szkół w Maine odbywa się nie tylko na płaszczyźnie sprzętu, bo nauka w nich dzielona jest na grupy tematyczne, wokół których uczniowie oraz nauczyciele zbierają zasoby edukacyjne, a przy tym pracują nad projektami. Korzystanie z komputerów podporządkowane jest efektywności nauczania i realizowania podstawy programowej. Istotnym wzbogaceniem jest wprowadzenie Content Mentorów wśród nauczycieli i uczniów. Ich zadaniem jest pomoc uczniom przy pracy naukowej w sieci i na komputerach¹⁴¹.

Program z Maine uznawany jest za jeden z większych sukcesów cyfryzacyjnych w Stanach Zjednoczonych. Badania wyników nauczania wskazały jednak tylko niewielki progres w zakresie nauki pisania oraz języków obcych, ponadto dostrzeżono poprawę kompetencji komunikacyjnych i korzystania z TIK. Naukowcy dowiedli, że oceny z wypracowań czternastolatków w Maine poprawiły się po otrzymaniu przez nich laptopów w 2002 roku. Ci sami badacze z Uniwersytetu Południowego podkreślają, iż

¹³⁸ *Wybrane doświadczenia z programów cyfryzacji szkół za granicą*. W: *Założenia komponentu badawczego „Cyfrowa szkoła”*. Red. A. Sekuła. [online] [dostęp: 14.06.2016]. Dostępny w Internecie: < <http://mc.bip.gov.pl/fobjects/download/95881/zalozenia-komponentu-badawczego-cyfrowa-szkola-pdf.html> >. s. 175.

¹³⁹ J. Jasiewicz. *Analiza SWOT poziomu kompetencji informacyjnych i medialnych polskiego społeczeństwa w oparciu o istniejące badania społeczne*. W: *Cyfrowa przyszłość. Edukacja medialna i informacyjna w Polsce – raport otwarcia*. Red. J. Lipszyc. Warszawa 2012 s. 34.

¹⁴⁰ *Wybrane doświadczenia z programów cyfryzacji szkół za granicą*. W: *Założenia komponentu badawczego „Cyfrowa szkoła”*. Red. A. Sekuła. [online] [dostęp: 14.06.2016]. Dostępny w Internecie: < <http://mc.bip.gov.pl/fobjects/download/95881/zalozenia-komponentu-badawczego-cyfrowa-szkola-pdf.html> >. s. 175.

¹⁴¹ Tamże s. 176.

poprawiły się również wyniki z matematyki po przeszkoleniu nauczycieli w zakresie nauczania przy użyciu laptopów¹⁴².

Następnym krajem, w którym już na dobre zagościła cyfryzacja edukacji jest Gruzja, zaopatrująca od jesieni 2010 roku wszystkich pierwszoklasistów w laptopy. Gruziński program opiera się na modelu zastosowanym kilka lat wcześniej w Estonii. Wdrożenie laptopów w szkołach stanowiło drugi etap informatyzacji szkół. Już od 2005 roku tworzone zostały pracownie komputerowe wraz z dostępem do Internetu w szkołach. W ramach tego programu uczniowie otrzymują w pierwszej klasie laptopy na własność, co w rezultacie oznacza, że mogą korzystać z nich w domu i szkole¹⁴³. W ramach gruzińskiego programu stworzono narodowy portal edukacyjny z zasobami edukacyjnymi, które znajdują się wraz z grami edukacyjnymi na tychże laptopach. Kolejny etap realizacji programu obejmuje uczniów na wyższych etapach edukacyjnych¹⁴⁴.

Wiceminister Gruzji Giorgi Waszadze zaznacza, że jego państwo podejmuje aktywne działania w obszarze cyfryzacji państwa. Cyfryzacja objęła już urzędy, przez co zachęcono obywateli do nowych technologii, gdyż można np. złożyć deklarację podatkową przez Internet. Dodatkowo wprowadzono darmowy Internet we wszystkich szkołach oraz program darmowych komputerów dla uczniów¹⁴⁵.

Od początku program cieszył się silnym wsparciem rządowym i poparciem opinii publicznej. Jego zasadniczym celem było szybkie unowocześnienie edukacji, w praktyce jednak program zmagają się z problemem braku dostępu do Internetu, głównie w mniejszych miejscowościach. Dodatkowo w ubiegłym roku Gruzja wprowadzała model prowadzenia testów końcowych w szkołach za pomocą komputerów z podłączeniem do Internetu w 1500 szkołach. Program testów, redukujący koszty i wykluczający korupcję zakończył się sukcesem mimo odnotowanych problemów związanych z infrastrukturą, a przede wszystkim z dostępem do Internetu w całej Gruzji¹⁴⁶.

¹⁴² C. Rose. *Jak Cyfrowa Szkoła wspiera proces uczenia się i nauczania? – cz. III*. [online] [dostęp: 15.06.2016]. Dostępny w Internecie:

<http://edukacjaialog.pl/blok/wpis,jak_cyfrowa_szkola_wspiera_proces_uczenia_sie_i_nauczania_-_cz_iii,1447.html>..

¹⁴³ *Wybrane doświadczenia z programów cyfryzacji szkół za granicą*. W: *Założenia komponentu badawczego „Cyfrowa szkoła”*. Red. A. Sekuła. [online] [dostęp: 14.06.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://mc.bip.gov.pl/fobjects/download/95881/zalozenia-komponentu-badawczego-cyfrowa-szkola-pdf.html>>. s. 174.

¹⁴⁴ Tamże.

¹⁴⁵ *Otwarte zasoby, otwarte społeczeństwo*. [online] [dostęp: 15.06.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://centrumcyfrowe.pl/blog/2011/09/09/otwarte-zasoby-otwarte-spoleczenstwo/>>.

¹⁴⁶ *Wybrane doświadczenia z programów cyfryzacji szkół za granicą*. W: *Założenia komponentu badawczego „Cyfrowa szkoła”*. Red. A. Sekuła. [online] [dostęp: 14.06.2016]. Dostępny w Internecie: <

Podsumowując tę część pracy należy stwierdzić, że środki technologii informacyjnej i komunikacyjnej powinny być lepiej zintegrowane z programami zajęć. Dodatkowo powinny być włączone do środowisk efektywnego nauczania-uczenia się jako narzędzia wywołujące i wspierające uczących się w aktywnych procesach zdobywania wiedzy. Istotne jest również wykorzystanie tych technologii w interakcji oraz współpracy z nauczycielem, uczącymi się rówieśnikami. Niezbędne jest wywoływanie u uczniów konstruktywnych procesów uczenia się do podążania ku wartościowym celom edukacyjnym i osiągania ich. Wartościowymi celami są te ukierunkowane na zrozumienie treści, zdobycie umiejętności rozwiązywania problemów, poznawanie, jak uczyć się, w przeciwieństwie do gromadzenia wiedzy pamięciowej oraz umiejętności proceduralnych na niskim poziomie¹⁴⁷.

2.3. Otwarte Zasoby Edukacyjne warunkiem rozwoju edukacji cyfrowej

Termin „Otwarte Zasoby Edukacyjne” został ustalony na zebraniu UNESCO w 2002 roku, na którym uczestnicy wyrazili swoje „życzenie stworzenia wspólnie uniwersalnych zasobów edukacyjnych dostępnych dla całej ludzkości i nadzieję, że to otwarte źródło w przyszłości zmobilizuje całą światową społeczność nauczycieli”¹⁴⁸.

Pomysł budowania otwartych zasobów edukacyjnych wyrósł na idei open access¹⁴⁹, rozwijającej się od początku lat 90. W ramach Open Access Movement, Ruch Otwartej Nauki walczy o otwarty dostęp do publikacji naukowych, czego szczególnym wyrazem jest publikowanie w czasopismach i repozytoriach, udostępniających treści naukowe w Internecie. Przykładem jest wydawca publikujący czasopisma naukowe na wolnych licencjach, którym jest Public Library of Science. Wszelkie przedsięwzięcia na rzecz wspierania tego typu czasopism oraz wydawnictw prowadzone są m.in. przez organizacje

<http://mc.bip.gov.pl/fobjects/download/95881/zalozenia-komponentu-badawczego-cyfrowa-szkola-pdf.html>
>. s. 174.

¹⁴⁷ Tamże s. 124.

¹⁴⁸ Materiały konferencyjne: *Forum on the impact of open courseware for higher education in developing countries: final report*. Paris 2002. UNESCO.

¹⁴⁹ open access (pol. otwarty dostęp) – wolny, powszechny, trwały oraz natychmiastowy dostęp dla każdego do cyfrowych form zapisu danych i treści naukowych oraz edukacyjnych. Pierwotnie pojęcie to odnosiło się do czasopism naukowych, które zdecydowały się całkowicie otworzyć w Internecie dostęp do zawartych w nich publikacji naukowych, współcześnie pojęcie zostało rozszerzone na udostępnianie wszelkich publikacji na podobnych zasadach.

oraz osoby, które podpisały tzw. *Deklarację berlińską*¹⁵⁰ powołaną przez niemieckie Towarzystwo Maxa Plancka.

Pionierski pomysł Nauki 2.0 ma jednak swoje wady i zalety. Zwolennicy utrzymują, że otwarty dostęp powoduje większą efektywność współpracy naukowców. Oponenci twierdzą, iż taki system może jeszcze bardziej ułatwić kradzież własności intelektualnej przez nieuczciwe osoby oraz prezentowanie cudzych myśli jako własnych. Dodają też, że dzięki tej koncepcji skala nadużyć na tym tle znacząco wzrośnie¹⁵¹.

Dnia 3 października 2006 roku w ramach projektu *Opracowanie programów nauczania na odległość na kierunku studiów wyższych – Informatyka*¹⁵², przy Wydziale Matematyki, Informatyki i Mechaniki oraz Centrum Otwartej Multimedialnej Edukacji Uniwersytetu Warszawskiego, do użytku został oddany serwis *Ważniak*¹⁵³. Choć jest on całkowicie bezpłatny i dostępny dla każdego użytkownika, to dostrzec można w nim poważne braki informacyjne, głównie te dotyczące warunków redystrybucji i powtórnego użycia, dlatego nie spełnia warunków zawartych w *Deklaracji kapsztadzkiej*¹⁵⁴.

W 2008 roku zainicjowano powstanie nieformalnej Koalicji Otwartej Edukacji, którą powołały cztery organizacje: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, ICM UW / CC-Polska, Fundacja Nowoczesna Polska oraz Stowarzyszenie Wikimedia Polska¹⁵⁵, zaś w czerwcu 2015 roku Koalicję tworzyły 32 organizacje¹⁵⁶. Dnia 23 kwietnia 2009 roku Koalicja zorganizowała konferencję pt. „Otwarte zasoby edukacyjne w Polsce” w Sali Kolumnowej polskiego sejmu pod patronatem marszałka sejmu z udziałem m.in. polskich parlamentarzystów, przedstawicieli ministerstw i gości zagranicznych.

W Polsce debata publiczna na temat otwartych zasobów edukacyjnych toczy się od 2009 roku, gdy Koalicja Otwartej Edukacji przygotowała konferencję sejmową

¹⁵⁰ *Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities*. [online] [dostęp: 21.08.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration>>.

¹⁵¹ J. Kloch. *W jaki sposób Internet może służyć uczelni katolickiej*. W: *Kościół a Europa w dobie współczesnej*. Red. M. Olszewski, E. Kirstukas. Wilno 2010 s. 115-116.

¹⁵² Projekt był realizowany od maja 2006 r. do sierpnia 2006 r. i polegał na opracowaniu programów nauczania i elektronicznych materiałów dydaktycznych, w tym materiały multimedialne, dla studiów informatycznych I i II stopnia, zarówno technicznych, jak i nietechnicznych.

¹⁵³ Informacje na temat projektu *Ważniak* znaleźć można na stronie: http://wazniak.mimuw.edu.pl/index.php?title=O_nas.

¹⁵⁴ W styczniu 2008 r. została opublikowana Kapsztadzka Deklaracja Otwartej Edukacji, jeden z kluczowych dokumentów określających cele i metody ruchu OZE. Deklaracja była efektem spotkania i wspólnej pracy kilkudziesięcioosobowej grupy pracowników organizacji pozarządowych, przedstawicieli instytucji naukowych i administracji państwowej, nauczycieli i autorów materiałów edukacyjnych z całego świata. Deklaracja została przetłumaczona na język polski.

¹⁵⁵ Informacje na temat Koalicji można znaleźć na następującej stronie: <http://koed.org.pl/pl/o-koalicji/>.

¹⁵⁶ Lista członków Koalicji dostępna na stronie: <http://koed.org.pl/pl/o-koalicji/czlonkowie/>.

poświęconą tej problematyce¹⁵⁷. Obecnie nadal otwarte zasoby edukacyjne nie doczekały się umocowania prawnego w postaci ustawy. Niezwykle istotnym punktem odniesienia dla wprowadzenia regulacji otwartych zasobów edukacyjnych w polskim systemie prawnym są dwa oddzielne akty prawne: *Ustawa o systemie oświaty* (Dz. U. z 2017 r., poz. 2198, 2203, 2361) oraz *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych* (Dz. U. z 2018 r., poz. 650).

Pierwszym projektem Ministerstwa Edukacji Narodowej zawierającym otwarte zasoby edukacyjne był portal „Włącz Polskę”, przeznaczony dla polskich szkół za granicą. Wystartował on w 2011 roku i składa się z modułowych fragmentów lekcji oraz zadań, z których prowadzący zajęcia sam może ułożyć własny podręcznik. Zasoby dla szkół polskich za granicą stanowiły pewnego rodzaju poligon doświadczalny w procesie wdrażania otwartych zasobów do krajowego systemu edukacji. W rezultacie doświadczenia z tego projektu okazały się istotne przy wdrażaniu komponentu otwartych zasobów edukacyjnych do projektu „Cyfrowa szkoła”¹⁵⁸.

Swoistą próbą budowy repozytorium otwartych zasobów jest uruchomiony w 2005 roku portal „Scholaris.pl”, który obecnie prowadzony jest przez Ośrodek Rozwoju Edukacji. W ogólnych założeniach serwis zawiera zbiór materiałów multimedialnych dla nauczycieli. Przełomowy okazał się rok 2010, w którym Rada do spraw Informatyzacji Edukacji zwróciła się z propozycją wykorzystania tego portalu do otwartych zasobów edukacyjnych na potrzeby systemu oświaty. Jednak dopiero od 2013 roku na portalu zagościło i to w niewielkim stopniu, wolne licencjonowanie, które swoim zasięgiem objęło zaledwie 5% zasobów, zaś z większości zasobów można korzystać jedynie na licencji dozwolonego użytku¹⁵⁹.

Obok programu „Cyfrowa szkoła” pojawiło się drugie przedsięwzięcie związane z otwartymi zasobami edukacyjnymi, prowadzone również przez MEN. Projekt ten nosi nazwę „Nasz Elementarz” i jego realizacja rozpoczęła się w 2014 roku, a jego zasadniczym celem jest opracowanie oraz udostępnienie za darmo finansowanych publicznie podręczników dla klas I-III szkoły podstawowej. W roku szkolnym 2014/2015

¹⁵⁷ Por. <http://koed.org.pl/blog/2009/04/27/konferencja-otwarte-zasoby-edukacyjne-w-polsce-w-sejmie> [dostęp: 2 września 2016 roku].

¹⁵⁸ *Otwarte Zasoby Edukacyjne w Polsce – uwarunkowania i szanse rozwoju*. Red. M. Grabski. Warszawa 2016 s. 41.

¹⁵⁹ Tamże s. 42.

na szkolny rynek trafiły elementarze dla klas pierwszych, zaś w roku szkolnym 2015/2016 – podręczniki dla klas drugich¹⁶⁰.

Idea towarzysząca tworzeniu oraz udostępnianiu otwartych materiałów to nic innego jak chęć dzielenia się swoją wiedzą z innymi, to również poczucie, iż wiedza jest dobrem i własnością wspólną, zatem dostęp do niej nie może być ograniczony i dedykowany do wybranych osób. Podstawą myślenia o otwartych zasobach edukacyjnych jest wizja ludzkości z szerokim dostępem do materiałów ułatwiających edukację oraz rozwój¹⁶¹.

Wiedza jest przecież wspólną własnością, z której każdy powinien móc korzystać, a przy tym mieć możliwość jej rozpowszechniania, doskonalenia oraz publikowania uaktualnień, co w rezultacie będzie korzyścią dla całej społeczności ludzkiej. Wszelkie aktywności związane z otwieraniem zasobów edukacyjnych mają na celu przede wszystkim upowszechnianie edukacji, likwidację barier ograniczających dostęp do treści, co pomoże wyrównać szanse społeczne i wpłynie na rozpowszechnianie kreatywnego korzystania z zasobów edukacyjnych¹⁶².

Model Otwartych Zasobów Edukacyjnych pozwala w pełni wykorzystywać możliwości, jakie na chwilę obecną dają nauczycielom Internet oraz technologie cyfrowe. Teraz każdy nauczyciel może być współautorem podręczników, dodatkowo przekształcać je i udoskonalać nie tylko na własne, ale i potrzeby innych osób. Jak już powszechnie wiadomo modyfikacje na książkach i materiałach objętych zamkniętymi licencjami są znacznie trudniejsze. Natomiast Otwarte Zasoby Edukacyjne stanowią źródło legalnie dostępnych treści pobudzających zainteresowanie zasobami cyfrowymi, nauką, wykorzystaniem TIK w edukacji oraz są istotną pomocą w przejściu polskich szkół na technologię cyfrową.

Otwarte Zasoby Edukacyjne mają pomóc w przełamaniu dotychczasowych praktyk dotyczących wykorzystania różnych zasobów do nauczania oraz odejściu od tradycyjnego podręcznika jako dominującego zasobu edukacyjnego. Dodatkowo dostrzec będzie można wzrastającą grupę nauczycieli tworzących autorskie materiały, które będą dostosowywane do aktualnych potrzeb. Jednocześnie spadnie liczba nauczycieli wykorzystujących

¹⁶⁰ Tamże s. 44.

¹⁶¹ *Otwarte zasoby – edukacja dla wszystkich* [online] [dostęp: 24.08.2016].

Dostępny w Internecie: <<http://nina.gov.pl/baza-wiedzy/otwarte-zasoby-edukacja-dla-wszystkich/>>.

¹⁶² Tamże.

dostępne podręczniki i uczących schematycznie. W rezultacie zwiększy się społeczność nauczycieli konstruujących własne zasoby oraz dzielących się nimi¹⁶³.

Niezaprzeczalnym faktem towarzyszącym Otwartym Zasobom Edukacyjnym jest uczenie się całe życie, które sprzyja tej idei, albowiem dostępne materiały i te przygotowywane w ramach systemu oświaty mogą być dowolnie wykorzystywane w edukacji nieformalnej, a także pozaformalnej. Finalnie reguła otwartości zapewni wszelkim treściom większą szansę na to, że zostaną one wykorzystane, bo otwartość zasobów edukacyjnych tworzonych publicznie oznacza zwiększenie efektywności wydatkowania środków¹⁶⁴.

Istotnym elementem powstających e-podręczników, głównie tych bezpłatnych są tzw. „Otwarte Zasoby Edukacyjne” (Open Educational Resources). To nic innego jak treści, które publikowane są na wolnych licencjach lub zostały przeniesione do domeny publicznej. Zasoby te dostępne są w Internecie, „opublikowane wraz z prawem do dalszego wykorzystania (w tym celu zalecane jest stosowanie tzw. wolnych licencji) i najczęściej rozwijane w otwarty sposób”¹⁶⁵.

Licencje, na których te treści są publikowane, pozwalają na kreatywne korzystanie z tych zasobów bez konieczności kontaktu z ich autorami. Wykorzystywanie tych zasobów jest całkowicie dowolne bez konieczności pytania kogokolwiek o zgodę¹⁶⁶. To również konieczny warunek powstawania nowych e-podręczników, które w przyszłości będą nieustannie aktualizowane, a w rezultacie gwarantować będą ich aktualność. Do „Otwartych Zasobów Edukacyjnych” zalicza się następujące portale:

<http://www.edukacjaprzyszlosci.pl/>

<http://bc.ore.edu.pl/dlibra>

<http://otwartzasoby.pl>

<http://wlaczpolske.pl>

Internet pełen jest portali edukacyjnych, a pojawiają się ciągle nowe, które udostępniają otwarte zasoby edukacyjne. W większości są to portale instytucji edukacyjnych i badawczych oraz organizacji promujących otwarty dostęp do edukacji bądź

¹⁶³ *Otwarte Zasoby Edukacyjne w Polsce – uwarunkowania i szanse rozwoju*. Red. M. Grabski. Warszawa 2016 s. 18.

¹⁶⁴ Tamże.

¹⁶⁵ *Mapa Otwartych Zasobów Edukacyjnych*. Red. M. Moraczewska, P. Haratyk. Warszawa 2013 s. 5.

¹⁶⁶ Tamże.

prezentujących własne materiały edukacyjne. Dodatkowo strony te zajmują się zbieraniem informacji na temat tego typu zasobów, co ułatwia dotarcie do interesujących treści¹⁶⁷.

Serwis *Otwarte Zasoby* prezentuje różnorodne treści, usługi oraz narzędzia przydatne w zastosowaniach edukacyjnych. Ciekawą pomoc stanowią projekty *Wolne Lektury* Fundacji Nowoczesna Polska, czyli internetowa biblioteka. Przedstawiane są tam książki autorów, których majątkowe prawa autorskie wygasły, dlatego ich teksty można swobodnie udostępniać. Innym naukowym projektem jest strona internetowa *Otwórz książkę*, na której udostępniono już ponad sto książek polskich naukowców. Z tych internetowych książek można korzystać całkiem swobodnie i nieodpłatnie. Jak wspomniano już wcześniej projekt Fundacji Wikimedia stworzył *Wikipedię*, czyli największą encyklopedię, która współtworzona jest przez tysiące użytkowników Internetu. Powstały też serwisy *Wikibooks* z książkami i instrukcjami oraz *Wikijunior*, czyli serwis z materiałami edukacyjnymi dla dzieci¹⁶⁸.

Obok istniejących wyszukiwarek otwartych zasobów, istnieje w sieci wiele baz danych i repozytoriów, które tworzone są przez konsorcja zrzeszonych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i społecznych lub przez uczelnie wyższe. Takim przykładem ilustrującym różnorodność otwartych zasobów edukacyjnych może być lista stron¹⁶⁹, dostarczających treści na licencjach CC. Drugim przykładem może być OpenCourseWare Consortium, skupiające ponad 200 szkół wyższych oraz instytucji stowarzyszonych.

Kilka lat temu Zespół Koalicji Otwartej Edukacji przygotował kolejną wersję *Przewodnika po Otwartych Zasobach Edukacyjnych*¹⁷⁰. Publikacja skierowana jest w pierwszym rzędzie do nauczycieli, lecz wszyscy interesujący się otwartą edukacją mogą tam znaleźć wiele cennych informacji. Za pośrednictwem *Przewodnika* można dowiedzieć się nie tylko czym są Otwarte Zasoby Edukacyjne, ale również gdzie je znaleźć (publikacja zawiera spis polskich oraz zagranicznych otwartych zasobów). Dodatkowo znaleźć można opis narzędzi do publikowania własnych materiałów i wiele innych istotnych wskazówek¹⁷¹.

W 2015 roku obowiązek wolnego licencjonowania zasobów edukacyjnych został wpisany w regulaminy konkursów dotyczących kompetencji cyfrowych, które będą

¹⁶⁷ *Otwarte zasoby – edukacja dla wszystkich* [online] [dostęp: 24.08.2016].

Dostępny w Internecie: <<http://nina.gov.pl/baza-wiedzy/otwarte-zasoby-edukacja-dla-wszystkich/>>.

¹⁶⁸ Tamże.

¹⁶⁹ Lista w podziale na typy zasobów, opracowywana przez Creative Commons dostępna jest pod adresem: http://wiki.creativecommons.org/Content_Curators.

¹⁷⁰ K. Grodecka, K. Śliwowski. *Przewodnik po Otwartych Zasobach Edukacyjnych*. Warszawa 2014.

¹⁷¹ *Otwarte zasoby – edukacja dla wszystkich* [online] [dostęp: 24.08.2016].

Dostępny w Internecie: <<http://nina.gov.pl/baza-wiedzy/otwarte-zasoby-edukacja-dla-wszystkich/>>.

realizowane w nadchodzących latach w ramach Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa. Zasady te będą wdrażane również w dalszych konkursach prowadzonych w ramach Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa. W tym też roku Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju przyjęło *Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego w obszarze edukacji na lata 2014-2020*¹⁷² (Dz. U. z 2017 r., poz. 593).

Dokument podkreśla, że instytucja zarządzająca działaniami finansowymi z tego funduszu ma zagwarantować, iż zasoby edukacyjne będące utworami „będą udostępnione na wolnej licencji zapewniającej licencjobiorcy co najmniej prawo do dowolnego wykorzystywania utworów do celów komercyjnych i niekomercyjnych, tworzenia i rozpowszechniania kopii utworów w całości lub we fragmentach oraz wprowadzania zmian i rozpowszechniania utworów zależnych”¹⁷³.

Dnia 8 stycznia 2010 roku Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie uruchomiła serwis Open AGH, przy pomocy, którego pracownicy, doktoranci oraz studenci AGH mogą dzielić się opracowanymi zasobami edukacyjnymi. Dodatkowo serwis ten działa w oparciu o licencję Creative Commons-Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Na tych samych warunkach 3.0 Polska¹⁷⁴.

Na świecie obecnie obowiązuje system ochrony praw autorów/twórców, którym jest prawo autorskie. W Polsce regulowane jest ono ustawą o prawie autorskim oraz prawach pokrewnych z 4 lutego 1994 roku. Czas trwania autorskich praw majątkowych wynosi 70 lat od śmierci twórcy lub ostatniego współtwórcy. Prawo to jest restrykcyjne, bo w znacznym stopniu ogranicza wykorzystanie twórczości przez innych użytkowników.

Międzynarodowym projektem oferującym darmowe rozwiązania prawne oraz inne narzędzia służące zarządzaniu przez twórców prawami autorskimi do swoich utworów jest Creative Commons (CC). Licencja ta wspiera wolną kulturę: tworzenie i wymianę utworów traktowanych jako dobro wspólne. Creative Commons istnieje od 2001 roku będąc amerykańską organizacją pozarządową. W Polsce taki oddział działa od 2005 roku¹⁷⁵.

¹⁷² Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. *Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego w obszarze edukacji na lata 2014-2020*. Warszawa 2015.

¹⁷³ Tamże.

¹⁷⁴ *Zasady Licencjonowania, Open AGH* znajdują się na stronie: <http://open.agh.edu.pl/mod/resource/view.php?id=2licencja>.

¹⁷⁵ *Przewodnik po Otwartych Zasobach Edukacyjnych*. Oprac. K. Grodecka, K. Śliwowski. Koalicja Otwartej Edukacji 2012. [online] [dostęp: 23.08.2016]. Dostępny w Internecie: http://koed.org.pl/wp-content/uploads/2012/03/OZE_przewodnik_v4.pdf s. 11.

Warto dodać, iż głównym narzędziem Creative Commons są licencje prawne, które pozwalają zastąpić obecny model „Wszystkie prawa zastrzeżone” zasadą „Pewne prawa zastrzeżone”. Jednocześnie szanując zasadę prawa autorskiego, licencja Creative Commons ma umożliwić autorowi transfer innych części przysługujących mu praw. Co ważne nie wymagają one całkowitego zrzeczenia się praw autorskich, albowiem ma on do wyboru zestaw czterech różnych warunków udostępniania swojego utworu, w ten sposób sam może określić zasady, na których chce dzielić się swoją twórczością z innymi¹⁷⁶.

Stosując wolne licencje Creative Commons umożliwia się przetwarzanie oraz dalsze udostępnianie materiałów edukacyjnych. W konsekwencji może to realnie wpłynąć na zwiększenie dostępności i powszechności wielu materiałów. Praca z uczniami nacechowana jest specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, dlatego wymaga się dużej elastyczności, kreatywności oraz chęci eksperymentowania z materiałami, które należy dostosować do potrzeb danej grupy odbiorców. Wolne licencje oferują więcej możliwości niż tradycyjne rozwiązania z zakresu prawa autorskiego. Niemożliwe jest jednak, aby wszystkie podmioty komercyjne udostępniały swoje materiały za darmo. Najsensowniejsze wydaje się propozycja udostępniania wszystkich projektów dotowanych ze środków publicznych na licencji Creative Commons.

Również otwartość zasobów edukacyjnych związana jest z otwartością technologiczną, która wynika z obecności zasobu w Internecie, pozwalając zapewnić tani i efektywny dostęp do tego zasobu publicznie; otwartością prawną skutkującą brakiem ograniczeń związanych z obowiązkiem praw autorskich, które wygasły lub udostępnione zostały na zasadzie wolnej licencji¹⁷⁷.

Uczniowie, nauczyciele, rodzice oraz instytucje oświatowe są wspólnie zaangażowane w tworzenie, wykorzystywanie, a także dystrybuowanie darmowych zasobów edukacyjnych, nie zaistniałyby one bez uruchomienia potencjału cyfrowej rewolucji i wsparcia nowoczesnych technologii cyfrowych. Uznanie otwartości będącej fundamentalną zasadą przyświecającą cyfrowej szkole jest istotne do pełnego wykorzystania potencjału technologii informacyjno-komunikacyjnej w edukacji.

Kwestia licencji na jakiej mają być udostępnione e-podręczniki zapewnione przez MEN również nie doczekała się ugruntowania prawnego i daremnie szukać jakichkolwiek zapisów na ten temat w *Ustawie o systemie oświaty* (Dz. U. z 2017 r., poz. 2198, 2203,

¹⁷⁶ Tamże s. 12.

¹⁷⁷ *Otwarte Zasoby Edukacyjne w Polsce – uwarunkowania i szanse rozwoju*. Red. M. Grabski. Warszawa 2016 s. 24.

2361). Kwestia ta nie została zatem udokumentowana w *Rozporządzeniu Ministerstwa Edukacji Narodowej z dnia 7 lipca 2014 roku w sprawie udzielania dotacji celowej na wyposażenie szkół w podręczniki, materiały edukacyjne i materiały ćwiczeniowe* (Dz. U. z 2014 r., poz. 902), ani w *Rozporządzeniu Ministerstwa Edukacji Narodowej z dnia 8 lipca 2014 roku w sprawie dopuszczania do użytku szkolnego podręczników* (Dz. U. z 2014 r., poz. 909)¹⁷⁸.

Trwają jednak obecnie prace prowadzone przez MEN nad założeniami do projektu *Ustawy o zintegrowanym systemie kwalifikacji* (Dz. U. z 2016 r., poz. 64). Prowadzone są w wymiarze walidacji wiedzy, umiejętności oraz kompetencji zdobytych z wykorzystaniem otwartych zasobów edukacyjnych. Zasadniczym celem przygotowanej ustawy jest przygotowanie zintegrowanego systemu kwalifikacji. Pojawienie się procesu walidacji rezultatów uczenia się na poziomie ustawowym może znacznie przyczynić się do większego wykorzystania otwartych zasobów edukacyjnych¹⁷⁹.

Zakończenie projektu „E-podręczniki do kształcenia ogólnego” zaowocowało w postaci udostępnienia, z końcem 2015 roku, sześćdziesięciu czterech podręczników do wszystkich etapów edukacyjnych. Wraz z udostępnieniem e-podręczników rozpoczął się etap upowszechniania otwartych zasobów edukacyjnych w Polsce. Pełne wykorzystanie potencjału tych zasobów w nauczaniu będzie możliwe tylko dzięki systemowemu wsparciu. Poza tym otwartość powinna przyświecać całemu procesowi cyfryzacji edukacji. Otwarcie publicznie finansowanych zasobów edukacyjnych gwarantować będzie pełne wykorzystanie projektu „Cyfrowa szkoła”¹⁸⁰.

Na potrzeby projektu została uruchomiona platforma do publikacji e-podręczników, która zapewnia dostępność treści w różnych formach i na różne urządzenia w dwóch trybach: online i offline. Dodatkowo ma modułową strukturę pozwalającą na przygotowywanie autorskich wersji e-podręczników, posiada również zbiór narzędzi pozwalających tworzyć własne treści. Otwarty charakter serwisu oraz udostępniane na nim e-podręczniki zapewniają wieloaspektowe wykorzystanie publikowanych treści. Może to być doskonała pomoc dla nauczycieli, którzy dzięki temu portalowi będą mogli rozwijać treści e-podręczników i dostosowywać je do swoich potrzeb oraz uczniów¹⁸¹.

¹⁷⁸ Szczegółowe warunki korzystania z podręcznika – por. <http://naszelementarz.men.gov.pl/warunki-korzystania-z--podrecznika> [dostęp: 2 września 2015 roku].

¹⁷⁹ *Otwarte Zasoby Edukacyjne w Polsce – uwarunkowania i szanse rozwoju*. Red. M. Grabski. Warszawa 2016 s. 83.

¹⁸⁰ Tamże s. 17.

¹⁸¹ Tamże s. 43.

Projekt „Nasz Elementarz” (o którym mowa już była wcześniej) został jednak opublikowany na licencji Creative Commons – Uznanie autorstwa 3.0 Polska, co oznacza, że nie jest on do końca zasobem otwartym. Znaczna część stron podręczników, do klasy drugiej szkoły podstawowej, nie może być swobodnie wykorzystywana, albowiem zawiera zdjęcia pochodzące od agencji fotograficznych i z NBP, które nie są oparte na wolnej licencji. W rezultacie oznacza to, że nie można wykorzystać około 25% stron w podręczniku do języka polskiego i aż ok. 43% stron w podręczniku do matematyki¹⁸².

Pojawienie się rządowych, drukowanych podręczników było ściśle związane ze zmianą *Ustawy o systemie oświaty* (Dz. U. z 2017 r., poz. 2198, 2203, 2361), która siłą rzeczy wprowadziła nowy system dostarczania do szkół podręczników. Nowością byłoby zaopatrywanie w darmowe drukowane podręczniki z projektu „Nasz Elementarz”, a także przekazanie dotacji budżetowych na zakup komercyjnych podręczników¹⁸³.

Oceniając program „Nasz elementarz” można śmiało przyznać, iż jest on dość kłopotliwy, głównie z punktu widzenia rozwoju idei otwartych zasobów edukacyjnych w Polsce. Świadczy o tym z jednej strony deklaracja MEN o wolnym licencjonowaniu treści, a z drugiej te same zasoby okazały się wybrakowane z punktu widzenia wolnego licencjonowania treści. Choć MEN opisuje swoje podręczniki mianem tych, które promowane są wolne zasoby, to nie zachowują one zdefiniowanego standardu¹⁸⁴.

Stosowanie dziś nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych w szkołach jest koniecznością, lecz obecnie ich wpływ na skuteczność tradycyjnie rozumianą jest dość wątpliwa. Przede wszystkim dlatego, że nadal jeszcze wielu nauczycieli posługuje się nimi dość nieporadnie, często korzystając wyłącznie z podstawowych funkcjonalności. Poprawę tej sytuacji może przynieść nie tylko podnoszenie kompetencji nauczycieli oraz głębsze wykorzystanie funkcjonalności narzędzi TIK, lecz także postawienie na współpracę i kreatywność uczniów, zaangażowanie ich w proces edukacji.

W niniejszym rozdziale, dotyczącym podstaw edukacji cyfrowej oraz jej koncepcji omówiono zastosowanie technologii informacyjno-komunikacyjnej w edukacji szkolnej wraz z jej szansami i zagrożeniami, przybliżono również założenia i perspektywy

¹⁸² Por. <https://centrumcyfrowe.pl/57-otwartosci-w-otwartym-podreczniku-do-matematyki-dwoja-dla-ministerstwa> [dostęp: 2 września 2015 roku].

¹⁸³ Tamże.

¹⁸⁴ *Otwarte Zasoby Edukacyjne w Polsce – uwarunkowania i szanse rozwoju*. Red. M. Grabski. Warszawa 2016 s. 45.

programu „Cyfrowa szkoła” przygotowanego przez Ministerstwo Edukacji Narodowej. Ukazano także przebieg cyfryzacji edukacji na przykładzie innych państw. Poddano także rozważaniom temat otwartych zasobów edukacyjnych rozpatrując tym samym kwestię e-podręczników. Omówiono również kwestię praw autorskich na przykładzie wolnych licencji Creative Commons.

Rozdział III

Cyfrowe narzędzia do nauczania religii

Cyfryzacja swoim zasięgiem obejmuje wszystkie przedmioty szkolne, ale również nauczanie religii. Ministerstwo Edukacji Narodowej zaplanowało na szeroką skalę rozwój narzędzi edukacyjnych m.in.: e-podręczników, e-materiałów, czyli lekcji multimedialnych. Głównym zadaniem edukacji cyfrowej jest zwiększenie atrakcyjności i efektywności zajęć.

Nauczanie religii też może i powinno być efektywne, nowoczesne¹, a zatem angażujące uczniów, podobnie jak nauczanie matematyki bądź przyrody. To wezwanie zyskuje na intensywności, bowiem papież Franciszek wezwał do aktywnego odkrywania technologii cyfrowych, aby skutecznie wykorzystywać je w głoszeniu chrześcijaństwa współczesnemu światu. Dobrze opracowane, a co za tym idzie odpowiednie, cyfrowe narzędzia są nieocenioną pomocą w pracy katechetów.

Cyfryzacja edukacji dotyka również nauczania religii, dlatego podejmuje równoległe dwa typy działań nazywane „e-katecheta” i „e-zasoby katechetyczne”, gdzie pierwszy z nich polega na kształceniu nauczycieli religii w obszarze nowoczesnych technologii, które wykorzystywane są podczas zajęć dydaktycznych oraz w ramach komunikacji z uczniami i rodzicami. Dlatego już od wielu lat poszczególne diecezje organizują różne sympozja, kursy oraz szkolenia². Warto jednak dodać, że nauczyciele religii biorą również udział w szkoleniach prowadzonych przez wszelakie ośrodki doskonalenia nauczycieli.

Obecnie trudno wiarygodnie ocenić poziom umiejętności nauczycieli religii w obszarze technologii informacyjno-komunikacyjnej, lecz trzeba przyznać, że większość z nich z pewnością potrafi obsługiwać komputer, główne aplikacje, projektor multimedialny oraz tablicę interaktywną. Wydaje się, że na obecną chwilę ten poziom umiejętności jest wystarczający. Jednak zaprzestanie kształcenia w tym zakresie może stać się zgubne, albowiem istnieje konieczność ciągłego poszerzania kompetencji cyfrowych³.

W obliczu cyfryzacji edukacji szkolnej w Polsce zostanie podjęta próba ukazania zasadności i możliwości włączenia nauczania religii w proces programu „Cyfrowa szkoła”.

¹ Szerzej o wykorzystaniu TIK w nauczaniu religii M. Zając. *Możliwości wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnej w nauczaniu religijnym*. „Biuletyn Edukacji Medialnej” 2/2015 s. 85-98.

² Informacje na temat takich kursów można znaleźć na następujących stronach:

http://www.nkjo.siedlce.pl/images/program_TiG-Jastrzebski.pdf;

<http://archidiecezja.lodz.pl/~katechein/konkursy.php>;

<http://www.katecheza.koszalin.opoka.org.pl/index.php?site=18&sub=22>.

³ P. Mąkosa. *Nauczanie religii wobec cyfryzacji polskiej szkoły*. „Roczniki Teologiczne” 2014 z. 11 s. 29.

W tym celu poddane zostaną analizie istniejące aktualnie na rynku elektroniczne narzędzia do nauczania religii wpisujące się w ten program. Zaliczyć do nich można zaawansowane technologiczne multibooki, strony, serwisy oraz portale internetowe a także elektroniczne poradniki metodyczne. Przedstawione zostaną również trudności techniczno-finansowe, spowalniające proces cyfryzacji edukacji religijnej. Potencjał merytoryczno-metodyczny wydawców katolickich pozwala mieć nadzieję na wytworzenie przez nich pomocy dydaktycznych na miarę obecnych czasów.

Niniejsza część pracy koncentrować się będzie na ukazaniu dostępnych, cyfrowych narzędzi, które obecnie wykorzystywane są do nauczania religii. Na początku przedstawione zostaną strony internetowe wykorzystywane przez nauczycieli oraz uczniów na lekcjach religii oraz poza nimi. Następnie akcent zostanie położony na portale katechetyczne zawierające gotowe materiały edukacyjne i dające możliwość komunikacji między użytkownikami oraz twórcami portalu. Potem przybliżone zostaną serwisy katechetyczne zawierające mnóstwo materiałów do wykorzystania na lekcjach religii. Niektóre z tych serwisów będą stanowiły zaplecze podręczników przygotowanych przez dane wydawnictwo. Na koniec zaprezentowane zostaną multibooki, czyli elektroniczne wersje podręcznika przeznaczonego do wyświetlania na ekranie bądź tablicy interaktywnej, często wzbogacone o elementy multimedialne, a czasami też o ćwiczenia interaktywne.

3.1 Strony internetowe

Na wstępie tego etapu pracy należy najpierw określić czym jest strona internetowa tak, aby dostrzec faktyczną różnicę między stroną internetową, a portalem internetowym. Wiele osób utożsamia te pojęcia i często stosuje je zamiennie uznając, iż są tożsame, tymczasem jednak pojęcia te posiadają własną, odrębną definicję. Błędnie interpretuje się też pojęcia związane z szeroko pojętym Internetem, a chodzi głównie o terminy: portal, serwis, strona internetowa, blog.

Najczęściej strony internetowe ograniczają się jedynie do kwestii informacyjnej i głównie posiadają ją prywatne firmy. Są one swoistą wizytówką firmy, instytucji, placówki. Wykorzystywane są one w celu prowadzenia działalności gospodarczej, dlatego mają tak wielkie znaczenie dla wizerunku firmy, co w rezultacie może mieć ogromny wpływ na wynik ekonomiczny działalności rynkowej. Ewentualne zaś błędy mogą

w przyszłości negatywnie oddziaływać na potencjalnych klientów⁴. Strony internetowe opracowywane są głównie we własnym zakresie z wykorzystaniem odpowiednich edytorów.

Tym co odróżnia stronę internetową od portalu jest zamieszczanie na niej skryptów, czyli prostych programów powodujących właściwą reakcję na działania zainicjowane przez internautę. Obecnie w praktyce stosuje się kilka skryptów pełniących różnorakie funkcje: obsługa sklepu internetowego, automatyczna aktualizacja danych znajdujących się na stronie bądź edycja jej treści przez użytkownika serwisu – np. dodawanie opinii o produkcie. Dla uzyskania odpowiedniego efektu funkcjonowania danej strony, nieodzowne jest spełnienie pewnych warunków, które podzielić można na realizacje projektów: graficznego i funkcjonalnego.

Aby przybliżyć cyfrowe narzędzia do nauczania religii zostaną teraz zaprezentowane i poddane krytycznej analizie, najpopularniejsze strony internetowe wykorzystywane w edukacji religijnej. Wykorzystywane są bezpośrednio w czasie zajęć z religii, ale częściej stanowią pomoc dla katechetów w ich formacji prawno – merytoryczno – metodycznej.

biblia.deon.pl – zawiera Pismo Święte w wersji elektronicznej. Tekst Biblii Tysiąclecia został opublikowany w Internecie w 1998 r. i 2003 r., jednak początkowo w serwisie biblia.poznan.pl, a dopiero potem na biblia.deon.pl. Warto dodać, że ten sam tekst wydano także na płycie CD (1996-1998)⁵ w ramach przeznaczonego dla biblistów programu „Bible Works”. Pierwsza oficjalna wersja wydania V oraz IV na urządzenia iPhone oraz iPad ukazała się 17 lipca 2013 roku.

⁴ 10 grzechów głównych polskich stron www [online] [dostęp: 24.09.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://prnews.pl/poradniki/10-grzechow-glownych-polskich-stron-www-67912.html>>.

⁵ *Kalendarium Biblii Tysiąclecia* [online] [dostęp: 03.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://biblia.deon.pl/>>.

Strona została przygotowana przez poznański Papieski Wydział Teologiczny (obecnie jest to Wydział Teologii na UAM) i Wydawnictwo Pallottinum. Tekst zamieszczony na stronie jest oficjalnym tekstem Kościoła w Polsce zatwierdzonym do stosowania w liturgii. Wykorzystany w opracowaniu tekst IV wydania Biblii Tysiąclecia jest własnością Wydawnictwa Pallottinum w Poznaniu.

Na stronie głównej biblia.deon.pl znajduje się podział Pisma Świętego na Stary i Nowy Testament wraz z wypisanymi księgami przynależącymi do danego Testamentu⁶. Wystarczy tylko kliknąć na wybraną księgę, aby przejrzeć jej zawartość. Bardzo przydatnym rozwiązaniem jest umieszczenie na górze strony głównej możliwości różnorodnego wyszukiwania. Pierwszym sposobem jest możliwość odnajdywania fragmentu wybierając najpierw księgę, a następnie jej rozdział. Szkoda jednak, że nie ma możliwości wybrania również numeru wersetu, co pomogłoby w sprawniejszym wyszukiwaniu wybranego tekstu. Istnieje również możliwość wyszukiwania księgi, rozdziału bądź wersetu Biblii⁷. Mimo tego, iż wyszukiwarka daje możliwość wpisania tekstu Pisma Świętego, to znajduje cały rozdział i trzeba przewijać stronę, aby odnaleźć szukany tekst, który będzie podświetlony w kolorze pomarańczowym.

Ze względu na główny zamysł strony, jakim jest publikacja treści Biblii, elementy dodatkowe jak: wyraz skrótów, autorzy tłumaczonych ksiąg, informacje o wydaniu oraz

⁶ Por. *Pismo Święte*. [online] [dostęp: 03.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://biblia.deon.pl/>>.

⁷ Por. [online] [dostęp: 03.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=102>>.

prawa autorskie znaleźć można na dole strony. Brakuje jednak w tym miejscu dodatkowych informacji o Biblii takich jak: zarys historyczny, autorstwo, liczba ksiąg Starego i Nowego Testamentu oraz innych podstawowych wiadomości. Co prawda szczytki tych informacji można znaleźć pod enigmatycznym hiperłączem: „Wydanie HTML (1998)”.

Ciekawym rozwiązaniem jest umieszczenie hiperłącza przekierowującego na serwis, gdzie można słuchać Biblii w formacie mp3⁸. Wystarczy tylko wybrać księgę i rozdział, aby lektor odczytał wybrany fragment tekstu. To doskonałe narzędzie dla osób niewidomych. Próżno jednak szukać możliwości pobrania całej Biblii w postaci pliku na własne urządzenia cyfrowe, dlatego do przeglądania tekstu konieczny jest stały dostęp do Internetu. Wyświetlany tekst Pisma Świętego znajduje się po prawej stronie, a przypisy po lewej, jednak ich mankamentem jest umieszczenie przypisów do tekstu jeden pod drugim, a nie na wysokości odnośnika.

Wylimitowanie wymienionych mankamentów mogłyby przyczynić się do sprawniejszego wyszukiwania tekstu, a wstawienie dodatkowych informacji pomóc w znajomości nie tylko tekstu Biblii. Należy jednak wyraźnie zaznaczyć, iż jest to dobre narzędzie pozwalające nie tylko uczniom i nauczycielom w znajomości tekstu Pisma Świętego.

www.katechizm.opoka.org.pl – to Katechizm Kościoła Katolickiego w wersji elektronicznej. Właścicielem strony jest Fundacja „Opoka”, która została powołana przez Konferencję Episkopatu Polski. Strona powstała w porozumieniu z Wydawnictwem Pallottinum, które udzieliło zgody publikację w Internecie.

⁸ Por. *Wyszukiwarka Biblijna*. [online] [dostęp: 04.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.biblijni.pl/>>.

Jak zaznaczają autorzy strony internetowej, takie wydanie Katechizmu ma celu poszerzenie dostępu do tak istotnego dokumentu dla katolików oraz zapoznanie z jego treścią jak najliczniejszego audytorium, włączając również Polaków za granicami Ojczyzny⁹. Internetowa wersja Katechizmu Kościoła Katolickiego ma stanowić zachętę do sięgnięcia do tekstu w wydaniu tradycyjnym. Choć tekst Katechizmu dostał podzielony na kilkadziesiąt części tak, aby łatwiej i szybciej odnaleźć poszukiwany fragment, to nigdzie nie można znaleźć całego tekstu, co w mogłoby pomóc w sprawniejszym przeszukiwaniu dokumentu i wyszukiwaniu np. zasłyszanych fragmentów bez znajomości numeru Katechizmu, części, działu, rozdziału. Mimo tego, że nie została przygotowana wersja na urządzenia mobilne, to jej nawigacja w urządzeniach przenośnych jest stosunkowo dobra. Lewą część strony stanowi spis treści z odsyłaczami kierującymi w odpowiednie miejsca. Użytkownik klikając na odpowiednim odnośniku przechodzi do szukanego fragmentu.

Mankamentem tej strony jest brak indeksu tematycznego, który znajduje się w wydaniu książkowym. Kolejnym problemem jest brak rysu historycznego Katechizmu Kościoła Katolickiego oraz wyjaśnienia celowości jego powstania. Daremnie można szukać całego pliku do pobrania, dlatego konieczny jest dostęp do Internetu, aby móc przeglądać dokument.

www.katecheza.episkopat.pl – jest to oficjalna strona Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski oraz Biura Programowania Katechezy. Na tej stronie znaleźć można dział dotyczący, aktualnego stanu prawnego dotyczącego katechizacji (dokumenty nauczania papieskiego, dokumenty kościelne i państwowe), informacje Biura Programowania Katechezy¹⁰, adresy wydziałów katechetycznych¹¹ w Polsce opis wybranych pomocy katechetycznych, opis zadań oraz skład Komisji Wychowania Katolickiego KEP, aktualności, oświadczenia i komunikaty Komisji, relacje ze spotkań, wydarzenia i inicjatywy, galeria ze zdjęciami, przydatne linki katechetyczne, ciekawe artykuły dotyczące wiary i katechezy oraz kartka z kalendarza (patron dnia, kolor szat liturgicznych, data, sigła czytań). Niestety kartka z kalendarza znajduje się na dole strony, a powinna być widoczna od razu po wejściu na stronę główną.

⁹ Por. *Informacje wstępne*. [online] [dostęp: 30.09.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.katechizm.opoka.org.pl/index-2.html>>.

¹⁰ Por. *Biuro Programowania Katechezy*. [online] [dostęp: 30.09.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://katecheza.episkopat.pl/kwk/biuro-programowania-katechezy>>.

¹¹ Por. *Wydziały Katechetyczne*. [online] [dostęp: 30.09.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://katecheza.episkopat.pl/kwk/wydzialy-katechetyczne>>.

Przez wiele lat strona internetowa Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski prezentowała się nieco inaczej, informacje podzielone i umieszczone były w innych zakładkach. Do 2018 roku strona wyglądała jak na obrazku poniżej.

W 2018 roku oficjalna strona internetowa Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski przeszła metamorfozę i nie tylko jej wygląd uległ zmianie albowiem dokonano nowego podziału zakładek oraz inaczej rozmieszczono informacje. Strona stała się bardziej przejrzysta, informacje łatwiej znaleźć, a każdy nowy wpis opatrzony został zdjęciem. Obecnie strona prezentuje się na załączonym zdjęciu poniżej.

PROGRAMY I PODRĘCZNIKI

Programy i podręczniki do nauczania religii

obowiązujące w roku szkolnym

PRZESZKOLE

Podstawa programowa katechezy z 8 III 2010

Program ogólnopolski nr AZ-0-01/10 z 9 VI 2010: Kochamy dobrego Boga

Diecezja	Podręczniki	Ograniczenia czasowe
	Grupa trzyletków nr AZ-01-01/10-HR-1/11 <i>Nasza Boża rodzina</i> , red. W. Kubik, WAM, Kraków	
ogólnopolski	Grupa czteroletków nr AZ-02-01/10-KR-1/11 <i>Bóg kocha dzieci</i> , red. W. Kubik, WAM, Kraków	bez ograniczeń
	Grupa pięcioletków nr AZ-03-01/10-KR-1/11 <i>Jesteśmy dziećmi Boga</i> , red. W. Kubik, WAM, Kraków	
ogólnopolski	Grupa trzy- i czteroletków nr AZ-01-01/10-PD-1/12 <i>Pan Bóg kocha dzieci</i> , red. J. Szpet, D. Jackowski, Wydawnictwo św. Wojciech, Poznań	bez ograniczeń
	Grupa pięcioletków nr AZ-03-01/10-PD-1/11 <i>Jesteśmy dziećmi Bożymi</i> , red. J. Szpet, D. Jackowski, Wydawnictwo św. Wojciech, Poznań	
ogólnopolski	Grupa trzy- i czteroletków nr AZ-01-01/10-KR-1/13 <i>Bóg nasz kocha</i> , red. T. Panuś, A. Kleian, D. Pawłowska, Wydawnictwo św. Stanisława, Kraków	bez ograniczeń
	Grupa pięcioletków nr AZ-03-01/10-KR-10/13 <i>Jesteśmy dziećmi Bożymi</i> , red. T. Panuś, A. Kleian, D. Pawłowska, Wydawnictwo św. Stanisława, Kraków	

Bez wątpienia jest to strona szczególnie przydatna nauczycielom uczącym religii, ponieważ znajdują się tu najważniejsze dokumenty dotyczące nie tylko nauczania religii¹², ale również te, które pośrednio są z nim związane. Jednak odnalezienie ich na stronie nie jest łatwe, bo nie zamieszczono wyszukiwarki na stronie. Obecna szata graficzna zachęca do częstych odwiedzin strony (wpisy ze zdjęciami, bezpośrednie przekierowania, informacje podzielone, kolory neutralne). Na menu strony składa się pięć głównych zakładek: „O Komisji¹³” (zadania, cele Komisji), „Skład¹⁴” (członkowie Komisji i ich zdjęcia), „Wydziały katechetyczne” (adresy wszystkich wydziałów katechetycznych w Polsce), „Biuro Programowania Katechezy” (spis aktualnych programów i podręczników, formularze i skład zespołu rzeczoznawców ds. oceny programów nauczania religii i podręczników katechetycznych), „Kontakt¹⁵”.

Przydatne informacje dla katechetów znajdują się w zakładce „Biuro Programowania Katechezy” znajduje się aktualny spis programów oraz podręczników do

¹² Por. *Dokumenty kościelne*. [online] [dostęp: 03.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://katecheza.episkopat.pl/kwk/dokumenty-kościelne>>.

¹³ Por. *O Komisji*. [online] [dostęp: 03.10.2016]. Dostępny w Internecie: <https://katecheza.episkopat.pl/kwk/o-komisji_83>.

¹⁴ Por. *Skład*. [online] [dostęp: 03.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://katecheza.episkopat.pl/sklad>>.

¹⁵ Por. *Kontakt*. [online] [dostęp: 05.10.2016]. Dostępny w Internecie: <https://katecheza.episkopat.pl/kwk/kontakt_84>.

nauczania religii¹⁶. Dodatkowo zamieszczono odpowiedzi na pytania katechetów. Niewątpliwie strona prezentuje się atrakcyjnie, jest przejrzysta, na dole strony znajdują się odnośniki do przejścia na stronę Konferencji Episkopatu Polski, Przewodniczącego KEP oraz Sekretarza Generalnego KEP.

W tym miejscu zostaną zaprezentowane wybrane strony internetowe, diecezjalnych wydziałów katechetycznych oraz innych instytucji kościelnych.

katechetyczny.diecezjaplocka.pl – strona Wydziału Katechetycznego Kurii Diecezji Płockiej. Uchodzi za jedną z najlepszych stron wydziałów katechetycznych w Polsce. Zawiera wiele cennych informacji dotyczących zagadnień prawnych i formacyjnych dotyczących nauczycieli religii.

Strona główna | Dodaj do ulubionych | Poleć serwie | Mapa strony

Struktura Wydziału | Aktualności | Katechizm płocki | Diecezja Płocka | Kontakt | Materiały do pobrania. Katechezy o św. Stanisławie Kostce

Diecezja Płocka

Wzory prób o misję i skierowania do nauki religii
Formacja katechetów
Awans zawodowy
Akcje i konkursy
Podręczniki i programy
Duszpasterstwo nauczycieli
Stypendia edukacyjne fundacji DNT
Muzeum Diecezjalne w Płocku
Inne
Materiały do pobrania
Liturgia dnia
Archiwum
Wizytacje
Przewodnik Bierzmowanych
Informator Katechetyczny

DEON PL
PORTAL SPOŁECZNOŚCIOWY
Katecheta

Przedszkole i Szkoła podstawowa

W roku szkolnym 201 /201 obowiązywać będą następujące podręczniki do nauki religii zaakceptowane przez Biskupa Płockiego.

PRZEDSZKOLE

Tytuł programu: Kochamy dobrego Boga - AZ-0-01/10; data zatwierdzenia: 09.06.2010 r.; program ogólnopolski.

Tytuł podręcznika: Jesteśmy rodziną Boga, red. A. Krasieński, Płocki Instytut Wydawniczy (dalej PIW),
- nr podręcznika: PL-03-01/10-PL-1/11, dopuszczony na terenie diecezji płockiej 18.07.2011 r., nr dopuszczenia: 393/11,
- nr podręcznika: AZ-03-01/10-PL-1/13, dopuszczony na terenie całego kraju 04.03.2013 r., nr dopuszczenia: 153/13.

Tytuł programu: W radości dzieci Bożych - AZ-0-04/3, data zatwierdzenia: 26.03.2004 r., program ogólnopolski.

Na stronie znaleźć można: wzory prób o misję i skierowania do nauki religii w szkole¹⁷, informacje dotyczące formacji katechetów (rekolekcje, konferencje, szkolenia, kursy, warsztaty, wizytacje katechetyczne), przykładowe plany rozwojowe związane

¹⁶ Por. *Programy i podręczniki*. [online] [dostęp: 05.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://katecheza.episkopat.pl/kwk/programy-i-podreczniki>>.

¹⁷ Por. *Wzory prób o misję i skierowania do nauki religii*. [online] [dostęp: 06.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://katechetyczny.diecezjaplocka.pl/1480,11.html>>.

z uzyskiwaniem stopni awansu zawodowego przez nauczycieli religii¹⁸, informacje związane z akcjami katechetycznymi, konkursami, olimpiadami i konkursami promowanymi przez Wydział Katechetyczny. Bardzo pomocna jest zakładka strony, w której znaleźć można spis podręczników wraz z tytułami programów zaakceptowanych przez Biskupa Płockiego. Dodatkowo przygotowana została odrębna lista z podręcznikami i pomocami do katechezy parafialnej¹⁹. Można też odnaleźć wiele przydatnych prezentacji multimedialnych, materiałów do pobrania, artykułów, linków do ciekawych stron i portali internetowych oraz adresy ważniejszych instytucji związanych z nauczaniem religii. Na stronie zamieszczone są też banery polecające inne przydatne serwisy internetowe.

Atutem jest zamieszczenie na stronie wyszukiwarki pozwalającej odnajdywać zamierzone treści. Wizualnie strona prezentuje się nie najgorzej, menu jest dość przejrzyste, kolory stonowane, a przewijające się w tle zdjęcia stanowią ciekawe rozwiązanie dla eksponowania różnych treści. Ponadto nawigacja strony jest dość prosta, co pozwala na łatwe odnalezienie szukanych wiadomości.

Do nielicznych mankamentów można zaliczyć niezrozumiałe zamieszczenie adresów e-mailowych osób wchodzących w skład struktury Wydziału Katechetycznego w zakładce „Struktura Wydziału²⁰”, a nie w zakładce „Kontakt²¹”. Dobrym rozwiązaniem byłoby np. przekopiowanie ich do zakładki z kontaktami. Innym mankamentem jest brak dodatkowych informacji na temat Wydziału Katechetycznego takich jak: opis zadań oraz ich zakres, główne cele i misja. Mile widziane byłoby zamieszczenie zdjęć osób odpowiedzialnych za Wydział lub jakiegokolwiek zdjęcia związane z Wydziałem. Znaczący mankamentem jest całkowity brak zdjęć, co jest nieprofesjonalne, gdyż jedno zdjęcie mówi znacznie więcej niż tysiąc słów²². Ciekawe mogłoby okazać się umieszczenie krótkiej historii Wydziału oraz mapki pokazującej drogę dojazdową.

¹⁸ Por. *Awans zawodowy*. [online] [dostęp: 06.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://katechetyczny.diecezjaplocka.pl/788,11.html>>.

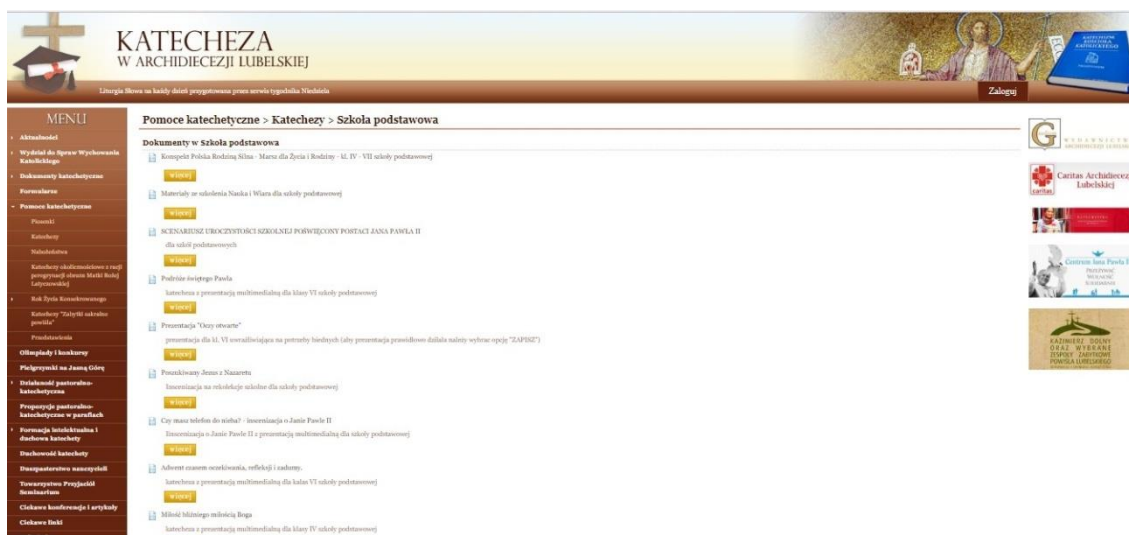
¹⁹ Por. *Podręczniki i pomoce do katechezy parafialnej*. [online] [dostęp: 06.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://katechetyczny.diecezjaplocka.pl/832,11.html>>.

²⁰ Por. *Struktura Wydziału*. [online] [dostęp: 06.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://katechetyczny.diecezjaplocka.pl/759,11.html>>.

²¹ Por. *Kontakt*. [online] [dostęp: 06.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://katechetyczny.diecezjaplocka.pl/784,11.html>>.

²² M. Loryńska. *21 błędów na stronie internetowej, przez które tracisz klientów* [online] [dostęp: 06.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.pixelpr.net/blog/21-bledow-na-stronie-internetowej-przez-ktore-tracisz-klientow-34.html>>.

www.katecheza.lublin.pl – to strona Wydziału do spraw Wychowania Katolickiego w Lublinie. Podobnie jak ta poprzednia strona jest bardzo rozbudowana i można na niej znaleźć dużo wiadomości oraz ciekawych treści. Bogate menu oraz ciągle aktualne informacje pojawiające się na stronie odpowiadają wymogom współczesnej dobrze przygotowanej strony internetowej.

Strona przygotowana przez Wydział do spraw Wychowania Katolickiego proponuje na swoim serwisie wiadomości związane z: dokumentami katechetycznymi, formularzami, strukturą Wydziału, pomocami katechetycznymi, olimpiadami i konkursami, działalnością pastoralno-katechetyczną, propozycjami pastoralno-katechetycznymi w parafiach. Standardowo już pojawiają się informacje na temat formacji intelektualnej i duchowej katechetów. Dodatkowo umieszczone są oddzielne działy poświęcone duchowości katechety oraz duszpasterstwu nauczycieli.

W dziale „Pomoce katechetyczne” umieszczono: piosenki (pliki muzyczne do wykorzystania na lekcjach z możliwością pobrania), katechezy (kilkadziesiąt konspektów katechez dla różnych typów szkół, niektóre konspekty z prezentacjami), nabożeństwa (scenariusze nabożeństw w plikach Word)²³. Dodatkowo znajdują się tu dokumenty Kościoła nt. katechezy oraz różne zagadnienia prawne związane z nauczaniem religii w szkołach.

Niezaprzeczalnym atutem jest rozbudowana wyszukiwarka pozwalająca na odnajdywanie informacji, wystarczy wpisać np. nazwisko autora albo tytuł, bądź słowo kluczowe. Prawa część strony zagospodarowana jest przez banery reklamujące zaprzyjaźnione instytucje, zaś górna część to możliwość przekierowania na stronę

²³ Por. *Pomoce katechetyczne*. [online] [dostęp: 06.10.2016]. Dostępny w Internecie: <http://www.katecheza.lublin.pl/katecheza/index/gru_id/35>.

z Liturgią Słowa na każdy dzień lub na stronę radia archidiecezji lubelskiej (jednak przekierowanie nie działa).

Szkoda jednak, że tu też nie ma zdjęć osób odpowiedzialnych za kierowanie Wydziałem, a galeria ze zdjęciami jest mocno nieaktualna, gdyż ostatnie zdjęcia są z 2014 roku i związane są z pielgrzymką maturzystów na Jasną Górę²⁴. Ponadto w zakładce „kontakt” podany jest tylko adres e-mailowy Wydziału jako jedyna forma kontaktu. Szczegółowe dane teleadresowe znajdują się w zakładce ukazującej strukturę Wydziału o czym wiadomo dopiero po otwarciu tej zakładki. Specjaliści od stron internetowych podkreślają, że każda firma, instytucja publiczna bądź urząd nie mogą mieć ukrytych danych kontaktowych muszą być one łatwe do znalezienia, bo to absolutna podstawa²⁵.

Kolorystyka, grafika i dodatkowe efekty wizualne to kwestia gustu, ale trzeba przyznać, że jest ona raczej neutralna. Niewątpliwym jednak walorem byłoby wzbogacenie strony o nowoczesne efekty, dodatkowe animacje lub filmy. Szkoda, że nie ma dodatkowej formy komunikacji czytelników strony z osobami prowadzącymi Wydział lub po prostu czytelników między sobą. Istnieje wiele ciekawych form interaktywności: animacje, możliwość komentowania tekstów lub forum. Nie ma tu nawet minimalnej formy aktywności jaką jest formularz kontaktowy umieszczany zwykle na stronie kontaktowej.

Należy jednak wyraźnie podkreślić, że strona Wydziału do spraw Wychowania Katolickiego w Lublinie jest przyjazna użytkownikowi i nie przeszkadza w przeglądaniu treści. Nie wyskakują zbędne reklamy, które trzeba ciągle zamykać. Omawiana strona internetowa stanowi cenne źródło aktualnych informacji, zbiór materiałów katechetycznych oraz odnośniki do innych stron, portali i serwisów katechetycznych.

www.katecheza.radom.opoka.net.pl – strona Wydziału Katechetycznego Kurii Diecezji Radomskiej. Po włączeniu tej strony użytkownik rzeczywiście przechodzi na oficjalną stronę Wydziału, lecz pod innym adresem internetowym – www.synodradomski.pl/wydzialkatechwww/, a przeglądając dalej tę stronę czytelnik nadal porusza się po tej domenie²⁶. Trzeba z otwartością przyznać, że jest to brak

²⁴ Por. *Galerie foto*. [online] [dostęp: 06.10.2016]. Dostępny w Internecie: <http://www.katecheza.lublin.pl/katecheza/index/gru_id/102>.

²⁵ M. Loryńska. *21 błędów na stronie internetowej, przez które tracisz klientów* [online] [dostęp: 06.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.pixelpr.net/blog/21-bledow-na-stronie-internetowej-przez-ktore-tracisz-klientow-34.html>>.

²⁶ Por. *Wydział Katechetyczny Kurii Diecezji Radomskiej*. [online] [dostęp: 06.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.synodradomski.pl/wydzialkatechwww/>>.

profesjonalnego adresu www, a łatwo rozpoznawalny adres to klucz do sukcesu, tym bardziej, że taki adres kosztuje niewiele a radykalnie zmienia sposób postrzegania instytucji przez czytelników strony²⁷.

Wydział Katechetyczny
Kurii Diecezji Radomskiej

AAA

<ul style="list-style-type: none"> AKTUALNOŚCI STRUKTURA WYDZIAŁU & KONTAKTY STUDIA TEologiczno-KATECHETYCZNE PROGRAM DUSZPASTERSKO-KATECHETYCZNY BIULETYN KATECHETYCZNY PROGRAM PRZYGOTOWANIA DO BIERZMOWANIA DZIEŃ BIERZMOWANYCH REKOLEKCJE FORMACJA KONKURSY SZKOLNE KOLA BIBLIJNE AKTY PRAWNE PODRĘCZNIKI CENTRUM EDUKACJI KATECHETYCZNEJ ZESZYTY FORMACJI KATECHETÓW 	<h2>Akty prawne</h2> <h3>AKTY PRAWNE NAUCZANIA RELIGII</h3> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r. (dot. nauczania religii Art.12) ZOBACZ 2. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach z 14 kwietnia 1992 r. POBIERZ <i>(Plik w formacie Word)</i> 3. Porozumienie pomiędzy Konferencją Episkopatu Polski oraz Ministrem Edukacji Narodowej z 6 września 2000 r. POBIERZ <i>(Plik w formacie Word)</i> 4. Zasady oceniania osiągnięć edukacyjnych z religii rzymsko-katolickiej – Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski z 25 sierpnia 2008 r. POBIERZ <i>(Plik w formacie Word)</i> 5. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 stycznia 2005 r. w sprawie wysokości minimalnych stawek wynagrodzenia zasadniczego nauczycieli POBIERZ <i>(Plik w formacie Word)</i> Dziennik Ustaw z 2005 r. Nr 22 poz. 181 6. Korespondencja MEN i Przewodniczącego Komisji Wychowania Katolickiego Episkopatu Polski POBIERZ <i>(Plik w formacie Word)</i> 7. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 12 lutego 2002r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (dot. nauczania religii – §2) ZOBACZ
--	---

Strona internetowa radomskiego wydziału katechetycznego zawiera informacje dotyczące: formacji²⁸, rekolekcji dla katechetów²⁹, programu katechetyczno-duszpasterskiego³⁰, struktury wydziału, konkursów oraz dokumentów prawnych dotyczących nauczania religii w szkole³¹.

²⁷ M. Loryńska. *21 błędów na stronie internetowej, przez które tracisz klientów* [online] [dostęp: 06.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.pixelpr.net/blog/21-bledow-na-stronie-internetowej-przez-ktore-tracisz-klientow-34.html>>.

²⁸ Por. *Formacja*. [online] [dostęp: 06.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.synodradomski.pl/wydzialkatechwww/?formacja,20>>.

²⁹ Por. *Rekolekcje*. [online] [dostęp: 06.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.synodradomski.pl/wydzialkatechwww/?rekolekcje,19>>.

³⁰ Por. *Program duszpastersko-katechetyczny*. [online] [dostęp: 06.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.synodradomski.pl/wydzialkatechwww/?program-duszpastersko-katechetyczny,16>>.

³¹ Por. *Akty prawne*. [online] [dostęp: 06.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.synodradomski.pl/wydzialkatechwww/?akty-prawne,32>>.

Choć strona posiada świetną grafikę główną (baner główny) to brak na niej jakiegokolwiek innej grafiki, filmów, zdjęć i multimedialnych. Czcionka mogłaby być bardziej czytelna i mniej zbita. To, co najbardziej odstrasza, to mnóstwo tekstu w każdej zakładce strony oraz ciągle ta sama monotonna czcionka. Daremnie również szukać dodatkowych formularzy, które mogą stanowić istotną pomoc dla katechetów, chodzi tu np. o: przykładowe plany rozwojowe nauczyciela religii na różne stopnie awansu zawodowego, prośby o wydanie skierowania do nauczania religii katolickiej, informację rodziców w sprawie uczęszczania ich dziecka na katechezę lub informację ucznia w sprawie uczęszczania na katechezę, itp.

Dobrym rozwiązaniem dla odwiedzających jest odesłanie ich na inne ciekawe strony, na których znaleźć mogą cenne informacje i zasoby multimedialne pomagające w edukacji religijnej.

www.katecheta.pl – strona internetowa czasopisma „katecheta”, które adresowane jest do katechetów, duszpasterzy i rodziców, czyli wszystkich, którym leży na sercu wychowanie katolickie. Choć wydawanie czasopisma zostało zawieszone z dniem 31.07.2017 r., to strona nadal istnieje i można ją przeglądać oraz pobierać materiały. Ze względu na zawieszenie czasopisma strona nie jest jednak aktualizowana. Pierwszy kontakt ze stroną jest bardzo obiecujący i zachęcający czytelnika do ponownych odwiedzin, albowiem układ strony głównej jest przejrzysty i czytelny, a menu dobrze podzielone. Zróżnicowane kolory podkreślają istotne treści, zaś dołączona grafika dopełnia zamieszony tekst³².

³² Por. *Katecheta*. [online] [dostęp: 08.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.katecheta.pl/>>.

DO POBRANIA

BEZPŁATNE MATERIAŁY

• W SZKOLE KOMUNIKACJI PEDAGOGICZNEJ

Autor: Włodzimierz Zatorski OSB

[Pobierz](#) → 75 kB

• OPOWIADANIA NA BOŻE NARODZENIE

Autor: br. Tadeusz Ruciński FSC

[Pobierz](#) → 48 kB

• "JASEŁKA - UCZYNIKI MIŁOSIERDZIA"

s. Loretta Beata Wnuk OP

[Pobierz](#) → 64 kB

• "JASEŁKA O ŻYCIU ZAKONNYM"

Autor: s. Loretta Beata Wnuk OP

[Pobierz](#) → 87 kB

• "JASEŁKA - 7 GRZECHÓW GŁÓWNYCH I 7 CNÓT"

Autor: s. Loretta Beata Wnuk OP

[Pobierz](#) → 98 kB

1 2 3

[Następna](#) →

MATERIAŁY DLA PRENUMERATORÓW

ZAMÓW PRENUMERATĘ

Jeśli posiadasz już konto, zaloguj się.

Nazwa użytkownika:

Hasło:

ZALOGUJ

[Zapomniane hasło](#)

SKORZYSTAJ Z KONTA

Ewidentnie dostrzec można, że redakcji czasopisma zależy na tym, aby dotrzeć do jak najliczniejszego grona odbiorców, dlatego baner główny stanowi zachęta do zamówienia prenumeraty kwartalnika. Dla lepszego komfortu korzystania ze strony oraz pobierania z niej materiałów konieczne jest posiadanie konta, można to uczynić klikając na polu „zaloguj/rejestracja”

Na stronie czasopisma zamieszczono wyszukiwarkę pozwalającą odnajdywać artykuły opublikowane na łamach periodyku. Wystarczy wpisać tytuł, autor bądź słowo kluczowe³³. W menu strony znaleźć można informacje dotyczące: redakcji, aktualności, archiwum z poprzednimi numerami czasopisma, książek promowanych przez „katechetę”, zamówienia prenumeraty. Informacje o historii czasopisma, założycielu, zespole redakcyjnym, i zasadach redakcyjnych nie są nużące i nie przerażają ogromem tekstu, tam gdzie jest to możliwe i wskazane dołączone są zdjęcia.

W zakładce „aktualności” średnio 2-3 razy w miesiącu pojawiają się nowe wpisy dotyczące nowości wydawniczych, ciekawych warsztatów, sesji naukowych, inspirujących artykułów³⁴. Strona daje możliwość przejrzenia archiwalnych numerów „Katechety”,

³³ Por. *Wyszukiwarka*. [online] [dostęp: 08.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.katecheta.pl/Wyszukiwarka?searchtext=o&searchmode=allwords>>.

³⁴ Por. *Aktualności*. [online] [dostęp: 08.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.katecheta.pl/Aktualnosc>>.

należy wybrać numer i rok wydania, aby zajrzeć jedynie do spisu treści wybranego czasopisma³⁵. Chcąc jednak głębiej sięgnąć do takiego numeru periodyku należy wykupić „kredyty”, co może odstraszać potencjalnych czytelników. Dla pozyskania nowych i utrzymania dotychczasowych czytelników warto zmienić tę formę.

Książki promowane przez czasopismo zawierają krótki opis, zdjęcie okładki oraz cenę³⁶, istotne jest to, że wystarczy kliknąć na wybranej książce, aby dokonać jej zakupu on-line. Jednak tych książek jest tylko sześć, jakby nie było innych wartościowych pozycji czytelniczych.

Zachęcenie czytelnika do zamówienia prenumeraty czasopisma jest tak silne, że autorzy strony aż w jej trzech miejscach zachęcają do prenumeraty: baner główny, oddzielna zakładka, baner po prawej stronie strony głównej. Dziwi to bardzo, gdyż wydawanie czasopisma zostało zawieszona. Z drugiej strony tak silne oddziaływanie na czytelnika może spowodować negatywne emocje i niechęć do periodyku. Mimo, iż menu jest zwarte i ułożone, to jednak informacje na stronie głównej są porzucane, powodując straszny chaos.

Niewątpliwie jednak, katecheci chcący poszerzać swoje horyzonty znajdą tu wiele interesujących artykułów katechetycznych z a także z dziedziny teologii i psychologii. Dodatkowo na stronie znaleźć można bezpłatne materiały do pobrania. Choć nie jest ich wiele, to trzeba przyznać, że zostały przygotowane w ciekawy sposób.

Bilans walorów i mankamentów tej strony jest zerowy, co w rezultacie, przy całościowym ujęciu powodować może neutralne emocje. Jednak tylko kilka dobrych poprawek spowodować może, iż ten bilans będzie dodatni, a w konsekwencji strona przyciągnie nowych czytelników, zaś obecni będą jeszcze bardziej zanurzeni w jej lekturę. Obecnie stronom internetowym stawiane są wysokie wymagania na niemal każdej płaszczyźnie, dlatego każda z tych ocen jest tak surowa.

gaudium.pl – to oficjalna strona internetowa Wydawnictwa Archidiecezji Lubelskiej, które wydaje i drukuje własne publikacje oraz świadczy usługi klientom zewnętrznym. Przez pierwsze 20 lat swojej działalności Gaudium publikuje głównie książki do katechizacji oraz przydatne w duszpasterstwie. Obecnie wydawnictwo wydaje publikacje z zakresu

³⁵ Por. *Archiwum*. [online] [dostęp: 09.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.katecheta.pl/Archiwum>>.

³⁶ Por. *Biblioteka „Katechety”*. [online] [dostęp: 09.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.katecheta.pl/Biblioteka-Katechety>>.

nauk biblijnych, humanistycznych i społecznych oraz podręczniki katechetyczne, albumy, literaturę piękną, kalendarze, bajki, przewodniki turystyczne.

Strona główna pozwala użytkownikowi przenieść się w interesującą go część: „Wydawnictwo”, „Księgarnia”, „Drukarnia”. W pierwszej części znajdują się podstawowe informacje dotyczące historii i działalności wydawnictwa. Prezentowane są również nowości wydawnicze, bestsellery, aktualności z rynku wydawniczego. Wiele informacji na temat wydawnictwa znajduje się w zakładce „O nas” można w niej znaleźć wiadomości dotyczące historii, redakcji wydawnictwa, galerię ze zdjęciami, fotograficzną prezentację otrzymanych nagród oraz filmy (promujące głównie książki)³⁷.

Katechetów szczególnie może zainteresować zakładka „Podręczniki³⁸”, w której zaprezentowano i opisano serie podręczników do katechezy wydawnictwa Gaudium. Klikając w tę zakładkę można również przejść na stronę serwisu kulkat.pl, który stanowi

³⁷ Por. *O nas*. [online] [dostęp: 09.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://wydawnictwo.gaudium.pl/o-nas>>.

³⁸ Por. *Podręczniki*. [online] [dostęp: 09.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://wydawnictwo.gaudium.pl/podreczniki/podreczniki-informacje>>.

zaplecze dla wszelkich lubelskich podręczników do nauczania religii. Użytkownik chcący sprawdzić aktualnie dostępne pomoce katechetyczne wydawnictwa musi przejść do drugiej części strony zatytułowanej „Księgarnia”, która stanowi dla katechetów zbiór dostępnych pomocy³⁹.

Dział „Księgarnia” jest bardzo bogaty i prezentuje szerokie menu podzielone na kilka kategorii. Katechetów szczególnie zainteresują dwie z nich: „podręczniki szkolne⁴⁰” i „dla katechety⁴¹”. W pierwszej zamieszczone są produkty (podręczniki, karty pracy), które można nabyć za pośrednictwem strony internetowej wydawnictwa. Każda z pomocy zawiera krótki opis oraz aktualną cenę. Druga kategoria prezentuje się analogicznie jak pierwsza z wyjątkiem zamieszczonych produktów, którymi w tym przypadku są poradniki metodyczne do każdej z klas oraz jeden multibook i jednateczka pomocy.

Wiele cennych pozycji katechetycznych znajduje się również w kategorii „Pomoce duszpasterskie”. Można tu znaleźć: obrazki, wyklejanki, plakaty, dyplomy oraz pozostałe pomoce (podręczniki przygotowujące do sakramentów, książeczki pierwszopiątkowe)⁴². Szkoda tylko, że wszystkie te pomoce z tej kategorii nie znajdują się też w zakładce „dla katechety”, albowiem pomogłoby to sprawniejszym wyszukiwaniu wszystkich dostępnych pomocy katechetycznych.

Niemniej jednak strona internetowa Wydawnictwa Gaudium jest bardzo czytelna, grafika stonowana, a nawigacja strony bardzo intuicyjna. Katecheci znajdą tu aktualnie dostępne pomoce dydaktyczne do nauczania religii, sprawdzą nowości i zapowiedzi wydawnicze, skontaktują się z wydawnictwem za pośrednictwem strony, znajdą też dane kontaktowe do księgarni, drukarni, sekretariatu wydawnictwa, dokonają zakupu publikacji.

wydawnictwowam.pl – to oficjalna strona internetowa krakowskiego wydawnictwa łączącego jezuicką tożsamość z nowoczesnymi rozwiązaniami. Wydawnictwo WAM istnieje na rynku od ponad 145 lat i publikuje literaturę religijną, faktu i popularną oraz podręczniki i pomoce do nauki religii.

Strona główna wydawnictwa zawiera różne zakładki, które zostały tematycznie podzielone (książki, ebooki, płyty, pliki mp3, gadżety, amdg, mando, promocje,

³⁹ Por. *Księgarnia*. [online] [dostęp: 09.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://gaudium.pl/pl/new>>.

⁴⁰ Por. *Podręczniki szkolne*. [online] [dostęp: 09.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://gaudium.pl/pl/c/Podreczniki-szkolne/107>>.

⁴¹ Por. *Dla katechety*. [online] [dostęp: 09.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://gaudium.pl/pl/c/Dla-katechety/108>>.

⁴² Por. *Pomoce duszpasterskie*. [online] [dostęp: 09.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://gaudium.pl/pl/c/Pomoce-duszpasterskie/134>>.

zapowiedzi, nowości). Na górze strony zamieszczono istotne dla użytkownika informacje, czyli telefon do wydawnictwa, godziny otwarcia oraz wyszukiwarkę. Na stronie głównej przewijają się również nowości wydawnicze oraz polecane produkty.

Katechetów szczególnie zainteresuje zakładka „książki”, a w niej kategoria „katecheza”, w której znajdują się prezentacje produktów do nauczania religii wraz z aktualną ceną⁴³. Produkty należące do tej kategorii zostały podzielone na następujące części: podręczniki ucznia, komplety dla nauczycieli, podręczniki dla nauczyciela, materiały pomocnicze do katechezy. Właśnie ta ostatnia grupa pomocy do katechezy stanowi ciekawe źródło inspiracji katechetycznych, gdyż nie są to poradniki metodyczne dla nauczycieli lub gotowe scenariusze katechez. Wszystkie te pomoce katechetyczne można nabyć za pośrednictwem strony internetowej wydawnictwa.

wydawnictwo WTM szukaj produktu, autora... Koszyk

Książki Ebooki Płyty Pliki MP3 Gadżety AMDG Mando Promocje Zapowiedzi Nowości

Strona główna | Książki | Katecheza

Książki

- Dla dzieci i młodzieży
- Duchowość
- Albumy
- Duszpasterstwo
- Filozofia
- Katecheza**
- Kulinaria
- Literatura faktu
- Literatura piękna
- Modlitewniki
- Nauki społeczne
- Poradniki
- Teologia

JESTEŚMY W RODZINIE PANA JEZUSA | Multimediałna pomoc dla katechetów w klasie I szkoły podstawowej **SPRAWDŹ**

Podręczniki dla ucznia wszystkie tytuły

 16,20 zł Jezus uczy i zbawia - Zbigniew Marek SJ (red.) katechizm	 15,24 zł Jesteśmy w rodzinie Pana Jezusa Redakcja: ks. Władysław Kubik SJ. katechizm	 10,00 zł Jesteśmy w rodzinie Pana Jezusa Redakcja: ks. Władysław Kubik SJ. katechizm	 11,70 zł Jezus prowadzi i zbawia - zeszyt scenariusza 5 TITL Zbigniew Marek SJ, Anna Walulik CSPN katechizm
---	--	--	---

Komplety dla nauczycieli wszystkie tytuły

 17,10 zł	 26,55 zł	 17,10 zł	 17,10 zł
---------------------	---------------------	---------------------	---------------------

Człowiek Ewangelii wolności

Nigdy nie oddaj się
Pracownicy katolicki w Rosji i Polsce

⁴³ Por. *Książki/Katecheza*. [online] [dostęp: 11.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://wydawnictwowam.pl/ksiazki/katecheza>>.

W zakładce „Ebooki” w kategorii „katecheza” znajdują się poradniki metodyczne dla nauczycieli w formie ebooków⁴⁴. Dział „Płyty” zawiera ciekawe propozycje audiobooków, filmów, muzyki religijnej⁴⁵. W zakładce „Pliki MP3” zamieszczono: modlitwy, konferencje, pieśni, piosenki, rekolekcje. Wszystkie materiały przygotowano w formacie mp3, które można pobrać po kupnie produktu⁴⁶.

Na stronie internetowej wydawnictwa również rodzice mogą znaleźć inspirujące publikacje dla swoich dzieci, dla których przygotowano oddzielną kategorię „Dla dzieci i młodzieży⁴⁷”. Zakładka „Gadżety” to zbiór doskonałych pomysłów, które mogą posłużyć jako prezent, upominek bądź nagroda dla ucznia, nauczyciela lub rodzica. W tym dziale znajdują się kalendarze, gry, kubki, koszulki, pamiętniki, torby, ikony – wszystkie produkty o charakterze religijnym⁴⁸.

Strona internetowa wydawnictwa WAM stanowi istotny zbiór nie tylko pomocy katechetycznych, lecz źródło wielu inspiracji i podpowiedzi. Przystępne ceny produktów mogą przyciągnąć rodziców, młodzież oraz katechetów.

www.swietywojciech.pl – to oficjalna strona internetowa poznańskiego wydawnictwa publikującego książki od 1895 roku. Niemal od początku istnienia wydawnictwa publikowano dzieła katolickie, patriotyczne, związane z oświatą. Obecnie publikowane są książki o charakterze edukacyjnym (podręczniki, multibooki, modlitewniki, Pismo Świete). Wydawane są także poradniki duchowe, powieści chrześcijańskie, literatura faktu oraz książki dla dzieci i młodzieży. Niektóre publikacje są w formie ebooków, dostępnych na czytniki i urządzenia mobilne⁴⁹.

⁴⁴ Por. *Ebooki/Katecheza*. [online] [dostęp: 11.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://wydawnictwowam.pl/ebooki/katecheza>>.

⁴⁵ Por. *Płyty*. [online] [dostęp: 11.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://wydawnictwowam.pl/plyty>>.

⁴⁶ Por. *Pliki MP3*. [online] [dostęp: 11.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://wydawnictwowam.pl/pliki-mp3>>.

⁴⁷ Por. *Dla dzieci i młodzieży*. [online] [dostęp: 11.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://wydawnictwowam.pl/ksiazki/dla-dzieci-i-mlodziezy>>.

⁴⁸ Por. *Gadżety*. [online] [dostęp: 11.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://wydawnictwowam.pl/gadzety>>.

⁴⁹ Por. *Ebooki*. [online] [dostęp: 11.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.swietywojciech.pl/E-booki>>.

KATOLICKA KSIĘGARNIA INTERNETOWA DOSTAWA I PŁATNOŚĆ LOGOWANIE / REJESTRACJA PRZECHOWALNIA (0) KOSZYK (0)

Święty Wojciech
księgarnia internetowa WSZYSTKIE DZIAŁY T: 61 659 37 55
E: sklep@swietwojciech.pl WYSYLKA 2,90 JUŻ OO

KSIĄŻKI E-BOOKI AUDIOBOOKI PODRĘCZNIKI FILM MUZYKA CZASOPISMA STREFA KATECHETY DLA KAPLANÓW

PODRĘCZNIKI
-15%
SZYBKA DOSTAWA OD 2,99 ZŁ

SPRAWDŹ >

Złoty Gryf
Nagroda Państwowej
Idee Druku

PODRĘCZNIKI
-15%

W PŁEC
REZERWA NAALUJENI
PANA KAPLANÓW

PATRON
Czasopisma
Kościelnych

Z perspektywy katechetycznej istotne są trzy działy strony internetowej wydawnictwa świętego Wojciecha. Pierwszy dział „Książki” zawiera kategorię „Pomoce katechetyczne”, w którym znajduje się aż 52 różne propozycje wydawnicze. Pomoce te stanowią różnego rodzaju ćwiczenia dla uczniów, scenariusze zajęć, płyty DVD oraz inspirujące książki⁵⁰. Z kolei zakładka „Podręczniki” jest propozycją dostępnych podręczników, kart pracy, multibooków, pomocy i multimediiów do nauczania religii⁵¹. Każdy z produktów zawiera krótki opis z najważniejszymi informacjami. Każdy z nich nabyć można za pośrednictwem strony internetowej.

Kopalnię pomocy katechetycznych stanowi dział „Strefa katechety”. To tutaj nauczyciele religii znajdą bezpłatne pomoce do pobrania (najczęściej są to prezentacje multimedialne), pakiety startowe, plany wynikowe, wszystkie pomoce na każdy etap edukacyjny, aktualności, filmy, odpowiedzi na najczęściej zadawane pytania związane podręcznikami do katechezy⁵².

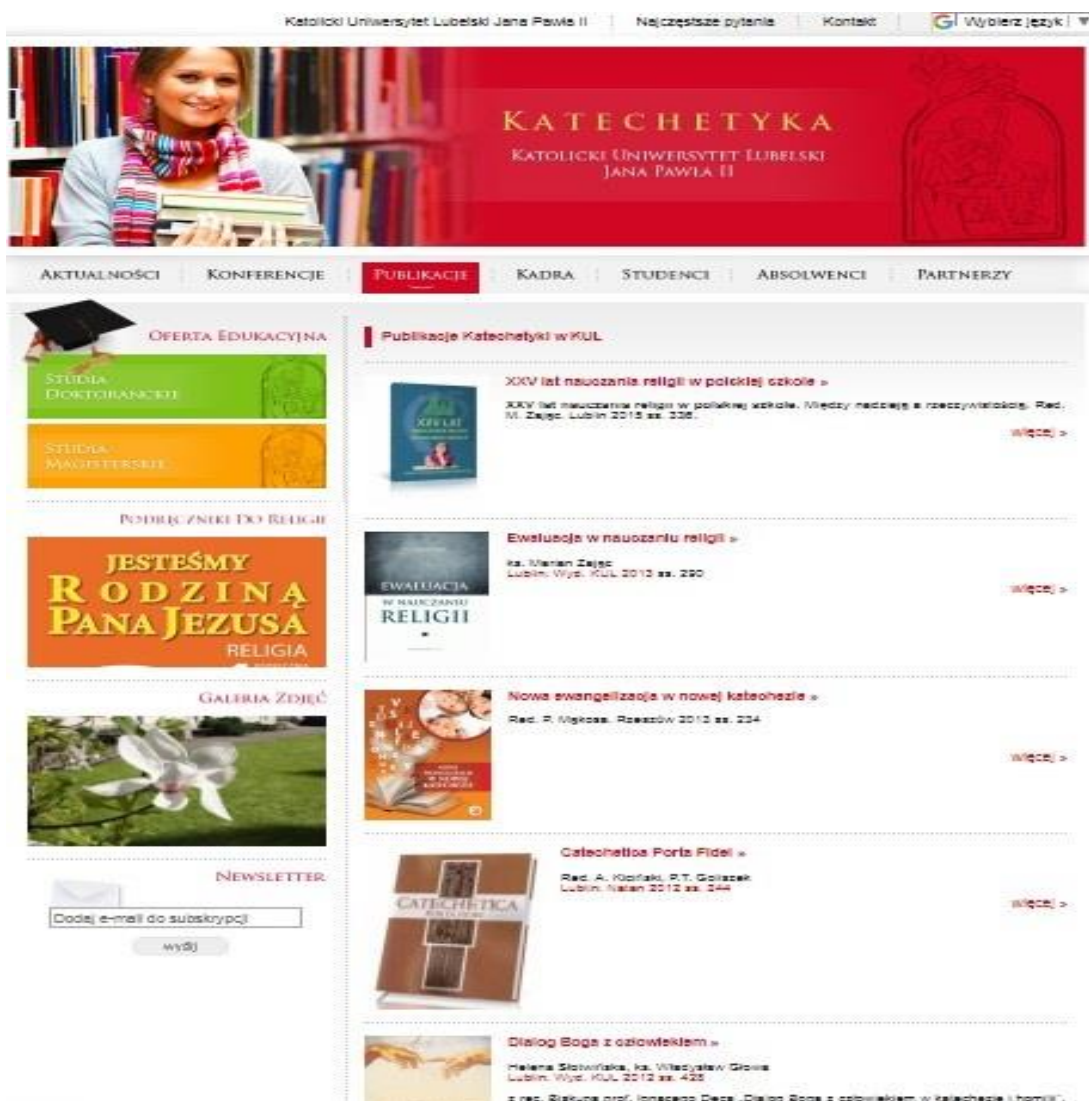
⁵⁰ Por. *Pomoce katechetyczne*. [online] [dostęp: 13.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.swietwojciech.pl/Ksiazki/Kategoria/PomoceKatechetyczne>>.

⁵¹ Por. *Podręczniki*. [online] [dostęp: 13.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.swietwojciech.pl/Podreczniki>>.

⁵² Por. *Strefa katechety*. [online] [dostęp: 13.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.swietwojciech.pl/Strefa-katechety>>.

Strona internetowa wydawnictwa świętego Wojciecha jest bardzo cennym zbiorem różnego rodzaju pomocy katechetycznych, inspirujących publikacji, filmów, muzyki, ebooków, audiobooków. Produkty można nabyć po atrakcyjnych cenach z różnymi formami dostawy. Szkoda tylko, że nie przygotowano oddzielnych działów dla rodziców, dzieci, młodzieży bądź innych grup wiekowych.

www.katechetyka.eu – strona internetowa specjalizacji katechetyka na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Pierwsze wrażenie i kontakt ze stroną są bardzo obiecujące, co stanowi istotną zachętę do zgłębienia jej lektury. Tym, co zachęca jest kolorowy baner główny oraz przejrzyste i dobrze podzielone menu.

Zasadniczym założeniem strony jest promowanie i popularyzacja sekcji katechetyki. To również miejsce ciekawych informacji dla katechetów oraz obszar przeznaczony dla studentów i doktorantów, dla których przeznaczona jest osobna zakładka. Znajdujące się w niej wiadomości dotyczą przede wszystkim wykładów dla

studentów i doktorantów można tu znaleźć: skrypty, konspekty, literaturę obowiązkową i pomocniczą oraz inne materiały pomocnicze⁵³.

Oddzielna zakładka przeznaczona jest na aktualności, które pojawiają się średnio 2-3 razy w miesiącu. Często są to nie tylko informacje, ale również zdjęcia i materiały do pobrania⁵⁴. Szkoda jednak, że te informacje nie są odpowiednio selekcjonowane, bo wiele z nich znaleźć się powinno w zakładce „konferencje”, w której ostatni wpis miał miejsce ponad rok temu. Odrębny dział przeznaczony został na publikacje wydane przez profesorów katechetyki KUL, każda z publikacji zawiera zdjęcie okładki oraz krótką zachętę do lektury⁵⁵.

Na stronie internetowej sekcji katechetyki zamieszczona została też zakładka, w której widnieją obecni, emerytowani i zmarli pracownicy naukowcy katechetyki KUL. Nie brak tu licznych niedociągnięć, gdyż przy nazwiskach niektórych pracowników znajdują się tylko wydane przez nich publikacje, a brakuje noty biograficznej. Przy kilku nazwiskach brakuje zdjęć, a czasami dołączone zdjęcia są niskiej jakości.

Kolejna zakładka zawiera spis absolwentów katechetyki KUL, ten spis został odpowiednio podzielony na kardynałów i biskupów, wykładowców, dyrektorów wydziałów katechetycznych, proboszczów i katechetów, zmarłych absolwentów. Niewytłumaczalne jest umieszczenie historii katechetyki KUL w zakładce „absolwenci”, bo przecież wiadomości tego typu warto umieścić w innej oddzielnej zakładce⁵⁶.

Na stronie znaleźć można ofertę edukacyjną skierowaną do kandydatów na studia z zakresu katechetyki KUL. Oferta przygotowana jest dla studentów i doktorantów, ale trzeba dodać, że po prostu ona zamieszczona jest na stronie i tyle. Od bardzo długiego czasu nie jest aktualizowana ta zakładka i nie jest powiązana z główną stroną uczelni za pośrednictwem, której kandydat może dokonać zgłoszenia.

Katechetów zainteresować może spis podręczników przygotowanych przez sekcję katechetyki KUL wzbogacony o zdjęcia i kilka katechez⁵⁷. Przygotowano też galerię ze zdjęciami jednak nie jest ona kompletnie uporządkowana, a ostatnie zdjęcia dodano blisko

⁵³ Por. *Studenci*. [online] [dostęp: 14.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.katechetyka.eu/studenci,5.html>>.

⁵⁴ Por. *Aktualności*. [online] [dostęp: 14.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.katechetyka.eu/aktualnosci,1.html>>.

⁵⁵ Por. *Publikacje katechetyki w KUL*. [online] [dostęp: 14.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.katechetyka.eu/publikacje-katechetyki-w-kul,2.html>>.

⁵⁶ Por. *Absolwenci*. [online] [dostęp: 14.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.katechetyka.eu/absolwenci,6.html>>.

⁵⁷ Por. *Podręczniki do religii*. [online] [dostęp: 14.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.katechetyka.eu/podreczniki-do-religii,245.html>>.

rok temu. Atutem tej galerii jest możliwość sprawdzenia przy jakiej okazji zdjęcia zostały zrobione lub jakie towarzyszyło im wydarzenie.

Dokonując całościowego oglądu strony internetowej sekcji katechetyki KUL trzeba przyznać, że jest ona stosunkowo urozmaicona i zawiera wiele cennych wiadomości katechetycznych, ale niestety nie wszystkie jej części są aktualizowane, dlatego pozostawia ona wiele do życzenia. Strona będąc swoistą wizytówką tej specjalizacji powinna stanowić pewnego rodzaju zachętę, promocję do wstąpienia w szeregi sekcji. Wiele jednak aspektów musi zostać dopracowanych, aby strona była aktualnym nośnikiem informacji i zachęcała do ponownych odwiedzin.

Podsumowując tę część pracy należy z otwartością przyznać, że katechetyczne strony internetowe są w trakcie rozwoju, dlatego wiele z nich wymaga jeszcze nie tyle poprawy, co aktualizacji, gdyż zdecydowana większość nie jest na bieżąco aktualizowana. Pozytywnym zjawiskiem jest znaczny wzrost katolickich stron internetowych, niektóre istnieją w sieci od niedawna, dlatego potrzebują wielu poprawek i dopracowań. Niezaprzeczalne jest również to, iż każda z tych stron jest miejscem, gdzie znaleźć można bogactwo wiadomości, materiałów katechetycznych oraz pomocy. Cieszy też fakt zamieszczania na stronach linków odsyłających do innych, przydatnych stron katechetycznych.

Problem różnych niedociągnięć najczęściej leży po stronie osób administrujących stronami, gdyż najczęściej nie są profesjonalnie przeszkoleni w tym zakresie, a prowadzenie strony to jedna z wielu innych prac, które wykonują. W wielu przypadkach jednak nie trzeba odpowiedniego wykształcenia w tej materii, albowiem wystarczy chociażby spojrzeć jak prowadzone są inne strony internetowe tak, aby dostrzec różnice. Tym bardziej, że zamieszczając np. zdjęcia widać od razu, że są słabej jakości, informacje zamieszczane małą czcionką nie są czytelne, a źle podzielone menu utrudnia odnajdywanie informacji.

Trudno przewidzieć jaka będzie przyszłość wszystkich stron internetowych. Być może zastąpią je np. rozbudowane portale z możliwością różnorodnej komunikacji, bądź portale społecznościowe typu Facebook. Jednak inteligentne strony internetowe wciąż wyznaczają nowe standardy projektowania w Sieci, są intuicyjne, praktyczne i bardzo efektywne, dlatego warto postawić na jakość, aby dostarczyć czytelnikom pożądaną informację.

3.2. Portale katechetyczne

W poprzedniej części dokonano krytycznej analizy wybranych, katolickich stron internetowych. Wykazano, iż większość z nich nie jest wystarczająco często aktualizowana, a niektóre posiadają ubogą szatę graficzną lub nadmiar tekstu. Teraz akcent zostanie przesunięty na portale katechetyczne, ich walory oraz mankamenty. Analogicznie do poprzedniej części pracy, analizie poddane zostaną – tym razem – portale katechetyczne. Jednak na początku należy określić ogólnie czym jest portal katechetyczny i jak jest on definiowany.

W związku ze spotykaną błędną interpretacją pojęcia „portal internetowy” należy wyjaśnić czym on jest i czym różni się od strony internetowej. Portalem nazywany jest serwis wielotematyczny, który skierowany jest do szerokiego grona odbiorców. W zdecydowanej większości przypadków portale oferują swoim użytkownikom czaty, fora, skrzynki pocztowe, miejsca na strony www, newsy ze świata, serwisy tematyczne, wyszukiwarki i inne. Swoistym przykładem są największe polskie portale internetowe, do których zaliczane są: onet.pl, wp.pl, interia.pl. Wiele osób zaznacza, że gdy Internet w Polsce dopiero stawał się dostępny portale dobrze sobie radziły, lecz gdy świadomość internautów zaczęła rosnąć i zaczęli poznawać wyszukiwarkę Google to popularność portali znacznie spadła.

Portal to serwis informacyjny wzbogacony o różnorodne funkcje internetowe, ale dostępny z jednego adresu internetowego. Zamierzeniem twórców jest zachęta użytkowników do ustawienia portalu jako strony startowej w przeglądarce WWW i traktowania go jako swoistą bramę do Internetu. Na portalu (nawet katechetycznym) często znajdują się działy: aktualne wiadomości, prognoza pogody, katalog stron WWW, czat, forum dyskusyjne oraz mechanizmy wyszukiwania informacji. Portale oferują też darmowe usługi np. pocztę elektroniczną i hosting.

Przy tworzeniu portali pracuje wiele osób i posiadają je duże firmy. Główne usługi, z których użytkownicy korzystają poza samymi newsami, są skrzynki pocztowe, lecz ci bardziej świadomi korzystają z Gmail'a (produkt Google) posiadającego znacznie większe możliwości od skrzynek portalowych. Źródłem dochodów portali internetowych często są banery reklamowe zamieszczane przez firmy. Portale są nie tylko łącznikiem z treścią, lecz oferują dostęp do zasobów online i posiadają szeroki wachlarz usług.

Dla zobrazowania obecnego stanu katechetycznych portali internetowych konieczne jest zaprezentowanie kilku wybranych pod kątem wykorzystania ich

w nauczaniu religii oraz katechezie. Takich portali jest wiele (katolik.pl, bosko.pl, katolicki.net, mateusz.pl, opoka.org.pl, wierni.net, wiara.pl, bhero.pl, deon.pl, promyczek.pl, apostoł.pl, pasterz.pl, ichtis.info, malyprzewodnik.pl) i ciągle ich przybywa, dlatego trzeba skoncentrować tylko na kilku najistotniejszych.

www.deon.pl – to społecznościowo-informacyjny portal przygotowany przez Towarzystwo Jezusowe (jezuici) i Wydawnictwo WAM. Choć nie jest to portal katechetyczny to znaleźć na nim można wiele cennych pomocy oraz inspiracji katechetycznych. Wystarczy przejść do portalowej zakładki „Religia”, w której znajduje się dział „Katecheza”. Znajdują się w nim liczne pomysły na przeprowadzenie lekcji religii oraz gotowe scenariusze⁵⁸. Nie przygotowano ich jednak w formacie pdf lub doc ułatwiającym pobieranie i modyfikowanie pobieranych materiałów.

Pomysłodawcy portalu zaznaczają, iż inspiracją jego powstania było i jest nadal poszukiwanie nowych sposobów pozytywnego oddziaływania na współczesne społeczeństwo. Choć portal adresowany jest przede wszystkim do odbiorców w wieku „25 plus”, to jednak każdy odwiedzający go może znaleźć w nim coś dla siebie.

The screenshot shows the DEON.PL website interface. At the top, there is a search bar and a navigation menu with categories like 'Wiadomości', 'Religia', 'Inteligentne życie', etc. Below the navigation, there are several news articles. The first article is titled 'Odpowiedzialność za to, czego nie uczyniliśmy' by Wojciech Zmudziński. The second article is 'Przedstawiam państwu biblijnego bohatera' also by Wojciech Zmudziński. The third article is 'Świat wielu opowieści' by Katarzyna Artemiuk. On the right side, there is a 'Logowanie' section and a 'Wtorek, 10 Lipca 2018' section listing various events and news items.

⁵⁸ Por. *Katecheza*. [online] [dostęp: 14.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.deon.pl/religia/katecheza/>>.

Zasadniczą misją portalu jest informowanie o istotnych wydarzeniach społecznych i interpretowanie ich w duchu Kościoła oraz komentowanie wydarzeń kościelnych i przybliżanie ich znaczenia użytkownikom. Dlatego na portalu zamieszczono dwie odrębne zakładki: jedną, poświęconą wiadomościom ze świata, Polski, gospodarki, sportu⁵⁹ oraz drugą, zawierającą informacje religijne, z życia Kościoła, a szczególnie Watykanu⁶⁰.

Autorzy portalu chcą być pomostem łączącym religię z życiem społecznym, a portal ma być przyjaznym miejscem zapewniającym otwarte i inspirujące dyskusje na kwestie społeczne, religijne, polityczne i kulturalne. Tym dyskusjom mają sprzyjać narzędzia portalowe takie jak: forum dyskusyjne, komentarze, tworzenie profili, dodawanie artykułów, tworzenie galerii. Dla użytkowników ma to też stanowić pewnego rodzaju zachętę do włączenia się we wspólne tworzenie portalu i wspieranie jego misji. Dlatego portal daje możliwość bezpłatnej rejestracji swojego konta, aby potem już tylko logować się i być aktywnym użytkownikiem portalu.

Od początku portal tworzony był w nurcie tradycji ignacjańskiej „odnajdywania Boga we wszystkich rzeczach⁶¹”, dlatego pojawiły się przydatne elementy w codziennym życiu takie jak: kalendarz, pogoda, kursy walut, porady życiowe, kulinarne itp. Katechetów zainteresować mogą cenne, wartościowe książki i prasę w dziale „esklep⁶²”. Portal zachęca też do działalności dobroczynnej i włączenia się w akcje charytatywne, o których można dowiedzieć się z banerów rozmieszczonych na portalu.

Jak zostało to już wyżej powiedziane portal przygotowany przez jezuitów może być doskonałą pomocą katechetyczną dla młodych uczniów poszukujących umocnienia w wierze. Taką pomocą może być chociażby dział „pytania o wiarę”, w którym znajdują się liczne artykuły dotyczące sensu wiary, modlitwy, prawd wiary oraz Kościoła⁶³. Odpowiedzi na tak fundamentalne pytania poszukuje właśnie dzisiejsza młodzież. Portal deon.pl wzbogacony został również o dział „po godzinach”, który przeglądać można w wolnych chwilach i znajduje się w nim muzyka, zapowiedzi filmowe oraz ciekawostki medialne i internetowe. Zawartość tego działu stanowić może poszerzenie horyzontów wiedzy religijnej i ogólnej.

⁵⁹ Por. *Wiadomości*. [online] [dostęp: 15.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.deon.pl/wiadomosci/>>.

⁶⁰ Por. *Religia*. [online] [dostęp: 15.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.deon.pl/religia/>>.

⁶¹ P. van Breemen SJ. *Znajdować Boga we wszystkich rzeczach*. W: *Co zabrać ze sobą? Po drugim tygodniu ćwiczeń duchowych*. Red. J. Augustyn. Kraków 2009 s. 249.

⁶² Por. *Esklep*. [online] [dostęp: 15.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://wydawnictwowam.pl/>>.

⁶³ Por. *Pytania o wiarę*. [online] [dostęp: 15.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.deon.pl/religia/pytania-o-wiare/>>.

Niewątpliwie portal deon.pl jest nośnikiem wielu cennych informacji z kraju, świata i życia Kościoła a każdy z użytkowników może znaleźć coś dla siebie. Jednak autorzy i pomysłodawcy tego przedsięwzięcia nie wystrzegli się kilku błędów, które w pewnym sensie są uciążliwe przy regularnych odwiedzinach portalu.

Nie wszystkie podkategorie aktualizowane są na bieżąco, niektóre z nich nie były uaktualniane od tygodnia, a przecież na innych portalach nowe informacje pojawiają się co kilka minut. Liczne podkategorie powodują rozproszenie użytkownika, trudno zlokalizować interesujące wiadomości, a dla administratorów portalu stanowią one nie lada wyzwanie aktualizacyjne i kategoryzujące informacje.

Dokonując całościowej analizy portalu deon.pl trzeba przyznać, że choć posiada on kilka mankamentów, to jednak walorów jest znacznie więcej, które niemal całkowicie przysłaniają nieliczne braki. Eliminacja i korekta niedociągnięć portalowych może przyczynić się do jego jeszcze lepszej jakości przyciągając tym samym nowych czytelników i zadawalając obecnych. Jeśli zaś chodzi o wymiar katechetyczny, to zawartość portalu może zostać wykorzystana w różnoraki sposób: pomoc w przygotowaniu bądź uzupełnieniu lekcji religii, odnajdywanie odpowiedzi na trudne pytania dotyczące sensu życia i wiary oraz efektywne spędzanie wolnego czasu.

ichtis.info – jest portalem dedykowanym ludziom młodym głównie archidiecezji szczecińsko – kamieńskiej. Niestety w sieci nie ma informacji na temat historii, koncepcji oraz misji portalu. Na stronie głównej znajdują się takie działy jak: duszpasterstwa akademickie⁶⁴, dni młodych⁶⁵, wydarzenia⁶⁶, multimedia⁶⁷, kultura, fotogalerie, artykuły, księga świadectw⁶⁸, dla życia, razem można więcej, komentarz na niedzielę, kalendarz, rok

⁶⁴ Por. *Duszpasterstwa akademickie*. [online] [dostęp: 17.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://ichtis.info/duszpasterstwa-akademickie/5>>.

⁶⁵ Por. *Dni młodych*. [online] [dostęp: 17.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://ichtis.info/duszpasterstwa-akademickie/5>>.

⁶⁶ Por. *Wydarzenia*. [online] [dostęp: 17.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://ichtis.info/co-bylo-/24>>.

⁶⁷ Por. *Multimedia*. [online] [dostęp: 17.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://ichtis.info/multimedia/3331>>.

⁶⁸ Por. *Księga świadectw*. [online] [dostęp: 17.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://ichtis.info/ksiega-swiadectw/40>>.

wiary, rekolekcje młodzieżowe⁶⁹, „Przystanek Jezus⁷⁰”, ESM – Taize, ŚDM – Panama 2019 oraz dobre strony⁷¹.

W dziale „Dni młodych” zamieszczone są filmy ze spotkań młodzieży, reportaże oraz galerie ze zdjęciami. Ciekawy jest także dział „Wydarzenia – co było”, albowiem znajdują się tu informacje na temat ośrodków duszpasterskich, podawane są szczegóły wydarzeń bieżących i przyszłych. Wszystkie te propozycje konferencji, wykłady, spotkania modlitewne, konkursy itp. kierowane są nie tylko do osób związanych z duszpasterstwem. Dodatkowo podano ośrodki duszpasterstw i dane kontaktowe do prowadzących.

Zakładka „Kultura” podzielona została na cztery części:

1. Spektakle i wystawy – propozycje teatralne i informacje o wernisażach;
2. Warto przeczytać – to zachęta oraz informacja o ciekawych książkach;

⁶⁹ Por. *Rekolekcje młodzieżowe*. [online] [dostęp: 17.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://ichtis.info/rekolekcje-mlodziezowe/57>>.

⁷⁰ Por. „Przystanek Jezus”. [online] [dostęp: 17.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://ichtis.info/przystanek-jezus/54>>.

⁷¹ Por. *Dobre strony*. [online] [dostęp: 17.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://ichtis.info/dobre-strony/46>>.

3. Muzyka – znajdują się tu propozycje płytowe, a także informacje o koncertach;

4. Film – polecane są tu filmy z recenzjami⁷².

Dział „Multimedia” jest bardzo rozbudowany, gdyż zawiera wiele prezentacji multimedialnych, video, radio online, telewizję katolicką oraz fotoreportaże ze spotkań, wydarzeń i warsztatów. Znajdują się tu liczne nagrania oraz felietony znanych osób duchownych. Zakładkę „Księga świadectw” zawierającą liczne wypowiedzi muzyków, celebrytów oraz artystów dzielących się swoją wiarą, można wykorzystać nie tylko na katechezie w szkole, ale może być to doskonała lektura dla osób przeżywających kryzys wiary i poszukujących świadków. Dział „artykuły” zawiera teksty dotyczące uwarunkowań wiary i polemikę z problemami współczesnego świata⁷³. To doskonała pomoc dla katechetów szukających inspiracji katechetycznych.

Zakładka „Dla życia” to szereg materiałów i inicjatyw podejmujących tematykę ochrony życia⁷⁴. Promowane są tu stowarzyszenia oraz organizacje, które łączy hasło: stop aborcji! Pozostałe działy dotyczą bezpośrednio młodzieży, gdyż dotyczą rekolekcji i spotkań młodzieżowych (Taize, Światowe Dni Młodzieży, Przystanek Jezus).

Portal ichtis.info stanowi cenne źródło prezentacji multimedialnych, które mogą ubogacić i ożywić katechezę bądź spotkania duszpasterskie, tym bardziej że wielu katechetów coraz częściej sięga po nowe technologie. Portalowe fotogalerie ukazują tętniący życiem młodych Kościoł, albowiem znajdują się tu zdjęcia, które ukazują pasję i zaangażowanie w życie Kościoła. Omawiane narzędzie może być istotną pomocą dla wielu katechetów i rodziców ze względu na różnorodność materiałów proponowanych przez portal. Dodatkowo portal posiada atrakcyjną grafikę, dobrą wyszukiwarkę, aktualną kartkę z kalendarza, forum użytkowników oraz bogate menu. Portal kładzie duży nacisk na przekaz treści w różnych formach, a dla młodzieży będącej „cyfrowym pokoleniem” ich przekaz jest bardzo ciekawy i zachęcający do sięgania głębiej.

www.katolik.pl – to serwis, a raczej portal, powstały z inicjatywy Zgromadzenia Zakonnego Salwatorianów w Polsce. Przy pierwszym kontakcie z serwisem można odnieść wrażenie, iż jest to portal, ponieważ katolik.pl nosi jego znamiona, dlatego został on przyporządkowany do portali. Choć na stronie głównie widnieje napis serwis internetowy, to należałoby go zmienić na portal internetowy. Oficjalnie portal zaczął swoją

⁷² Por. *Kultura*. [online] [dostęp: 18.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://ichtis.info/kultura/6>>.

⁷³ Por. *Artykuły*. [online] [dostęp: 18.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://ichtis.info/artykuły/41>>.

⁷⁴ Por. *Dla życia*. [online] [dostęp: 18.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://ichtis.info/dla-zycia/42>>.

działalność 8 grudnia 2000 roku w dniu rozpoczęcia obchodów 100-lecia działalności Zgromadzenia Salwatorianów. Misją portalu jest wyjście naprzeciw wszystkim poszukującym Boga i odpowiedzi na wiele nurtujących pytań. Portal ma stanowić płaszczyznę, na której znajdować się będą odpowiedzi na najczęściej zadawane pytania dotyczące wiary katolickiej, zaś stworzone działy w portalu mają ułatwić poruszanie się po nim oraz odnajdywanie interesujących tematów.

Pomysłodawcy portalu, czyli Salwatorianie chcą, aby był on pewnego rodzaju jubileuszowym darem dla całej społeczności internetowej. Jednocześnie mają nadzieję, że ta działalność wspierana modlitwą i konkretnym zaangażowaniem internautów, w przyszłości wyda dobre i pożyteczne owoce. Z tej racji zachęcają wszystkich do włączenia się w redagowanie portalu, a głównie pomoc w udzielaniu odpowiedzi na pytania pojawiające się na „Forum Pomocy”⁷⁵. Sami twórcy portalu zaznaczają swoją otwartość na wszelkie propozycje dotyczące rozbudowy serwisu. Niestety portal [katolik.pl](http://www.katolik.pl) nie jest w stanie sam utrzymać się, dlatego poszukuje wsparcia finansowego, którego udzielają mu sponsorzy, reklamodawcy oraz ludzie dobrej woli odwiedzający portal.

⁷⁵ Por. *Forum*. [online] [dostęp: 18.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.katolik.pl/forum/list.php?f=1>>.

Główne działy portalu to: News⁷⁶, Pomoc⁷⁷, Czytelnia⁷⁸, Modlitwa⁷⁹, Spowiedź⁸⁰, Czat⁸¹, Dyskusje⁸², Kartki⁸³, Katalogi⁸⁴, Sklep⁸⁵, Radio i Studio. Liczba tych działów jest jednak zbyt duża i nie pomaga czytelnikowi w odnajdywaniu wiadomości. Niektóre z działów można połączyć ze sobą inne, zaś przesunąć na dalszy plan.

Strona główna posiada wygląd klasyczny ze swoim logiem oraz kilkoma najnowszymi artykułami z „czytelni”. Przy każdym artykule umieszczona jest nota dotycząca przypisania artykułu do działu dzięki czemu czytelnik szybko może odnaleźć tematykę, która go interesuje. Autorzy portalu współpracują z wieloma katolickimi wydawnictwami, dlatego artykuły są specjalnie dobierane dla czytelników.

Na stronie głównej portalu katolik.pl znaleźć można również zakładkę „codziennik”, która poświęcona jest na codzienną modlitwę oraz refleksję na każdy dzień. Po kliknięciu na obrazek można przenieść się do działu „modlitwa”, gdzie znajdują się wszystkie działy, widoczne wcześniej na stronie głównej. Dodatkowo znajduje się tu również komentarz liturgiczny będący krótką refleksją tylko do Ewangelii na dany dzień. Stanowią je głównie konkretne przemyślenia, celowo bardzo krótkie tak, aby można było rozmyślać nad nimi cały dzień. W tej zakładce znaleźć też można: modlitewnik, artykuły o modlitwie, Brewiarz, Biblię, Lectio Divinę, refleksję katolicką i maryjną⁸⁶.

Bezpośrednio ze strony głównej można posłuchać internetowego „Radia Katolik”, które zwane jest „Radyjko⁸⁷”, a usłyszeć w nim można chrześcijańską muzykę, na kanale zielonym – spokojniejszą, na kanale czerwonym – bardziej energiczną. „Radyjko” można na stałe zainstalować na swoim komputerze pobierając ze strony www.radyjko.pl. Dział „Czytelnia” to bogactwo treści również tych rozwiewających różne dylematy związane

⁷⁶ Por. *News*. [online] [dostęp: 18.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.katolik.pl/news.html>>.

⁷⁷ Por. *Pomoc*. [online] [dostęp: 18.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.katolik.pl/forum/list.php?f=1>>.

⁷⁸ Por. *Czytelnia*. [online] [dostęp: 18.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.katolik.pl/czytelnia.html>>.

⁷⁹ Por. *Modlitwa*. [online] [dostęp: 18.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.katolik.pl/modlitwa.html>>.

⁸⁰ Por. *Spowiedź*. [online] [dostęp: 18.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.spowiedz.katolik.pl/>>.

⁸¹ Por. *Czat*. [online] [dostęp: 18.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.czat.katolik.pl/>>.

⁸² Por. *Dyskusje*. [online] [dostęp: 18.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.dyskusje.katolik.pl/>>.

⁸³ Por. *Kartki*. [online] [dostęp: 18.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.katolik.pl/kartki.html>>.

⁸⁴ Por. *Katalogi*. [online] [dostęp: 18.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.katolik.pl/news.html#c=22249>>.

⁸⁵ Por. *Sklep*. [online] [dostęp: 18.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://sklep.katolik.tv/>>.

⁸⁶ Por. *Modlitwa*. [online] [dostęp: 18.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.katolik.pl/modlitwa.html>>.

⁸⁷ Por. *Radyjko*. [online] [dostęp: 18.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.radiokatolik.pl/>>.

z wiarą – może to być doskonały wstęp do katechezy jako ukazanie sytuacji egzystencjalnej⁸⁸.

Wszystkie treści zogniskowane są w obrębie czterech ogólnych, głównych działów: Bóg – człowiek – Kościół – świat. Wybierając któryś z działów odnaleźć można nie tylko artykuły na dany temat, ale także książki, rekolekcje czy filmy o danej tematyce. Obydwa podziały: ze względu na rodzaj i ze względu na tematykę są ułatwieniem w odnajdywaniu właściwych treści. Dział „Kartki” pozwala na wysyłanie kartek okazjonalnych bezpośrednio ze strony portalu.

Kolejny dział „Spowiedź” zawiera artykuły, wywiady, pytania i odpowiedzi, zalecenia, wskazania oraz pewnego rodzaju pomoc dotyczącą sakramentu pokuty⁸⁹. Ten ogrom treści tego działu jest uporządkowany i wzbogacony graficznie. Ostatni w kolejności dział „Studio” to odnośnik do strony prezentującej działalność Studia Katolik. Interesującą propozycją portalu katolik.pl jest dział „Czytelnia”, albowiem znajdują się tu rozważania w różnych blokach tematycznych: Bóg, człowiek, świat oraz Kościół. Istotne jest to, że wszystkie te informacje dostępne są w różnych formach (artykuły, książki, fotoreportaż, multimedia), pozwala to na różnorodne wykorzystanie tych treści w katechezie.

Portal istnieje już od siedemnastu lat, dlatego jego doświadczenie w wirtualnym świecie jest bardzo bogate i brakuje rażących niedociągnięć. Pojawiają się jednak pewne problemy. Jednym z nich jest nawigacja strony, która początkującego użytkownika portalu zmusza do zastanowienia się, gdzie ma kliknąć. Kolejnym mankamentem jest brak formularza kontaktowego z autorami portalu, a dane kontaktowe znajdują się na samym dole strony głównej i są bardzo ubogie.

Pomysłodawcy portalu nie zapomnieli umieścić wyszukiwarki na stronie głównej, jednak szukając jakiejś informacji nie można szukać jej w całym portalu należy zawęzić wyszukiwanie do konkretnego działu, bo inaczej wyszukiwarka nie zacznie działać. Skoro autorzy portalu zdecydowali się na umieszczanie aktualnych wiadomości z życia Kościoła katolickiego, warto zapytać, dlaczego nie są one aktualizowane przez blisko dwa miesiące?

Niewątpliwie jednak portal katolik.pl jest dobrym i przydatnym narzędziem, które może zostać wykorzystane w edukacji religijnej, albowiem znajdują się tu aktualności z życia Kościoła, forum, czat, czytelnie, dział modlitwy, spowiedzi, katalogi, dyskusje

⁸⁸ Por. *Czytelnia*. [online] [dostęp: 18.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.katolik.pl/czytelnia.html>>.

⁸⁹ Por. *Spowiedź*. [online] [dostęp: 18.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.spowiedz.katolik.pl/>>.

i radio. Wszystko to może zostać wykorzystane na katechezie przez nauczyciela bądź uczniów, dla których portal może stać się również dodatkowym, pozalekcyjnym źródłem informacji. Obecność niedociągnięć pojawiających się na portalu jest czymś oczywistym, lecz do poprawy wizerunku i przyciągnięcia nowych czytelników konieczna jest eliminacja wspomnianych niedoskonałości. Rynek internetowy jest bardzo dynamiczny, dlatego tak ważny jest nieustanny rozwój, aby nie pozostać na uboczu. Ciągłe trzeba czytelnikom proponować coś nowego i atrakcyjnego, co w rezultacie przyciągnie nowych potencjalnych odbiorców, a obecni utwierdzą się w swoim dobrym wyborze.

wiara.pl – to portal, który istnieje już od 2001 roku i łączy w sobie wiadomości, publicystykę, materiały dotyczące Kościoła katolickiego, a jego właścicielem jest Instytut GOŚĆ Media. Portal porusza również istotne kwestie z życia społecznego. Jak zaznaczają pomysłodawcy jest portal ludzi otwartych.

The screenshot shows the 'wiara.pl' website interface. At the top is a navigation bar with the logo and the word 'RELIGIE'. Below it are several menu items: 'ALFABET RELIGII', 'RELIGIE ŚWIATA', 'DIALOG MIĘDZYRELIGIJNY', 'RELIGIE I...', 'WARTO WIEDZIEĆ', 'GALERIA RELIGII', and 'A TO CIEKAWE...'. The main content area is titled 'Filmy' and features a list of video entries. Each entry includes a thumbnail, the source (e.g., 'MASHACJUSZ TV' or 'WIARA.PL'), the title, and a brief description. The entries are: 'Kyrie eleison', 'Święte księgi', 'Słowiańska dusza', 'Państwo i religia', and 'Pokolenie Lewiego'. To the right of the main list is a 'POLECANY' sidebar with three recommended articles, each with a title, a short text snippet, and a thumbnail image.

Portal dedykowany jest dla ludzi wierzących, poszukujących oraz niewierzących. Od samego początku portal skupiał wokół siebie społeczność, która obecnie spotyka się na forum, czacie, blogach i w rzeczywistości oraz corocznym zlocie użytkowników i współpracowników. Niektóre z tych osób w różnych formach współpracuje z portalem

np. jako moderatorzy forum, operatorzy czata bądź autorzy tekstów i redaktorzy serwisów. Filar redakcji stanowią katolicy, lecz autorami tekstów są również osoby innych wyznań chrześcijańskich, a także wyznawcy innych religii.

Na łamach portalu każdy może znaleźć coś dla siebie, gdyż daje on różnorakie możliwości odnajdywania interesujących wiadomości. Serwisy, tj. Biblia⁹⁰, Liturgia⁹¹, Kościół⁹², Papież⁹³, Prasa dają możliwość rozwijania swojej wiary oraz wiedzy religijnej. Ciekawe informacje z punktu widzenia chrześcijanina, czyli wiadomości z życia Kościoła, kraju, świata, komentarze, dyskusje i wywiady znaleźć można w serwisach Kościół i Info. Wspomniane wcześniej forum, czat to miejsca spotkania i rozmowy, zaś blogi i dział „Ludzie wiary” to miejsce na świadectwa, które wykorzystać można w katechezie jako inspiracja dla uczniów.

Oddzielny serwis poświęcono rodzinie, gdzie znaleźć można to, co istotne dla człowieka żyjącego w rodzinie bądź zamierzającego w przyszłości założyć rodzinę. Nie zapomniano także o najważniejszych zadaniach chrześcijańskich, które skupione są w serwisach: „Ekumenizm⁹⁴” i „Religie⁹⁵”. Cenne informacje i wiadomości dotyczące szeroko rozumianej kultury i pogranicza nauki wiary zamieszczane są w serwisach: „Kultura” i „Nauka”. Chcący ambitnie spędzić wolny czas mogą skorzystać z serwisów: „Czas na urlop”, „Rozrywka”, „Filmy”.

Serwis „Zapytaj⁹⁶” daje możliwość zadawania pytań, zaś serwis „Spotkania⁹⁷” proponuje wspólną modlitwę, a dla chcących uzyskać odpowiedzi na nurtujące pytania przygotowano czat z księdzem. Dodatkowo można rozmawiać również na prywatnym profilu. Trzeba jednak pamiętać, że możliwość korzystania z narzędzi komunikacyjnych podyktowana jest uprzednim założeniem konta na portalu.

Na stronie głównej portalu sprawdzić można aktualną pogodę, kartkę z kalendarza, czytania przeznaczone na bieżący dzień. Portal doskonale sprawdza się również na urządzeniach przenośnych, gdyż zadbano o jego wersję mobilną. Portal wiarapl.pl współpracuje z tygodnikiem „Gość Niedzielny”, stroną meteoprog.pl, Radiem eM, Radiem Vaticana. Ponadto portal posiada swoje konto na portalach społecznościowych: Facebook i Twitter, gdzie regularnie zamieszczane są wpisy o różnym charakterze.

⁹⁰ Por. *Biblia*. [online] [dostęp: 19.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://biblia.wiara.pl/>>.

⁹¹ Por. *Liturgia*. [online] [dostęp: 19.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://liturgia.wiara.pl/>>.

⁹² Por. *Kościół*. [online] [dostęp: 19.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://kosciol.wiara.pl/>>.

⁹³ Por. *Papież*. [online] [dostęp: 20.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://papiez.wiara.pl/>>.

⁹⁴ Por. *Ekumenizm*. [online] [dostęp: 20.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://ekumenizm.wiara.pl/>>.

⁹⁵ Por. *Religie*. [online] [dostęp: 20.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://religie.wiara.pl/>>.

⁹⁶ Por. *Zapytaj*. [online] [dostęp: 20.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://zapytaj.wiara.pl/>>.

⁹⁷ Por. *Spotkania*. [online] [dostęp: 20.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://spotkania.wiara.pl/>>.

Dokonując wnikliwej analizy portalu wiara.pl trudno dostrzec rażące uchybienia, być może podyktowane jest to doświadczeniem jaki zdobył on na rynku, gdyż działa już od ponad piętnastu lat. Portal posiada bogatą ofertę serwisów informacyjnych i wydawniczych, liczne treści zogniskowane są w artykułach, publikacjach i felietonach. Z perspektywy katechetycznej najistotniejsze są działy poświęcone wierze, nauce i kulturze. Inspirujące do życia mądrością ewangeliczną jest rozważanie Pisma Świętego na portalu. Trochę męczące i irytujące jest jednak zamykanie wyskakujących reklam i tych, które umieszczone są między informacjami, lecz należy pamiętać, iż jest to jedno z głównych źródeł finansowania portalu. Niektóre informacje na portalu stanowią tylko odświeżenie tych dodanych kilka lat temu, świadczy to o pewnym pójściu na skróty i braku kreatywności. Mimo tych kilku mankamentów portal zasługuje na wysoką ocenę i dla wielu innych może stanowić pewnego rodzaju szablon, na którym można się opierać. Portal wiara.pl może być znaczącym źródłem inspiracji katechetycznej oraz doskonałą pomocą w komponowaniu scenariuszy katechez.

katolicki.net – to portal, który pojawił się w Internecie na początku 2006 roku. Działa on w nurcie nauki Kościoła rzymsko-katolickiego i ma zasięg ogólnopolski. Powstał z inicjatywy osób zaangażowanych w posługę przy parafii Matki Bożej Zwycięskiej w Krakowie. Pomysłodawcy portalu zaznaczają, iż każdy znaleźć tu może wsparcie duchowe, pogłębić swoją wiarę oraz uzyskać odpowiedzi na wiele nurtujących pytań.

The screenshot shows the website 'Katolicki.net' with a blue header. The main navigation bar includes links for 'Start', 'Czytania', 'Serwisy', 'Telewizja', 'Radio', 'Aplikacje', 'Czytelnia', and 'Intencje'. Below the header, there is a 'Menu' section on the left with links to 'Start', 'Z życia Kościoła', 'Droga do Boga', 'Modlitwa', 'Sakramenty', 'Wsparcie duchowe', 'Zagrożenia', and 'Skrzynka Intencji'. The central content area is titled 'Portal Młodzieżowy' and features an article about an evangelization community. The article text reads: 'Alternatywni. Wspólnota ewangelizacyjno-modlitewna, powstała w 2000 roku, jest alternatywą dla tych, którzy przez swoje trudne doświadczenia nie mogą odnaleźć się w innych wspólnotach. O istnieniu tej grupy dowiadują się od znajomych, na koncertach, w czasie ewangelizacji prowadzonej w szkołach. Kiedy ich życie traci sens, szukają ostatniej deski ratunku. Często zapłakani i poranieni przychodzą na spotkanie, gdzie odnajdują swoją drogę do Boga. Przeczytaj cały artykuł'. Below the article, there is a section titled 'Błogosławiony Przystanek Woodstock' with a short text: 'Różne są opinie o Przystanku Woodstock. Ja chciałbym dać świadectwo tego, że i tam przez posługę tysiąca ludzi, którzy tworzą „Przystanek Jezus”, Bóg rozlewa błogosławieństwo swej łask. Przeczytaj cały artykuł'. On the right side, there is a sidebar with a search bar and several menu items: 'Krag Przyjaciół', 'Poezja' (with sub-items: 'Wiersze Janusza Mikulski - Poezje religijne', 'Wiersze Janusza Mikulski - Poezje religijne (2)'), 'Świadectwa', 'Opowiadania', 'Zdjęcia, rysunki', 'Portal dla dzieci' (with sub-items: 'Gry' (Szachy, Kółko i krzyżyk, Statki), 'Twoja Modlitwa' (Modlitwy dla ciebie), 'Grzech, czyli coś złego', 'Msza Święta', 'I Komunia Święta', 'Religia w pigułce', 'Poczytaj'), 'Portal Młodzieżowy', 'Portal Rodzinny', and 'Polonia Katolicka' (with sub-items: 'Symbole', 'Placówki Dyplomatyczne RP na świecie').

Administracja portalu otwarta jest na sugestie i propozycje czytelników. Dodatkowo portal może pochwalić się licznymi gośćmi z całego świata, którzy go odwiedzają, bo wejścia zostały odnotowane z ponad 150. krajów świata. Przy portalu [katolicki.net](http://www.katolicki.net) powstał Internetowy Klub Katolicki, który pełni rolę klubu dyskusyjnego i modlitewnego wspierającego również działalność portalu.

Portal przeznaczony jest dla różnych grup wiekowych, gdyż w dziale „Serwisy” odnaleźć można coś dla dzieci, młodzieży i rodzin⁹⁸. Rzekomo podano, iż są to portale tematycznie przeznaczone dla tych grup, jednak znajduje się tam niezbyt wiele wiadomości, a co gorsza nie są one od długiego czasu aktualizowane. Nie są też dodawane nowe informacje pozwalające przyciągnąć nowych potencjalnych czytelników. Niektóre z tych portali, z zakładki „Serwisy”, ograniczają się tylko do kilku artykułów bez jakiegokolwiek grafiki, filmów, prezentacji, odsyłaczy do innych stron. Zdecydowanie dominuje tekst. Jedynie portal dla dzieci jest trochę rozbudowany, gdyż znajdują się tu: gry⁹⁹, modlitwy¹⁰⁰, wiadomości z zakresu wiary, Mszy świętej¹⁰¹, Pierwszej Komunii

⁹⁸ Por. *Serwisy*. [online] [dostęp: 22.10.2016]. Dostępny w Internecie: <http://www.katolicki.net/index.php/serwisy.html>.

⁹⁹ Por. *Gry*. [online] [dostęp: 22.10.2016]. Dostępny w Internecie: <http://www.katolicki.net/index.php/serwisy/serwisy-portal-dla-dzieci/serwisy-portal-dla-dzieci-gry.html>.

Świętej¹⁰². Zamieszczono również krótkie opowiadania o tematyce religijnej, jednak tylko dwie historie.

W zakładce „Czytania” odnaleźć można również lekcje przeznaczone na bieżący dzień i informacje o Biblii wraz z linkiem przekierowującym na stronę Biblii w formie online¹⁰³. Dwie kolejne zakładki portalu [katolicki.net](http://www.katolicki.net) prezentują i polecają odpowiednio wybrane stacje telewizyjne i radiowe. Na temat niektórych zamieszczono podstawowe informacje oraz dołączono wtyczki umożliwiające bezpośrednie odtwarzanie stacji online.

Następna zakładka zawiera polecane, katolickie aplikacje, które można pobrać na urządzenia mobilne: tablety, smartfony itp. Polecanych jest dwanaście aplikacji, niektóre dotyczą parafii, inne modlitwy, a jeszcze inne to serwisy informacyjne. Istotne jest również to, że przygotowana została specjalna wersja portalu dla takich urządzeń pod adresem m.katolicki.net, co w sposób znaczący ułatwia przeglądanie portalu na mobilnych urządzeniach.

Kolejna zakładka to „Czytelnia”, w której umieszczone zostały: artykuły, rozmowy (ok. 300.) oraz publikacje, choć są to tylko dwie pozycje książkowe, które można przeczytać na portalu¹⁰⁴. Nie ma możliwości pobrania ich w formacie PDF, Word czy innym, nie jest to również audiobook, co utrudnia dotarcie do czytelników. Szkoda, że nie wskazano innych jeszcze ciekawych lektur, chociażby linków. Ostatni dział „Intencje” to możliwość zgłoszenia swojej intencji za pośrednictwem portalu.

Na tle innych portali, [katolicki.net](http://www.katolicki.net) prezentuje się dość słabo i nie jest tak atrakcyjny jak inne jego odpowiedniki. Należy zacząć od tego, że to, co zamieszczane jest na tym portalu wcale nie przypomina typowego szablonu portalowego. O aktualizacji oraz grafice można powiedzieć, że zdarza się czasami. Na próżno szukać tu bieżących wiadomości z życia Kościoła, kraju bądź świata, a dodatkowo menu nie jest dość przejrzyste dla użytkownika, który musi zastanawiać się, gdzie ma kliknąć, a przecież nawigacja portalu powinna być dziecinnie prosta. Bardzo często użytkownik zastanawiający się, gdzie może

¹⁰⁰ Por. *Twoja modlitwa*. [online] [dostęp: 22.10.2016]. Dostępny w Internecie: <http://www.katolicki.net/index.php/serwisy/serwisy-portal-dla-dzieci/serwisy-portal-dla-dzieci-twoja-modlitwa.html>.

¹⁰¹ Por. *Msza Święta*. [online] [dostęp: 22.10.2016]. Dostępny w Internecie: <http://www.katolicki.net/index.php/serwisy/serwisy-portal-dla-dzieci/serwisy-portal-dla-dzieci-msza.html>.

¹⁰² Por. *I Komunia Święta*. [online] [dostęp: 23.10.2016]. Dostępny w Internecie: <http://www.katolicki.net/index.php/serwisy/serwisy-portal-dla-dzieci/serwisy-portal-dla-dzieci-i-komunia.html>.

¹⁰³ Por. *Czytania*. [online] [dostęp: 23.10.2016]. Dostępny w Internecie: <http://www.katolicki.net/index.php/czytania.html>.

¹⁰⁴ Por. *Czytelnia*. [online] [dostęp: 23.10.2016]. Dostępny w Internecie: <http://www.katolicki.net/index.php/czytelnia.html>.

odnaleźć zamierzone informacje na portalu natychmiast poddaje się i przechodzi na inną stronę internetową.

Walorów katechetycznych tego portalu nie jest tak wiele, lecz mogą one wnieść ciekawe propozycje i stanowić mogą źródło do dalszych inspiracji. Do dodatkowych plusów portalu zaliczyć można przygotowanie wersji mobilnej portalu na urządzenia przenośne, dzięki temu można go przeglądać w telefonach lub tabletach. Cieszy również łatwo rozpoznawalny i krótki adres internetowy, co znacząco zmienia sposób postrzegania portalu przez czytelników. Portal katolicki.net to nie tylko przekaz informacji, to również zachęta do włączenia się w życie Kościoła połączona z propozycjami różnych dróg dojścia do Boga.

www.opoka.org.pl – to portal założony przez fundację Opoka powołaną przez Konferencję Episkopatu Polski. Ta sama fundacja założyła inne strony internetowe, które opisane zostały wyżej. Przeprowadzone badania przez grupę PBI/Gemius ukazały, że w grudniu 2006 roku portal odwiedziło 950 tys. użytkowników. Portal znalazł się na 75. miejscu wśród stu najpopularniejszych witryn internetowych w kraju. Autorzy i pomysłodawcy zaznaczają, iż użytkowników pociągają najbardziej aktualne zagadnienia dotyczące Kościoła katolickiego w Polsce i na świecie. Najpopularniejsze są informacje tekstowe oraz dźwiękowe Radia Watykańskiego dalej, publicystyka religijna, teologia i filozofia następnie wiadomości ekonomiczne, a także nowinki technologiczne, w tym dotyczące komputerów, Internetu i nowoczesnych urządzeń cyfrowych.

Portal www.opoka.org.pl jest witryną o wszechstronnej tematyce, a jego autorzy mówią o nim: „Laboratorium wiary i kultury”. Pierwsze zetknięcie z portalem jest bardzo pozytywne, bo stwarza on wrażenie otwartego. Można to dostrzec chociażby po nawigacji portalowej, która jest bardzo intuicyjna, dlatego użytkownikowi łatwiej znaleźć interesujące materiały. Ponadto bogactwo zawartości portalu jest wyeksponowane, a jest to bardzo istotne, gdyż archiwa zawierają tysiące różnych plików, które można wykorzystać w nauczaniu religii. Przeglądając portal i dokonując jego krytycznej analizy, można rzec, iż jest on nastawiony na ambitnego i wykształconego odbiorcę. Przeanalizowane wyżej portale są bardziej uniwersalne, a ich zadaniem jest dotarcie do zwykłego człowieka, natomiast celem portalu www.opoka.org.pl jest wejście w interakcję z użytkownikiem inteligentnym, co nie oznacza, że nie może przeglądać go każdy czytelnik.

The screenshot shows the website **OPOKA.org.pl** with a navigation bar at the top containing links like "O FUNDACJI", "WSPÓLPRACA", "SERWISY", "OFERTA", "WSPIERAMI", "POCZTA", "KONTAKT", and "SZUKAJ". The main content is organized into several columns:

- SAKRAMENTY I MODLITWA** (Sacraments and Prayer)
 - O SAKRAMENTACH - OGÓLNE** (General about Sacraments)
 - Eucharystia - wprowadzenie ogólne
 - Obrzędy Mszy św.
 - Święta nakazane
 - Inne sakramenty: Chrzest • Bierzmowanie • Sakrament pokuty • Sakrament małżeństwa • Sakrament święceń (kapłaństwo) • Namaszczenie chorych
 - Normy dotyczące odpustów
 - Liturgia godzin (breviarz)
 - Sakramentalia
 - ARTYKUŁY O SAKRAMENTACH** (Articles about Sacraments)
 - Tato, weź mnie za rękę** by Paweł Siedlanowski: "Coraz częściej dla wielu osób pierwszokomunijne „świętowanie” niewiele ma wspólnego z wiarą, zatem całość uwagi skupia się na imprezie i souvenirach."
 - Pontyfikał: Obrzędy konsekracji dziewic** by KKBiES: "Wprowadzenie teologiczne i pastorałne. Pontyfikał - obrzędy konsekracji"
- O MODLITWIE** (About Prayer)
 - Wybór ciekawych modlitw i tekstów o modlitwie
 - Podstawowe modlitwy
 - Modlitwy na różne okazje
 - Modlitwy i nabożeństwa tzw. **paraliturgiczne** [Wprowadzenie i wykaz]
 - Litanie
- INTENCJE APOSTOLSTWA MODLITWY** (Prayers of the Apostles)
 - 2018 • 2017 • 2016 • 2015 • 2014 • 2013 • 2012 • 2011 • 2010 • 2009 • 2008 • 2007 • 2006 • 2005 • 2004 • 2003 • 2002 • 2001 • 2000 • 1999
- ROZWAŻANIE, MEDITACJA** (Reflection, Meditation)
 - Wielu ludziom medytacja kojarzy się duchowościami religii wschodu. Niesłusznie. Medytacja, rozważanie, modlitwa myślna - wszystkie te terminy określają sposoby modlitwy właściwej i konieczny w normalnym życiu chrześcijanina. Bez takiej modlitwy trudno dojrzewać w wierze. Zapraszamy na naszą stronę poświęconą medytacji: [Medytacja, rozważanie.](#)
- WIĘCEJ O SAKRAMENTACH I MODLITWIE** (More about Sacraments and Prayer)
 - Liturgia** oznacza uczestnictwo całego Kościoła w „dziele Bożym". Przez liturgię Chrystus kontynuuje w swoim Kościele, z Kościołem i przez Kościół dzieło naszego odkupienia. Całe życie liturgiczne

On the right side, there are featured articles and images:

- An image of a church interior with a person in purple vestments.
- An image of a large, dark, abstract symbol resembling a stylized infinity or a cross.
- Article: **Bo tak naprawdę nie ma w nas wiary?** by Jędrzej Róg
- Section: **NAJNOWSZE TEKSTY O MODLITWIE** (Latest texts about prayer)
 - Najlepsza oferta** by Adam Pawłaszczuk: "Co człowiek wierzący w Jezusa Chrystusa ma do zaoferowania współczesnemu światu? Wiele, bardzo wiele. A właściwie najwięcej."
 - Wędrowcy Maryi** by Włodzimierz Rędzioch: "Kim są "Wędrowcy Maryi", którzy co miesiąc odprawiają głośno różaniec, idąc ulicami Rzymu?"
 - Modlitwa na nieudane i trudne dni** by Karol van Oost: "Jak się modlić, gdy nadchodzą trudności i niepowodzenia? Czy Bóg o mnie zapomniał?"
 - Przedziwny sekret Różańca Świętego**

Portal z jednej strony posiada miłe dla oka żółto-niebieskie barwy, z drugiej jednak strony, na stronie głównej, umieszczono dużą ilość linków do różnych działów, dlatego użytkownik szukający interesujących wiadomości może mieć problemy ze znalezieniem ich. Obecnie na portalu widnieje siedem działów, ale jeszcze każdy z nich dzieli się na kolejne poddziały, których ilość jest różna i waha się od dwóch do siedmiu.

Analogicznie do portalu wiarapl.org.pl istnieje możliwość zadawania pytań, ale bardzo łatwo pominąć ten fakt, ponieważ ten dział nie został odpowiednio nazwany. Nie do końca trafna nazwa „Porozmawiajmy o wierze” może sugerować forum dyskusyjne. Klikając w odpowiednim miejscu można sprawdzić kto udziela odpowiedzi na pytania, listę najnowszych pytań, formularz do zadawania pytań oraz link do wyszukiwarki pytań – istotnego narzędzia w tym dziale portalu. Odpowiedzi na postawione pytania pozostawiają jednak wiele do życzenia, albowiem są często krótkie, wymijające, zmuszające pytającego do odpowiedzenia samemu sobie.

Właściciele portalu przyznają, że nikt nie czerpie z niego zysku, bo zarobione pieniądze przeznaczone są na funkcjonowanie serwisu, utrzymanie serwerów i zatrudnienie pracowników. W założeniu portal ma zarabiać na swoje utrzymanie, dlatego pozyskuje partnerów, którzy będą korzystać z jego powierzchni reklamowej. Organizuje też projekty finansowane przez np. NBP i stara się o pozyskanie dotacji, aby zdobyć fundusze na bardziej dynamiczny rozwój i otwarcie nowych serwisów. Jakiś czas temu np.

uruchomiono księgarnię religijną pod adresem ksiegarnia.opoka.org.pl a zapowiadane są otwarcia kolejnych serwisów.

Portal www.opoka.org.pl to doskonałe narzędzie katechetyczne, gdyż stwarzane przez niego możliwości powodują, iż katecheza może zostać wzbogacona o dodatkowe elementy i stać się bardziej dynamiczną. To również obszar formacji duchowej pozwalającej na spotkanie między duchownymi i laikatem zogniskowane wokół modlitwy. W ten właśnie sposób realizuje się także integracyjna funkcja portali religijnych, a powstająca więź na kanwie modlitwy i katechezy jest silnym ogniwem łączącym duchownych i laikat we wspólnotę kościelną. Portal proponuje wiele treści zwłaszcza dotyczących nauczania Kościoła katolickiego, które wykorzystać można w katechezie, aby ukazywać stanowisko Kościoła w różnych kwestiach¹⁰⁵. Świadczenia życia wiarą zamieszczone na portalu mogą być doskonałą inspiracją dla młodego pokolenia.

www.apostol.pl – jak utrzymują autorzy i pomysłodawcy projektu to portal dedykowany młodzieży katolickiej. Jednak jego charakter nie do końca przypomina ten, który cechuje portale internetowe. Wystarczy spojrzeć na stronę główną tego portalu i od razu można dostrzec, iż brak jest jakichkolwiek informacji dedykowanych dla młodzieży z dziedziny życia Kościoła, Polski, świata, gospodarki, sportu, pogody itp. Na portalu można za to znaleźć filmy¹⁰⁶, piosenki, gry, humory¹⁰⁷, modlitwy¹⁰⁸, mały katechizm¹⁰⁹, rozważania, homilie¹¹⁰, nauczanie Jana Pawła II i księdza Jana Twardowskiego do wykorzystania w działalności ewangelizacyjnej. Brakuje również informacji dotyczących powstania portalu, wydawcy, celów, zadań, ogólnego funkcjonowania, przyczyny powstania, utrzymania, liczby odwiedzi portalu itp. Nauczanie Kościoła katolickiego w tym Jana Pawła II stanowi fundament katolicyzmu oraz zbiór prawd religijno-moralnych, a wszystko to można znaleźć na łamach portalu i wykorzystać w katechezie.

Pierwszy kontakt wzrokowy z portalem apostol.pl jest pozytywny, gdyż kolorystyka utrzymana w biało-niebieskich barwach jest bardzo przyjazna dla oka. Główne działy portalu zogniskowane są po prawej stronie, górnej części strony. Dla wzmocnienia

¹⁰⁵ Por. *Wiara*. [online] [dostęp: 25.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://wiara.opoka.org.pl/>>; Por. *Sakramenty*. [online] [dostęp: 25.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://sakramenty.opoka.org.pl/>>.

¹⁰⁶ Por. *Wideo*. [online] [dostęp: 25.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.apostol.pl/wideo>>.

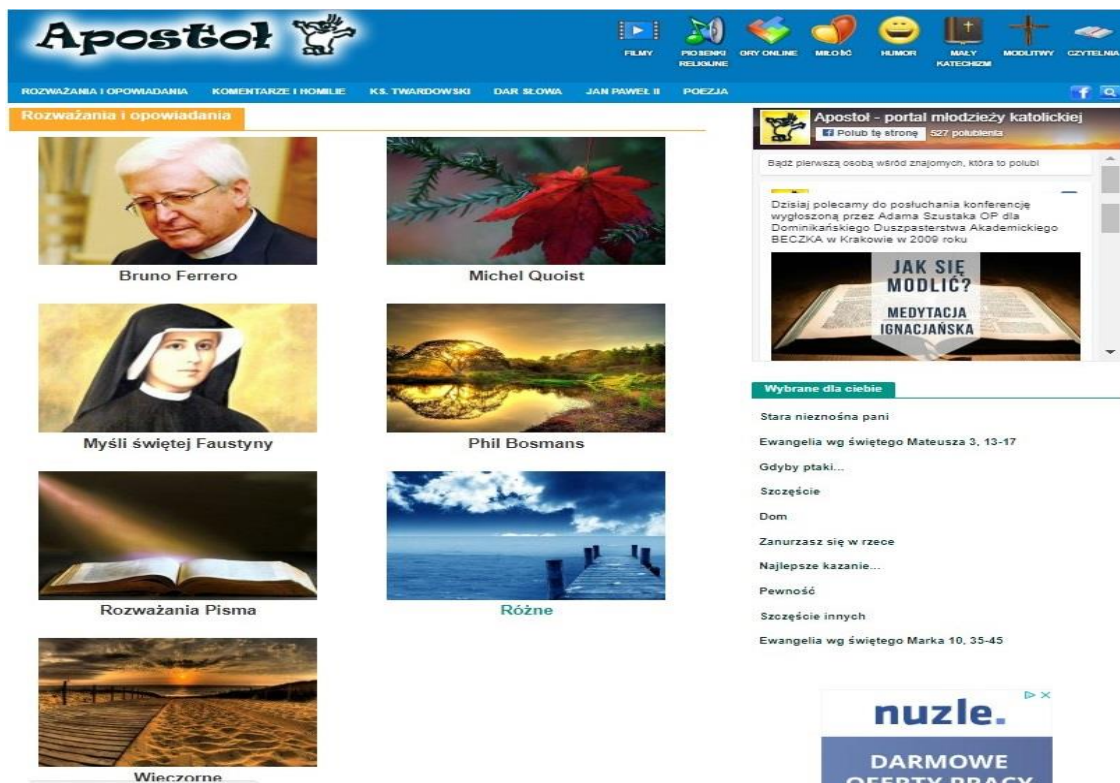
¹⁰⁷ Por. *Humor*. [online] [dostęp: 25.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.apostol.pl/humor>>.

¹⁰⁸ Por. *Modlitwy*. [online] [dostęp: 25.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.apostol.pl/modlitwy>>.

¹⁰⁹ Por. *Mały katechizm*. [online] [dostęp: 26.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.apostol.pl/wiara/maly-katechizm>>.

¹¹⁰ Por. *Komentarze i homilie*. [online] [dostęp: 26.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.apostol.pl/wideo/homilie-komentarze>>.

efektu wizualnego każdy z działów posiada swoją odrębną, kolorową ikonę. Dodatkowo portal posiada swoje logo, w tym przypadku jest to pewnego rodzaju emotikon (ludek) charakterystyczny dla tego portalu. Pojawia się on również na oficjalnym profilu facebookowym, co sprawia, że marka ta jest bardziej rozpoznawalna.

Na uwagę zasługuje łatwo rozpoznawalny adres internetowy portalu, co wzbudza większe zaufanie i dzięki czemu może przyciągnąć potencjalnych odwiedzających. Daremnie szukać tu irytujących wyskakujących reklam, które znacząco rozpraszają czytelnika. Typowo pojawia się tu też wyszukiwarka pomagająca w odnajdywaniu treści. Cieszy transparentne menu, które nie jest ukryte i od razu rozwija się całe. Użycie rozwijanego menu może jednak nieopatrzenie kogoś zmylić i nieopatrzenie ukryć informacje.

Pojawiają się jednak liczne mankamenty, które w znaczącym stopniu przyczyniają się do końcowej oceny portalu. Pierwszym jest brak danych kontaktowych i możliwości kontaktu z portalem to przecież absolutna podstawa. Możliwość kontaktu z portalem zapewnia tylko profil facebookowy, a co jeśli czytelnik portalu nie posiada konta na Facebooku? Jakiś czas temu na portalu Apostol istniało forum jednak zostało ono zamknięte, gdyż jak podaje autor portalu w ostatnim czasie brakowało moderatorów portalu, a poziom wypowiedzi na portalu systematycznie spadał. Trudno ustalić jak często

i czy w ogóle aktualizowany jest ten portal, bo nie zamieszczane są daty ostatnich aktualizacji.

Czytelnik, odwiedzając kilka razy portal apostol.pl, nie znajdzie i nie dowie się niczego nowego, więc zapewne po jakimś czasie przestanie go odwiedzać. Portal może jednak pochwalić się licznymi piosenkami religijnymi¹¹¹, filmami, przedstawieniami, wywiadami zamieszczonymi na witrynie¹¹², ale nie są one uporządkowane według jakiegoś klucza choćby alfabetycznego, a co gorsza wszystko to jest wymieszane. Wyszukiwanie tych multimediiów nie należy zatem do łatwych, aczkolwiek materiały są ciekawe i znacząco mogą ubogacić lekcje religii. Pomysłodawca portalu ograniczył się jedynie do wklejania linków z popularnego YouTube, zapomniał jednak, że co jakiś czas należy sprawdzać czy linki nadal są aktualne, bo niektóre z nich na portalu nie działają z różnych powodów.

Istnieje problem, którym jest określenie jaki charakter ma właściwie apostol.pl, ponieważ tylko w kilku aspektach przypomina on portal, a bardziej przypomina on serwis. Ze względu na brak informacji na temat działalności, zadań, celów i historii apostol.pl taka weryfikacja staje się bardzo trudna.

Nie ulega wątpliwości, że portal proponuje bogactwo różnorodnych treści katechetycznych, gdyż znajdują się tu rozważania, opowiadania znanych autorów, takich jak: Bruno Ferrero, Michel Quoist, św. Faustyna, Phil Bosmans oraz poezja ks. Jana Twardowskiego. Bardzo istotne jest to, że propozycje opowiadań i bajek zawierają głębokie przesłania religijne. Wszystko to można wykorzystać w inscenizacjach na katechezie, użyć w pogadance bądź we wstępie do lekcji. W dziale „Miłość” znajdują się rozważania o miłości oraz tematy związane z jej przeżywaniem, dlatego ten obszar może zainteresować młodzież przeżywającą pierwsze zakochanie i stać się dla nich inspiracją do tworzenia dobrych relacji.

Mimo przyjaznego wyglądu witryny apostol.pl i innych pozytywnych aspektów, to ocena końcowa nie może być zadowalająca, a to głównie ze względu na rażące uchybienia. Witryna adresowana jest do młodzieży, na próżno jednak szukać tutaj jakiejś zachęty do częstych odwiedzin przez młodych ludzi. Filmy, piosenki bądź gry dostępne są również na innych stronach internetowych, a pomysłodawcom apostol.pl chyba chodzi o coś więcej niż tylko o powielanie, istniejących już na innych witrynach, multimediiów.

¹¹¹ Por. *Piosenki religijne*. [online] [dostęp: 26.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.apostol.pl/wideo/piosenki-religijne>>.

¹¹² Por. *Świadectwa*. [online] [dostęp: 27.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.apostol.pl/czytelnia/swiadectwa>>.

Wymienione wyżej portale internetowe poddane zostały krytycznej analizie. Dla zarysowania ogólnej problematyki wybrano tylko kilka z nich. Ustalono, że w internetowym gąszczu zaledwie kilka portali prowadzonych jest na wysokim poziomie i na bieżąco aktualizowanych. Na wymienionych portalach można znaleźć liczne informacje dotyczące aktualnych wydarzeń z życia Kościoła, tysiące artykułów na tematy religijne i społeczne, teksty liturgiczne oraz komentarze do nich, pliki audio i video dotyczące różnych dziedzin życia chrześcijańskiego w tym np. przemówienia papieskie, kazania i muzykę jak również mnóstwo cennych informacji przydatnych, czasem niezbędnych, do skutecznego prowadzenia zajęć z edukacji religijnej. Wiele z nich może posłużyć jako bezpośrednia pomoc w posłudze katechetycznej.

Jednak zdecydowana większość z tych portali nie jest na bieżąco aktualizowana i posiada nieaktywne linki. Takie uchybienia zniechęcają użytkownika do odwiedzania witryny, ale również pozbawiają szansy na zainteresowanie go oferowanym produktem bądź usługą. Taka dbałość o ciągłą aktualizację strony internetowej i prezentowanej oferty jest kluczowa dla pozyskania nowych odwiedzających. Portale często aktualizujące treści są znacznie chętniej odwiedzane przez internautów i przyciągają nowych użytkowników.

Badania wyrażające opinię młodzieży na temat portali religijnych przeprowadzone przez Adama Niwińskiego dowiodły, że młodzi oczekują interaktywnych oraz wielotematycznych portali religijnych. Młode pokolenie zaznacza też, iż kwestie wiary powinny być przedstawiane w sposób przystępny dla ludzi. Sugerują, aby oprócz informacji na portalu znajdowały się również kategorie dotyczące rozrywki, w których znajdować się będą nie tylko filmy i muzyka religijna. Uczniowie oczekują także na zamieszczanie treści zachęcających do wiary katolickiej. Ich marzeniem jest stała dostępność księdza na czacie oraz możliwość tworzenia grup dyskusyjnych¹¹³.

Problemy z funkcjonowaniem portali podyktowane są głównie przez względy finansowe, których często brakuje do prawidłowego działania portalu. Portale internetowe utrzymują się głównie z reklam zamieszczanych na ich łamach. Niektóre portale nie chcą denerwować swoich użytkowników ciągle wyskakującymi reklamami, dlatego rezygnują z tej formy pozyskania funduszy i muszą szukać innej możliwości utrzymania swojego portalu. Nie ulega wątpliwości, że kondycja wielu portali jest bardzo słaba, dlatego nie stać ich na zatrudnianie osób, które profesjonalnie zajmą się administrowaniem portalu.

¹¹³ A. Niwiński. *Środki informatyczne w katechetycznej działalności Kościoła*. Kraków 2004 s. 324-327.

Obecnie przed portalami internetowymi stoi wiele zadań. W zdecydowanej większości trudno przewidzieć jak będzie przebiegał rozwój portali pod względem merytorycznym. Jednak w obecnej fazie rozwoju głównym celem redakcji i projektanta jest przyciągnięcie jak największej liczby Internautów, systematycznie odwiedzających witrynę. Największe szanse na odniesienie sukcesu mają jednak portale ukierunkowane na jedno zagadnienie. Wąska specjalizacja powoduje, iż można przyciągnąć ograniczoną liczbę użytkowników, ale określony będzie profil internauty odwiedzającego portal i łatwiej będzie przyciągnąć czytelników.

Omówione portale podejmują różne zagadnienia katechetyczne, które można wykorzystać w nauczaniu religii¹¹⁴. Jednym z głównych tematów są sakramenty i przygotowanie do nich, kolejnym Pismo Święte oraz rozważania jego fragmentów, następnym prawdy Katechizmu Kościoła Katolickiego oraz Dekalogu. Wiele z tych portali posiada działy dotyczące modlitwy, jej form i znaczenia w życiu chrześcijanina oraz czytelnie bogate w opowiadania, felietony, rozważania, artykuły, poezje, teksty religijne. Prawie połowa z nich podejmuje kwestię liturgii oraz Mszy świętej oraz aktywnego w niej uczestnictwa. Niemal każdy z portali posiada czytelnę, w której znajdują się artykuły, poezja, felietony, komentarze, świadectwa wiary, teksty religijne.

Z punktu widzenia młodzieży ciekawe mogą być czaty, fora dyskusyjne na różne tematy nie zawsze związane z religią, działy z rozrywką (gry, łamigłówki, krzyżówki, humor, piosenki, zdjęcia, filmy), multimediami, galeriami filmów, zdjęć, mp3. Przyjazna grafika oraz łatwa nawigacja portali przyciąga młode pokolenie, a możliwość komunikowania za pośrednictwem portalu sprawia, że młodzi chętnie odwiedzają go i zapraszają znajomych do zapoznania się z nim. Wydaje się, że większość nowych portali będzie jednak zmierzać w kierunku tworzenia wokół siebie aktywnych społeczności. Tradycyjne strony WWW odejdą w cień na rzecz interaktywnych platform skupiających i aktywizujących większe i mniejsze grupy użytkowników.

¹¹⁴ A. Ligęza. *E – katecheza: aplikacje, portale i media społecznościowe na lekcjach religii*. Kraków 2016 s. 31.

3.3. Serwisy katechetyczne

Wyżej przybliżono i określono już czym jest strona i portal internetowy. W tej części pracy zaprezentowane zostaną tematyczne serwisy internetowe, jednak najpierw należy wykazać cechy przynależne serwisom i to co odróżnia ich od portali oraz stron internetowych. Takie rozróżnienie znacznie ułatwi końcową ocenę pod kątem wypełnianych funkcji katechetycznych.

Serwisy internetowe adresowane są do wąskiego grona odbiorców zainteresowanych jednym tematem z danej dziedziny, w przeciwieństwie do portali, które skierowane są do dużej społeczności. Obecnie istnieje wiele serwisów, które skupiają się na jednym zagadnieniu, w którym są szczególnie wyspecjalizowane. Dlatego wydaje się, że do tworzenia serwisu wystarczy tylko kilka osób zainteresowanych danym tematem stąd nazywa się ich serwisami tematycznymi. Obejmuje on swoim zasięgiem jedną dziedzinę wiedzy, gałąź gospodarczą, dział przemysłu bądź krąg zainteresowań. Ten typ witryny internetowej integruje specyficznych odbiorców – internautów zainteresowanych wybraną tematyką.

Fundamentem serwisu tematycznego i tym, co przyciąga jego uczestników są aktualne oraz weryfikowalne informacje koncentrujące się wokół tematyki serwisu, która obejmuje najczęściej wiadomości z wybranej dyscypliny, badania, statystyki, recenzje, linki branżowe, grupy dyskusyjne i inne serwisy zarówno edukacyjne jak i te mające charakter isticie relaksacyjny. Dzięki skupieniu się na wąskim gronie osób, serwisy mają ułatwioną nawigację, docierają do użytkownika zintegrowanego w społeczności związanej z danym tematem. Ich zaletą jest pomoc w zbliżeniu się ludzi o podobnych zainteresowaniach. Serwisy tematyczne powstają dynamicznie i jest ich coraz więcej, a badania wskazują, że internauci będą używać swoich ulubionych serwisów jako bramy wejściowe do szeroko pojętego Internetu. Serwis to po prostu skromniejsza, ale bardziej wyspecjalizowana odmiana portalu.

Serwisów, które mogą być pomocne dla uczniów, katechetów, nauczycieli lub rodziców jest bardzo wiele, (zaufaj.com, kulkat.pl, 2ryby.pl, kerygma.pl, natan.pl, lutownica.dominikanie.pl, jezus.pl, adonai.pl, duch prawdy.com) z tego względu ukazane zostaną tylko wybrane serwisy, które dadzą poglądowy, aczkolwiek całościowy obraz serwisów internetowych o tematyce katechetycznej i edukacyjnej.

www.kerygma.pl – to serwis, którego pełna nazwa brzmi: „kerygmat – katecheza w Sieci”. Serwis jest swoistą próbą wykorzystania zdobyczy cyfrowych w dziele głoszenia Ewangelii, a głównie w ramach katechezy szkolnej. To dzieło powstało przy współpracy uczniów i katechety I Liceum Ogólnokształcącego im. Bartłomieja Nowodworskiego w Krakowie w dniu 11 lutego 2000 roku. Współpraca między tymi środowiskami trwa nadal, a adresatami serwisu są uczniowie tej szkoły.

Nazwa domeny została wybrana celowo, gdyż słowo „kerygma” oznacza nauczanie, nawoływanie. W ten sposób już na początku określono charakter tego serwisu. Katecheza kerygmatyczna skupia się przede wszystkim na przekazie treści orędzia ewangelicznego. Przez ostatnie siedemnaście lat serwis miał kilka nowych odsłon (ostatnia w 2013 r.), szukając przez te lata skutecznego dotarcia do czytelnika¹¹⁵.

The screenshot shows the website interface. At the top, there is a navigation bar with links for Home, Mapa, and Poczta. Below that is the site title "KERYGMA – katecheza w Sieci" and a search bar. The main content area features a featured article titled "Litania Loretańska" with a description and a photograph of the Loreto shrine. To the right, there is a section for "AKTUALNE..." with a list of recent updates. On the left side, there is a "MENU STRONY" with various categories like "Strona główna", "Pismo Święte", "Liturgia", etc. Below the menu is a "SZKOŁA" section. The main article content includes a sub-header "Świat i człowiek" and a list of "Różne obrazy świata:" with various philosophical and scientific references.

Strona główna serwisu jest przejrzysta, informacje są uporządkowane, a menu strony znajduje się po lewej stronie. Aktualności znaleźć można natomiast po prawej

¹¹⁵ Więcej o historii serwisu oraz poprzednim jego wyglądzie znaleźć można w: A. Niwiński. *Środki informacyjne w katechetycznej działalności Kościoła*. Kraków 2004 s. 335-339.

stronie. Główne działy serwisu to: Pismo Święte¹¹⁶, Liturgia¹¹⁷, Niedziele/święta¹¹⁸, Sakramenty¹¹⁹, Modlitwa/duchowość¹²⁰, Nauczanie Kościoła¹²¹, Katecheza szkolna¹²², Kalendarz/aktualności¹²³. Szkoda jednak, że na stronie głównej goszczą informacje sprzed blisko roku, jak chociażby Światowe Dni Młodzieży z 2016 r., które miały miejsce w Krakowie. Serwis [kerygma.pl](http://www.kerygma.pl) jest również obecny na portalach społecznościowych: Facebooku i Twitterze, informując o tym ikony portali zamieszczone na stronie głównej.

Zakładka „Szkoła” została podzielona na trzy wiodące działy, które dotyczą klas licealnych, odpowiednio pierwszej, drugiej i trzeciej. Znajduje się w niej program katechizacji oraz szereg materiałów do prowadzenia zajęć z religii w szkołach ponadgimnazjalnych (średnich). W każdym z tych działów znaleźć można listę katechez dla danej klasy. Do każdego z tematów przygotowano propozycję poprowadzenia katechezy (konspekt). Niektóre z tych konspektów są rozbudowane i proponują różne formy pracy z uczniami, inne są bardziej ubogie, świadczy o tym zamieszczenie tylko krótkiego opowiadania bądź modlitwy. Niestety zdarza się też, że niektóre tematy albo nie zostały jeszcze opracowane lub są czasowo niedostępne. Dodatkowym uatrakcyjnieniem mogłoby być dołączenie prezentacji multimedialnych lub filmów do konspektów, bądź umieszczenie chociażby linków z ciekawymi informacjami, filmami, zdjęciami.

Warto zaznaczyć, iż w obrębie tej zakładki przygotowano dział zatytułowany „wspólne tematy¹²⁴”, w którym znaleźć można tematy katechez „międzyklasowych” oraz dotyczące wydarzeń o charakterze religijnym. W tej samej zakładce zamieszczono również kolejną zakładkę „Opracowania¹²⁵”, która zawiera wiele różnych wiadomości m.in. zasady pisowni słownictwa religijnego, noty biograficzne niektórych autorów dzieł literackich,

¹¹⁶ Por. *Pismo Święte*. [online] [dostęp: 27.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.kerygma.pl/pismo-swiete>>.

¹¹⁷ Por. *Liturgia*. [online] [dostęp: 27.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.kerygma.pl/liturgia>>.

¹¹⁸ Por. *Niedziele/święta*. [online] [dostęp: 27.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.kerygma.pl/niedziela>>.

¹¹⁹ Por. *Sakramenty*. [online] [dostęp: 27.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.kerygma.pl/7-sakramentow>>.

¹²⁰ Por. *Modlitwa/duchowość*. [online] [dostęp: 27.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.kerygma.pl/modlitwa>>.

¹²¹ Por. *Nauczanie Kościoła*. [online] [dostęp: 27.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.kerygma.pl/nauczanie-kosciola>>.

¹²² Por. *Katecheza szkolna*. [online] [dostęp: 27.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.kerygma.pl/katecheza-w-szkolne>>.

¹²³ Por. *Kalendarz/aktualności*. [online] [dostęp: 27.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.kerygma.pl/kalendarz>>.

¹²⁴ Por. *Wspólne tematy*. [online] [dostęp: 28.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.kerygma.pl/wspolne-tematy>>.

¹²⁵ Por. *Opracowania*. [online] [dostęp: 28.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.kerygma.pl/opracowania>>.

recenzję filmu oraz informacje z historii życia Kościoła katolickiego. Wydawać by się mogło, że w serwisie jak kerygma.pl, istniejącym w środowisku internetowym ponad piętnaście lat, nie będzie poważnych błędów. Wystarczy jednak przejrzeć noty biograficzne z działu „Katecheza szkolna”, a dostrzec można, że papież Jan Paweł II nadal jest błogosławionym, choć od kilku lat jest świętym.

Pomysłodawcy serwisu nie zapomnieli o zamieszczeniu na stronie głównej wyszukiwarki pozwalającej na przeszukiwanie serwisu pod kątem danego słowa bądź frazy¹²⁶. Zapomnieli jednak o pozostawieniu, choćby szczątkowych, danych kontaktowych z autorami serwisu. Komunikacja jest możliwa tylko za pośrednictwem portali społecznościowych, na których obecny jest serwis kerygma.pl (Twitter, Facebook). Czytelnik serwisu nie może mieć jednak pewności, że za pośrednictwem tych narzędzi komunikacyjnych uzyska odpowiedź, gdyż analizując wpisy na tych portalach to pojawiają się one rzadko i sporadycznie, na Facebooku średnio raz w miesiącu, zaś na Twitterze ostatni wpis miał miejsce półtora roku temu.

W zakładce „Pismo Święte” znajdują się katechezy biblijne, które z kolei zostały podzielone na następujące działy: hermeneutyka, Stary Testament, Nowy Testament, opracowania biblijne oraz tekst Pisma Świętego. W każdym z tych działów zaprezentowano około dziesięciu propozycji katechez biblijnych. Prezentowane katechezy biblijne są ściśle związane z działem.

Niewątpliwym walorem serwisu jest jego łatwo rozpoznawalny adres www, który z łatwością można zapamiętać, a przy tym wzbudza zaufanie potencjalnych czytelników. Cieszy również brak reklam, zwłaszcza tych wyskakujących. Z drugiej jednak strony ocenę serwisu obniżają nieaktualne informacje, które nie tylko podważają zaufanie czytelników, ale powodują ich frustrację, rozczarowanie, co w konsekwencji prowadzi do zaprzestania odwiedzania serwisu. Dodatkowo brak formularza kontaktowego powoduje niechęć oraz wrażenie traconego czasu w poszukiwaniu możliwych kanałów komunikacyjnych z serwisem.

Narzędzie jakim jest serwis kerygma.pl z pewnością może zostać wykorzystane do nauczania religii zarówno przez uczniów jak i katechetów. Niewątpliwie jednak wymaga ono wielu udoskonaleń, które podniosą nie tylko atrakcyjność serwisu, ale zwiększą jego użyteczność. Z katechetycznego punktu widzenia serwis dysponuje ciekawymi i dobrymi materiałami, które wykorzystać można podczas lekcji religii oraz poza nimi wystarczy

¹²⁶ Por. *Szukaj*. [online] [dostęp: 28.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://www.kerygma.pl/component/search/?searchword=&searchphrase=all&Itemid=165>>.

tylko otworzyć zakładkę „Katecheza szkolna”. Zamieszczane tu informacje są jednak rzadko aktualizowane.

www.lutownica.dominikanie.pl – to serwis, który prowadzony jest przez zgromadzenie Dominikanów, a dokładniej przez Marka Kosacza OP będącego twórcą serwisu oraz katechetą w Liceum Ogólnokształcącym w Poznaniu. Pełna nazwa serwisu brzmi: lutownica konspekty i metody. Niestety na stronie internetowej serwisu nie zamieszczono żadnych informacji dotyczących powstania, historii, celu i zadań serwisu.

Lutownica

Lutownica to strona Ojca Marka Kosacza OP. Znajdziesz tutaj konspekty katechez, scenariusze zajęć dla młodzieży, studentów, dorosłych, metody dla katechetów i prowadzących różne spotkania. Są również homilie i notatki do katech, pomysły na dyskusje w rodzinnym gronie. Krótko mówiąc: edukacja i inspiracja. Materiały sukcesywnie umieszczane, uzupełniane i poprawiane.

W tym serwisie internetowym znaleźć można liczne, inspirujące konspekty katechez¹²⁷, scenariusze zajęć dla młodzieży, studentów oraz dorosłych. Zamieszczono również różnorodne metody dla katechetów i prowadzących spotkania, zaś dla księży przygotowano homilie i notatki do kazań. Dorośli i rodzice znaleźć mogą ciekawe pomysły na dyskusje w rodzinnym gronie.

Strona startowa serwisu lutownica.dominikanie.pl jest bardzo uboga w szatę graficzną, brakuje również menu serwisu oraz kategoryzacji konspektów katechez, które rozmieszczone są w dowolnej kolejności. Na uwagę zasługuje rozbudowana wyszukiwarka materiałów serwisowych (grupa docelowa, tagi, rodzaj nauki, słowa kluczowe), która może znacząco pomóc w odszukiwaniu zamierzonych zasobów. Na dole strony głównej serwisu znajduje się formularz kontaktowy pozwalający na komunikację z pomysłodawcami serwisu, a klikając na odpowiedniej ikonie (Facebook, YouTube, Pinterest) można odwiedzić konto serwisu na jednym z portali. Trzeba jednak wyraźnie zaznaczyć, iż aktywność serwisu na tych portalach jest znikoma. Można to zauważyć wchodząc na profil YouTubeowy serwisu. Znajduje się tam tylko jeden film, ale konto Facebookowe nie posiada nowych wpisów od pół roku.

Autorzy serwisu zapowiadają, że skupia on liczne materiały edukacyjne, jednak wcale nie jest ich tak dużo (na chwilę obecną 137 różnych konspektów). Liczba konspektów nie jest aż tak znacząca, a w dodatku dedykowane są one bardzo szerokiemu gronu odbiorców (rodziny, dorośli, młodzież, studenci). Zróżnicowana struktura konspektów katechez pozwala na zastosowanie różnych metod¹²⁸ i form na lekcjach religii, przez co uczniowie nie będą znudzeni schematyzmem. Serwis proponuje również konspekty katechez do wykorzystania poza szkołą.

Otwierając wybrany konspekt katechezy czytelnik ma możliwość wydrukowania go lub otworzenia w pdf. Można też pobrać konspekt na dysk własnego komputera. Konspekty są statyczne bez jakiegokolwiek grafiki, linków, filmów, map, prezentacji, diagramów i ćwiczeń, które można wykorzystać przy okazji katechezy. Tylko w niektórych pojawiają się jakieś elementy gotowych materiałów dla prowadzących katechezę. Dodatkowym atutem byłaby możliwość edytowania konspektów na własny użytek, jednak otwieranie konspektu za pomocą pdf nie daje takiej możliwości.

¹²⁷ Por. *Konspekty*. [online] [dostęp: 28.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://lutownica.dominikanie.pl/>>.

¹²⁸ Por. *Metody*. [online] [dostęp: 28.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://lutownica.dominikanie.pl/?category=metoda&s=>>.

Większość z zamieszczonych konspektów ma pewien klucz, według którego są one ułożone. Niestety zdarzają się takie, które stanowią jedynie zlepek tekstów z różnych źródeł (Pismo Święte, Nauczanie Kościoła katolickiego, artykuły). Czasami ten tekst jest tak obszerny i jednolity, że przy pierwszym zetknięciu może zniechęcić użytkownika. Większość przytaczanych tekstów ma również podane źródło pochodzenia, co pozwala czytelnikowi odnaleźć tekst w całości, aby np. zrozumieć szerszy kontekst lub wykorzystać jego większą część.

Końcowa ocena serwisu lutownica.dominikanie.pl nie może być wysoka, a to z tej racji, że posiada on wiele mankamentów, które znacząco obniżają tę ocenę. Dzisiejsi użytkownicy serwisów internetowych są bardzo wymagający i pierwsze spotkanie z tym serwisem może okazać się kluczowe, przyciągnąć na stałe, lub wywołać niechęć. Tylko przy zapewnieniu gruntownych zmian i dodaniu nowych elementów, serwis może stać się bardziej atrakcyjny dla użytkowników. Oceny końcowej serwisu nie podniesie również jej wymiar katechetyczny, albowiem serwis jest jedynie zbiorem nieuporządkowanych konspektów katechez oraz homilii. Jak to zostało stwierdzone wyżej w konspektach przeważa tekst, a warto byłoby podać linki z przydatnymi materiałami, wzbogacającymi scenariusz. Wydawać się może, że przydatne są tylko pewne elementy konspektów katechez zamieszczonych w tym serwisie. Stanowią one mogą jedynie uzupełnienie profesjonalnie przygotowanych konspektów.

adonai.pl – to serwis istniejący na rynku internetowym od 2001 roku, na początku widniał pod innym adresem i miał zawierać tylko informacje na temat zespołu „Pomoc Duchowa”. Jednak aktualna postać zdecydowanie odbiegła od pierwotnych zamierzeń. Choć na środku strony głównej zostało napisane: „adonai.pl portal katolicki”, to z portalem ma on niewiele wspólnego. Także w informacjach dotyczących powstania, administrator podaje, iż jest to serwis (różnica między serwisem, a portalem została omówiona wyżej).

[Kartki](#)
[Miłość](#)
[Modlitwy](#)
[Czytelnia](#)
[Zbiórki](#)
ADONAI.PL
[Relaks](#)
[Download](#)
[Czat](#)
[Opowiadania](#)
[Perełki](#)

Prezentacje
Wszystkich prezentacji: **4280**

ZAMÓW WSZYSTKIE PREZENTACJE

- Duchowe**
- Miłość**
 - Wskazywka
- Przyjaźń**
- Bajki**
- Zyczenia**
 - Urodzinowe
 - Imieninowe
 - Dla Matki...
 - Dla Ojca...
 - Dla Babci i Dziadka
 - Dla osób duchownych
 - Dzień Kobiet
 - Dzień Dziecka
 - Dzień Nauczyciela
 - Z okazji ślubu
 - Z okazji narodzin
 - Noworoczne
 - Inne...
- Anioły**
- Maryja**
- Powołania**
- Zakony**
- NPR**
- Krajobrazy**
- Miejsca**
 - Miejsca kultu
 - Zamki i pałace
 - Europa
- Poezja**
 - Poezja miłosna
 - Poezja religijna
- Zwierzęta**
 - Opowiadania
 - Ptaki
 - Pod wodą...
- Sympatyczne**
 - Wesołe zwierzęta
- Wielkanoc**
 - Zyczenia...
- Boże Narodzenie**
 - Adwent
 - Mikołajki
 - Kolędy...
- o. Pio**
- Technika**
 - Mosty
 - Architektura
- Milosierdzie**
- Pro-life**
- Dzieci**
- Relaks**
- Modlitwy**
 - Litanie
 - Droga Krzyżowa
 - Różaniec
- Kosmos**
- Wydarzenia**
 - Religijne...
- Małżeństwo**
- Papieskie**
 - Dzień Papieski
- Natura**
 - Parki i ogrody
 - Wodospady
- Kwiaty**
 - Róże
- Transport**
 - Drogi
 - Samochody
- Wieczność**
- Myśli**
- Ludzie**
- Sztuka**
 - Malarstwo
 - Muzea
- PRL**
- Katecheza**
 - Dekalog
 - Sakramenty
- Uroczystości**
 - Boże Ciało
 - Przemienienie Pańskie
 - Objawienie Pańskie
- Święci**
 - Św. Paweł
- Nauka**
- Agata Budzyńska**
- Człowiek**
- Sport**
- Fantazje**
- Ciekawostki**
- Różne**
- Humor**

[1] [2] [3]

Katecheza

 Symbolika choinki [Pobierz] Rozmiar: 1366 kb, Pobrań: 4533	 Uroczystość Narodzenia Pańskiego [Pobierz] Rozmiar: 577 kb, Pobrań: 1874
 Sekty [Pobierz] Rozmiar: 289 kb, Pobrań: 3512	 Boże Narodzenie [Pobierz] Rozmiar: 202 kb, Pobrań: 4395
 Religie świata [Pobierz] Rozmiar: 760 kb, Pobrań: 4099	 Pismo Święte mówi nam o aniołach [Pobierz] Rozmiar: 508 kb, Pobrań: 2691
 Wybór Dawida na króla [Pobierz] Rozmiar: 1297 kb, Pobrań: 1682	 Życie się zmienia ale nie kończy [Pobierz] Rozmiar: 1220 kb, Pobrań: 2600
 Sobory Kościoła powszechnego [Pobierz]	 Myślmy jak Chrystus [Pobierz]

Witryna posiada charakter strony domowej a nie portalu chrześcijańskiego, choć wygląd właśnie na to wskazuje. Jak zaznacza pomysłodawca serwisu, Tomasz Jarosz, jest to inicjatywa całkowicie prywatna i nieoficjalna tworzona po godzinach pracy wyłącznie z potrzeby serca. Prezentowane materiały podzielone są na działy, takie jak: ABC, modlitwa¹²⁹, psalmy¹³⁰, perełki, aforyzmy, miłość¹³¹, samotność, czystość, przyjaźń, szczęście, opowiadania¹³², zamyślenie, święci¹³³, anioły, katecheza¹³⁴, misje, świadectwa¹³⁵ oraz wiele innych. Bogactwo tego całego serwisu pozwala na wysnuć tezę, iż każdy znajdzie tutaj coś dla siebie, również katecheta. W tym miejscu warto też

¹²⁹ Por. *Modlitwa*. [online] [dostęp: 28.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://adonai.pl/modlitwy/>>.

¹³⁰ Por. *Psalmy*. [online] [dostęp: 28.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://adonai.pl/psalmy/>>.

¹³¹ Por. *Miłość*. [online] [dostęp: 28.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://adonai.pl/milosc/>>.

¹³² Por. *Opowiadania*. [online] [dostęp: 28.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://adonai.pl/opowiadania/>>.

¹³³ Por. *Święci*. [online] [dostęp: 28.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://adonai.pl/swieci/>>.

¹³⁴ Por. *Katecheza*. [online] [dostęp: 28.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://adonai.pl/katecheza/>>.

¹³⁵ Por. *Świadectwa*. [online] [dostęp: 29.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://adonai.pl/swiadectwa/>>.

wspomnieć o zakładce „Źródełko¹³⁶”, albowiem jest to miejsce, w którym uwidocznią się faktyczna obecność czytelników serwisu. Można tu wymieniać poglądy z innymi czytelnikami, pokrzepić się czyimś świadectwem, poprosić o modlitwę, umocnić wiarę. Przytoczenie jednej z takich wypowiedzi na wstępie katechezy może być doskonałym wprowadzeniem.

Serwis proponuje różne formy modlitwy: Różaniec, Droga Krzyżowa, Nabożeństwa Pierwszopiątkowe, Koronka do Bożego Miłosierdzia, Adoracja Najświętszego Sakramentu. Ponadto na adonai.pl dostępny jest zbiór wszystkich psalmów, który zainteresować może tych, którzy preferują tę formę modlitwy.

W zakładce „Perełki¹³⁷” znaleźć można liczne wiersze i opowiadania o tematyce miłości, duchowości, samotności, przyjaźni, rodzinie, małżeństwie, szczęściu, Jezusie. Kolejny dział „miłość” zawiera rozmaite porady w relacjach damsko-męskich, ponadto rozważania i świadectwa życia młodych ludzi. Warto dodać, że ten właśnie dział podejmuje nurtujące tematy dotyczące samotności, a tym samym proponuje modlitwy o wytrwanie w miłości, czystości, o dobrego męża, żonę, dlatego te wszystkie treści mogą stanowić cenną pomoc katechetyczną. Prezentowane sentencje oraz główne myśli to doskonały temat wszelkich rozważań katechetycznych. Z kolei bajki i opowiadania wykorzystać można w pogadankach, przedstawieniach teatralnych oraz scenkach obrazujących życie codzienne.

Przytoczone życiorysy i historie świętych, błogosławionych oraz sług Bożych to fundament niejednej z katechez, na którym można zbudować cały scenariusz lekcyjny. Historie życia osób zasłużonych dla społeczeństwa to swoiste świadectwa wiary, poświęcenia się dla dobra ogółu będące zachętą do godnego życia młodego pokolenia. Serwis proponuje ciekawą formę odbioru Dekalogu jako odpowiedź na miłość Pana daną człowiekowi, dzięki takiej interpretacji uczniom łatwiej będzie przyjąć i zrozumieć przykazania. Podjęcie przez serwis tematów współcześnie dotyczących młodzieży może stanowić istotną pomoc dla katechetów, gdyż omówione zostały tematy dotyczące: cierpienia, cudów, wychowania, powołania, uzależnień, zagrożeń, niepłodności i narzeczeństwa.

Pomysłodawca serwisu wiele miejsca poświęca działowi dotyczącemu czystości przedmałżeńskiej, a jest to niewątpliwie temat naglący, który nurtuje wielu młodych ludzi. Serwis proponuje odpowiedzi na pytania związane z tą kwestią prowadząc jednocześnie

¹³⁶ Por. *Źródełko*. [online] [dostęp: 29.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://adonai.pl/zrodelko/>>.

¹³⁷ Por. *Perełki*. [online] [dostęp: 29.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://adonai.pl/perelki/>>.

polemikę z lansowanym powszechnie wychowaniem seksualnym, prostytutką, masturbacją, transseksualizmem, pornografią, homoseksualizmem. Odpowiedzi na te kwestie są udzielane głównie w formie świadectwa życia ludzi zachęcające do czystości przedmałżeńskiej oraz wierności planowi Bożemu wobec każdego człowieka. Przygotowano również propozycje różnych modlitw o czystość, a także zachętę do przyłączenia się do Ruchu Czystych Serc.

Serwis adonai.pl podejmuje także zagadnienie szeroko pojętej katechezy, analizując przy tym jej sukcesy i niedociągnięcia. Omawia cechy katechety, którego katecheza winna być pasją, przybliża jej sens w szkole oraz odpowiada na pytanie jak ona powinna wyglądać. Z pewnością ta część serwisu odwiedzana jest głównie przez katechetów, dla których jest to doskonałe miejsce w poszukiwaniu różnych inspiracji.

Pomysłodawca tego narzędzia internetowego poświęcił obszerny dział polskim świętym i błogosławionym¹³⁸. Na początku jednak zadbał o informacje wprowadzające i rozważania, takie jak: „kim są wszyscy święci?”, „droga z nieba na ołtarze”, „ulubieni święci”, „oblicza świętości”, „wszyscy święci”, „proces beatyfikacyjny”. Załączono również ich życiorysy, co ciekawe nie są to jedynie informacje o życiu takiej osoby, ale także ich myśli, motta, rady, modlitwy za ich wstawiennictwem, niektóre wzbogacone zostały o fotografie. Cały ten dział jest doskonałym fundamentem, na którym można zbudować scenariusze katechezy.

Działy „Jezus¹³⁹”, „Duch Święty¹⁴⁰”, „Maryja¹⁴¹” zostały przygotowane bardzo obszernie, dlatego w tych zakładkach znaleźć można liczne informacje dotyczące ich życia i działalności. Znaleźć tu można odpowiedzi na pytania kim jest Bóg, Maryja i aniołowie. Zamieszczono modlitwy do nich, rozważania, przytoczono świadectwa osób, które dostąpiły ich szczególnego wstawiennictwa. Bogactwo tych wiadomości stanowić może idealną pomoc dla rodziców, wychowawców, katechetów, ale również osób pragnących pogłębić swoją wiarę. Tym bardziej, że nie są to podstawowe informacje, znane powszechnie, lecz liczne ciekawostki i nowinki, które sprawiają, że te wiadomości są jeszcze bardziej atrakcyjne dla czytelnika.

Kolejne działy dedykowane są głównie młodemu pokoleniu i dotyczą one tematyki Dekalogu, sakramentów, Biblii i jej interpretacji wraz ze sposobami jej czytania oraz kontemplowania. Ponadto serwis adonai.pl podejmuje zagadnienia rodziny, małżeństwa,

¹³⁸ Por. *Święci*. [online] [dostęp: 29.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://adonai.pl/swieci/>>.

¹³⁹ Por. *Jezus*. [online] [dostęp: 29.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://adonai.pl/jezus/>>.

¹⁴⁰ Por. *Duch Święty*. [online] [dostęp: 29.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://adonai.pl/duch-swiety/>>.

¹⁴¹ Por. *Maryja*. [online] [dostęp: 29.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://adonai.pl/maryja/>>.

narzeczeństwa i wychowania. Na szczególną uwagę zasługuje propozycja wielu świadectw podejmujących tematykę ochrony życia w ramach której omawiane są takie zagadnienia jak: naprotechnologia i duchowa adopcja. Dodatkowo serwis daje możliwość pobierania dokumentów oraz prezentacji multimedialnych (ponad 4200) uzupełniających przekaz katechetyczny i budzących zainteresowanie katechizowanych. Dodatkowo dostępne są również utwory i audycje w formacie mp3.

Administrator serwisu wykazał się kreatywnością poświęcając jego część na pewnego rodzaju rozrywkę w ramach, której przygotował wiele interesujących propozycji spędzenia wolnego czasu. W skład tego bloku wchodzi dział zatytułowany „relaks¹⁴²” znaleźć tu można: zagadki, zabawy, psychotesty, rebusy, quizy, triki, ciekawostki, humory. Kolejny dział to gry on-line¹⁴³, następny galeria ze zdjęciami, zdrowie, kultura, nauka, turystyka, społeczeństwo, kuchnia, historia.

Dokonując końcowej oceny serwisu adonai.pl należy przyznać bez wątpienia, że jest on bardzo bogaty w treści, które wykorzystać można do szeroko pojętego nauczania religii. Pomocne w katechezie mogą być bajki i opowiadania zamieszczone w tym serwisie internetowym, wykorzystać je można chociażby w pogadankach lub inscenizacjach. Ich przekaz wpisuje się w ramy katechezy szkolnej i pozalekcyjnej.

Świetnym wsparciem wiedzy i kompetencji katechety będzie dział serwisu poświęcony świętym i błogosławnym, którzy są wzorem na drodze życia człowieka dążącego do zbawienia. Szczególnie cenne dla katechety, także ucznia, jest to, że jest to jedno narzędzie internetowe dające dostęp do wielu życiorysów i historii świętych, błogosławnych, sług Bożych oraz zasłużonych dla społeczeństwa wielkich ludzi. Serwis może też stanowić dla młodzieży zachętę do włączenia się w misje, podjęcia aktów miłosierdzia, wstąpienia w szeregi stowarzyszeń, ruchów i wspólnot katolickich.

Reasumując, trzeba przyznać, iż serwis adonai.pl jest doskonałym narzędziem katechetycznym, które może zostać wykorzystane zarówno przez katechetów, wychowawców, rodziców jak i samych uczniów. Niewątpliwie jest to jedynie pewna propozycja, ale jakże bogata w treści oraz gotowe materiały do wykorzystania. Mając na uwadze młodzież, nazywaną pokoleniem cyfrowym, z pewnością można zaproponować jej ten właśnie serwis, który daje bogactwo treści i przekazuje je w różnorodny sposób. Warto jednak, aby administratorzy zadbali o to, aby serwis był częściej aktualizowany i stawał się

¹⁴² Por. *Relaks*. [online] [dostęp: 30.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://adonai.pl/relaks/>>.

¹⁴³ Por. *Gry on-line*. [online] [dostęp: 30.10.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://adonai.pl/games/>>.

coraz bardziej przyjazny czytelnikowi. Niemniej jednak końcowa jego ocena jest bardzo wysoka.

www.portalkatechetyczny.pl – to elektroniczna wersja pomocy katechetycznych do nauczania religii. Wiele osób zapytać może dlaczego w części przeznaczony na przybliżanie katechetycznych serwisów internetowych, omawiany jest portal. Odpowiedź na postawione pytanie udzielona została już wcześniej przy okazji ukazywania różnic między serwisem a portalem. [portalkatechetyczny.pl](http://www.portalkatechetyczny.pl) jest zatem serwisem internetowym, a nie portalem jak wskazuje nazwa. Świadczy o tym chociażby adresat, którym są przede wszystkim katecheci, czyli wąskie grono odbiorców (portale trafiają do szerokiego grona odbiorców).

Serwis istnieje w sieci od niedawna i stanowi uzupełnienie do podręczników Wydawnictwa Katechetycznego z Warszawy oraz pomoc dla katechetów, którzy mogą tam znaleźć konspekty katechez, ciekawe inspiracje do nauczania religii oraz filmy. Do pełnego korzystania z serwisu wymagane jest założenie bezpłatnego konta¹⁴⁴, które pozwala na pobieranie, przeglądanie, dodawanie oraz opiniowanie materiałów multimedialnych. Warszawski serwis podzielony jest zgodnie z obowiązującymi

¹⁴⁴ Por. *Rejestracja do portal katechetycznego*. [online] [dostęp: 03.11.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://portalkatechetyczny.pl/register>>.

poziomami edukacyjnymi. Użytkownik wybiera interesujący go poziom edukacyjny następnie klasę, a na koniec ze spisu treści wybiera jednostkę lekcyjną, przy której znajdują się dostępne materiały multimedialne¹⁴⁵.

Z serwisu korzystać mogą również osoby, które nie używają na co dzień podręczników wydawanych przez Wydawnictwo Katechetyczne. Posiadanie konta jest jednak konieczne, gdyż nie ma możliwości nawet przeglądania spisu dostępnych materiałów multimedialnych. Na stronie głównej serwisu nie zamieszczono także wyszukiwarki, która ułatwiłaby wyszukiwanie pomocy katechetycznych. Wynika zatem z tego, że osobom posługującym się podręcznikami Wydawnictwa Katechetycznego łatwiej będzie korzystać z serwisu portalkatechetyczny.pl niż korzystającym z innych podręczników.

Dla uczniów klas młodszych przygotowano kolorowanki, które umieszczono niemal w każdej katechezie¹⁴⁶. Z łatwością może je pobrać i przygotować uczniom do wykorzystania. Jednakże prawie połowa tych kolorowanek nie jest dostępna, gdyż udostępnione linki wygasły. Dobrym rozwiązaniem byłoby utworzenie w sieci własnej domeny i umieszczenie tam wszystkich kolorowanek. Takie zamieszczenie w jednym miejscu wszystkich materiałów ułatwiłoby przeglądanie, pobieranie oraz ich wykorzystywanie w przyszłości.

Serwis portalkatechetyczny.pl umożliwia również pobieranie gotowych scenariuszy katechez z podręczników metodycznych. Scenariusze przygotowane zostały do każdej katechez i nie ma tu żadnych braków, a pliki można pobrać w formacie pdf, który jest dobrze znany katechetom. Ciekawym rozwiązaniem byłoby także udostępnienie tych plików w innym formacie, aby katecheci mogli sami modyfikować scenariusze bądź dodawać dodatkowe elementy.

Strona główna serwisu jest czytelna, przestronna, kolory przyciągające wzrok, menu proste, nierozbudowane, a materiały multimedialne uporządkowane. Wszystko to ułatwia wyszukiwanie, przyciąga użytkownika i zachęca do kolejnych odwiedzin. W rezultacie katecheta korzystający z serwisu podczas lekcji religii z łatwością i dość sprawnie znajdzie pomocne materiały.

Warszawski serwis posiada swoje mankamenty, które nie są liczne, aczkolwiek skutecznie zaburzają jego przeznaczenie. Otóż wiele katechez posiada tylko np. propozycję

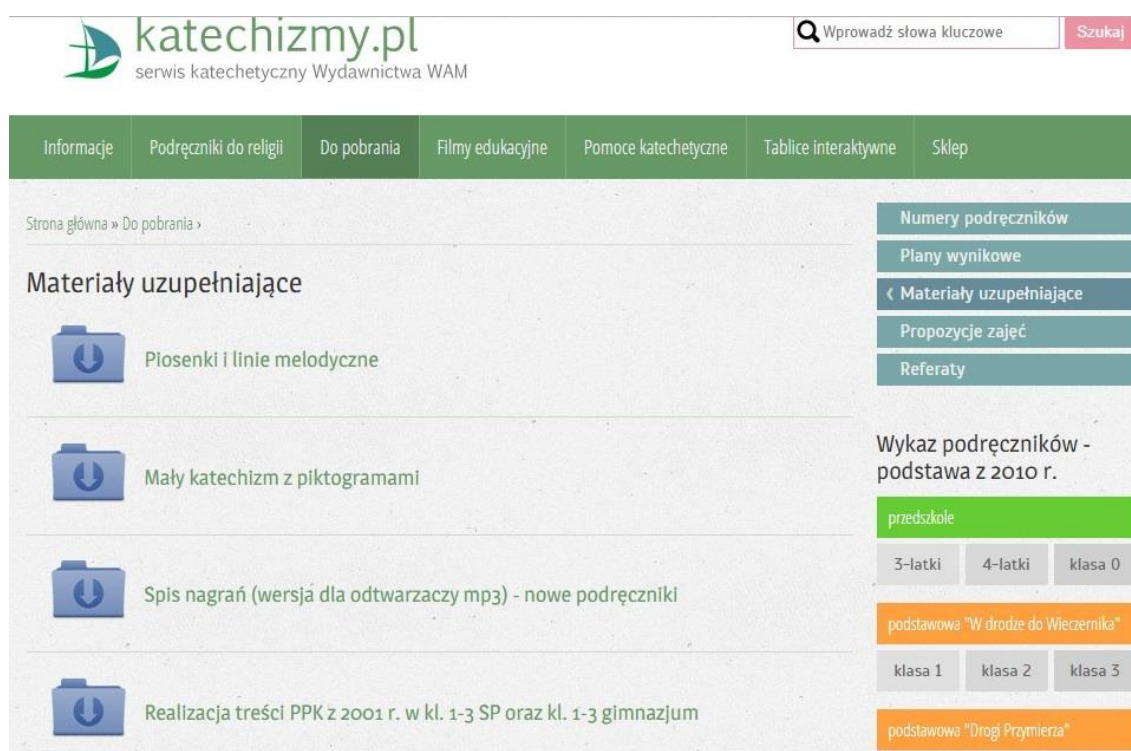
¹⁴⁵ Por. *Szkola podstawowa*. [online] [dostęp: 03.11.2016]. Dostępny w Internecie: <http://portalkatechetyczny.pl/podstawowa.html>.

¹⁴⁶ Przykładowa kolorowanka: [online] [dostęp: 03.11.2016]. Dostępny w Internecie: http://farm4.staticflickr.com/3216/3043655833_b70c1bfd35_z.jpg.

filmu (często jego link już wygasł). Brakuje ćwiczeń interaktywnych, prezentacje multimedialne pojawiają się sporadycznie, niektóre filmy są bardzo długie, trwają około godziny. Zdarzają się również katechezy bez jakichkolwiek propozycji multimedialnych. Rezultatem powstałych niedociągnięć są najprawdopodobniej kwestie finansowe, które potrzebne są do dalszego rozwoju serwisu.

Niewątpliwie jednak warszawski serwis portalkatechetyczny.pl jest dobrym narzędziem, które może zostać wykorzystane przez katechetów do nauczania religii na różnych etapach edukacyjnych. Pamiętać należy, iż serwis ma stanowić jedynie pomoc katechetyczną, a nie zastąpić podręcznik, karty pracy bądź samego katechetę. Poprawa wymienionych wyżej mankamentów znacząco może wpłynąć nie tylko na przydatność katechetyczną, ale również na ogólną atrakcyjność serwisu.

katechizmy.pl – to serwis katechetyczny Wydawnictwa WAM, którego celem jest wsparcie katechetów w przygotowywaniu lekcji religii. Serwis stanowi zaplecze dla krakowskiego wydawnictwa przygotowującego podręczniki do nauczania religii.

Jak zaznaczają pomysłodawcy serwisu, znajdują się w nim rzetelne informacje¹⁴⁷ oraz nowocześnie opracowane materiały dydaktyczne. Krakowski serwis tworzony jest w duchu nowej ewangelizacji i przekazuje treści Ewangelii młodemu pokoleniu przy

¹⁴⁷Por. *Informacje katechetyczne*. [online] [dostęp: 05.11.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.katechizmy.pl/t-10.informacje.html>>.

pomocy najnowszych osiągnięć technicznych. Dlatego oferta wydawnictwa jest bogata i znaleźć można w niej nie tylko wersje drukowanych podręczników, lecz także multibooki dla uczniów, e-booki poradników metodycznych, filmy edukacyjne oraz materiały na tablice interaktywne.

Serwis katechizmy.pl połączony jest ze stroną internetową krakowskiego wydawnictwa WAM (wydawnictwowam.pl). Dzięki takiej integracji użytkownik ma możliwość kupna i sprawdzenia aktualnej propozycji katechetycznej przygotowanej przez wydawnictwo. Na stronie głównej serwisu znajduje się zakładka „Promocje¹⁴⁸”, wystarczy tylko kliknąć, aby przejść na stronę wydawnictwa i sprawdzić aktualne promocje przygotowane dla czytelników.

Krakowski serwis katechizmy.pl przygotowany został z myślą o katechetach, którzy poszukiwać będą inspiracji katechetycznych. Przedstawiane narzędzie jest pewnego rodzaju katalogiem pomocy katechetycznych przygotowanych przez wydawnictwo WAM. Prezentowane są tu: podręczniki ucznia, zeszyty ucznia z ćwiczeniami oraz podręczniki metodyczne wraz z płytami DVD. Do każdej z prezentowanych propozycji załączono szczegółowy opis oraz spis treści i fragment książki w wersji pdf.

W zakładce „Informacje” przygotowano przydatne dla katechetów wiadomości o zbliżających się szkoleniach i warsztatach, zamieszczono odpowiedzi na pytania dotyczące pomocy katechetycznych przygotowanych przez wydawnictwo WAM, a także aktualności związane z katechezą. Informacje zamieszczane w tym dziale często są aktualizowane. Dla katechetów będzie to stanowić cenne źródło informacji z dziedziny katechetycznej.

Kolejna zakładka „Podręczniki do religii¹⁴⁹” zawiera spis podręczników do religii podzielonych zgodnie z Podstawą Programową Katechezy z 2001 bądź z 2010 roku. Użytkownik wybiera najpierw jedną z dwóch podstaw programowych, następnie etap edukacyjny, a na koniec konkretną klasę, dla której przygotowano pakiet podręczników. Szczegółowo opisano tu serie podręczników przygotowanych przez krakowskie wydawnictwo podając także tytuł programu nauczania religii wraz z jego numerem.

¹⁴⁸ Por. *Informacje katechetyczne*. [online] [dostęp: 05.11.2016]. Dostępny w Internecie: <https://www.katechizmy.pl/t-10.informacje.html>.

¹⁴⁹ Por. *Podręczniki do religii*. [online] [dostęp: 05.11.2016]. Dostępny w Internecie: <https://www.katechizmy.pl/page-2662.oferta-podrecznikow-do-religii.html>.

Następna zakładka serwisu zatytułowana „Do pobrania¹⁵⁰” zawiera różnorakie materiały, które katecheci mogą ściągać i wykorzystywać w katechezie. W tym dziale znajdują się: numery podręczników, plany wynikowe, materiały uzupełniające, propozycje zajęć oraz referaty. Wyeksponowane pliki tekstowe przygotowane są w formacie pdf, a materiały audio w formacie mp3, niestety nie wszystkie można pobrać, niektóre tylko odsłuchać na stronie serwisu.

W zakładce „Filmy edukacyjne” umieszczone są filmy, które wykorzystać można na katechezie. Filmy podzielone są zgodnie z obowiązującymi etapami edukacyjnymi, brakuje jednak filmów na niektórych szczeblach. Ilość filmów na poszczególnym etapie edukacyjnym waha się od 5 do 10 plików, co daje łącznie 52 filmy. Niestety filmów nie można pobierać na dysk komputera a jedynie odtwarzać na stronie serwisu katechizmy.pl. Martwi również to, że niektóre filmy udostępniono tylko we fragmentach, aby korzystać z nich w pełni, należy dokonać zakupu poradnika metodycznego, do którego dołączona jest płyta DVD z filmami edukacyjnymi.

Przedostatnia zakładka serwisu zatytułowana „Pomoce katechetyczne¹⁵¹” stanowi jedynie prezentację materiałów wspierających katechezę na różnych etapach edukacyjnych. Na próżno szukać tutaj materiałów w wersji online, gdyż prezentowane są tu tylko wersje papierowe, które można nabyć za pośrednictwem strony internetowej wydawnictwa WAM. Podobnie jak w zakładce „Podręczniki do religii”, prezentowane materiały opisane są szczegółowo, dodatkowo dołączono fragmenty każdej pomocy w wersji pdf.

Analogicznie prezentuje się ostatnia zakładka „Tablice interaktywne¹⁵²”, która przedstawia przygotowane materiały do tablic interaktywnych. Niestety tutaj również brakuje materiałów na niektórych etapach edukacyjnych. Pobrać można jedynie kilka wersji demo takich pomocy.

Serwis katechetyczny katechizmy.pl przygotowany przez krakowskie wydawnictwo WAM prezentuje pomoce dydaktyczne, które katecheta może wykorzystać w nauczaniu religii. W serwisie zamieszczono niewielką ilość materiałów online gotowych do bezpośredniego wykorzystania w katechezie. Wydaje się, że omawiane narzędzie internetowe ma na celu propagowanie materiałów katechetycznych, które można nabyć za

¹⁵⁰ Por. *Do pobrania*. [online] [dostęp: 05.11.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.katechizmy.pl/t-3.do-pobrania.html>>.

¹⁵¹ Por. *Pomoce katechetyczne*. [online] [dostęp: 05.11.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.katechizmy.pl/t-4.pomoce-katechetyczne.html>>.

¹⁵² Por. *Tablice interaktywne*. [online] [dostęp: 05.11.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://www.katechizmy.pl/page-2711.kilka-slow-o-pomocach-multimedialnych.html>>.

pośrednictwem strony internetowej wydawnictwa. Być może to kolejny przykład bariery finansowej, z którą nie radzą sobie katolicko-katechetyczne wydawnictwa.

kulkat.pl – to serwis z materiałami katechetycznymi, który powstał w 2012 roku i tworzony jest przez wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium oraz sekcję katechetyki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Ten serwis to nic innego jak zaplecze pakietu podręczników i pomocy katechetycznych pt. „Z Bogiem na ludzkich drogach” wydanym w wydawnictwie Gaudium w Lublinie¹⁵³. Tematyka serwisu związana jest z edukacją religijną dzieci i młodzieży na wszystkich poziomach nauczania. Jednocześnie serwis jest miejscem, gdzie wszyscy katecheci mogą zabierać głos w dyskusji na temat podręczników i poradników metodycznych.

Znaczna partia serwisu przeznaczona została na prezentację podręczników do nauki religii i materiałów z zakresu metodyki nauczania. Częściami składowymi serwisu są materiały multimedialne w formie prezentacji, zdjęć, filmów, map oraz konspektów dodatkowych katechez¹⁵⁴. Ponadto znaleźć tu można liczne sprawdziany, plany edukacyjne i wynikowe, klucze do testów oraz program do odczytywania kodów QR, gdyż część z proponowanych materiałów została zapisana właśnie w tej formie. Jak podają administratorzy serwisu zamieszczenie w poradnikach metodycznych kodów QR ma na celu usprawnienie pracy katechetów posiadających dostęp do Internetu w trakcie prowadzenia zajęć¹⁵⁵.

¹⁵³ Seria podręczników do nauczania religii „Z Bogiem na ludzkich drogach”. Red. M. Zając. Lublin-Przemyśl-Zamość 2012-2014.

¹⁵⁴ Przykładowa dodatkowa katecheza: [online] [dostęp: 08.11.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://kulkat.pl/szkola-podstawowa/klasa-siodma/197-katecheza-dodatkowa-wakacje-czasem-odpoczynku-i-poglabiania-wiary>>.

¹⁵⁵ Por. *Jak korzystać z serwisu*. [online] [dostęp: 05.11.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://kulkat.pl/110-jak-korzystac-z-serwisu>>.

Ciekawą propozycję stanowią udostępnione elektroniczne poradniki metodyczne¹⁵⁶ (obecnie tylko do klasy siódmej szkoły podstawowej oraz drugiej i trzeciej gimnazjum). Dzięki temu katecheci, posiadający dostęp do Internetu, mogą prowadzić zajęcia bez konieczności posługiwania się innymi pomocami. Elektroniczne poradniki metodyczne zamieszczone w serwisie kulkat.pl zawierają teksty z podręcznika ucznia, zadania proponowane w ramach kart pracy, wskazówki metodyczne oraz liczne, zintegrowane z całością multimedia¹⁵⁷.

Faktem świadczącym o potrzebie stworzenia tego typu narzędzi świadczy to, iż ponad 5000 katechetów posiada konto uprawniające do pełnego korzystania z serwisu, a materiały pobiera codziennie dwustu z nich. Tylko zalogowani użytkownicy mają pełny dostęp do przygotowanych materiałów, aby tego dokonać należy najpierw skorzystać z serwisowego formularza, który znajduje się w prawym górnym rogu. Wszystkie materiały i narzędzia zamieszczone w serwisie dostępne są bezpłatnie, a dodatkowo można je pobierać bezpośrednio z tej witryny internetowej.

¹⁵⁶ Por. *Elektroniczny poradnik metodyczny kl. 7.* [online] [dostęp: 05.11.2016]. Dostępny w Internecie: <<http://materiały.kulkat.pl/podr/index.html>>.

¹⁵⁷ M. Zajac. *Multimedia w nauczaniu religii.* „Przegląd Uniwersytecki” 25:2013 nr 5-6 s. 54.

Ponadto serwis kulkat.pl zawiera informacje dotyczące ukazujących się publikacji, odsyła do quizów tematycznych oraz materiałów przygotowujących do I Komunii Świętej i bierzmowania. Szkoda jednak, że te informacje tak rzadko są publikowane (w 2017 roku tylko dwa wpisy) i jest ich tak mało. Można przecież informować chociażby o nowych materiałach, multimediach, narzędziach zamieszczanych w serwisie.

Kontakt z serwisem umożliwiony jest poprzez formularz kontaktowy, znajdujący się w lewym górnym rogu strony głównej serwisu i nosi nazwę „Zadaj pytanie¹⁵⁸”. Kierując pytanie należy wypełnić formularz podając swoje dane kontaktowe, adresata pytania oraz treść wiadomości. Serwis kulkat.pl poleca również wartościowe strony, portale i serwisy internetowe zamieszczając linki umożliwiające bezpośredni dostęp.

Ujmując całościowo serwis, należy przyznać, iż jest to doskonała pomoc dla katechetów oraz osób dbających o wychowanie religijne młodego pokolenia, posługujących się podręcznikami z pakietu pt. „Z Bogiem na ludzkich drogach”. Przybliżony serwis jest dopełnieniem wydanych, w formie papierowej, pomocy katechetycznych. Jednocześnie należy mieć na względzie, że serwis dedykowany jest dla konkretnej grupy, dlatego próżno szukać innych informacji wykraczających poza określony obszar.

Poddane analizie narzędzie internetowe zasługuje na wysoką ocenę końcową z faktu na wiele zalet począwszy, od tych merytorycznych, skończywszy na tych dotyczących efektów wizualnych. Ewidentnie też dostrzec można, iż serwis przygotowany jest przez osobę zajmującą się na co dzień tą tematyką, dlatego wygląda on tak okazale. Oczywiście przy dłuższym obcowaniu z serwisem dostrzec można również pewne mankamenty, jednak nie są one tak liczne i nie powodują problemów w korzystaniu z serwisu.

¹⁵⁸ Por. *Zadaj pytanie*. [online] [dostęp: 05.11.2016]. Dostępny w Internecie: <<https://kulkat.pl/pytanie>>.

3.4. Multibooki

W epoce szybkich zmian, głównie w dziedzinie informatyki i środków społecznego przekazu zaobserwować można wzrastające zainteresowanie podręcznikiem jako środkiem dydaktycznym¹⁵⁹. U podstaw tego zainteresowania leży zapewne przeprowadzona w latach 1999/2000 reforma systemu oświaty, która wymogła stworzenie nowych programów nauczania oraz odpowiadających im podręczników szkolnych¹⁶⁰. Podobnie nowa reforma z 1 września 2017 roku, która również wymusiła przygotowanie nowej podstawy programowej oraz podręczników. Przyczyniła się ona do jeszcze większego wzrostu zainteresowania tą tematyką.

Jednoznacznie trudno udzielić odpowiedzi na pytanie o satysfakcjonujące podręczniki do katechezy w Polsce, choć do tej pory powstało ich wiele, to nie zadowolają one w pełni ani nauczycieli, ani uczniów¹⁶¹. Owocem trwających nadal poszukiwań jest np. opublikowana w 2009 roku pozycja, która jest efektem pracy środowiska katechetów polskich, pt. *Poszukiwania optymalnego podręcznika do katechezy*¹⁶². Warto jednak pamiętać, że niezależnie od zmieniających się modeli podręczników, niezmiennie pozostają ich podstawowe funkcje¹⁶³.

Obecnie rola podręcznika ulega zmianie, ponieważ „żywa wiedza” jest bardziej dostępna w Internecie. Z kolei przemiany w przestrzeni medialnej sprawiają, iż współcześni uczniowie w większym stopniu przyzwyczajeni są do interaktywnego przekazu informacji niż poprzednie pokolenia. To jeden z powodów trudności w skupieniu się w trakcie słuchania, czyli jednostronnym przekazie informacji. Dlatego rola podręcznika musi zostać przeformułowana, a jego funkcje muszą zmienić proporcje tak, aby położyć większy nacisk na samodzielność pracy ucznia oraz jego aktywność¹⁶⁴.

¹⁵⁹ Zob. W. Okoń. *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*. Warszawa 2003 s. 292.

¹⁶⁰ Zob. R. Buchta. *Podręcznik do nauki religii dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Założenia teoretyczne oraz zasady tworzenia i wykorzystania*. W: *Etyczne i duchowe potrzeby osób niepełnosprawnych*. Red. R. Buchta, K. Sosna. Katowice 2007 s. 129.

¹⁶¹ Zob. S. Kułpaczyński. *Ocena podręczników katechetycznych – jak i w jakim celu?*. W: *Podręczniki do nauki religii. Sens czy bezsens?*. Red. J. Kostorz. Opole 2009 s. 69-86.

¹⁶² *Poszukiwania optymalnego podręcznika do katechezy*. Red. P. Mąkosa. Lublin 2009; Zob. T. Panuś. *Podręczniki do religii – sens czy bezsens? Głos na temat odbioru podręczników w różnych diecezjach. Doświadczenia krakowskie*. W: *Podręczniki do nauki religii. Sens czy bezsens?*. Red. J. Kostorz. Opole 2009 s. 90-91.

¹⁶³ R. Buchta. *Podręcznik jako środek dydaktyczny w katechezie osób z niepełnosprawnością intelektualną*. W: *Podręczniki do nauki religii. Sens czy bezsens?*. Red. J. Kostorz. Opole 2009 s. 150.

¹⁶⁴ P. Tomasik. *Jaka jest przyszłość podręczników?*. W: *Podręczniki do nauki religii. Sens czy bezsens?*. Red. J. Kostorz. Opole 2009 s. 42-43.

Jan Szpet dodaje, że „efektywność dydaktyczna podręcznika zależy od tego, czym jest on sam w sobie oraz jak zostanie wykorzystany przez adresata”¹⁶⁵.

Nowe technologie na dobre wkraczają do polskich szkół, a uczniowie ciągle oczekują urozmaiconych i ciekawych lekcji, dlatego ostatnia część tego rozdziału podejmować będzie analizę wybranych multibooków przeznaczonych do nauczania religii. Na początku jednak trzeba wyjaśnić czym jest multibook, jakie posiada charakterystyczne elementy, do czego służy i jak z niego korzystać. Następnie przedstawione zostaną wybrane multibooki do nauczania religii, a potem poddane krytycznej analizie. Na koniec tej części pracy przybliżone zostaną również inne narzędzia edukacyjne, które nieustannie rozwijają się i wnieść mogą pewne novum w edukacji.

W ostatnim dziesięcioleciu gwałtowne przemiany technologiczne oraz większe możliwości stwarzane przez media cyfrowe powodują, iż pojęcie e-booka (multibooka) zaczęło zmieniać swoje znaczenie, dlatego nie daje się go zdefiniować w prosty sposób. Obecnie książki elektroniczne to nie tylko publikacje tradycyjne, które zostały przeniesione na nośnik cyfrowy i odczytywane są na ekranie, lecz e-podręczniki to narzędzia w pełni wykorzystujące możliwości wirtualnej przestrzeni. Multibooki powstały po to, aby sprostać potrzebom komunikacyjnym oraz technologicznym współczesnego społeczeństwa¹⁶⁶, a także umożliwić uczniom naukę za pomocą wszystkich dostępnych kanałów medialnych.

Jak podają niektóre źródła multibook to elektroniczna wersja podręcznika przeznaczona do wyświetlania na ekranie lub tablicy interaktywnej dodatkowo wzbogacona o elementy multimedialne, często również o ćwiczenia interaktywne. Multibook nazywany jest też elektroniczną książką, e-bookiem, cyfrową książką lub e-podręcznikiem. Do korzystania z multibooka potrzebny jest komputer bądź komputer z projektorem multimedialnym lub tablica interaktywna. Przeznaczony jest on do pracy na forum klasy, gdy każdy z uczniów ma przed sobą tradycyjny podręcznik, zaś na tablicy interaktywnej bądź ekranie wyświetlana jest jego wersja elektroniczna z komputera nauczyciela. Idealna sytuacja ma miejsce, gdy nauczyciel wykorzystuje e-podręcznik do uzupełniania swoich słów, prezentując filmy oraz animacje.

¹⁶⁵ J. Szpet. *Jak powstają podręczniki?*. W: *Podręczniki do nauki religii. Sens czy bezsens?*. Red. J. Kostorz. Opole 2009 s. 12.

¹⁶⁶ J. de Oliveira, M. Camacho, M. Gisbert. *Exploring Student and Teachers Participation in E-textbooks in a Primary School*. “Comunicar. Media Education Research Journal” 2014, nr 42 s. 88-89.

Obecnie można wyróżnić dwa rodzaje e-podręczników¹⁶⁷: statyczne, które są zdigitalizowane, drukowane, nie zawierające żadnych „ruchomych” mediów oraz dynamiczne¹⁶⁸, które łączą w sobie tekst, ilustracje, a także inne kanały przekazu typu: filmy, nagrania, animacje, elementy interaktywne. Polskie wydawnictwa określają cyfrowe podręczniki wzbogacone o materiały multimedialne również mianem multibooków¹⁶⁹, choć bardziej powszechne jest ogólne rozumienie tego terminu jako aplikacji multimedialnej na urządzenia mobilne. W Polsce e-podręczniki są zjawiskiem nowym¹⁷⁰, gdyż takie pierwsze publikacje powstały w 2012 roku¹⁷¹ w ramach programu „Cyfrowa szkoła”¹⁷² realizowanego przez Ministerstwo Edukacji Narodowej.

Publikacja pierwszych e-podręczników przygotowanych przez MEN miała miejsce w czerwcu 2014 roku, zaś od września następnego roku uczniowie i nauczyciele mogą bezpłatnie korzystać z 62. podręczników do 14. przedmiotów (na trzech etapach kształcenia – podstawowym, gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym). Na próżno szukać tu multibooków do nauczania religii, gdyż MEN musiałoby stworzyć takie cyfrowe podręczniki do każdej religii i wyznania organizującego nauczanie religii w ramach publicznego systemu oświaty w Polsce.

E-podręczniki zaprojektowane są w ten sposób, żeby uzupełniać i poszerzać wiedzę uczniów w bardzo atrakcyjny sposób. Dodatkowo pozwalają im zdobywać oraz utrwalać nową wiedzę za pomocą bogatych multimedii. Multibooki podobnie jak tradycyjne podręczniki papierowe podzielone są na tematyczne jednostki prezentujące różne treści w sposób kolorowy, a przy tym atrakcyjny dla dzieci. Pomysłodawcy elektronicznych

¹⁶⁷ A. J. Rockinson-Szapkiw, J. Courduff, K. Carter, D. Bennett. *Electronic versus traditional print textbooks: A comparison study on the influence of university students' learning*. „Computers & Education” 2013, nr 63 s. 260.

¹⁶⁸ W raporcie przygotowanym przez Ośrodek Rozwoju Edukacji typologia e-podręczników jest bardziej rozbudowana. Wśród podręczników dynamicznych autorzy raportu wymieniają e-podręczniki multimedialne, interaktywne i inteligentne. Granica między poszczególnymi typami wymienionych e-publikacji jest w mojej ocenie bardzo cienka i ten wewnętrzny podział jedynie zaciemnia obraz e-podręczników rozszerzonych multimedialnie. Zob. *Podręczniki multimedialne w polskich szkołach. Raport z badania*, Warszawa 2013, s. 3-6.

¹⁶⁹ W. Czerski. *Multibook a tradycyjna książka w opinii nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej*. „Edukacja – Technika – Informatyka” 2013, nr 4, cz. 2 s. 196.

¹⁷⁰ Strona internetowa poświęcona projektowi e-podręczników: <http://www.epodreczniki.pl> [online] [dostęp: 10.09.2017]. Dostępny w Internecie: <<http://www.epodreczniki.pl>>.

¹⁷¹ Szczegółowe informacje na temat projektu „Cyfrowa szkoła”: <http://www.cyfrowaszkoła.org> [online] [dostęp: 10.09.2017]. Dostępny w Internecie: <<http://www.cyfrowaszkoła.org>>.

¹⁷² Fragmenty dotyczące e-podręczników stworzonych w ramach programu „Cyfrowa szkoła” znalazły się w moim artykule opublikowanym w czasopiśmie „Ogrody Nauk i Sztuk” – zob. E. Mikuła. *Nowoczesne technologie w edytorstwie – zastosowanie w edukacji*. „Ogrody Nauk i Sztuk” 2016 (6) s. 357-367.

podręczników chcą ten cel osiągnąć poprzez stosowanie krótkich tekstów, zdjęć, filmów, leksykonów oraz interaktywnych ćwiczeń.

Multibooki powinny zawierać wszystkie treści nauczania zawarte w podstawie programowej, a duża ilość interaktywnych ćwiczeń, animacji, zdjęć oraz filmów ma przyczynić się do atrakcyjnego i innowacyjnego sposobu uczenia się. Zamieszczanie tekstów piosenek oraz modlitw, fragmentów biblijnych i katechizmowych, filmów, zdjęć i map wspomaga nie tylko proces zapamiętywania np. modlitw, piosenek lub treści, lecz pomaga w lepszym ich zrozumieniu¹⁷³. Tablica interaktywna ma za zadanie ułatwiać te działania i zachęcać wszystkich do aktywnej pracy. Uczeń może rozwiązywać zadanie za pomocą palca lub elektronicznego pisaka, zaś klasa śledzi i uzupełnia jego czynności. Wszystkie zasoby zawarte w e-podręcznikach mają być w pełni zintegrowane z treściami multimedialnymi, co w rezultacie ma sprawić, że owe książki będą unikalne na rynku wydawniczym.

Ćwiczenia zamieszczane w multibookach mają za zadanie zindywidualizować pracę z uczniem, a przy tym spełniać różne potrzeby edukacyjne każdej klasy. Cyfrowe podręczniki oferują automatyczne sprawdzanie poleceń oraz zadań wykonywanych na zajęciach. W rezultacie nauczyciel może skupić uwagę ucznia na dłużej, zaś uczeń wykazuje większe zaangażowanie w zajęcia, a nauka staje się przyjemna i bardziej efektywna. Dodatkowo multibooki dostosowane są do rozwoju dzieci 6-letnich i 7-letnich i proponują naukę przez zabawę oraz oddziałują na różne zmysły uczniów.

Praca z multibookiem ma uprościć korzystanie z elementów multimedialnych, które dotychczas znajdowały się w różnych miejscach pakietów edukacyjnych (płytach dodawanych do podręczników dla uczniów bądź nauczycieli, Multimedialnych Zbiorach Zadań). Nauczyciel nie będzie musiał przed lekcją wyszukiwać potrzebnych elementów, a przy tym zmieniać płyt w stacji dysków. Jedno kliknięcie w odpowiednią ikonę na stronach cyfrowego podręcznika sprawi, że pojawią się żądane elementy.

¹⁷³ A. Zellma. *Jak korzystać z podręczników do nauki religii?*. W: *Podręczniki do nauki religii. Sens czy bezsens?*. Red. J. Kistorz. Opole 2009 s. 61.

Spis ikon występujących na marginesach stron

	Powiększenia
	Aktywności złożone, zadania
	Interakcje, animacje
	Dodatkowe zdjęcia
	Dodatkowe teksty
	Galeria ilustracji
	Tabele
	Mapy
	Filmy
	Pomoce dla nauczyciela
	Odsyłacze do innej strony
	Linki do strony WWW
	Aktywności z płyty CD-ROM dołączonej do podręcznika w wersji papierowej

Rys. 1. Przykłady ikon zamieszczonych w multibookach WSiP, 2011

System kształcenia przyszłych nauczycieli zobowiązuje nie tylko do wykształcenia u nich odpowiednich kompetencji metodycznych, ale nastawiony jest na wykształcenie u studentów umiejętności „edukacyjnego zastosowania mediów i technologii informacyjnej”¹⁷⁴. Ustawodawca zachęca też nauczycieli do projektowania środowiska materialnego lekcji na każdym etapie edukacji tak, aby w jej trakcie wykorzystywane były media oraz technologie informacyjne. Ponadto nauczyciele poprzez swoje działanie powinni kształtować u uczniów umiejętność stosowania mediów do celów edukacyjnych.

¹⁷⁴ Rozporządzenie MNiSW z dnia 17 stycznia 2012 r. w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela (DzU nr 25 z 6 lutego 2012 r., poz. 131).

Wynika z tego, że nauczyciel „we współczesnej szkole to promotor przemian jakościowych w edukacji” i od niego „oczekuje się uatrakcyjnienia procesu nauczania”¹⁷⁵.

Multibook idealnie wpisuje się w te wytyczne ministerialne, bo po pierwsze poprzez swoją konstrukcję umożliwia, takie projektowanie lekcji, aby wykorzystywać różne media zarówno tradycyjne jak i te bardziej nowoczesne. Po drugie zdecydowana większość wydawnictw umieszcza podobne multibooki w pakietach dla uczniów umożliwiając tym samym podobną pracę w domu, co na lekcji. W ten sposób uczniowie w lepszy i głębszy sposób poznają pracę z różnorodnymi mediami.

Kościół katolicki przedstawił swoje wytyczne dotyczące pomocy dydaktycznych. *Dyrektorium ogólne o katechizacji* zwraca uwagę na konkretne wartości charakteryzujące podręczniki do nauki religii. Przede wszystkim powinny być one związane z życiem ludzi, dla których są przeznaczone; powinny używać zrozumiałego dla nich języka i dążyć do poruszenia swoich czytelników, aby pełniej poznali tajemnice Chrystusowe, z których płynie wewnętrzne nawrócenie, a później życie zgodne z wolą Bożą¹⁷⁶.

Przeprowadzono również badania, które miały na celu uzyskanie opinii nauczycieli na temat zastosowania na lekcji multibooka. Taką próbę przeprowadził Wojciech Czerski z UMCS w Lublinie w marcu 2013 roku. Przebadani zostali czynni zawodowo nauczyciele głównie w wieku 41-50 lat, uczący w klasach I oraz II szkoły podstawowej. Ankietowani pytani o to, czy korzystają z multibooka, 73% udzieliło odpowiedzi twierdzącej, zaś pozostali podali, iż nie korzystają z nich z powodu braku odpowiedniego sprzętu w sali. Kolejne pytanie dotyczyło ogólnej przydatności multibooka dla nauczycieli i tutaj połowa ankietowanych pozytywnie ocenia stosowane przez siebie narzędzia. Warto dodać, że negatywnej oceny tego środka dydaktycznego nikt nie wystawił¹⁷⁷. Przeprowadzone badania przez Wojciecha Czerskiego dowiodły, że znaczna liczba nauczycieli korzysta z multibooków zwłaszcza na pierwszym etapie edukacji.

¹⁷⁵ E. Sałata. *Kształcenie nauczycieli a idea i praktyka uczenia się w ciągu całego życia*. W: *Education and technology*. Red. H. Bednarczyk, E. Sałata. Radom 2010 s. 377.

¹⁷⁶ Kongregacja ds. Duchowieństwa. *Dyrektorium ogólne o katechizacji*. Poznań 1998 s. 231.

¹⁷⁷ W. Czerski. *Multibook a tradycyjna książka w opinii nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej*. „Edukacja – Technika – Informatyka” 2013 nr 4 cz. 2 s. 198-199; Badania zostały przeprowadzone w marcu 2013 roku, celem badania było poznanie opinii nauczycieli na temat stosowania na lekcji multibooków w porównaniu ze zwykłymi podręcznikami. Badaniem objęto 33 czynnych zawodowo nauczycieli z kilku radomskich szkół podstawowych (klasy pierwsze i drugie). Wśród badanych znalazły się same kobiety w wieku 31-60 lat (najczęściej 41-50 lat). Wyniki badania pozwoliły stwierdzić, że opinia nauczycielek na temat multibooków oraz ich zastosowania w nauczaniu początkowym była najczęściej pozytywna (50%) lub bardzo pozytywna (12,4%). 37,5% badanych oceniło przeciętnie to narzędzie. Więcej znaleźć można pod adresem: [online] [dostęp: 10.09.2017]. Dostępny w Internecie: <<http://bibe.ibe.edu.pl/6181-multibook-a-tradycyjna-ksiazka-w-opinii-nauczycieli-edukacji-wczesnoszkolnej.html>>.

Po nakreśleniu czym są multibooki oraz do czego służą, przyszedł czas na bezpośrednie przybliżenie tych narzędzi, które można wykorzystać w nauczaniu religii. Na początku charakterystyki multibooków do nauczania religii katolickiej, należy podnieść kwestię funduszy, z którą przychodzi zmierzyć się wydawnictwom katechetycznym. Projekt dotyczący powstania bezpłatnych elektronicznych podręczników stworzonych przez MEN kosztował ok. 45 mln złotych.¹⁷⁸ Nawet gdyby powstanie multibooków do nauczania religii kosztowałyby znacznie mniej to podniesiony wyżej problem pozostaje. Dlatego warto byłoby wypracować pomoc publiczną dla wydawców podręczników do nauczania religii dla wszystkich wyznań i religii organizujących nauczanie religii w szkołach. W pewien sposób mogłoby to stanowić jakiś sygnał ze strony państwa polskiego wobec wspólnot religijnych, który potwierdzałby przyjazną separację Kościoła i państwa.

Jedynym rozwiązaniem dla powstania multibooków do nauczania religii katolickiej są wydawnictwa komercyjne, których nie stać na darmowe udostępnianie stworzonych przez siebie materiałów, a tym bardziej zamieszczać je na domenie publicznej. Wyjątek stanowią tylko nieliczne portale internetowe umożliwiające bezpłatne pobieranie zdjęć, muzyki, prezentacji lub filmów.

Przybliżony problem powoduje, że w Polsce istnieje tylko kilka profesjonalnych, elektronicznych narzędzi do nauczania religii, które w zdecydowanej większości są płatne. Narzędzia te stanowią multibooki, które powstają od 2012 roku, a więc w tym samym czasie co program „Cyfrowa szkoła”. Takie multibooki zostały przygotowane przez różne polskie wydawnictwa katolickie: wydawnictwo św. Wojciecha z Poznania (9 multibooków), wydawnictwo WAM z Krakowa (3 e-booki i 9 pomocy do tablic interaktywnych, pomoce multimedialne dołączone do przewodników metodycznych), wydawnictwo „Jedność” z Kielc (2 e-booki), wydawnictwo „Gaudium” z Lublina (1 multibook), wydawnictwo katechetyczne z Warszawy (3 multibooki) oraz Płocki Instytut Wydawniczy (3 multibooki). Choć na rynku istnieją jeszcze inne wydawnictwa, publikujące materiały do nauczania religii, to jednak nie zdecydowały się one na stworzenie multibooków.

Wydawnictwo WAM z Krakowa przygotowało do tej pory trzy e-booki do nauczania religii w liceum lub technikum. Niestety na chwilę obecną nie stworzono takich

¹⁷⁸ *E-podręczniki w „Cyfrowej szkole”*. Wywiad z Krzysztofem Wojewodzicem z MEN.[online] [dostęp: 10.09.2017]. Dostępny w Internecie: <<http://www.ceo.org.pl/pl/szkolazklasa2zero/news/e-podreczniki-w-cyfrowej-szkole>>.

multibooków na pozostałych etapach edukacyjnych. Powstały też dodatkowe płyty DVD z pomocami dydaktycznymi do tablic interaktywnych, które dołączone zostały do podręczników metodycznych dla klas szkoły podstawowej od 4 do 7, gimnazjum oraz liceum/technikum.

Dodatkowe, multimedialne materiały proponowane przez wydawnictwo WAM mogą być prezentowane przy użyciu rzutnika bądź tablicy interaktywnej. Najczęściej pomoce te stanowią: prezentacje multimedialne, nagrania mp3, filmy, ćwiczenia interaktywne, schematy, teksty oraz gotowe szablony w formacie pdf gotowe do wydruku. Pomoce podzielone zostały, dokładnie jak podręcznik, na cztery grupy, a obrazują je cztery telefony z wiadomościami (liczba wiadomości odpowiada ilości tematów w danej grupie) od Boga.

Wybierając któryś z telefonów przechodzimy do wiadomości (tematów), po otwarciu których prezentowana jest ich zawartość, czyli propozycje multimedialne przewidziane dla konkretnych katechez. Klikając na jedną z ikon dostępnych materiałów, przewidzianych dla danego tematu, otwierana jest jego zawartość np. film, prezentacja, nagranie mp3. Brakuje jednak większej spójności tychże materiałów z podręcznikiem metodycznym, gdyż należy analizować przebieg lekcji i otwierać dodatkowe pomoce, aby sprawdzić, który z nich należy wykorzystać. Nie są one konkretnie zatytułowane, tylko ogólnie np. film, zdjęcia, tekst, mp3 itp. W podręczniku metodycznym, kiedy opisywany jest przebieg katechezy na marginesie pojawia się ikona płyty. Oznacza to, że w tym miejscu można wykorzystać dodatkowe materiały, lecz nie napisano konkretnie które. Dlatego przygotowanie lekcji religii z dodatkowymi pomocami wymaga dokładnego przeanalizowania treści katechezy oraz proponowanych materiałów.

Dodatkowe materiały stanowią całościowy plik, nie ma zatem możliwości kopiowania pojedynczych prezentacji, filmów bądź ćwiczeń interaktywnych. Nie ma też możliwości dotarcia do pomocy inaczej niż tylko otwierając cały plik, wchodząc do menu głównego, wybierając odpowiedni dział, a następnie temat lekcji religii. Przewijanie filmów, nagrań, piosenek również nie jest dostępne. Pomysłodawcy płyty z pomocami dydaktycznymi dla klasy IV szkoły podstawowej zatytułowanej „Zaproszeni przez Boga” zamiennie stosują termin „prezentacja interaktywna” nazywając tak samo ćwiczenia interaktywne oraz prezentacje multimedialne. Nie ma możliwości rozróżnienia co jest zadaniem, które powinien wykonać uczeń, a co jest prezentacją multimedialną, która winna ubogacać lekcje.

Polecenia do ćwiczeń interaktywnych nie zawsze wydają się dość jasne nawet dla dorosłego człowieka. Uczeń nie ma możliwości, aby niepoprawnie wykonać zadanie, gdyż np. próba dopasowania niewłaściwego elementu powoduje jego powrót do pozostałych, jeszcze nie wykorzystanych. Nie wprowadzono też opcji poprawnego autouzupełnienia ćwiczeń, bądź uzyskania podpowiedzi. Korekty wymienionych niedociągnięć mogą znacząco przyczynić się tego, że większa ilość uczniów oraz katechetów sięgnie do tego narzędzia.

Bez wątpienia jednak należy zaznaczyć, iż cała otoczka tego narzędzia wydanego przez WAM jest bardzo ciekawa a wykonywaniu ćwiczeń towarzyszy łagodna muzyka. Ponadto po jego wykonaniu pojawia się napis „gratulacje” oraz rozbrzmiewają fanfary. Sama koncepcja telefonów z wiadomościami zasługuje na szczególne uznanie. Dobranie kolorów oraz grafiki stanowi również ciekawą propozycję wizualną, która niewątpliwie wzrokowo przyciąga czytelnika. Nawigacja narzędzia jest bardzo prosta i intuicyjna, a ikony odpowiednio dobrane do tego, co pod nimi jest ukryte.

Jeśli zaś chodzi o wspomniane wyżej multibooki przygotowane przez wydawnictwo WAM, to ten dedykowany dla klasy I liceum i technikum znajduje się na płycie CD i dołączony jest do notesu ucznia. Teksty tego e-booka wzbogacone zostały o elementy interaktywne (nagrania, krótkie filmy, itp.). Jeśli, zaś chodzi o multibooki do klasy II liceum oraz II i III technikum, a także do klasy III liceum oraz IV technikum to wydane one zostały na płycie DVD. Te z kolei można wykorzystywać przy użyciu komputerów, laptopów, tabletów, rzutników multimedialnych oraz tablic interaktywnych. Multibook do klasy I można wykorzystywać podczas lekcji przy użyciu rzutnika bądź tablicy interaktywnej.

Każdy z trzech wymienionych wyżej multibooków wchodzi w skład oddzielnego pakietu, który tworzą elektroniczna wersja podręcznika dla ucznia wraz z papierową wersją notesu pozwalającego uczniowi sporządzać na bieżąco notatki, a także podręcznik metodyczny zawierający scenariusze katechez wraz z materiałami multimedialnymi nagrany na nośniku elektronicznym. Uczeń na nośniku elektronicznym otrzymuje treści odnoszące się do tematu katechezy i dodatkowe informacje, które poszerzają jego wiedzę, a przy tym skłaniają do refleksji nad chrześcijańskim życiem.

Treści pakietu przyporządkowane zostały sześciu grupom tematycznym, a każda z nich rozpoczyna jednostka lekcyjna przybliżająca młodzieży Boże patrzenie na ludzkie tematy życia. Spotkanie się ze Słowem Bożym ma za zadanie nieść pomoc w nabywaniu umiejętności religijnego interpretowania problemów ludzkich. Refleksje nad chrześcijańskim odkrywaniem życia zostały wpisane w życie Kościoła z położeniem akcentu na Kościół lokalny, w którym toczą się istotne wydarzenia życia religijnego.

Podręczniki multimedialne wydawnictwa WAM otwierane są przy użyciu przeglądarki internetowej, zaś części składowe każdej z katechez odnaleźć można na płycie w odpowiednim katalogu. To dobre rozwiązanie, gdyż można np. wyświetlić sam film, przenieść go na inny nośnik bądź wykorzystać w inny sposób.

Krakowskie multibooki choć posiadają elementy interaktywne, to jednak jest ich niewiele, być może z tej racji, że redaktorzy kładą akcent na indywidualną pracę ucznia. Zadań interaktywnych jest bardzo niewiele, podobnie jak prezentacji, filmów oraz nagrań audio. Jakość wykonania tego narzędzia również nie jest na wysokim poziomie, szata graficzna jest bardzo uboga, treści drukowane są monotonne, a przechodzenie między stronami multibooków uzależnione jest od prędkości Internetu.

Katechezy w e-booku przygotowanym przez wydawnictwo WAM dla klasy I liceum i technikum oraz w multibooku dla klasy II i III liceum kończą się modlitwą, która jest w formie audio i najczęściej zamyka każdą z lekcji religii. Natomiast cyfrowy podręcznik do III liceum i IV technikum kończy rozważanie w formie audio, będące dopełnieniem całej katechezy.

Tym, co łączy krakowskie multibooki jest przesyt treści niemal każdej z katechez, a przecież w cyfrowych podręcznikach nie o to chodzi. Obecnie młodzi ludzie, widząc znaczącą ilość treści do przeczytania, od razu odczuwają niechęć. Co gorsza, teksty w tych multibookach nie są zróżnicowane i najczęściej pochodzą z Pisma Świętego, KKK oraz dokumentów Kościoła. Nie ulega wątpliwości, iż są one fundamentem wiary, niestety brakuje w nich tekstów z życia współczesnego człowieka, dotyczących jego obecnych problemów, z którymi młodzi ludzie będą mogli utożsamiać się.

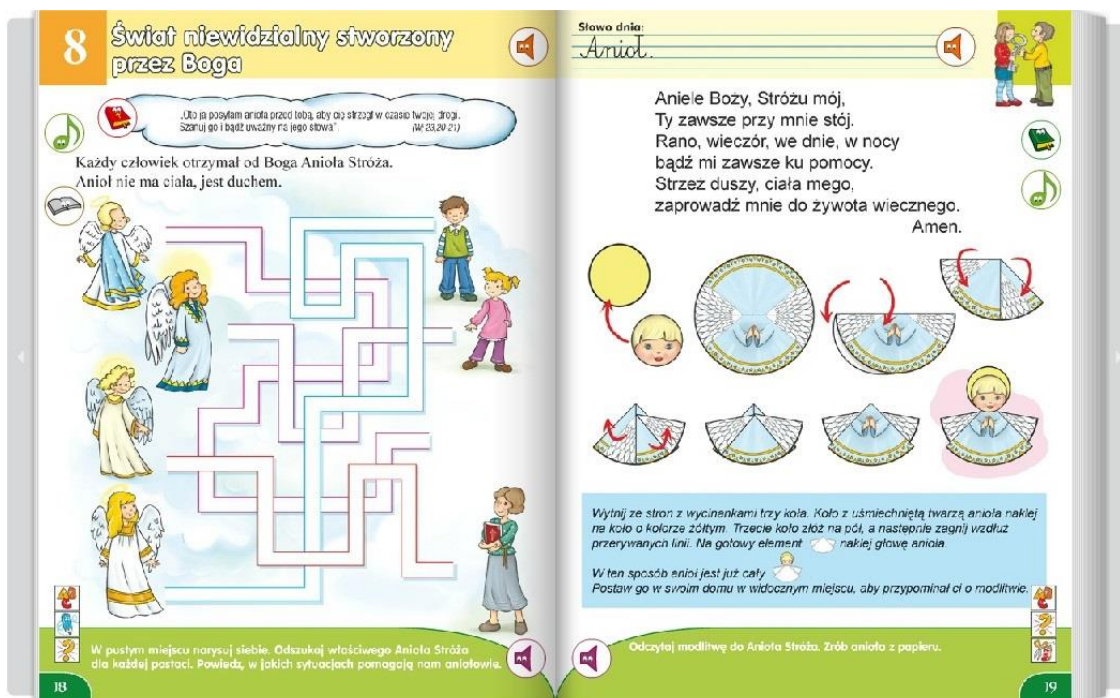
Cyfrowym podręcznikom wydanym przez krakowskie wydawnictwo WAM brakuje bardzo dużo, aby można o nich powiedzieć, że są dobrym narzędziem do nauczania religii, które przyczyniać się będzie do pogłębienia wiadomości oraz wiary ludzi wkraczających w dorosłe życie¹⁷⁹. W tym przypadku nie wystarczy poprawić lub dodać kilka elementów, aby jakość narzędzia była zadowalająca. Tylko powtórna, głęboka reedycja krakowskich multibooków może przynieść sukces i spełnić oczekiwania uczniów i nauczycieli.

Narzędzie do nauczania religii przygotowało również wydawnictwo „Jedność” z Kielc, które wydało e-booki z elementami interaktywnymi. Na chwilę obecną są to jedynie dwa e-booki, które dedykowane są dla klasy I i II szkoły podstawowej. Każdy z tych multibooków nagrany jest na płycie CD i dołączony do podręcznika za bardzo przystępną cenę, która obejmuje podręcznik w formie tradycyjnej wraz z jego wersją

¹⁷⁹ Obecna cena multibooków wynosi 16,20 zł. Zob. <https://wydawnictwowam.pl/prod.w-kosciele-katechizm-multimedialny.279.htm?sku=64555>.

multimedialną¹⁸⁰. Kieleckie multibooki mają za zadanie uatrakcyjnić pracę ucznia i zachęcać jednocześnie do obcowania z katechetycznymi treściami, dając możliwość wykorzystania tablicy multimedialnej.

Przybliżony cyfrowy podręcznik, podobnie jak papierowy, zawiera 56 tematów, które prowadzą ucznia tak, by poznał życie i naukę Jezusa Chrystusa nawiązując z Nim osobistą więź. To poznawanie odbywa się na tle roku liturgicznego. Kolejnym zadaniem jest rozbudzanie wiary oraz zachęta do codziennego życia nią. Każda z katechez zamieszczona jest na dwóch stronach i zawiera „Słowo dnia”, które ma stanowić podstawę do rozmów na temat wiary w domu ucznia. Multibook i papierowy podręcznik pełnią dwojaką rolę: prócz tego, że zawierają treści nauczania są również zeszytami z ćwiczeniami, które uczeń może wykonywać na lekcji lub w domu.

W tradycyjnym podręczniku dla ucznia przygotowane są łamigłówki, różne zadania z wpisywaniem odpowiedzi, kolorowaniem rysunków, zaś multibooki wzbogacone zostały w elementy multimedialne, takie jak: piosenki, opowiadania lub teksty Pisma Świętego czytane przez lektora. Jak zapowiadają pomysłodawcy narzędzia, ma ono służyć lepszemu przygotowaniu dzieci do radosnego przeżywania bliskości Boga oraz poznawania Jego dobroci i miłości. Redaktorzy i autorzy kieleckich multibooków zachęcają również rodziców, aby wspólnie ze swoimi dziećmi poznawali Boga, słuchali Pisma Świętego,

¹⁸⁰ Obecna cena multibooka wynosi 9,68 zł. Zob. <https://www.jednosc.com.pl/strefa-katechety/3571/292/podr%C4%99czniki-do-nauki-religii-1/klasy-i-iii-sp-1/klasa-i-2/3167-3167>.

piosenek, opowiadań, wykonywali zadania, bawili się oraz modlili używając tego nowoczesnego narzędzia.

Kieleckie e-booki przygotowane zostały w odtwarzaczu animacji Adobe Flash Player, który rozwija i dystrybuje firma Adobe Systems projektująca szeroko rozumiane oprogramowanie graficzne. Większość użytkowników urządzeń typu komputer, laptop, smartphone korzysta z tego odtwarzacza, dlatego nie powinni mieć oni problemu z uruchomieniem tych multibooków. Cyfrowe podręczniki wydawnictwa „Jedność” nie zostały zabezpieczone żadnym kodem aktywacyjnym, dlatego można korzystać z nich na wielu urządzeniach, ponadto rozmiar pliku jest niewielki, więc zawartość płyty CD można przenieść na swoje urządzenie, aby zaoszczędzić czasu na odnajdywanie jej i uruchamianie.

Każda z aktywacji oznaczona jest w cyfrowym podręczniku odpowiednim znakiem graficznym – „ikoną”:

Pomysłodawcy kieleckich multibooków wzbogacili je o liczne aktywności, niestety nie ma jednak możliwości wyszukiwania ich, bądź przechodzenia do tylko np. tych dotyczących umieszczania naklejek w odpowiednim miejscu. Kolejnym mankamentem jest to, że nie wszystkie zadania, które należy pokolorować posiadają opcję malowania. Nie ma też możliwości, aby uczeń niepoprawnie wykonał zadanie, gdyż jeśli np. niewłaściwie chce umieścić dany element, to wraca on w poprzednie miejsce. Nie przewidziano też podpowiedzi w zadaniach, które czasami mogłyby pomóc w zrozumieniu sensu zadania. Po wykonaniu zadania rozbrzmiewają fanfary.

Odtwarzając piosenki w multibookach uczeń nie ma możliwości przewijania piosenek, nie wyświetla się również ich tekst jak w przypadku programów karaoke czy innych konkurencyjnych multibooków. Piosenki jak również wszystkie pliki audio znajdują się katalogu na płycie CD, otwierając je w dowolnym programie odtwarzającym pliki audio ma możliwość słuchania ich w dowolnej kolejności z opcją przewijania. Niestety jednak nazwy tych plików (głównie piosenek) nie odpowiadają numerom katechez z podręcznika, dlatego ich wyszukiwanie może sprawić problem.

Nie wszystkie zadania z tradycyjnego podręcznika zostały zaadaptowane do cyfrowych podręczników przygotowanych przez kieleckie wydawnictwo, więc ich liczba jest mniejsza. Na próżno również szukać dodatkowych, interaktywnych elementów.

Podsumowując analizę e-booków pod redakcją K. Mielnickiego i E. Kondrak trzeba stwierdzić, że narzędzie to wymaga jeszcze wielu poprawek, aby w pełni zadowolić uczniów oraz nauczycieli. Kieleckie multibooki posiadają zbyt wiele mankamentów, aby polecić je innym użytkownikom. Cena odzwierciedla ich jakość, z pewnością jednak użytkownik wolałby dołożyć kilkadziesiąt złotych i korzystać z profesjonalnego narzędzia. Format, w którym są one wykonane nie pozwala na dostosowanie do wielkości ekranu, a co za tym idzie niewygodnie czyta się je na ekranie smartfona, tableta, a nawet laptopa. Należy mieć nadzieję, iż w niedalekiej przyszłości kieleckie multibooki zostaną dogłębnie przeredagowane i w nowej odsłonie wywołają pozytywne wrażenie.

Ciekawą, a zarazem rozbudowaną, propozycję narzędzia multimedialnego do katechezy przygotowało wydawnictwo Gaudium z Lublina, którą jest multibook pt. „Spotykam Twoje Słowo”, w pierwotnej koncepcji przygotowany do I klasy gimnazjum, lecz po reformie oświaty zaadaptowany do VII klasy szkoły podstawowej¹⁸¹. Przedstawiony multibook zawiera łącznie ponad 100 zadań interaktywnych, dziesiątki

¹⁸¹ *Spotykam Twoje Słowo*. Red. P. Mąkosa. Multibook do nauczania religii w I klasie gimnazjum. Lublin 2013.

filmów oraz prezentacji multimedialnych, a także wiele map i zdjęć z możliwością powiększenia ich. Przystępna cena w znaczący sposób może przyczynić się do popularyzacji tego narzędzia¹⁸². Ten cyfrowy podręcznik powstał, aby sprostać wymogom cyfrowej szkoły.

Otwierając pierwszą stronę tego multibooka dostrzec można górny i dolny pasek narzędzi oraz ikony na marginesach, bez których znajomości obsługa narzędzia będzie znacznie utrudniona. I tak górny pasek narzędzi zawiera następujące ikony:

Strona: Przechodzenie do wybranej strony: po wpisaniu numeru strony w okno „strona” należy potwierdzić wpis klawiszem Enter – program automatycznie przejdzie do żądanej strony.

- Spis treści – pozwala na bezpośrednie przejście do wybranego rozdziału podręcznika.
- Minimalizowanie – powoduje zminimalizowanie okna multibooka do ikony na pasku zadań.
- Zamykanie programu.

Dolny pasek narzędzi przedstawia się następująco:

Dolny pasek narzędzi zawiera następujące ikony:

- Powiększenie: po kliknięciu w ikonę otwierane jest dodatkowe okno nawigatora, w którym można wybrać rozmiar powiększenia oraz przesunąć widoczny w powiększeniu fragment strony.
- Aktywności: wybranie tej opcji mamy do dyspozycji włączanie podglądu aktywnych obszarów na stronie (Mapa aktywności) oraz listę aktywności w podręczniku (Spis aktywności).
- Rysowanie: narzędzia rysowania umożliwiają rysowanie na stronach rozkładówki. Po kliknięciu w ikonę, otwiera się dodatkowe menu z narzędziami:
- Tablica – otwiera czystą tablicę do wykorzystania dla nauczyciela.
- Notatka – pozwala na dodanie notatek do konkretnej strony. Wprowadzoną notatkę można łatwo odnaleźć – widoczne są jako zakładki na marginesach stron.
- Stan pracy – zapis stanu pracy pozwala na zapamiętanie notatek i rysunków na rozkładówkach po zakończeniu pracy z podręcznikiem. Żeby zapisać do pliku stan pracy, należy przez zakończeniem pracy wybrać opcję Stan pracy-/Zapisz. Domyślnym katalogiem, w którym zapisują się dane jest katalog Moje dokumenty/Katechizm_kll_Gaudium. Przy następnym uruchomieniu programu wystarczy wybrać opcję Stan pracy/Wczytaj i wybrać zapisany plik, ale wcześniejsza praca była widoczna w programie.

¹⁸² Cena multibooka wynosi 29,99 zł. Zob. <https://gaudium.pl/pl/p/MULTIBOOK-KL.-1-GIM-SPOTYKAM-TWOJE-SLOWO-obecnie-7-SZP/508>

Ikony zamieszczone na marginesach multibooka prezentują się następująco:

Na marginesach stron podręcznika umieszczone są ikony oznaczające występowanie dodatkowych aktywności.

Poszczególne aktywności oznaczone są następującymi ikonami:

powiększenie wybranego fragmentu strony;

material MP3;

pokaz slajdów – przewijanie pomiędzy zdjęciami odbywa się przez używanie przycisków <, >;

zadanie interaktywne.

Multibook podzielony został, podobnie jak podręcznik ucznia, na 54 odrębne jednostki tematyczne, które z kolei składają się na cztery działy wynikające bezpośrednio z programu. Struktura poszczególnych jednostek katechetycznych w cyfrowym podręczniku przedstawia się w następujący sposób:

1. Dylematy młodego człowieka
2. Wiara i życie Kościoła
3. Zapamiętaj
4. Zastosuj
5. Modlitwa

Pierwsza część każdej katechezy dotyczy różnych problemów oraz dylematów egzystencjalnych, z którymi przychodzi zmierzyć się uczniom. Najczęściej tematy te przedstawione zostały w formie kadrów z życia uczniów. Główni bohaterowie tych historii pojawiają się we wszystkich katechezach, co w rezultacie sprawia, że opowiadania stanowią pewną całość, a uczniowie z czasem mogą utożsamić się z nimi i okrywać kolejne historie. Zazwyczaj opowiadania te opatrzone są grafiką, na której widnieją współczesne postacie, które bliskie są młodemu pokoleniu. Dobrane są one odpowiednio do przekazywanych treści przez, co razem z opowiadaniem tworzą komplementarną całość.

W kolejnej części każdej jednostki tematycznej przedstawiane są najistotniejsze treści programowe, które ustala *Podstawa programowa katechezy* oraz *Program nauczania religii*. W celu zwiększenia ich przejrzystości oraz łatwiejszego korzystania zostały one podzielone na kilka podpunktów.

Ostatnia część każdej z katechez cyfrowego podręcznika składa się z trzech elementów. Pierwszy zatytułowany „zapamiętaj” skupia najistotniejsze treści, które omówione zostały w trakcie katechezy. Najczęściej są to wykresy bądź diagramy, które

pomagają w memoryzacji. Następny element to „zastosuj”, który ma na celu kształtować postawy religijno-moralne i zawiera refleksje dotyczące osobistej wiary katechizowanych. Ostatnim elementem tej części jest modlitwa, która kończy każdą z katechez.

← Wstecz Strona: 138 - 139 Spis treści

43

Chryścianizacja Polski

Dylemat młodego człowieka

Michał własną myślą kapitanem swojej drużyny piłkarskiej, a jej kapitanią zdobył i się pchał w niedobrych okazywał. Był i sobie ludzka zadawany. Stał każdy mógł marzyć o takim sukcesie już w pierwszym roku kariery. Stał postawionej przeprowadzić i stał wywiad i widać na stronie internetowej szkoły.

- ▶ **Rękać fityle – powiadziła do Michała –** Zdobycie, to może zachęcić innych uczestników i pokazać, że warto się starać. Tak często ludzie niechętnie się, nawet jeszcze zaczął, bo wydaje im się, że coś jest zbyt trudne i oni na pewno sobie nie poradzą.
- ▶ **Na, dobrze –** zgodził się młody chłopak Michał, bo nie przepadał za mówieniem o sobie.
- ▶ **A więc –** zaczęła ta – jakże były twoje początki?
- ▶ **Dużo trudno –** odpowiedział Michał – Pomyśl, że uwielbiam futbol, czuję miłość go dożyć. Żeby móc grać na wybitnym poziomie nie tylko kapitanem, trzeba się ciężko przystąpić.
- ▶ **Czy nigdy nie chciałeś zrezygnować z piłki?**
- ▶ **Bywały takie momenty, mimo że jakoś dochodziłem do wniosków, że już dla mnie zbyt ważne, żeby się poddać.**
- ▶ **A jak to się stało, że zaczął się się w ogóle interesować?**
- ▶ **Mój tato zawsze był mi takim kolegą. Zabrał mnie na mecze od dzieciństwa, często grał przy nam na podwórku, oglądaliśmy wszystkie spotkania w telewizji. Ojciec zawsze był dla mnie kimś ważnym, więc piłka też się tak stała. Kierując mi się i stał i stał odpowiedni człowiek.**
- ▶ **Czy chciałbyś powiedzieć coś innym młodym piłkarzom?**
- ▶ **Jeżeli pogodzić się z tradycją, także wyznaczyć i coś tam trzeba poświęcić. Ale naprawdę warto.**

Z pewnością nieraz słyszał od dorosłych entuzjastów, że w życiu nie ma nic za darmo. Inaczej mówiąc, jeśli chcemy coś osiągnąć, trzeba ciężko pracować, czasem przetrzymać z przetrzymaniem, czasem zmusić się do wyczerpania. Nie można zostać genialnym myślicielem, nie odpuszczać obliwych godzin przy instrumencie, nie można być przedsiębiorcą bez wielu lat męczących ćwiczeń w sali boksowej. Pracowności w powierzeniu z talentem pomagają osiągnąć sukces.

Wiara i życie Kościoła

POCZĄTKI CHRZEŚCIANSTWA NAJ ZIEMIACH POLSKICH

Dla Chryścianem trzeba się stać. Wiedzą o tym doskonale misjonarze pracujący na różnych kontynentach. Zanim nastali riaro Iwanicki, niejednokrotnie podejmowali ciężką pracę fizyczną, dając z radością i radością jej klipy i radości. Przewodnicząc tak samo było przed wiekami i na polskiej ziemi, kiedy w polsce: X wieku przetrzyli na ziemi chrześcijański misjonarstwo.

Dotarli oni na teren kraju Polak dzięki odwrotności ich władcy – księcia Mirosława I, który zaprzagnął podbić część królestwa Dobrosław, akceptował także, że zastano on sam, jak i jego poddani dołączą do grona chrześcijańskich ludów ówczesnej Europy.

CHRZEŚCIANSTWO I

W Wielką Sobotę, 14 kwietnia 966 roku, katolicki biskup Jordan wprowadził sakramentalną formę, ja które dotrzym w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego” nad głowami Mirosława I i jego synów, rozpoczynając tym samym długą i intensywną tradycję procesy chrześcijański państwa polskiego.

Fakt przyjęcia chrześcijaństwa przez Polskę poświadczają na sobie wieki: kościoły, budowle, obiekty nie tylko na planach historycznych, ale także politycznej, społecznej i kulturowej. Przede wszystkim w chrześcijaństwie państwa były odgrywać na pomoc Kościoła w egzystencji wiary. Wier w chrześcijaństwie swoje miejsce znalazło też swoje miejsce w kraju i w kulturze i kulturowej. Od tego momentu używano history nie tylko w literaturze, ale także w sztuce i sztuce. Wier z chrześcijaństwem dotarły do Polski także nowe zasady etyczne i moralne. Oparcie się na wskazywanych Działach, opierając się na wskazywanych zasadach życia moralnego i rodzinnego (składowano waleczność, zabroniono zabijać, honor podlega pogrzebu itp.).

Warto pochylić się nad szatą graficzną multibooka „Spotykam Twoje Słowo”, gdyż jest ona dość wyrafinowana i wizualnie przyciąga czytelnika. Dodatkowo każdy dział posiada swoją charakterystyczną kolorystykę, zaś poszczególne jednostki zostały zilustrowane według podziału opisanego powyżej. Każda z katechez zamieszczona została na 3 stronach multibooka, gdzie pierwsza dotyczy kwestii egzystencjalnych z tematyce dobranymi ilustracjami, druga poświęcona została wierze i życiu Kościoła, dlatego zamieszczono głównie, dobrane tematycznie dzieła wybitnych artystów wszystkich epok. Dzięki temu młodzież ma możliwość poznać dorobek kultury chrześcijańskiej. Kolorystyka oraz grafika ostatniej strony każdej z katechez ma na celu uwypuklenie wiodących treści przy równoczesnym budowaniu postaw wraz z wychowaniem do modlitwy. Zamieszczone w tym miejscu ilustracje znacząco wzmacniają przekaz.

Mapy wydarzeń, które zamieszczone zostały na końcu multibooka stanowią pewnego rodzaju oś refleksji oraz pomagają w zrozumieniu treści i historii biblijnej. Dzięki przejrzystości i odpowiedniemu przycięciu, skupiają uwagę czytelnika na istotnych obszarach geograficznych. Choć kolorystyka i grafika są rzeczą gustu, to trzeba przyznać, że w tym przypadku brakuje podstaw do poprawek, tym bardziej, że zdjęcia oraz obrazy są dobrze dobrane i korespondują z treściami.

215

Lubelski multibook zawiera zadania interaktywne, które dodane są niemal do każdej lekcji. Warto dodać, że takie zadania utrwalają wiedzę uczniów i rozwijają ich kreatywność. Ponadto prosty sposób nawigacji stron podręcznika sprawia, że staje się łatwy w przeglądaniu nawet dla tych, którzy dopiero zaczynają swoją przygodę z multibookami. Dodatkowo cyfrowy podręcznik „Spotykam Twoje Słowo” został ubogacony o narzędzie rysowania oraz możliwość sporządzania zakładki z notatkami, a także o powiększanie wybranych fragmentów stron.

Multibooki są jeszcze świeżym narzędziem edukacyjnym, dlatego zdecydowana większość z nich posiada pewne niedociągnięcia, co znajduje swoje odzwierciedlenie również w tym przypadku. Wystarczy przejrzeć chociażby katechezy pod kątem ich aktywności, czyli dodatków multimedialnych, których brakuje w tradycyjnym podręczniku. Niektóre katechezy w cyfrowym podręczniku „Spotykam Twoje Słowo” zostały wzbogacone tylko jedną taką aktywnością np. zadaniem interaktywnym bądź filmem lub prezentacją multimedialną. Duża liczba aktywności może zniechęcać uczniów bądź katechetów, ale to przecież tylko propozycje, które można, a nie trzeba wykorzystać. Dołączanie różnych aktywności do każdej z katechez pozwoli katechetom na zindywidualizowanie pracy klas.

Niemniej jednak narzędzie wydane przez lubelskie wydawnictwo Gaudium jest bardzo dobrym narzędziem do nauczania religii w klasie siódmej szkoły podstawowej. Pozostaje jednak pewien niedosyt, gdyż na chwilę obecną powstał tylko jeden multibook z lubelskiej serii, tym bardziej, że z tych podręczników korzystają różne diecezje. Powstanie multibooków do pozostałych klas stanowiłoby dodatkową zachętę do częstszego sięgania po niego przez uczniów oraz nauczycieli religii.

Kolejną propozycję przygotowało Wydawnictwo Katechetyczne z Warszawy, które wydało trzy multibooki:

1. do klasy I szkoły podstawowej pt. „W imię Ojca i Syna i Ducha Świętego”
2. do klasy II szkoły podstawowej pt. „A oto Ja jestem z wami”
3. do klasy III szkoły podstawowej pt. „Kto spożywa moje Ciało, ma życie”.

Przygotowane multibooki to efekt pracy zbiorowej różnych autorów, za których odpowiedzialny był ks. Piotr Tomasik. Multibooki te są odwzorowaniem podręczników papierowych, ale wzbogaconych o elementy multimedialne takie jak: ćwiczenia interaktywne, prezentacje, muzyka, powiększenia.

Każdy z tych warszawskich multibooków składa się z dwóch części i nabycie każdego z nich jest bezpłatne. Wypełniając formularz zgłoszeniowy na stronie

wydawnictwa otrzymywany jest link drogą mailową do pobrania zamówionej aplikacji. Do uruchomienia każdego z multibooków konieczny jest również kod aktywacyjny, który wysyłany jest w kolejnych wiadomościach mailowych.

Multibooki wydane przez warszawskie Wydawnictwo Katechetyczne stworzone zostały w tym samym programie komputerowym co lubelski multibook „Spotykam Twoje Słowo”. Opracowanie informatyczne, mechanizm oraz interfejs tych multibooków jest pomysłem firmy vm.pl, która tworzy oprogramowania w branży wydawniczej i edukacyjnej. Poszczególne elementy składowe multibooków nie różnią się w zasadzie niczym, gdyż okno główne programu przedstawia rozkładówkę elektronicznego podręcznika, górne oraz dolne menu jest takie samo. Na marginesach znajdują się szare paski, na których umieszczone są ikony, to one stanowią różnicę między tymi multibookami.

Multibooki te posiadają dodatkowo menu narzędziowe uruchamiające się wraz z jakąkolwiek aktywnością multibooka. Menu narzędziowe pozwala wejść w tryb rysowania, uruchomić minutnik, który odlicza zadany czas, po upływie którego okno zaczyna migać i słychać sygnał. To menu daje też możliwość uruchomienia klawiatury ekranowej pozwalającej wprowadzać litery do zadań interaktywnych, dodatkowo dodano też kalkulator z podstawowymi działaniami.

Zdecydowana większość katechez zamieszczona została na dwóch stronach. Każda z katechez opatrzona została odpowiednim cytatem z Pisma Świętego. Ćwiczenia interaktywne znajdują się niemal w każdej lekcji religii, jak w lubelskim multibooku. Różnorodność aktywności oraz ich liczebność pozwala katechetom na przygotowanie urozmaiconej, a co za tym idzie ciekawej katechezy. Charakterystyczną cechą katechez zawartych w multibookach dla klasy I oraz II jest to, że niemal do każdej z nich tematycznie dobrana została piosenka, którą można zatrzymać, przewinąć w dowolnym momencie, dodatkowo załączono również teksty piosenek, aby uczeń mógł aktywnie uczestniczyć w śpiewie.

Szata graficzna elektronicznych podręczników jest bardzo urozmaicona, dynamiczna, a kolory są stonowane. Dzięki temu, iż warszawskie multibooki dostosowane są do wieku ucznia i jego poziomu intelektualnego, wychowankowie nie będą nudzili się na lekcji, albowiem mogą rozwiązywać zagadki, rebusy, rysować oraz wklejać. To wszystko sprawia też, że znacząco łatwiej poznać świat wiary, symboli religijnych¹⁸³,

¹⁸³ O znaczeniu symboli religijnych w przekazie katechetycznym pisze Roman Buchta, który podkreśla istotę nie tylko posługiwania się językiem symbolicznym, lecz nauki rozumienia języka symbolicznego. Należy

treści biblijnych, a także liturgicznych. Nauka religii z tego multibooka sprzężona jest ze śpiewem, muzyką oraz zabawą, zaś jego celem nadrzędnym jest łączenie życia codziennego z wiarą.

Reasumując, elektroniczne podręczniki wydawnictwa katechetycznego przystosowane są do dedykowanych adresatów, ponadto zawierają bogate metody dostosowane do wieku uczniów. Zawierają modlitwy, pieśni, czytanki, liczne cytaty, zdjęcia, obrazy, rysunki, które pobudzają do zapamiętywania ważnych informacji. Warto dodać również, że są to doskonałe narzędzia, które można wykorzystać do wspólnej pracy uczniów z rodzicami w domu. Nieliczne niedociągnięcia nie przesłaniają całościowego, dobrego obrazu warszawskich multibooków, których rozwój zapewne będzie ewoluował.

Następne cyfrowe narzędzia do nauczania religii wydane zostały przez Płocki Instytut Wydawniczy. Powstały one pod redakcją Andrzeja Krasieńskiego, zaś o opracowanie informatyczne zadbała firma vm.pl, o której była już mowa. Płockie multibooki przeznaczone do trzech pierwszych klas szkoły podstawowej przedstawiają się następująco:

1. „Jesteśmy w rodzinie Pana Jezusa”, multibook do klasy I¹⁸⁴;
2. „Kochamy Pana Jezusa”, multibook do klasy II¹⁸⁵;
3. „Przyjmujemy Pana Jezusa”, multibook do klasy III¹⁸⁶.

Takie elementy jak: górny i dolny pasek narzędzi oraz ikony na marginesach w zasadzie niczym nie różnią się od tych, które znajdują się w poprzednio przeanalizowanych multibookach. Również wyświetlanie na ekranie jest takie samo, gdyż prezentowane są po dwie strony książki w formie rozkładówki.

Każda z katechez płockich multibooków posiada tę samą strukturę:

1. Wprowadzenie (słowo wstępne + cytaty z Pisma Świętego)
2. Zastanów się (pytanie retoryczne stawiane uczniowi)
3. Pomódl się (gotowa modlitwa do odczytania)
4. Zapamiętaj (najważniejsze treści katechezy)

położyć nacisk na wychowanie do symboli religijnych. Zob. R. Buchta. *Symbole i gesty liturgiczne na drodze chrześcijańskiego wtajemniczenia*. W: *Omnia tempus habent. Miscellanea theologica Vincentio Myszor quadragiesimum annum laboris scientifici celebranti ab amicis, sodalibus discipulisque oblata*. Red. A. Reginek, G. Strzelczyk, A. Żądło. Katowice 2009 s. 318-330.

¹⁸⁴ *Jesteśmy w rodzinie Pana Jezusa*. Multibook do nauczania religii w I klasie szkoły podstawowej. Red. A. Krasieński. Płock 2013.

¹⁸⁵ *Kochamy Pana Jezusa*. Multibook do nauczania religii w II klasie szkoły podstawowej. Red. A. Krasieński. Płock 2014.

¹⁸⁶ *Przyjmujemy Pana Jezusa*. Multibook do nauczania religii w III klasie szkoły podstawowej. Red. A. Krasieński. Płock 2015.

5. Zadanie do wykonania (praca domowa)

Dodatkowo każdemu z tych elementów przyporządkowano, powtarzające się w każdej katechezie, charakterystyczne grafiki.

The screenshot displays a digital catechism book interface. At the top, there is a navigation bar with buttons for 'Wstecz', 'Strona: 20 - 21', 'Narzędzia', 'Biblioteka', 'Spis treści', and a power icon. The main content area is divided into two columns. The left column features a title '5 Czy możemy się modlić bez słów? Uczyńmy się medytacją chrześcijańską.' followed by an illustration of Jesus embracing a child. Below this is a text block explaining meditation and a quote from the Gospel of Matthew. The right column contains three interactive sections: 'Zastanów się' with a question about prayer, 'Pomóż się' with two numbered steps, and 'Zapamiętaj' with a definition of meditation. At the bottom right, there is a 'Zadanie do wykonania' section with a small illustration of a house and a field. A toolbar at the bottom of the page includes icons for 'Powiększenie', 'Aktywności', 'Rysowanie', 'Tablica', 'Notatka', 'Stan pracy', 'Informacje', and 'Wyjście'.

Ewidentnie jednak widać, iż w prezentowanych multibookach zarysowuje się mniejsza ilość aktywności, które charakterystyczne są dla cyfrowych podręczników. Co prawda niemal każda z katechez posiada ćwiczenia interaktywne, lecz brakuje prezentacji multimedialnych, a filmów jest tylko kilka. Niemal w połowie katechez znajdują się różnego rodzaju pliki audio, na które składają się nagrania opowiadań oraz piosenki z wyświetlanym tekstem. Szkoda jednak, że tych aktywności jest mniej niż w poprzednio analizowanych multibookach. W ten sposób zawężają się możliwości tego typu narzędzi.

Każdy z trzech multibooków ma swojego przewodnika, chłopca lub dziewczynkę, którzy prowadzą ucznia po stronach cyfrowego podręcznika. Na pierwszych stronach postać ta przedstawia się i zachęca do wspólnego poznawania i odkrywania Boga. Uczniowie z czasem mogą utożsamić się z tą postacią, która zachęca ich do podejmowania różnych działań oraz przyjmowania postaw wynikających z bycia katolikiem. Osoba będąca przewodnikiem po stronach multibooków zastanawia się razem z uczniem nad trudnymi pytaniami, modli się razem z nim i pomaga zapamiętywać najistotniejsze treści lekcji.

Szata graficzna multibooków pod redakcją Andrzeja Krasieńskiego może w pierwszym kontakcie nie jest efektowna i oczarowująca czytelnika, ale została

przygotowana tak, aby nie wywoływać skrajnych emocji, dlatego jest odpowiednio stonowana. Dodatkowo szata graficzna tych e-booków wspiera ich funkcje edukacyjne i estetyczne. Oznacza to, że wielkość, krój oraz kolorystyka czcionki jest przejrzysta, a gra światłem jest na tyle dobra, że uczeń z łatwością odnajduje potrzebne mu treści. Ponadto wszystkie elementy graficzne są przewidywalne i rozpoznawalne, zaś teksty Pisma Świętego wyraźnie wyodrębnione.

Dobór materiału i zadań dydaktycznych w płockich multibookach umożliwia zdiagnozowanie poziomu umiejętności uczniów, wyrównanie ewentualnych braków, a także stworzenie solidnych podstaw do kształcenia na kolejne etapy edukacyjne. Zdobyte umiejętności w poprzednich klasach są utrwalane, doskonalone i ćwiczone w nowych kontekstach i na wyższym poziomie. Przybliżane cyfrowe podręczniki mają charakter kompleksowy, albowiem zawierają niezbędne składniki gwarantujące realizację programu nauczania religii oraz budowanie postaw katolicko-patriotycznych. Zgodnie z założeniem, aby w jednym podręczniku uczeń miał wszystko, co jest mu niezbędne do edukacji religijnej, każda jednostka lekcyjna zawiera potrzebne teksty źródłowe oraz inne potrzebne elementy.

Szata graficzna oraz zawarty w podręcznikach cyfrowych materiał i koncepcja metodyczna tworzą wspólnie spójną, wielopłaszczyznową, a przy tym innowacyjną całość, odpowiadającą potrzebom i możliwościom uczniów. Wymienione elementy w pełni sprzyjają pełnej realizacji zadań edukacyjnych.

Kolejne multibooki pod redakcją J. Szpeta i D. Jackowiak przygotowane zostały przez wydawnictwo św. Wojciecha z Poznania i przedstawiają się następująco:

1. „Jesteśmy w rodzinie Pana Jezusa”, multibook do nauczania religii w I klasie szkoły podstawowej¹⁸⁷;
2. „Kochamy Pana Jezusa”, multibook do nauczania religii w II klasie szkoły podstawowej¹⁸⁸;
3. „Przyjmujemy Pana Jezusa”, multibook do nauczania religii w III klasie szkoły podstawowej¹⁸⁹;
4. „Jestem chrześcijaninem”, multibook do nauczania religii w IV klasie szkoły podstawowej¹⁹⁰;

¹⁸⁷ *Jesteśmy w rodzinie Pana Jezusa*. Multibook do nauczania religii w I klasie szkoły podstawowej. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2012.

¹⁸⁸ *Kochamy Pana Jezusa*. Multibook do nauczania religii w II klasie szkoły podstawowej. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2013.

¹⁸⁹ *Przyjmujemy Pana Jezusa*. Multibook do nauczania religii w III klasie szkoły podstawowej. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2014.

5. „Wierzę w Boga”, multibook do nauczania religii w V klasie szkoły podstawowej¹⁹¹;
6. „Wierzę w Kościół”, multibook do nauczania religii w VI klasie szkoły podstawowej¹⁹²;
7. „Spotkanie ze Słowem”, multibook do nauczania religii w VII klasie szkoły podstawowej¹⁹³ (dawniej I gimnazjum);
8. „Aby nie ustać w drodze”, multibook do nauczania religii w II klasie gimnazjum¹⁹⁴ (od 2018/2019 roku szkolnego do VIII klasy szkoły podstawowej);
9. „Życ w miłości Boga”, multibook do nauczania religii w III klasie szkoły podstawowej¹⁹⁵ (od 2018/2019 roku szkolnego do VIII klasy szkoły podstawowej).

Bez wątplenia jest to najszersza oferta narzędzi cyfrowych do nauczania religii w Polsce, dlatego jeszcze bardziej zasługuje na bliższe przyjrzenie się jej. W momencie przygotowania wymienionych multibooków ich cena była znacznie wyższa niż ta, która aktualnie obowiązuje. Mogło to stanowić pewną barierą w rozpowszechnianiu tych materiałów, wykluczać mogła ona ich nabycie przez uczniów i stanowić poważny problem dla katechetów. Obecnie cena została znacznie obniżona, nadal jednak może stanowić ona pewne wyzwanie dla finansów rodziców i katechetów¹⁹⁶.

O opracowanie graficzne i informatyczne poznańskich cyfrowych podręczników do religii zadbała firma vm.pl, która współpracowała z lubelskim, warszawskim i plockim wydawnictwem, dlatego zawartość programu, górny i dolny pasek narzędzi oraz ikony na marginesach nie różnią się niczym od poprzednich multibooków. Podobnie wygląda sposób prezentowania cyfrowych podręczników, które wyświetlane są w formie rozkładówki, czyli jak w przypadku otwartego podręcznika papierowego. Komputer bądź tablica interaktywna, lub laptop i rzutnik potrzebne są do projekcji multibooka, niestety jednak poznańskie i inne wyżej przybliżone narzędzia nie są przeznaczone na urządzenia

¹⁹⁰ *Jestem chrześcijaninem*. Multibook do nauczania religii w IV klasie szkoły podstawowej. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2012.

¹⁹¹ *Wierzę w Boga*. Multibook do nauczania religii w V klasie szkoły podstawowej. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2013.

¹⁹² *Wierzę w Kościół*. Multibook do nauczania religii w IV klasie szkoły podstawowej. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2014.

¹⁹³ *Spotkanie ze Słowem*. Multibook do nauczania religii w I klasie gimnazjum. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2012.

¹⁹⁴ *Aby nie ustać w drodze*. Multibook do nauczania religii w II klasie gimnazjum. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2012.

¹⁹⁵ *Życ w miłości Boga*. Multibook do nauczania religii w III klasie gimnazjum. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2014.

¹⁹⁶ Cena podstawowa materiałów do każdej klasy wynosi 199 zł. Cena promocyjna to 49 zł. Zob. <https://www.swietywojciech.pl/Ksiazki/Kategoria/PomoceKatechetyczne>

z systemem operacyjnym innym niż Windows. Wynika z tego, że wszystkie multibooki nie są obsługiwane przez większość smartfonów, tabletów i urządzeń mobilnych, gdyż w przeważającej większości posiadają one inny system operacyjny (Android, iOS, TouchWiz, LG UX, MUI, Flyme OS).

Poznańskie multibooki zabezpieczone są kodem, który umieszczony jest na opakowaniu płyty. Przy pierwszym uruchomieniu aplikacji należy go aktywować, a komputer w tym czasie powinien być podłączony do Internetu. Po sprawdzeniu poprawności wpisanego kodu aplikacja otwiera się i można zacząć korzystać z niej. Przy kolejnym uruchomieniu autoryzacja nie jest już konieczna.

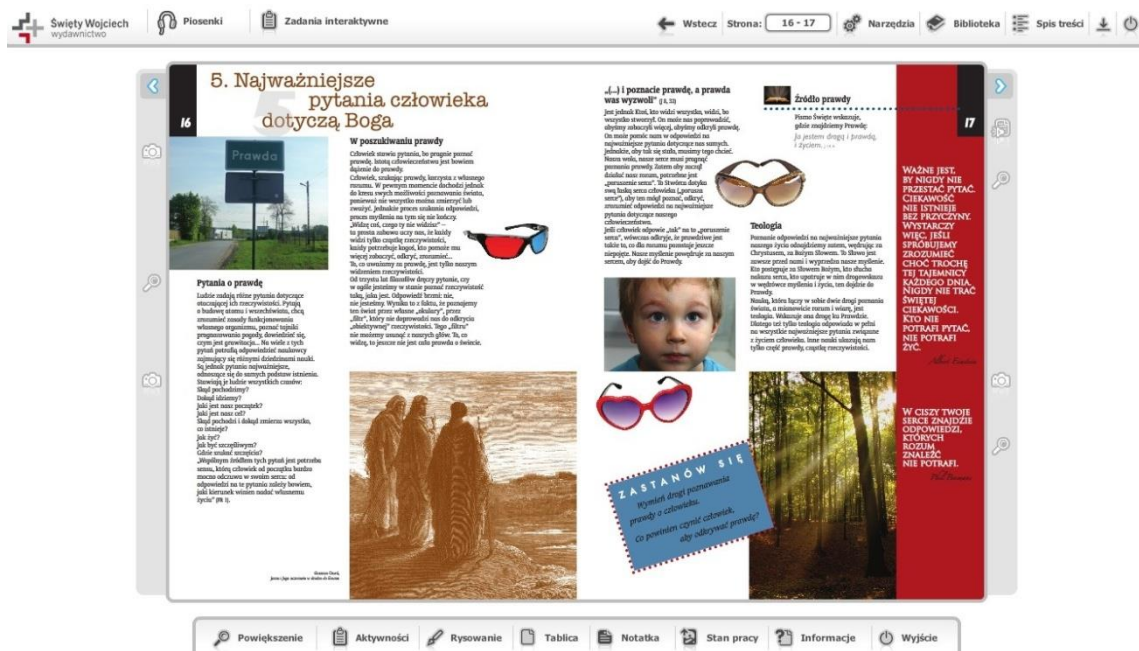
Koncepcja pracy z tego typu multimedialnymi podręcznikami zakłada, iż każdy z uczniów będzie miał przed sobą swój papierowy podręcznik, zaś na tablicy interaktywnej bądź ekranie wyświetlana będzie jego wersja elektroniczna z komputera katechety, aby mógł on w dowolnym momencie np. powiększyć wybrany fragment z widocznej rozkładówki, wykonać wspólnie z klasą ćwiczenia interaktywne z multibooka lub pokazać dodatkowe zdjęcia, filmy, grafiki, odtworzyć nagrania.

Każdy z dziewięciu poznańskich multibooków zawiera 50 lub 53 jednostki lekcyjne, które przeniesione zostały z wydania drukowanego do programu komputerowego. Działa on niezależnie od oprogramowania dołączonego do konkretnej tablicy interaktywnej. Dodatkowo do każdej z nich wprowadzono multimedialne dodatki: piosenki, zdjęcia, grafiki oraz zadania interaktywne. Pomysłodawcy tych cyfrowych podręczników wprowadzili funkcje dodawania własnych materiałów do istniejącej bazy, dzięki temu prowadzący zajęcia może je wzbogacić. Zasoby interaktywne wyróżnione są ramką, co pozwala na ich szybkie odnalezienie na stronie.

Treści zawarte w multibookach oraz struktury jednostek lekcyjnych zostały tak skonstruowane, aby uwzględniać możliwości percepcyjne uczniów na danym etapie edukacyjnym. Poszczególne zagadnienia ukazano w sposób zrozumiały dla ucznia, aby mógł przyswoić sobie podstawowe prawdy wiary i zrozumieć istotę przyjaźni z Bogiem oraz Jezusem. Koncepcja każdej z katechez przewiduje prowadzenie zajęć oparte najpierw na codziennym doświadczeniu ucznia, a potem na delikatnym przejściu w wymiar religijny. W treści cyfrowych podręczników dominuje podmiotowość ucznia połączona z indywidualizacją procesu edukacyjnego.

Ogólna struktura jednostek lekcyjnych zawartych w poznańskich multibookach przedstawia się następująco:

- Temat lekcji, który wprowadza uczniów w tematykę lekcji i pozwala na samodzielne zastanowienie się na istotą zagadnienia;
- Cytaty biblijne zamieszczone w multibookach są łatwe do zapamiętania i zrozumienia dla uczniów, ponadto wprowadzają ich w świat Pisma Świętego i zachęcają do lektury. Cytaty zaznaczone są na niebiesko;
- Krótkie komentarze podsumowują najważniejsze przesłanie zawarte w treści danej jednostki lekcyjnej. Stanowią one istotną pomoc uczniom w przypomnieniu i zapamiętywaniu treści katechezy, gdyż temat lekcji zamyka się w kilku zdaniach;
- Rysunki i fotografie spełniają istotną funkcję w przekazie treści nauczania, dodatkowo pozwalają one na rozwijanie wyobraźni uczniów pełniąc przy tym funkcję informacyjną poszerzając kontekst poruszanych zagadnień. Kolorowe ilustracje i przyjazna szata graficzna pomaga uczniom w lepszym zrozumieniu omawianych zagadnień;
- Pytania korespondują z wymaganiami zawartymi w programie, a przy tym określają zakres wiadomości i umiejętności, jakie uczeń powinien nabyć w trakcie katechezy. Niektóre pytania są otwarte, przez co zachęcają do samodzielnego rozwijania zdobytej wiedzy oraz głębszego zastanowienia się nad poruszonymi problemami.

Pomysłodawcy poznańskich, cyfrowych podręczników widzą w nich szczególną pomoc dla uczniów, którzy dzięki multibookom będą mogli prawidłowo interpretować przykazania Boże, wyrażać swoją wiarę za pomocą symboli oraz głębiej przeżywać

modlitwę zarówno indywidualną jak i wspólnotową, dodatkowo ukształtują one potrzebę stałego kontaktu z Pismem Świętym.

Przeanalizowane, poznańskie multibooki do nauczania religii na różnych etapach kształcenia spełniają rolę podstawowego narzędzia pracy ucznia na lekcji i poza nią, dlatego zawiera on szereg ćwiczeń oraz zadań do wykonania przez ucznia. Upraszczając, można stwierdzić, iż jest to dobre połączenie podręcznika z zeszytem ćwiczeń. Poznańskie opracowania mają uporządkowany i stosunkowo obfity materiał treściowy, dzięki temu uczeń samodzielnie może analizować przedstawiane zagadnienie. Cyfrowe podręczniki pod redakcją J. Szpeta i D. Jackowiak silnie oddziałują na wyobraźnię ucznia poprzez ciekawą szatę graficzną i syntetycznie podany materiał źródłowy. Należy przyznać, iż jest to bardzo dobre narzędzie służące do nauczania religii i stanowi doskonałą pomoc dla uczniów i katechetów. Choć posiadają one kilka drobnych minusów, to i tak końcowa ocena jest imponująca.

Rozwój cyfrowych narzędzi edukacyjnych nieustannie trwa, dlatego ciągle powstają nowe instrumenty wspomagające nauczanie. Jednym z nich jest aplikacja Kahoot dająca możliwość tworzenia i przeprowadzania interaktywnych quizów. Dodatkowo, narzędzie to jest proste w obsłudze, powszechnie dostępne, działa w każdej przeglądarce internetowej wszystkich urządzeń mobilnych. Zarządzający quizem widzi wyniki uczniów i ma możliwość pobrania ich w postaci arkusza kalkulacyjnego. Niewątpliwym udogodnieniem jest ogromna baza dodatkowych quizów, które można wykorzystać na swoich zajęciach. Narzędzie dostępne jest pod adresem getkahoot.com, ale niestety tylko w angielskiej wersji językowej. Do korzystania z Kahoot'a konieczne jest założenie konta, a do pełnego użytkowania wykupienie wersji premium.

Kolejnym narzędziem jest darmowa platforma „Quizizz”, która umożliwia tworzenie oraz przeprowadzanie quizów. Podobnie jak w poprzednim narzędziu wykorzystywane są urządzenia mobilne. Atuty tej platformy to: prosta obsługa, interesujący interfejs, motywujące grafiki, które sprawiają, że quizy wywołują nie tylko pozytywne reakcje, ale też mnóstwo emocji. Narzędzie dostępne jest pod adresem quizizz.com i co ciekawe można wybrać języka narzędzia, co powoduje jego jeszcze większą atrakcyjność.

Następnym narzędziem jest „Formularz Google”, który służy do tworzenia formularzy, ankiet, testów oraz quizów. Dzięki niemu można też np. zarządzać rejestracją osób na szkolenie, przeprowadzić szybką sondę, zebrać adresy e-mail do newslettera. Pozwala ono również na udostępnianie dokumentów, a także pracę nad nimi w kilka osób.

Narzędzie to dostępne jest pod adresem driver.google.com i wchodzi ono w skład dysku Google. Formularze działają szybko, można je tworzyć i edytować w dowolny sposób i wypełniać na ekranach o dowolnym rozmiarze. Dodatkowo odpowiedzi z ankiet są automatycznie i starannie gromadzone w Formularzach, zaś informacje o odpowiedziach oraz wykresy na bieżąco są aktualizowane.

Warto również wspomnieć o narzędziu jakim jest „Quizlet”, które pozwala tworzyć fiszki online. Można wybrać je z gotowych zestawów, bądź stworzyć swoje. Aplikacja daje możliwość uczenia się zestawów na kilka różne sposoby lub wykonywać ćwiczenia w formie gry wygenerowanej z zestawu. Narzędzie może okazać się bardzo przydatne w nauce słów języków obcych. Więcej szczegółów znaleźć można pod adresem quizlet.com, zaś aplikację można pobrać na urządzenia mobilne z popularnego Sklepu Google Play. Celem nadrzędnym narzędzia jest pomoc uczniom i nauczycielom w ćwiczeniu oraz doskonaleniu wszystkiego czego się uczą. Quizlet.com na swojej stronie chwali się statystykami używalności wśród uczniów i nauczycieli i wynika z nich, że miesięcznie odwiedza go ponad 30 milionów osób¹⁹⁷. Narzędzie przygotowane jest w języku polskim, co w znaczny sposób ułatwia użytkowanie.

Na koniec należy przybliżyć też środowisko „Learning Apps” darmową, prostą w obsłudze platformę do tworzenia łatwych aplikacji edukacyjnych. Dostępna jest ona pod adresem learningapps.org i przygotowana została w kilku językach, co zwiększa możliwości oraz dotarcie do większego grona osób. Platforma umożliwia tworzenie klas, udostępnianie uczniom własnych aplikacji oraz monitorowanie działań uczniów. Można tu znaleźć duży wybór interaktywnych zabaw oraz gier edukacyjnych (krzyżówki, testy, quizy, zabawy pamięciowe i słowne). Tworzone gry można przechowywać na platformie jako publiczne, bądź prywatne. Dodatkowo można korzystać z gotowych gier udostępnionych przez innych użytkowników. Learningapps.org to duża baza gotowych aplikacji przydatnych we wczesnej edukacji.

W dzisiejszym świecie technologie cyfrowe coraz częściej są wykorzystywane w szeroko pojętej edukacji również szkolnej. Wydawnictwa katolickie przygotowujące podręczniki do nauczania religii na różnych etapach edukacyjnych też nie pozostają w tyle i wydają nowoczesne narzędzia wspomagające proces uczenia zarówno dla uczniów jak i nauczycieli.

¹⁹⁷ *Quizlet: firma i misja*. [online] [dostęp: 20.09.2017]. Dostępny w Internecie: <<http://www.eurodesk.pl/nasza-baza/zrodlo/PL0010000141>>.

Obecnie rynek katechetyczny dopiero się rozwija, dlatego proponowane narzędzia przygotowywane przez katolickie wydawnictwa nie są jeszcze doskonałe i niektóre narzędzia wymagają wielu poprawek. Istnieją jednak cyfrowe podręczniki do nauczania religii, które posiadają wiele walorów edukacyjnych i spełniają wiele kryteriów. Jednak tych narzędzi na rynku wydawniczym jest zdecydowanie za mało, aby można było dokonywać ich selekcji bądź kompilacji, dzięki której nauczanie będzie bardziej efektywne. Przyszłość tych narzędzi napawa optymizmem, lecz upłynie jeszcze dużo czasu zanim spełnią one będą wszystkie kryteria stawiane przez nauczycieli, uczniów, rodziców i inne osoby odpowiedzialne za wypuszczenie ich na rynek wydawniczy.

W powyższym rozdziale dokonano przeglądu oraz krytycznej analizy różnych cyfrowych narzędzi wykorzystywanych do nauczania religii, do który zaliczono strony internetowe, portale, serwisy, multibooki, elektroniczne poradniki metodyczne, pomoce dydaktyczne zawierające materiały do tablic interaktywnych oraz inne. Przeprowadzone rozważanie dowiodło, iż pomysłodawcy katolickich narzędzi do nauczania religii oraz wydawcy katolicy posiadają znaczącą zdolność merytoryczno-metodyczną i są w stanie przygotować takie instrumenty cyfrowe, które spełnią będą wysokie wymagania.

W tej części pracy ukazano również liczne problemy natury techniczno-finansowej, które znacząco mogą przyczynić się do spowolnienia procesu cyfryzacji edukacji religijnej. Trudności w ich przewyciężaniu mogą okazać się kluczowe w rozwoju cyfrowych narzędzi do nauczania religii. Wiele spośród przybliżonych narzędzi zostało przygotowanych po najniższych kosztach, co znacząco odbiło się na ich jakości. Często też przedstawione cyfrowe pomoce nie są aktualizowane i unowocześniane, przez co docierają do niewielkiej liczby użytkowników.

Niezmiernie istotne jest to, że wyzwanie cyfryzacji edukacji religijnej zostało podjęte przez katolickie wydawnictwa, parafie, wydziały katechetyczne i samych nauczycieli religii. Wydaje się, iż przy większych nakładach finansowych przedstawione wyżej trudności zostaną przewyciężone, a może warto połączyć siły, aby stworzyć kilka, lecz bardzo dobrych narzędzi, które zaspokoją potrzeby wielu. Trzeba również liczyć się z tym, że nowoczesna cyfrowa edukacja spotyka się ze sporą krytyką wśród różnych środowisk, dlatego całkowite wejście na ten rynek spotykać się będzie ze sprzeciwem.

Zakończenie

W niniejszej pracy podjęto próbę przedstawienia cyfrowych narzędzi do nauczania religii i odpowiedzi na pytanie o potrzebę i możliwości ich zastosowania. Analiza wybranych dokumentów nauczania Kościoła katolickiego na temat środków społecznego przekazu dowiodła, iż wykorzystanie ich w celach ewangelizacyjnych i katechetycznych jest nie tylko godziwe, ale wręcz konieczne. Wśród dzisiejszych mediów dominuje Internet, który sprzyja komunikacji i pozwala dotrzeć do szerszego grona odbiorców. Kościół przypomina jednak, że korzystając z mass mediów należy pamiętać o normach etycznych, które winny być respektowane. Liczne publikacje na temat środków społecznego przekazu, ukazują jak wielki mają one wpływ na współczesne społeczeństwo. Powszechność mediów sprawia, że potrzeba nieustannej formacji szczególnie młodego pokolenia. Istotne jest również zaangażowanie w to dzieło nauczycieli, wychowawców oraz rodziców.

W przeprowadzonych rozważaniach, przedstawiono stanowisko Kościoła katolickiego wobec szeroko pojętych, nowych technologii, również cyfrowych. Omówiono także niebezpieczeństwa związane z długotrwałym korzystaniem ze środków społecznego przekazu. Skupiono się głównie na uzależnieniu od Internetu, problemie dotyczącym głównie młodych ludzi. Następnie ukazano genezę oraz założenia edukacji cyfrowej w Polsce, która stanowi podstawę kolejnej części pracy, w której to analizie poddane zostały wybrane, cyfrowe narzędzia do nauczania religii.

Edukacja, również cyfrowa winna służyć wychowaniu, szeroko pojętej formacji młodych obywateli. Nie powinien zatem dziwić fakt wykorzystania edukacji cyfrowej w edukacji religijnej i moralnej. Istotne w tym wszystkim jest formowanie światopoglądu chrześcijańskiego ze szczególnym odniesieniem do ogólnoludzkich wartości moralnych i duchowych.

Przytoczone wyżej przykłady narzędzi cyfrowych, które wykorzystać można w nauczaniu religii oraz ich dogłębna analiza pozwoliły odpowiedzieć na pytanie postawione we wstępie rozprawy. Przegląd różnych źródeł ukazał, że na rynku dostępnych jest wiele narzędzi, które wykorzystać można w szeroko pojętej katechezie. Najpierw wybrano wiodące pomoce, a potem określono ich przydatność katechetyczną. Ukazano również ich mocne i słabe strony, w niektórych przypadkach zaproponowano rozwiązania doskonalące.

Obecne, cyfrowe narzędzia są wielowymiarowe: udostępniają zdjęcia, filmy, muzykę, artykuły, posiadają ćwiczenia interaktywne, promują wydarzenia religijne, a przede wszystkim są polisensoryczne i interaktywne. Powyższa analiza polegała na ogólnej charakterystyce nowoczesnych narzędzi do nauczania religii oraz wskazała na ich istotne elementy, które mogą twórczo i umiejętnie zostać wykorzystane w ewangelizacji i katechezie. Wiele z tych narzędzi, głównie internetowych, dostępnych jest za darmo. W niektórych tylko przypadkach pewne materiały są płatne. Multibooki są narzędziami przede wszystkim płatnymi tylko w jednym przypadku multibook był bezpłatny. Jednak cena multibooków sukcesywnie spada i w niedalekiej przyszłości będą one kosztować tyle, co zwykle podręczniki.

Przeprowadzone badania ukazały, że na polskim rynku istnieją liczne narzędzia do katechezy, jednak ich ilość nie jest równoznaczna z jakością, albowiem w Polsce istnieje tylko kilka profesjonalnych, elektronicznych narzędzi. Analiza cyfrowych pomocy ukazała, że zdecydowana ich większość wymaga dopracowania bądź nowego przerehabrowania. Wśród wielu pomocy internetowych przejawia się ten sam problem związany z aktualizacją. Większość narzędzi zawiera nieaktualne informacje, czasami brakuje istotnych elementów, które odpowiadają za szybką i łatwą nawigację narzędzia. Wydawcy katolicki przygotowują niewielką ilość materiałów katechetycznych (np. niektóre wydawnictwa przygotowały tylko 1-3 multibooki), a jeśli takie pojawiają się to jest to adoptowanie zasobów już istniejących. Wymienione niedociągnięcia są z pewnością podyktowane kwestiami finansowymi.

Dokonany przegląd narzędzi potwierdził potrzebę wprowadzenia atrakcyjnych pomocy katechetycznych oraz dostosowanych do poziomu edukacyjnego. Ustalono, że największą grupą docelową nowoczesnych pomocy katechetycznych jest młodzież, która na co dzień korzysta z technologii cyfrowych. To właśnie Internet stał się dla nich nowym środowiskiem relacji międzyludzkich. Mimo tego, że taka forma relacji nie kształtuje dojrzałych postaw w kontaktach społecznych, to jest to zjawisko nieodwracalne, którego nie da się już zatrzymać. Należy zatem poznać mocne strony Internetu i mądrze je wykorzystać, aby nie stracić kontaktu z młodzieżą. Kościół katolicki dostrzegając dobro płynące z wykorzystania nowych technologii zachęca katechetów do roztropnego włączenia ich proces dydaktyczny. Kościół mobilizuje też katechetów do korzystania z materiałów dostępnych w Internecie i ukazywania uczniom przydatnych i ciekawych narzędzi katechetycznych, które będą pogłębiać ich wiarę.

Multimedialne pomoce dydaktyczne do katechezy można wykorzystywać na wiele sposobów, wszystko zależy od kreatywności katechety oraz poziomu intelektualnego uczniów. Zamieszczane i udostępniane prezentacje multimedialne, filmy, plansze elektroniczne bądź nagrania posłużą mogą za wprowadzenie do tematu katechezy. Z kolei krzyżówki oraz gry interaktywne mogą pomóc w utrwalaniu wiedzy uczniów. A testy, quizy itp. wykorzystać można do oceny wiadomości uczniów. Opowiadania, felietony, świadectwa życia i wiary posłużą mogą za dopełnienie katechezy przeprowadzonej w szkole.

Cyfrowe narzędzia do nauczania religii wpisują się w dynamiczną rzeczywistość, zmieniającą się nieustannie. Jedne pomoce przestają być aktualne, lub przestają istnieć, a w ich miejsce powstają nowe, bardziej nowoczesne. Multimedialne pomoce do katechezy też się rozwijają, zmieniają wygląd, poszerzają funkcjonalność, dlatego niemożliwe jest przeprowadzenie szczegółowej analizy każdej z nich. Przybliżona rzeczywistość jest bardzo dynamiczna i ciągle pojawiają się nowe technologie, dlatego omówione zagadnienie wymaga dalszych badań naukowych oraz przeglądu nowych narzędzi do nauczania religii. Cennych informacji dostarczać będą głównie badania dotyczące osób korzystających z cyfrowych narzędzi do edukacji oraz te ukazujące najpopularniejsze pomoce.

Współczesne społeczeństwo na co dzień posługuje się mobilnymi urządzeniami, dlatego dla większości ludzi także nowoczesne technologie edukacyjne nie są niczym niedostępnym. Młode pokolenie najczęściej spotkać można w cyfrowym świecie więc, aby nie stracić z nim kontaktu należy ten świat lepiej poznać i zrozumieć. Równocześnie, może to być doskonały początek dla działalności ewangelizacyjnej i katechetycznej, która ma na celu doprowadzenie młodego pokolenia do spotkania z Chrystusem. Rozważania w ramach pierwszego rozdziału dowiodły, że Kościół katolicki, w środkach społecznego przekazu pokłada nadzieję oraz pomoc w głoszeniu Ewangelii. Kościół chce zachęcić katechetów do aktywnego wykorzystania cyfrowych mediów, np. do odsyłania młodzieży do interesujących stron internetowych, które pogłębiać będą ich wiarę oraz wiedzę religijną.

Na chwilę obecną stan cyfryzacji polskiej szkoły nie jest jednak zbyt imponujący, a zdecydowana większość polskich nauczycieli oraz uczniów nie ma żadnej możliwości korzystania z tablic interaktywnych i e-podręczników oraz jakichkolwiek multimediiów. Ponadto nieciekawa sytuacja finansowa organów prowadzących szkoły nie napawa optymizmem. Trzeba mieć jednak nadzieję, iż przedstawiona sytuacja będzie poprawiać się stosunkowo szybko.

Obecnie panuje też przekonanie, że innowacyjność stanowi nieodłączny element działalności pedagogicznej każdego nauczyciela. Jednakże istnieją liczne zastrzeżenia wobec niektórych nowości pojawiających się w dzisiejszych instytucjach nauczania. Zainteresowanie nowościami technologicznymi ma charakter powszechny, co niepokoi niektórych badaczy uważających, że brakuje systemowego podejścia do innowacji podnoszących jakość edukacji. W obliczu różnych uwag oraz pozytywów cyfrowej oraz tradycyjnej edukację zaleca się ich dialektyczne połączenie dla osiągnięcia wysokiej jakości kształcenia.

Jeszcze kilka lat temu uczeń rozpoczynał naukę od otwarcia książki bądź zeszytu, lecz teraz pierwszą czynnością jest uruchomienie komputera lub tableta. Mirosława Pluta-Olearnik¹⁹⁸ do czynników wymuszających te przemiany zalicza: rozwój społeczeństwa informacyjnego oraz gospodarki opartej na wiedzy, globalizację procesów kształcenia – głównie w rezultacie rozwoju Internetu i nowych technologii komunikacji a także rozwój europejskiego rynku edukacyjnego.

Rewolucja informatyczna podważyła dotychczasowy model szkolnictwa, podważona została też tradycyjna rola nauczyciela. Dominować zaczyna przekonanie, iż szkoła nie musi znajdować się w konkretnym miejscu, a lekcje nie muszą odbywać się w szkole i wszyscy uczniowie nie muszą znajdować się razem w określonym miejscu o określonej porze i nie muszą w danej jednostce lekcyjnej wysłuchiwać tego samego nauczyciela. Wszystko to jest prognozą przekształcenia edukacji tradycyjnej w wirtualną. Choć w nauczaniu tradycyjnym podstawowymi elementami procesu dydaktycznego stają się też komputer, bazy danych, łącza internetowe, tablice interaktywne i inne cyfrowe technologie, to i tak nadal jest ono dominujące.

Zmianie ulega też sposób uczenia się, zdobywania i dzielenia się treścią edukacyjną, dlatego coraz częściej odchodzi się od tradycyjnego modelu, w którym nauczyciel zajmował centralne miejsce. Dominować zaczyna model, w którym główne miejsce zajmuje uczeń. Edukacja nie pozostaje obojętna na to, co dzieje się w mediach oraz Internecie, gdyż zjawiska, które tam występują silnie oddziałują nie tylko na uczniów, lecz również na nauczycieli oraz rodziców. W rezultacie powoduje to różnorokie implikacje dla procesu uczenia się w szkole i poza nią, także i uczenia się przez całe życie osób dorosłych.

¹⁹⁸ M. Pluta-Olearnik. *Rozwój nowych form edukacji na poziomie wyższym – wyzwania i szanse dla polskich uczelni*. W: *Marketing szkół wyższych*. Red. G. Nowaczyk, M. Kolasiński. Poznań 2004 s. 169.

Współczesna forma tradycyjnej szkoły, przekazującej wiedzę w linearnym procesie, jest mocno skostniała, dlatego nie jest wystarczającym sposobem kształcenia. Dodatkowo taki model edukacji jest mało elastyczny, nie ułatwia pobierania nauki osobom niepełnosprawnym ruchowo bądź tym z obszarów wiejskich i słabo zurbanizowanych. Marian Mazur zauważa, że konwencjonalny system edukacji jest wyzuty z procesów decyzyjnych, kształci zatem ludzi zdolnych jedynie do odbioru rozkazów i zakazów, od których egzekwuje się wiadomości zdobytych w szkole, bez namysłu i refleksji nad sednem problemu. Sugeruje on nowe rozwiązanie, którym jest szkoła zdigitalizowana, której ośrodkiem jest sieć wraz z mediami cyfrowymi. Jak zaznacza dalej, sieć może zreformować edukację i położyć akcent na refleksyjność podejmowanych przez ucznia działań. Procesem tym musi zostać objęty również nauczyciel, który winien stać się przewodnikiem, współtowarzyszem podróży poznawczej¹⁹⁹.

Nie bez znaczenia są również instytucje edukacyjne posiadające charakter tradycyjny, które są szczelnie zamknięte. Anna Hildebrandt dostrzega, że „przestrzeń edukacyjna jest zamknięta instytucjonalnie, ale i zamknięta pod względem treściowym, ideowym, mentalnym, przez co nie pozwala na rozwój edukacji nieformalnej. Nauka odbywa się w sposób dość bierny, nadal wykładowy, bezrefleksyjny”²⁰⁰. Często też koncepcja tej edukacji nazywana jest biernym systemem z biernym uczniem.

Współczesne potrzeby rynku pracy wymusiły zmianę w sposobie edukowania kolejnych pokoleń, a akcent przeniesiony został z zapamiętywania informacji na kształtowanie umiejętności zdobywania wiedzy. Tradycyjne sposoby nauczania koncentrują się jednak na zapamiętywaniu, więc niedostosowane są do potrzeb współczesnego człowieka, dlatego należy najpierw dokonać przeglądu obecnej rzeczywistości, aby potem dokonać zmian metod oraz technik nauczania²⁰¹. Dzisiejsze możliwości dostępu do wiedzy powodują, iż nauczyciel przestaje być jedynym źródłem i kryterium wiedzy, jak ma to miejsce w edukacji tradycyjnej. W każdym modelu edukacji nauczyciel jest potrzebny uczniowi jako filar dla jego własnych poszukiwań, a nie jako jedynie źródło wiedzy²⁰².

¹⁹⁹ B. Kłoda-Staniecko. *Między człowiekiem a bitem*. „Przegląd Kulturoznawczy” 2011 nr 1(9) s. 209.

²⁰⁰ A. Hildebrandt. *Scenariusze rozwoju pomorskiej edukacji*. „Pomorski Przegląd Gospodarczy” Nr 4/2010 (47) s. 63

²⁰¹ R. Moczałdo. *Methopedia – społeczność ekspertów blended learningu*. W: *E-learning w szkolnictwie wyższym – potencjał i wykorzystanie*. Red. M. Dąbrowski, M. Zając. Warszawa 2010 s. 45.

²⁰² M. Ostrowicki. *Sytuacja edukacyjna w nauczaniu online*. W: *E-learning w szkolnictwie wyższym – potencjał i wykorzystanie*. Red. M. Dąbrowski, M. Zając. Warszawa 2010 s. 169-170.

W edukacji konwencjonalnej nauka dla większości uczniów jest przykrym i nudnym obowiązkiem, gdyż bardzo rzadko stosuje się grupową bądź indywidualną pracę uczniów, która pozwala na współkierowanie własną aktywnością. Dodatkowo przekaz edukacyjny jest wspólny dla wszystkich osób szkolnych, w konsekwencji materiał nie zaspokaja potrzeb będąc dla niektórych nudnym, prostym, lub za trudnym²⁰³.

Zauważalny jest również niski procent stosowanych metod dialogowych i tych odpowiadających za samodzielną pracę uczniów. Jednak narzędzia oraz metody wykorzystywane w nauczaniu tradycyjnym powodują, iż zajęcia są bardziej nieprzewidywalne, spontaniczne i pozwalają na swobodną wymianę myśli, zadawanie pytań, rozwiewanie wątpliwości związanych z problematyką danego przedmiotu²⁰⁴. Istotnym mankamentem tego typu edukacji są niskie wyniki dydaktyczne i wychowawcze osiągnięte przez uczniów, gdyż nauczyciele nie różnicują treści nauczania i uczenia się uczniów. Przekazywane uczniom informacje i oraz stawiane im pytania mają ten sam poziom trudności. Brak indywidualizacji tempa uczenia się jest krzywdzące dla słabszych i silniejszych intelektualnie uczniów²⁰⁵.

W edukacji tradycyjnej uczniowie najczęściej przejawiają aktywność odtwórczą, bo rozwiązują zadania praktyczne, bezproblemowe i poznawcze, które wykonywane są głównie podczas pracy grupowej przez nauczyciela. Niestety zauważa się tu widoczne niedocenywanie czynności uczniów w czasie lekcji, nie uwzględnia się też ich rozmaitych potrzeb, oczekiwań, możliwości poznawczych, dialogowania, współdziałania, bezpieczeństwa, doznawania poczucia podmiotowości. Uczeń postrzegany jest jako „puste naczynie”, do którego nauczyciel „wlewa” wiedzę.

Przekazywanie informacji w edukacji tradycyjnej jest selektywne, dociera zatem jedynie do określonej grupy ludzi. Główny nacisk położony jest na uczenie słuchowe, a powinno ono oddziaływać na wszystkie zmysły (uczenie multisensoryczne) i być wielostronnie aktywizujące, dlatego najkorzystniejsze jest sytuacja, gdy przy percepcji bierze udział wiele receptorów²⁰⁶. Uczeń znacznie szybciej przyswaja wiedzę, gdy jej treść jest podana w taki sposób, aby jak najwięcej zmysłów uczestniczyło w poznaniu. Jak pokazują badania za pośrednictwem wzroku do mózgu dociera 87% informacji, słuch

²⁰³ T. Smal. *Nauczanie na odległość (e-learning)*. „Zeszyty Naukowe WSOWL” Nr 3(153) s. 112.

²⁰⁴ A. Wedeł-Domaradzka, A. Raczyńska. *Jak skutecznie prowadzić zajęcia na platformie edukacyjnej?*. Warszawa 2013 s. 42.

²⁰⁵ J. Kujawiński. *Ewolucja szkoły i jej współczesna wizja*. Poznań 2010 s. 20.

²⁰⁶ M. Madej. *Multimedia w dydaktyce*. [online] [dostęp: 20.12.2017]. Dostępny w Internecie: <<http://www.mwmadej.republika.pl/madej2.htm>>.

dostarcza 9% a inne zmysły jedynie 4%. Pomoce wizualne są bardzo istotne w procesie nauczania, gdyż prócz tego, że urozmaicają lekcje, również wspierają pamięć²⁰⁷.

Według Danuty Budzoń wykorzystanie cyfrowości w kształceniu zwiększa jej skuteczność aż o 56%, zaś aktywność ucznia utrzymuje się na poziomie 40-80%. W rezultacie daje to oszczędność czasu na granicy 38-70%²⁰⁸. Z kolei nauczyciele biorący udział w badaniu przeprowadzonym przez MEN w 2012 roku wymieniali szereg korzyści z wprowadzenia e-podręczników, podkreślali „twórcze wykorzystanie dostępnych źródeł wiedzy, zmianę na rynku tradycyjnych wydawnictw edukacyjnych, rozwój kreatywności i umiejętności oraz wyrównanie szans edukacyjnych. Ciekawe jest również to, że podobne odpowiedzi zaznaczali także uczniowie”²⁰⁹. Wielu badaczy wykazuje²¹⁰, że edukacja cyfrowa zwiększa efektywność kształcenia i wyrównuje szanse edukacyjne²¹¹.

Zasadniczym narzędziem wykorzystywanym w nauczaniu tradycyjnym są papierowe podręczniki będące głównym źródłem wiedzy dla uczniów, którzy korzystają również z zeszytów ćwiczeń i własnych zeszytów. Istotnym mankamentem zeszytów ćwiczeń jest to, że bazują one na prostych operacjach myślowych i nie ma w nich głębokiego przetwarzania. Uczeń po wykonaniu kilku takich ćwiczeń jest znużony i zniechęcony dalszym ich rozwiązywaniem. Takie zadania nie rozwijają i mogą budzić niechęć do danej dyscypliny naukowej lub nauczyciela.

Jeszcze kilka lat temu nikt nie kwestionował wykorzystania, skuteczności i zakładanych efektów podręcznika w tradycyjnym nauczaniu. Jednak okazuje się, że główną ich wadą jest brak adekwatności do zdolności percepcyjnych oraz potrzeb współczesnego ucznia. Skutek jest taki, iż uczniowie niejednokrotnie odbierają sposób przekazywania treści na lekcji jako nudny i demotywujący go do nauki. Niejednokrotnie przyczyną owej nudy jest też niedopasowany program edukacyjny do potrzeb ucznia²¹². Na chwilę obecną normalne, papierowe podręczniki posiadają zdecydowanie mniejsze możliwości zaangażowania uczniów w proces rozwoju. W konwencjonalnym systemie

²⁰⁷ G. Petty. *Nowoczesne nauczanie. Praktyczne wskazówki i techniki dla nauczycieli, wykładowców i szkoleniowców*. Gdańsk 2005 s.

²⁰⁸ D. Budzoń. *Media, multimedia. Szanse i zagrożenia*. [online] [dostęp: 21.01.2018]. Dostępny w Internecie: <www.edukator.org.pl/2003a/media/pokaz.pps>.

²⁰⁹ A. Satel. *Men wprowadza bezpłatny e-podręcznik*. [online] [dostęp: 01.02.2018].

Dostępny w Internecie: <<http://www.oswiata.abc.com.pl/dyrektor-szkoly/czytaj/-/artykul/men-wprowadza-bezplatny-e-podrecznik-anna-satel>>.

²¹⁰ Por. W. Gogołek. *Wpływ e-podręczników na rozwój psychosomatyczny uczniów*. Warszawa 2013 s. 4.

²¹¹ W. Gogołek. *Wpływ e-podręczników na rozwój psychosomatyczny uczniów*. Warszawa 2013 s. 7.

²¹² M. Jedynak. *Cyfrowi tubylcy i pokolenie Google na lektoratach języka obcego. W: Specyficzne potrzeby studentów szkół wyższych a nauczanie języków obcych. Nowe doświadczenia i wyzwania*. Red. M. Jedynak. Tom I. Wrocław 2017 s. 73.

edukacji nie ma praktycznie możliwości swobodnego powrotu do prezentowanych podczas lekcji treści, nie można też ponownie ich zobaczyć lub odsłuchać²¹³.

Błędy i niepowodzenia uczniów karane są niskimi ocenami, zniechęcając tym samym do nauki oraz eksperymentowania. Deprymujące uczniów może być również to, co wykonuje nauczyciel, czyli publiczne wskazywanie uczniowskiego błędu. Może jednak być tak, że motywacją do nauki dla uczniów może być obecność kolegów i koleżanek lub bezpośredni kontakt z nauczycielem.

System kar pozwala nauczycielowi w utrzymaniu dyscypliny w klasie. Kara pomaga w zwalczaniu zachowań destrukcyjnych, tłumieniu niepożądanych motywów działania, pomaga także wychowankowi ustalić, co w jego postępowaniu jest dobre, a co wymaga jeszcze poprawy. Wobec tych charakterystycznych cech edukacji tradycyjnej uczniowie czują lęk przed, w trakcie i po zajęciach lekcyjnych. Towarzyszy im też stres, niskie poczucie własnej wartości, zniechęcenie, nuda, zwątpienie we własne możliwości, czasami też pogorszenie stanu zdrowia²¹⁴. Nie bez znaczenia są także nagrody przybierające formę zachęty do pracy, a przybierają one postać np. uśmiechniętych buziek, słoneczek, naklejek, ocen, wyróżnień bądź pieczętek. Nagrody z kolei zaspokajają potrzeby wychowanków, stwarzają poczucie bezpieczeństwa oraz wiary we własne siły, zachęcając do dalszego działania.

Z kolei niektórzy uczeni, jak chociażby Alexander S. Neill, uznają, że zmuszanie uczniów do nauki wraz ze stosowaniem różnych środków dyscyplinujących, typu kary, nagrody, stopnie szkolne, świadectwa, dyplomy, pozostawienie dziecka na drugi rok w tej samej klasie, należą do istotnych grzechów tradycyjnej szkoły. Badacz utrzymuje, że uczniowie boją się konsekwencji swoich niepowodzeń naukowych, co w rezultacie powoduje zahamowanie ich rozwoju, czasami nawet na długie lata. Wnioskuje zatem, iż konieczna jest wolność od jakiegokolwiek lęku dla prawidłowego rozwoju ucznia²¹⁵.

Nauczanie tradycyjne stwarza możliwości do licznych sytuacji nieformalnych typu: niezobowiązujące rozmowy na korytarzu, w trakcie których można poznać sposób myślenia innych uczniów. Taki model nauczania daje sposobność do bezpośredniej kontroli nauczyciela nad grupą uczniów. Dzięki obserwacji wychowanków dostrzec można

²¹³ A. Wedel-Domaradzka, A. Raczyńska. *Jak skutecznie prowadzić zajęcia na platformie edukacyjnej?*. Warszawa 2013 s. 5.

²¹⁴ K. Gozdek-Michaëlis. *Supermożliwości twojego umysłu. Jak uczyć się trzy razy szybciej*. Warszawa 1993 s. 32.

²¹⁵ A. Siemak-Tylikowska, A. Sobolewska. *Dydaktyka przedmiotów zawodowych. Przewodnik metodyczny dla studentów. Wybór tekstów*. Warszawa 2012 s. 249.

tych, którzy mają trudności z niektórymi zagadnieniami lub takich, którym należy przypomnieć o rychłym sprawdzianie²¹⁶.

Kształcenie konwencjonalne zakłada zaangażowanie wszystkich uczniów w tym samym czasie, miejscu oraz zakresie. W praktyce zdarzyć się może, iż stawia się przed uczniem zadanie nabywania wiedzy oraz umiejętności, które już wcześniej zdobył²¹⁷. W tym modelu edukacji podczas komunikacji każdy z jej uczestników w tym samym czasie ma możliwość prezentowania swoich poglądów, zadawania pytań bądź dokonywania wyjaśnień.

Tradycyjna szkoła uspołecznia uczniów pod wpływem działań zmierzających do uczynienia z niego pełnowartościowej istoty społecznej i daje mu szansę zdobycia wiedzy, kwalifikacji ogólnych i zawodowych, systemów wartości, rozwoju osobowości, aby stać się członkiem społeczeństwa realizującym swoje indywidualne cele życiowe²¹⁸. Zadaniem szkoły tradycyjnej jest przygotowanie dzieci i młodzieży do nowych wyzwań w tym edukacji cyfrowej, ale jak to zrobić, gdy uczniowie realizują te same treści podręcznikowe w tym samym czasie i niezależnie od tego, czy mają je już opanowane, czy nie? Tym bardziej, iż ta sama część wiedzy, tymi samymi metodami „wlewana” jest do głów uczniów o różnym tempie rozwoju, różnych temperamentach, sposobach uczenia się.

Niewątpliwymi atutami edukacji tradycyjnej jest to, że prowadzący zajęcia oraz uczniowie zaangażowani są w proces nauczania w tym samym czasie, co w rezultacie stwarza możliwość interakcji w czasie rzeczywistym. Ponadto pojawia się sposobność do indywidualnej oraz grupowej pracy w realnym czasie wraz z prezentacją materiałów, zarówno podczas dyskusji jak i podczas prowadzenia zajęć. Ten system kształcenia to również dostęp do materiałów źródłowych, a także narzędzi, które w zależności od potrzeby mogą być wprowadzane, prezentowane, współdzielone, archiwizowane bądź usuwane. Wszystkie te czynności ucznia, nauczyciel może monitorować, sprawdzając ich zasadność oraz poprawność²¹⁹.

Niekwestionowaną zaletą edukacji tradycyjnej jest odizolowanie uczących się od świata zewnętrznego, albowiem w sali lekcyjnej jest niewielki wybór aktywności rozpraszających koncentrację ucznia. Chcąc wysłuchać np. nagraną lekcję w domu narazić

²¹⁶ T. Smal. *Nauczanie na odległość (e-learning)*. „Zeszyty Naukowe WSOWL” Nr 3(153) s. 108-109.

²¹⁷ A. Wedeł-Domaradzka, A. Raczyńska. *Jak skutecznie prowadzić zajęcia na platformie edukacyjnej?*. Warszawa 2013 s. 6.

²¹⁸ A. Siemak-Tylikowska, A. Sobolewska. *Dydaktyka przedmiotów zawodowych. Przewodnik metodyczny dla studentów. Wybór tekstów*. Warszawa 2012 s. 134.

²¹⁹ P. Lenkiewicz. 2011. *Wytwarzanie kompleksowego zintegrowanego oprogramowania wspomagającego nauczanie na odległość*. Rozprawa doktorska. Polsko-Japońska Wyższa Szkoła Technik Komputerowych s. 18.

się można na dużą liczbę czynników rozpraszających uwagę. Nauczyciele zatem „budują” pewnego rodzaju tarczę obronną przed naciskami ze strony środowiska zewnętrznego²²⁰.

Konwencjonalne zajęcia mogą okazać się również niezastąpione, w przypadku, gdy wymagane jest należyście wyposażone laboratorium lub użycie specjalistycznego sprzętu. Bezsprzecznym faktem jest to, że niektóre typy zajęć takie jak: warsztaty, laboratoria bądź ćwiczenia praktyczne wymagające czynności manualnych ucznia mogą być prowadzone jedynie w systemie tradycyjnym, gdyż wymagany jest bezpośredni kontakt z prowadzącym lub całą grupą²²¹.

Wielu uczniów i studentów preferuje tradycyjne uczenie się, dające możliwość bezpośredniego kontaktu z nauczycielem oraz innymi uczniami. Niezwykle istotny jest dla nich „szkolny klimat” oraz budowanie relacji z innymi. Nie należy zatem rezygnować z tradycyjnych zajęć na rzecz cyfrowych, lecz właściwie je wkomponować do ogólnego programu kształcenia, zachowując bogactwo konwencjonalnej edukacji, albowiem doceniają ją wszyscy uczestnicy procesu²²². Dlatego jest to szczególnie ważne przy uwzględnieniu współczesnych zagrożeń związanych z uzależnieniem od życia w Sieci²²³, zaburzeniami relacji międzyludzkich²²⁴ i odrzucaniem tradycyjnych form komunikowania²²⁵.

Przemysłane wsparcie tradycyjnych form nauczania formami cyfrowymi może podnieść efektywność całego procesu kształcenia i nabrać szczególnego znaczenia zwłaszcza w obliczu zmian demograficznych w Polsce oraz na świecie²²⁶. Dobre wykorzystanie multimediiów i połączenie ich z tradycyjnymi metodami nauki przyczynia się do zwiększenia poziomu nauczania na każdym etapie edukacji. Ogromne znaczenie mają również kwestie finansowe, bez nakładu których prowadzenie jakiegokolwiek typu nauczania nie będzie skuteczne bądź w ogóle nie dojdzie do jej zawiązania. Uczestnictwo

²²⁰ G. Wieczorkowska. *Zalety i wady edukacji internetowej: model dydaktyczny COME*. „Uniwersytet Warszawski Kwartalnik” 3/2004 s. 7.

²²¹ P. Lenkiewicz. 2011. *Wytwarzanie kompleksowego zintegrowanego oprogramowania wspomagającego nauczanie na odległość*. Rozprawa doktorska. Polsko-Japońska Wyższa Szkoła Technik Komputerowych s. 19.

²²² M. Madej, A. Faron, W. Maciejewski. *E-learning w dydaktyce szkoły wyższej*. Wrocław 2016 s. 120.

²²³ K. L. Carlisle, R. M. Carlisle, G. B. Polychronopoulos, E Goodman-Scott, A Kirk-Jenkins. *Exploring Internet addiction as a process addiction*. „Journal of Mental Health Counseling”. April 2016 Vol. 38, Iss. 2 s. 170–182.

²²⁴ J. M. Twenge. *Does online social media lead to social connection or social disconnection?*. „Journal of College and Character”. 2013, Feb. Vol. 14, Iss. 1 s. 11–20.

²²⁵ N. D. Bowman. *Social media and social movements: the transformation of communication patterns*. „Choice: Current Reviews for Academic Libraries”. Aug. 2016, Vol. 53, Iss. 12.

²²⁶ A. Wodecki. *E-learning wobec trendów demograficznych w Polsce i na świecie*. W: *E-learning w szkolnictwie wyższym – potencjał i wykorzystanie*. Red. M. Dąbrowski, M. Zając. Warszawa 2010 s. 20-30.

w każdej edukacji wymaga nakładów finansowych, gdyż uczeń musi zostać wyposażony w potrzebne przybory i sprzęt.

Nowy model edukacji to nie tylko zakup większej ilości nowoczesnych urządzeń elektronicznych bądź intensywne nauki programowania. Kluczem do zmiany edukacji w szkole jest pozwolenie uczniom, aby sami próbowali wyjaśniać zjawiska według własnego pomysłu. Taki system kształcenia daje też możliwość bieżącej ewaluacji oraz monitorowania wyników uczenia się wszystkich uczniów. Daje przyzwolenie na popełnianie błędów, a także uczenie się na tych błędach. Pozwala testować pomysły uczniów i wdrażać alternatywne rozwiązania, zaś konstruowana wiedza przestaje mieć zastosowanie w testach przez co staje się przydatna w codziennym życiu.

Człowiek żyjąc w społeczeństwie informacyjnym dąży do społeczeństwa wiedzy, lecz pojawiają się również koncepcje społeczeństwa rozszerzonego, czyli takiego, które łączyć będzie w sobie świat wirtualny oraz rzeczywisty. Jednak rodzi się pytanie: jak szkoła zachowa się wobec wirtualnej rzeczywistości? Edukacja z wykorzystaniem nowoczesnych narzędzi zwiększa efektywność nauczania, rozwija kluczowe umiejętności społeczne, wspiera kreatywność indywidualną, uczy jednocześnie odpowiedzialności oraz współpracy w grupie w tym twórczego podejścia do własnego rozwoju. Bez wątpienia nowoczesne technologie „wzbogacają warsztat dydaktyczny nauczyciela i ucznia, lecz równocześnie pozwalają na oderwanie kształcenia od tradycyjnej w swej istocie szkoły²²⁷”.

Wydaje się, że większość szkół przeżyła już okres nieufności wobec cyfrowych technologii, a nauczyciele wykonali pierwsze próby, dzięki którym są w stanie określić potrzeby i wymagania. Obecnie w szkołach wykorzystywanie wszelkich elektronicznych narzędzi odbywa się w sposób naturalny, na równi z konwencjonalnym nauczaniem przy wsparciu koncepcji dydaktycznej oraz celów edukacyjnych. Narzędzia technologiczne pomagają nauczycielowi aktywnie wspierać ucznia w procesach poszukiwania i kreacji. Taką pomocą stanowią chociażby treści internetowe, które zazwyczaj dość szybko są uzupełniane o nowe dane, zaś tradycyjna książka musi czekać na kolejne wydanie²²⁸.

Równolegle z zaletami cyfrowej edukacji istnieją zagrożenia oraz zaburzenia w zrozumieniu przekazywanych treści. Zaliczyć można do nich uzależnienie od multimediów zwane cyberholizmem bądź infoholizmem. Młode pokolenie na stałe „zalogowane” w cyfrowym świecie może być często narażone na wymienione wyżej

²²⁷ M. Tanaś. *Technologia informacyjna w procesie dydaktycznym*. Warszawa 2005 s. 7.

²²⁸ M. Jędrzejko, B. Nowak. *Edukacja multimedialna (Internet) a edukacja tradycyjna (książki, nauczyciel) – próba diagnozy końcowych wyników edukacyjnych*. W: *Uczenie się i egzamin w oczach nauczyciela: XIV Krajowa Konferencja Diagnostyki Edukacyjnej*. Red. B. Niemierko, M. K. Szmigiel. Opole 2008 s. 60.

uzależnienia. Kolejnym zagrożeniem jest niekontrolowane korzystanie z Internetu oraz brak strategii działania szkół w zakresie uczenia prawidłowego sięgania po źródła internetowe. Powszechnym zjawiskiem jest także kopiowanie treści lub niekontrolowane korzystanie ze źródeł wiedzy niezweryfikowanej z punktu widzenia naukowego. W rezultacie może to prowadzić do coraz płytszej wiedzy, schematyzmu myślenia, zaniku umiejętności korzystania ze źródeł naukowych i skłaniać do schematycznego wykonywania prac domowych²²⁹.

Niektórzy badacze podtrzymują, że mimo wielu zalet rozwijających się technik nauczania, nie są one w stanie zastąpić tradycyjnej formy kształcenia, podobnie komunikatory nie zastąpią konwencjonalnej komunikacji bądź fora nie zastąpią realnej dyskusji²³⁰. Edukacja cyfrowa ma również swoich oponentów, którzy nie zgadzają się z przedstawionymi wyżej walorami kształcenia tego typu. J. Morbitzer utrzymuje, iż mitem jest zmniejszanie nakładu pracy nauczyciela przez komputer oraz to, że poprawia on jakość i podnosi poziom kształcenia, a komputery i Internet są idealnymi narzędziami do wyrównywania szans edukacyjnych młodzieży²³¹.

Niektóre badania zlecone przez MEN dowodzą, że elektronika wcale nie pomaga w większej efektywności nauczania, wręcz przeciwnie, albowiem dominuje trend zwany „book effect”, który oznacza, iż podręczniki tradycyjne przyczyniają się do lepszych wyników chociażby czytania ze zrozumieniem. Tę tezę potwierdza to, że studenci w 90% decydują się na drukowane wersje podręczników²³². Dokładnie te same badania wykazują, iż długotrwałe korzystanie z nowoczesnych multimedii może prowadzić do rozprożeń oraz ograniczać zdolność koncentracji uczniów (87%)²³³. Naukowcy podkreślają również, że długotrwałe korzystanie z elektronicznych podręczników mocno ogranicza wyobraźnię młodego pokolenia i czyni z nich „odtwórczego odbiorcę nadzwyczaj atrakcyjnego strumienia informacji”²³⁴.

²²⁹ M. Jędrzejko, B. Nowak. *Edukacja multimedialna (Internet) a edukacja tradycyjna (książki, nauczyciel) – próba diagnozy końcowych wyników edukacyjnych*. W: *Uczenie się i egzamin w oczach nauczyciela: XIV Krajowa Konferencja Diagnostyki Edukacyjnej*. Red. B. Niemierko, M. K. Szmigiel. Opole 2008 s. 64-65.

²³⁰ B. Żołędowska-Król. *Nauczanie na odległość formą edukacji w szkolnictwie wyższym*. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie i Marketing” 1/2007 s. 84.

²³¹ J. Morbitzer. *O niektórych mitach komputerowej edukacji*. [online] [dostęp: 08.02.2018].

Dostępny w Internecie: <<http://www.tuo.agh.edu.pl/Mity.pdf>>.

²³² W. Gogołek. *Wpływ e-podręczników na rozwój psychosomatyczny uczniów*. Warszawa 2013 s. 26.

²³³ K. Purcell i inni. *How Teens Do Research in the Digital World*. “The Pew Research Center's Internet & American Life Project Online Survey of Teachers”. November 1, 2012.

²³⁴ W. Gogołek. *Wpływ e-podręczników na rozwój psychosomatyczny uczniów*. Warszawa 2013 s. 22; Por. Tenże. *Komunikacja Sieciowa Uwarunkowania, kategorie i paradoksy*. Warszawa 2010 s. 266.

Nadmierne korzystanie z narzędzi elektronicznych może odcisnąć swoje piętno na zdrowiu osób długotrwale używających tej technologii²³⁵. Takie stanowisko bliskie jest W. Gogołkowi, który opiera się na badaniach amerykańskich ekspertów²³⁶ i wskazuje na „rosnące ryzyko utraty zdrowia spowodowane korzystaniem z urządzeń elektronicznych, szczególnie przez dzieci”²³⁷. Zwłaszcza narażony jest wzrok, albowiem może to doprowadzić do krótkowzroczności. Długofalowe korzystanie z e-podręczników prowadzi może do intensywniejszego niż zwykle wpatrywania się w ekran komputerowy, a przy wymiarze kilku godzin zajęć lekcyjnych tygodniowo jest szczególnie niebezpieczne głównie dla młodego pokolenia. Dodatkowo trudno zmierzyć czas spędzany przed ekranem komputera w domu.

Utrzymując stanowisko W. Gogołka można przewidywać, iż w przyszłości dzieci będą miały „siedem godzin dziennie kontaktu wzrokowego z monitorem komputera”²³⁸. Jak dowodzą amerykańscy badacze już „ponad dwie godziny dziennie jest szkodliwe dla dzieci. Zwiększa ryzyko problemów psychologicznych”²³⁹, do których zalicza się: lęk, bezsenność, depresję, zanik pamięci, zawroty głowy itp. Udowodniono także, że światło emitowane przez monitory ma negatywny wpływ na zasypianie, a to głównie przez spadek poziomu melatoniny regulującej biologiczny rytm życia człowieka²⁴⁰. Wśród zagrożeń wymienia się również liczne wady kręgosłupa, które wynikają z wadliwej postawy przyjmowanej w pracy z komputerem, nie bez znaczenia jest również długi czas spędzany w pozycji siedzącej. Potwierdzono także, że na chwilę obecną problem ten dotyczy już 90% młodych ludzi²⁴¹.

Wielu ekspertów badających próby wprowadzenia e-podręczników do edukacji w różnych krajach dowodzi, że tego rodzaju programy najczęściej kończą się klęską. Podkreślają również, że „podstawową przyczyną porażki wszystkich programów cyfryzacji podręczników było proste przeniesienie ich z wersji tradycyjnej do

²³⁵ W. Gogołek. Wpływ e-podręczników na rozwój psychosomatyczny uczniów. Warszawa 2013 s. 4.

²³⁶ *Environmental Working Group*. www.ewg.org

²³⁷ W. Gogołek. Wpływ e-podręczników na rozwój psychosomatyczny uczniów. Warszawa 2013 s. 12.

²³⁸ Tamże s. 21.

²³⁹ Page AS, Cooper AR, Griew P, Jago R., *Children's screen viewing is related to psychological difficulties irrespective of physical activity*. "Pediatrics" November 126(5) 2010. Cytat za W. Gogołek. Wpływ e-podręczników na rozwój psychosomatyczny uczniów. Warszawa 2013 s. 23.

²⁴⁰ A. Moore. *Warning to Teens: Gadgets Can Disturb Your Sleep*. [online] [dostęp: 01.03.2018]. Dostępny w Internecie: <<http://www.medicaldaily.com/warning-teens-gadgets-can-disturb-your-sleep-242294>>.

²⁴¹ W. Gogołek. Wpływ e-podręczników...jw. s. 27.

elektronicznej. Tymczasem digitalizacja wiedzy wymaga osobnego, autorskiego programu, a przede wszystkim długoletnich badań”²⁴².

Pojawiają się jeszcze inne problemy, gdyż w świecie wirtualnym można robić różne rzeczy i odrzucać tradycyjne reguły, co dla dzieci nie jest dobrym rozwiązaniem, albowiem zaburza poznawanie reguł i zasad moralnych. Dzieci nie potrafią ocenić danej sytuacji, dlatego łatwiej czynić im zło nawet w zabawie, a przecież zło uczynione w wirtualnym świecie nie pociąga za sobą konsekwencji jak w świecie realnym. Przyzwolenie na zło również w świecie cyfrowym nie pozostaje bez konsekwencji, bo nie ma przecież wirtualnego zła jedynie istnieje prawdziwe zło czynione w wirtualnym świecie. W tym wszystkim zadanie szkoły polega na wychowywaniu w opozycji do wszelkiego zła, gdyż współczesny przekaz, który dociera jest zmanipulowany.

Wśród negatywnych konsekwencji wprowadzenia technologii cyfrowych do szkoły wymienia się też odtwórczą postawę uczniów oraz pracę metodą „kopiuj-wklej”. Nauczyciele sygnalizują również, że uczniowie coraz rzadziej korzystają z książek i może stać się tak, że w niedalekiej przyszłości w ogóle przestaną samodzielnie sięgać do tradycyjnych źródeł wiedzy. W rezultacie może to doprowadzić do zmniejszenia aktywności uczniów, rozleniwienia, bo uczniowie najchętniej będą oglądali gotowe prezentacje i filmy. Długotrwałe korzystanie z nowych technologii sprzyja również dysleksji i dysortografii²⁴³.

Podnoszone są także głosy, iż edukacja cyfrowa pozwala kontrolować obecność, zachowanie oraz oceny z przedmiotów, a tego typu elektroniczna, permanentna kontrola szkodzi uczniom oraz relacjom z nimi. Wielu jednak nauczycieli korzysta z dziennika elektronicznego i jest z niego zadowolona. Podobnie również rodzice cieszą się mając wgląd w wyniki postępów naukowych swoich pociech, tym bardziej, że mogą to uczynić w dowolnym momencie nie wychodząc z domu. Elektronika ma za zadanie wspierać i pomagać w edukacji a nie szkodzić.

Edukacja cyfrowa może również przyczyniać się do separacji ucznia od grupy oraz nauczyciela, ograniczać więzi społeczne. Motywacja i wytrwałość muszą być nieustannie stymulowane, aby utrzymać je, przynajmniej, na średnim poziomie. Poza tym istnieją typy

²⁴² T. Teluk. *Pokolenie elektronicznych idiotów*. „Uważam Rze” (8 września 2013). [online] [dostęp: 14.03.2018]. Dostępny w Internecie: <<http://www.uwazamrze.pl/artukul/1045851-Pokolenie-elektronicznych-idiotow.html>>.

²⁴³ *Założenia komponentu badawczego „Cyfrowa szkoła”*. [online] [dostęp: 20.03.2018]. Dostępny w Internecie: <<https://mc.bip.gov.pl/rok-2012/zalozenia-komponentu-badawczego-cyfrowa-szkola.html>>.

zajęć, które ograniczone są dla tego typu kształcenia, a zalicza się do nich laboratoria, warsztaty, projekty, doświadczenia, praktyki zawodowe²⁴⁴.

Rodzice mają obawy o zdrowie swoich dzieci, które mnóstwo czasu spędzają w domu korzystając z tabletów i komputerów. W rezultacie szkoły będą przedłużeniem tego czasu spędzonego przed ekranem narzędzi cyfrowych. Część rodziców powiadomionych o celach stosowania elektronicznych narzędzi na lekcjach, akceptuje je, bo rodzice w cyfrowych narzędziach upatrują liczne szanse stwarzające chociażby możliwość szybkiej nauki języków oraz programowania.

Od samego początku edukacja cyfrowa wzbudzała obawy, jednak te obecne są innego rodzaju, albowiem nie rozważa się już czy warto stosować technologie cyfrowe w edukacji, ale jak mądrze, efektywnie wykorzystywać je w pracy z uczniami. Jak je wdrażać? Jak konstruować programy nauczania z ich wykorzystaniem? Jak budować scenariusze zajęć, aby efektywnie spełniały cele dydaktyczne?

Każdy model edukacji posiada pewne mankamenty, które dla jednych będą miały większe, zaś dla drugich mniejsze znaczenie. Kształceniu cyfrowemu zarzucić można bark atmosfery mobilizującej do nauki, która charakterystyczna jest dla szkół i grup. Wykorzystywany w tego typu edukacji Internet może być impulsem wprowadzającym rozproszenie uczącego, albowiem to medium posiada mnóstwo ciekawych, lecz niekoniecznie związanych z kształceniem informacji²⁴⁵.

Istnieje dość duża grupa konserwatywnych nauczycieli, którzy nieszczerze zainteresowani są cyfryzacją edukacji, lecz z roku na rok ich odsetek spada. Dla starszych nauczycieli wprowadzanie cyfrowych technologii nie jest tak naturalne jak dla młodych absolwentów kierunków pedagogicznych, partycypujących w tej rzeczywistości niemal od urodzenia. Wykorzystują oni cyfrowe narzędzia niemal na wszystkich przedmiotach szkolnych, nawet zajęciach z wychowania fizycznego. Nauczyciele korzystają z tablic interaktywnych (najpopularniejsze narzędzie), tabletów, smartfonów, interfejsów pomiarowych etc.

Kwestie finansowe są tym czynnikiem, który skutecznie może uniemożliwić i nadal uniemożliwia na stałe zagoszczenie edukacji cyfrowej na rynku oświaty. Uczniowie i szkoły muszą posiadać zróżnicowany, a czasem drogi sprzęt, głównie komputery posiadające stały, szybki dostęp do Internetu. Wiąże się z tym bezpośrednio umiejętność

²⁴⁴ S. Juszczyk. *Edukacja na odległość. Kodyfikacja pojęć, reguł i procesów*. Toruń 2003 s. 149.

²⁴⁵ Tamże.

posługiwania się technologiami cyfrowymi, albowiem konieczne jest prowadzenie szkoleń zarówno dla nauczycieli, jaki i uczniów w tej materii²⁴⁶.

Koncepcja edukacji nowej generacji zakłada równoczesne korzystanie z tradycyjnych i nowoczesnych metod dydaktycznych wraz z przygotowaniem nauczycieli w zakresie uczenia z wykorzystaniem nowych technologii. Granica między tradycyjnym nauczaniem, a cyfrowym powinna być płynna lub w ogóle nie powinno się jej ustanawiać zdając się na rozsądek nauczycieli oraz uczniów. Nie powinno się zakładać czego uczyć przy pomocy narzędzi tradycyjnych, a czego z wykorzystaniem narzędzi cyfrowych. Proporcje powinny być uzależnione od przyjętej koncepcji dydaktycznej, indywidualnych predyspozycji, stylu uczenia się etc. Zapamiętać należy, iż edukacja cyfrowa nie jest celem samym w sobie, lecz wsparciem szeroko rozumianych procesów rozwojowych.

Choć do wielu szkół został doprowadzony szybki Internet, to placówki oświatowe nie posiadają odpowiedniej infrastruktury wewnętrznej, a dostęp do Internetu ogranicza się głównie do gabinetu dyrektora oraz pracowni informatycznej. Nadal też mało uwagi poświęca się kompetencjom cyfrowym nauczycieli, albowiem wielu studentów pedagogiki kształci się w kontekście edukacji informatycznej, a pomija się kształcenie w zakresie możliwości wykorzystania technologii cyfrowych w nauczaniu przedmiotowym.

Mimo, iż duża liczba nauczycieli deklaruje wykorzystanie technologii cyfrowych, to najczęściej są nimi prezentacje multimedialne. Być może wynika to z niskiej biegłości w obsłudze innych narzędzi lub tym, że placówka nie dysponuje odpowiednimi narzędziami, tym bardziej, iż sprzęt komputerowy obecny jest głównie w salach informatycznych. Niektóre szkoły przyzwalają na to, aby uczniowie przynosili swój sprzęt do szkoły i korzystali z niego. Idealnym rozwiązaniem byłoby posiadanie przez szkoły rezerwowych np. tabletów, które uczniowie wypożyczaliby na zajęcia. Może zamiast zakazywać uczniom korzystania z cyfrowych narzędzi wykorzystać je w edukacji?

Zachętą dla nauczycieli oraz placówek oświatowych do sięgnięcia po innowacyjność powinno być ukazywanie pozytywnych przykładów szkół, które skorzystały z cyfrowych technologii i przy ich pomocy osiągnęły sukces edukacyjny. Coraz więcej jest też takich szkół, do których uczniowie przychodzą z tabletem w wgranymi ćwiczeniami oraz multibookiem. Nie noszą tornistra pełnego papierowych podręczników, które są w szkole i wykorzystywane podczas zajęć lekcyjnych. Na to wszystko potrzeba jednak czasu i upłynie jeszcze wiele lat nim ta zmiana będzie

²⁴⁶ Tamże.

rzeczywiście widoczna. Z całą pewnością z roku na rok edukacja cyfrowa staje się coraz powszechniejsza, zaś tradycyjna bardziej elitarna.

Często próbuje się porównywać efekty kształcenia w szkole cyfrowej z tą wykorzystującą tradycyjne metody jednak takie wyniki trudno jest wyizolować, bo przecież żadne narzędzie samo z siebie nie zwiększa bądź nie obniża wyników nauczania, gdyż to koncepcja lub sposób wykorzystania narzędzi może przynieść zamierzone efekty dydaktyczne.

Współczesne szkoły funkcjonują w otoczeniu wymuszającym obserwację zachodzących w nim zmian oraz dostosowywanie się do niego, a niekiedy również jego kształtowanie. Szkoły poszukują nowych i efektywnych form kształcenia członków społeczeństwa wiedzy. Postępujący rozwój technologii oraz wprowadzenie jej do systemu edukacji przyniósł ogromne możliwości i spowodował potrzebę przełamywania barier intelektualnych²⁴⁷.

Można przypuszczać, że projekty edukacyjne w dalszym ciągu będą rozwijały się w kierunku całkowitego odseparowania nauczyciela od ucznia, tzn. w kierunku tzw. d-learningu (ang. distance learning). Może to wynikać chociażby z ogólnej tendencji do zwiększania elastyczności procesu nauczania jak również dążenia do indywidualnego podejścia do ucznia. Tym co sprzyja i stanowi zachętę do rozwoju nowych form nauczania może być pokusa redukcji kosztów procesu nauczania poprzez np. ograniczenie wykorzystania dotychczasowych zasobów szkoły, choćby lokalowych²⁴⁸.

Naukowcy, w tym również futurologi, zastanawiają się nad przyszłością tradycyjnej szkoły i stawiają różne pytania: czy i jeśli tak, to kiedy nauczyciel zostanie zastąpiony przez maszynę? W wielu opracowaniach oraz artykułach naukowych zaznacza się, iż multimedia cyfrowe są istotnym czynnikiem edukacyjnym, lecz nie zastąpią i nie wyręczą nauczyciela w wysiłku dydaktycznym²⁴⁹.

²⁴⁷ B. Żołędowska-Król. *Nauczanie na odległość formą edukacji w szkolnictwie wyższym*. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie i Marketing” 1/2007 s. 84.

²⁴⁸ K. Redlarski, I. Garnik. *Zastosowanie systemów e-earningu w szkolnictwie wyższym*. W: *Zarządzanie informacyjnym środowiskiem pracy*. Red. B. A. Basińska, I. Garnik. Gdańsk 2014 s. 91-92

²⁴⁹ J. Izdebska. *Dziecko w świecie mediów elektronicznych. Teoria, badania, edukacja medialna*. Białystok 2007 s. 148.

Bibliografia

1. Źródła

a) dokumenty Kościoła katolickiego

- Grzegorz XVI. Encyklika *Mirari vos*. Watykan 1832.
- Pius IX. Encyklika *Nostis et nobiscum*. Watykan 1849.
- Leon XIII. Encyklika *Etsi nos*. Watykan 1882.
- Pius XI. Encyklika *Divini illius Magistri*. Watykan 1929.
- Pius XI. Encyklika *Vigilanti cura*. Watykan 1936.
- Pius XII. Encyklika *Miranda prorsus*. Watykan 1957.
- Sobór Watykański II, Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. Dekret *Inter mirifica*. Watykan 1963.
- Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele *Gaudium et spes*. Watykan 1965.
- Paweł VI. Orędzie na III Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Środki społecznego przekazu a rodzina*. Watykan 1969.
- Papieska Komisja ds. Środków Społecznego Przekazu. Instrukcja duszpasterska o środkach społecznego przekazu *Communio et progressio*. Rzym 1971.
- Paweł VI. Orędzie na VIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Środki masowego przekazu i ewangelizacja*. Watykan 1974.
- Paweł VI. Adhortacja apostolska *Evangelii nuntiandi*. Watykan 1975.
- Jan Paweł II. *Homilia na rozpoczęcie pontyfikatu (22.10.1978)*.
- Jan Paweł II. Orędzie na XIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Środki społecznego przekazu w służbie ochrony i rozwoju dziecka w rodzinie i społeczeństwie*. Watykan 1979.
- Jan Paweł II. Orędzie na XIV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Rodzina wobec środków społecznego przekazu*. Watykan 1980.
- Jan Paweł II. Orędzie na XV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Środki społecznego przekazu w służbie odpowiedzialnej wolności człowieka*. Watykan 1981.
- Jan Paweł II. *Adhortacja apostolska Familiaris consortio*. Watykan 1981.
- Kodeks Prawa Kanonicznego*. 1983.
- Jan Paweł II. Orędzie na XVIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Środki przekazu społecznego pomostem między wiarą i kulturą*. Watykan 1984.
- Jan Paweł II. Orędzie na XIX Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Środki społecznego przekazu w służbie chrześcijańskiej promocji młodzieży*. Watykan 1985.
- Kongregacja Wychowania Katolickiego. *Wskazówki odnośnie do formacji przyszłych kapłanów w zakresie środków społecznego komunikowania*. Rzym 1986.

- Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. *Pornografia i przemoc w środkach przekazu: odpowiedź duszpasterska*. Watykan 1989.
- Jan Paweł II. Orędzie na XXIV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Misja Kościoła w erze komputerów*. Watykan 1990.
- Jan Paweł II. Encyklika *Redemptoris missio*. Watykan 1990.
- Jan Paweł II. Encyklika *Centesimus annus*. Watykan 1991.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*. 1992.
- Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. Instrukcja duszpasterska o przekazywaniu społecznym *Aetatis novae*. Watykan 1992.
- Jan Paweł II. Orędzie na XXVII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Rola kaset magnetofonowych i magnetowidowych w kształtowaniu kultury i sumienia*. Watykan 1993.
- Jan Paweł II. Orędzie na XXVIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Telewizja w rodzinie. Kryteria właściwego wyboru programów*. Watykan 1994.
- Jan Paweł II. Posynodalna Adhortacja Apostolska o Kościele w Afryce i jego misji ewangelizacyjnej u progu roku 2000 *Ecclesia in Africa*. Watykan 1995.
- Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. *Etyka w reklamie*. Watykan 1997.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa. *Dyrektorium ogólne o katechizacji*. Poznań 1998.
- Konferencja Episkopatu USA. *Twoja rodzina a cyberprzestrzeń. Deklaracja*. 16.06.2000. tłum. pol. W: *Internet i Kościół*. Red. J. Kloch. Warszawa 2011 s. 117-126.
- Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. *Etyka w środkach społecznego przekazu*. Watykan 2000.
- II Polski Synod Plenarny (1991-1999)*. Poznań 2001.
- Jan Paweł II. Orędzie na XXXV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Rozgłaszajcie na dachach. Ewangelia w dobie globalnej komunikacji*. Watykan 2001.
- Jan Paweł II. Przemówienie do uczestników kongresu Międzynarodowej Organizacji Katolickiej ds. Środków Audiowizualnych *Środki społecznego przekazu w służbie Ewangelii*. 20 listopada 2001.
- Jan Paweł II. Orędzie na XXXVI Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Internet: nowe formuły głoszenia Ewangelii*. Watykan 2002.
- Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. *Etyka w Internecie*. Watykan 2002.
- Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu. *Kościół a Internet*. Watykan 2002.
- Jan Paweł II. Orędzie na XXXVIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Media w rodzinie: ryzyko i bogactwo*. Watykan 2004.
- Jan Paweł II. List Apostolski *Szybki rozwój* do osób odpowiedzialnych za środki społecznego przekazu. Watykan 2005.
- Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego*. 2005.
- Benedykt XVI. Encyklika *Deus caritas est*. Watykan 2005.

- Benedykt XVI. *Odpowiedzialność za wychowanie dzieci i młodzieży. Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Papieskiej Rady ds. Środków Społecznego Przekazu*. 09.03.2007 OR 6 (2007) s. 27.
- Benedykt XVI. *List do diecezji rzymskiej o pilnej potrzebie wychowania*. Watykan 2008 OR 4 (2008) s. 4-6.
- Benedykt XVI. Encyklika *Caritas in veritate*. Watykan 2009.
- Benedykt XVI. Orędzie na XLIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Nowe technologie, nowe relacje. Krzewić kulturę poszanowania, dialogu i przyjaźni*. Watykan 2009.
- Benedykt XVI. Orędzie na XLIV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Kapłan i duszpasterstwo w świecie cyfrowym: nowe media w służbie Słowa*. Watykan 2010.
- Benedykt XVI. Orędzie na XLV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Prawda, przepowiadanie i autentyczność życia w erze cyfrowej*. Watykan 2011.
- Benedykt XVI. Orędzie na XLVII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Portale społecznościowe: bramy prawdy i wiary, nowe przestrzenie dla ewangelizacji*. Watykan 2013.
- Franciszek. Orędzie na XLVIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Przekaz w służbie autentycznej kultury spotkania*. Watykan 2014.

b) dokumenty państwowe

- Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. *Narodowa Strategia Wzrostu Zatrudnienia i Rozwoju Zasobów Ludzkich w latach 2000-2006*. Warszawa 2000.
- Rozporządzenie MNiSW z dnia 17 stycznia 2012 r. w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela (Dz. U. nr 25 z 6 lutego 2012 r., poz. 131).
- Rada Ministrów. *Uchwała Rady Ministrów nr 40/2012 z dnia 3 kwietnia 2012 r. w sprawie Rządowego programu rozwijania kompetencji uczniów i nauczycieli w zakresie stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych – „Cyfrowa szkoła”*.
<<http://legislacja.rcl.gov.pl/docs//3/23941/23943/23944/dokument22402.pdf>>.
- Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. *Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego w obszarze edukacji na lata 2014-2020*. Warszawa 2015.

c) strony internetowe

- biblia.deon.pl
- gaudium.pl
- katechetyczny.diecezjaplocka.pl
- wydawnictwowam.pl
- www.katecheta.pl
- www.katechetyka.eu
- www.katecheza.episkopat.pl

www.katecheza.lublin.pl
www.katecheza.radom.opoka.net.pl
www.katechizm.opoka.org.pl
www.swietywojciech.pl

d) portale internetowe

ichtis.info
katolicki.net
wiara.pl
www.apostol.pl
www.deon.pl
www.opoka.org.pl

e) serwisy internetowe

adonai.pl
katechizmy.pl
kulkat.pl
www.katolik.pl
www.kerygma.pl
www.lutownica.dominikanie.pl
www.portalkatechetyczny.pl

f) multibooki i poradniki metodyczne

A oto Ja jestem z wami. Multibook do nauczania religii w II klasie szkoły podstawowej. Red. P. Tomasik. Warszawa 2016.

Idziemy do Jezusa. Multibook do nauczania religii w II klasie szkoły podstawowej. Red. J. Czerkawski, E. Kondrak. Kielce 2012.

Jesteśmy w rodzinie Pana Jezusa. Multibook do nauczania religii w I klasie szkoły podstawowej. Red. A. Krasieński. Płock 2013.

Jesteśmy w rodzinie Pana Jezusa. Multibook do nauczania religii w I klasie szkoły podstawowej. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2012.

Jesteśmy w rodzinie Pana Jezusa. Poradnik metodyczny do religii dla klasy I szkoły podstawowej. Red. W. Kubik. Kraków 2011.

Jestem chrześcijaninem. Multibook do nauczania religii w IV klasie szkoły podstawowej. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2012.

Jezus działa i zbawia. Poradnik metodyczny do religii dla klasy II gimnazjum. Red. Z. Marek, A. Walulik. Kraków 2013.

- Jezus prowadzi i zbawia.* Poradnik metodyczny do religii dla klasy III gimnazjum. Red. Z. Marek, A. Walulik. Kraków 2014.
- Jezus uczy i zbawia.* Poradnik metodyczny do religii dla klasy VII szkoły podstawowej. Red. Z. Marek, A. Walulik. Kraków 2017.
- Kochamy Pana Jezusa.* Multibook do nauczania religii w II klasie szkoły podstawowej. Red. A. Krasieński. Płock 2014.
- Kochamy Pana Jezusa.* Multibook do nauczania religii w II klasie szkoły podstawowej. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2013.
- Kochamy Pana Jezusa.* Poradnik metodyczny do religii dla klasy II szkoły podstawowej. Red. W. Kubik. Kraków 2012.
- Kto spożywa moje Ciało, ma życie.* Multibook do nauczania religii w III klasie szkoły podstawowej. Red. P. Tomasiak. Warszawa 2016.
- Obdarowani przez Boga.* Poradnik metodyczny do religii dla klasy V szkoły podstawowej. Red. Z. Marek, A. Walulik. Kraków 2013.
- Przemienieni przez Boga.* Poradnik metodyczny do religii dla klasy VI szkoły podstawowej. Red. Z. Marek, A. Walulik. Kraków 2014.
- Przyjmujemy Pana Jezusa.* Multibook do nauczania religii w III klasie szkoły podstawowej. Red. A. Krasieński. Płock 2015.
- Przyjmujemy Pana Jezusa.* Multibook do nauczania religii w III klasie szkoły podstawowej. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2014.
- Przyjmujemy Pana Jezusa.* Poradnik metodyczny do religii dla klasy III szkoły podstawowej. Red. W. Kubik. Kraków 2013.
- Spotkanie ze Słowem.* Multibook do nauczania religii w I klasie gimnazjum. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2012.
- Spotykam Twoje Słowo.* Red. P. Mąkosa. Multibook do nauczania religii w I klasie gimnazjum. Lublin 2013.
- W imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego.* Multibook do nauczania religii w I klasie szkoły podstawowej. Red. P. Tomasiak. Warszawa 2015.
- W Kościele.* Multibook do nauczania religii w I klasie liceum i technikum. Red. Z. Marek. Kraków 2012.
- W rodzinie.* Multibook do nauczania religii w III klasie liceum i IV technikum. Red. Z. Marek, A. Walulik. Kraków 2014.
- W świecie.* Multibook do nauczania religii w II klasie liceum oraz II i III technikum. Red. Z. Marek, A. Walulik. Kraków 2013.
- Wierzę w Boga.* Multibook do nauczania religii w V klasie szkoły podstawowej. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2013.
- Wierzę w Kościół.* Multibook do nauczania religii w VI klasie szkoły podstawowej. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2014.
- Zaproszeni przez Boga.* Poradnik metodyczny do religii dla klasy IV szkoły podstawowej. Red. Z. Marek. Kraków 2012.
- żyć w miłości Boga.* Multibook do nauczania religii w III klasie gimnazjum. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2014.

Żyjemy w Bożym świecie. Multibook do nauczania religii w I klasie szkoły podstawowej.
Red. K. Mielnicki, E. Kondrak. Kielce 2011.

2. Literatura przedmiotu

- 10 grzechów głównych polskich stron www. <<http://prnews.pl/poradniki/10-grzechow-glownych-polskich-stron-www-67912.html>>.
- Aftab P. *Internet a dzieci. Uzależnienia i inne niebezpieczeństwa*. tłum. B. Niecewicz. Warszawa 2003.
- Andrzejewska A. *Świat wirtualny – kreatorem rzeczywistości dziecka*. W: *Cyberświat możliwości i zagrożenia*. Red. J. Bednarek, A. Andrzejewska. Warszawa 2009 s. 164-183.
- Andrzejewska A. *Ryzyko uzależnień dzieci i młodzieży od mediów cyfrowych*. W: *Cyberświat możliwości i zagrożenia*. Red. J. Bednarek, A. Andrzejewska. Warszawa 2009 s. 217-242.
- Autorzy e-podręczników*. <<http://www.epodreczniki.pl/begin/aktualnosci/autorzy-e-podrecznikow/>>.
- Baczyński A. *Telewizja jako środek ewangelizacji*. Wydawnictwo Naukowe PAT. Kraków 1997.
- Baron-Polańczyk E. *Z badań nad mediami edukacyjnymi w nauczaniu techniki i informatyki*. W: *Technologie informacyjno-komunikacyjne w procesie kształcenia*. Red. J. Jędrzykowski. Zielona Góra 2011 s. 73-80.
- Barski T. *Technologie informacyjno-komunikacyjne w edukacji*. Opole 2006.
- Bednarek J. *Multimedia w kształceniu*. Warszawa 2006.
- Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities*. <<https://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration>>.
- Borowiak-Dostatnia M. *Czy musimy rozmawiać o TIK w edukacji? Analiza porównawcza systemów kształcenia filologów na wybranych polskich uczelniach*. W: *Technologie informacyjno-komunikacyjne w edukacji XXI wieku*. Red. R. Wawer, M. Pakuła. Lublin 2014 s. 51-65.
- Bowman N. D. *Social media and social movements: the transformation of communication patterns*. „Choice: Current Reviews for Academic Libraries”. Aug. 2016, Vol. 53, Iss. 12.
- Bronk K. *Szybki rozwój*. <ścieżka dostępu: http://www.przewodnik-katolicki.pl/nr/wiara/szybki_rozwoj.html>.
- Bruner J. S. *W poszukiwaniu teorii nauczania*. Warszawa 1974.
- Buchta R. *Podręcznik do katechezy osób z niepełnosprawnością intelektualną*. W: *Katecheza osób szczególnej troski. Stan aktualny. Propozycje na przyszłość*. Red. A. Kiciński. Kraków 2008 s. 263-282
- Buchta R. *Podręcznik do nauki religii dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Założenia teoretyczne oraz zasady tworzenia*

- i wykorzystania. W: Etyczne i duchowe potrzeby osób niepełnosprawnych. Red. R. Buchta, K. Sosna. Katowice 2007 s. 129-143.*
- Buchta R. *Podręcznik jako środek dydaktyczny w katechezie osób z niepełnosprawnością intelektualną. W: Podręczniki do nauki religii. Sens czy bezsens?. Red. J. Kostorz. Opole 2009 s. 143-158.*
- Buchta R. *Symbole i gesty liturgiczne na drodze chrześcijańskiego wtajemniczenia. W: Omnia tempus habent. Miscellanea theologica Vincentio Myszor quadragesimum annum laboris scientifici celebranti ab amicis, sodalibus discipulisque oblata. Red. A. Reginek, G. Strzelczyk, A. Żądło. Katowice 2009 s. 318-330.*
- Budzoń D. *Media, multimedia. Szanse i zagrożenia.*
<www.edukator.org.pl/2003a/media/pokaz.pps>.
- Budzyńska N. *Sieć – plusy i minusy. „Przewodnik Katolicki” 17 (2008) s. 24-25.*
- Burda A. *Komunikacja w Bogu wzorem komunikacji społecznej.*
<http://www.poslaniec.net/?Page=artykul&Id=Komunikacja_w_Bogu_wzorem_komunikacji_spolecznej>.
- Carlisle K. L., Carlisle R. M., Polychronopoulos G. B., Goodman-Scott E., Kirk-Jenkins A. *Exploring Internet addiction as a process addiction. „Journal of Mental Health Counseling”. April 2016 Vol. 38, Iss. 2 s. 170–182.*
- Castells M. *Spółczesność sieci. Warszawa 2008.*
- Chorzów: *franciszkańskie ebooki.* <ścieżka dostępu:
<http://www.zyciezakonne.pl/chorzow-franciszkanskie-ebooki-25824/>>.
- Chrapek J. bp. *Kościół wobec środków społecznego komunikowania. „Ethos” 1989 nr 8.*
- Chrapek J. bp. *Kościół wobec środków społecznego komunikowania. W: Dziennikarski etos. Red. Z. Kobylińska, R. D. Grabowski. Olsztyn 1996.*
- Chwaszcz J., Pietruszka M., Sikorski D. *Media. Lublin 2005.*
- Cyfrowa przyszłość. Edukacja medialna i informacyjna w Polsce – raport otwarcia. Red. J. Lipszyc. Warszawa 2012.*
- Czerski W. *Multibook a tradycyjna książka w opinii nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej. „Edukacja – Technika – Informatyka” 2013 nr 4 cz. 2 s. 196-202.*
- Człowiek w medialnym labiryncie. Red. M. Laskowska i K. Guzek. Warszawa 2011.*
- Człowiek – kultura – rodzina a Internet. Red. R. Podpora. Lublin 2007.*
- Człowiek, media, edukacja. Red. J. Morbitzer, E. Musiał. Kraków 2012.*
- Delmanowicz G. *Internet moralnym wyzwaniem dla człowieka III tysiąclecia w świetle wybranych dokumentów Kościoła. Przemysł 2007.*
- Delmanowicz G. *Internet a życie rodzinne. Wychowawca 9 (2009) s. 20-24.*
- Depo W. *Środki społecznego przekazu.*
<http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/depo/niedziela201303_media.html>.
- Doliński D. *Psychologia reklamy. Wrocław 2001.*
- Domaszk A. *Możliwości zastosowania Internetu w misji Kościoła katolickiego. Kraków 2013.*

- Drożdż B. *Internet w duszpasterstwie Kościoła. Próba sformułowania zasad*. „Perspectiva” 3:2004 nr 1 s. 185-202.
- Dryden G., Vos J. *Rewolucja w nauczaniu*. Poznań 2003.
- Dziewiecki M. *Telewizja, komputer, Internet a wychowanie*. „Niedziela” 05 (2005) s. 24.
- Educational Multimedia Task Force 1995-2001*. W: *Integrated Research Efforts on Multimedia in Education and Training*. Red. C. Belisle, A. Rawlings, C. Seventer. Luxemburg 2001.
- E-podręczniki w „Cyfrowej szkole”*. Wywiad z Krzysztofem Wojewodzicem z MEN. <<http://www.ceo.org.pl/pl/szkolazklasa2zero/news/e-podreczniki-w-cyfrowej-szkole>>.
- Fox T. C. *Katolicyzm w Internecie*. Warszawa 1997.
- Furmanek M. *Kompetencje nauczyciela w społeczeństwie informacyjnym*. Zielona Góra 2001.
- Furmanek W. *Kluczowe umiejętności technologii informacyjnych*. W: *Edukacja Medialna w społeczeństwie informacyjnym*. Red. S. Juszczak. Toruń 2002 s. 113-128.
- Gabara P. *Teologia a teoria komunikacji*. <<http://www.kkbids.episkopat.pl/uploaded/a75/Anamnesis75-6%20str.%2094-107.pdf>>.
- Gajda J., Juszczak S., Siemieniecki B., Wenta K. *Edukacja medialna*. Toruń 2002.
- Gardner H. *Inteligencje wielorakie*. Poznań 2002.
- Gogołek W. *Komunikacja Sieciowa Uwarunkowania, kategorie i paradoksy*. Warszawa 2010.
- Gogołek W. *Wpływ e-podręczników na rozwój psychosomatyczny uczniów*. Warszawa 2013.
- Goliszek P. *Katecheza nowoewangelizacyjna*. W: *Nowa ewangelizacja w nowej katechezie*. Red. P. Mąkosa. Rzeszów 2013 s. 115-133.
- Goliszek P. *Kerygmat dla nowej Europy*. Lublin 2004.
- Gozdek-Michaëlis K. *Supermożliwości twojego umysłu. Jak uczyć się trzy razy szybciej*. Warszawa 1993.
- Gregorczyk. *Technologia informacyjno-komunikacyjna (TIK) w edukacji. Wskazanie problemów, które mogą mieć niekorzystny wpływ na wykorzystanie nowoczesnych technologii w edukacji*. W: *Założenia komponentu badawczego „Cyfrowa szkoła”*. Red. A. Sekuła. <<http://mc.bip.gov.pl/fobjects/download/95881/zalozenia-komponentu-badawczego-cyfrowa-szkola-pdf.html>>. s. 121-147.
- Gregorczyk G. *Technologie multimedialne – czy mogą odegrać znaczącą rolę w nauczaniu?* „Komputer w Szkole” 4/97 s. 65-72.
- Grodecka K., Śliwowski K. *Przewodnik po Otwartych Zasobach Edukacyjnych*. Warszawa 2014.
- Hildebrandt A. *Scenariusze rozwoju pomorskiej edukacji*. „Pomorski Przegląd Gospodarczy” Nr 4/2010 (47) s. 62-65.

- Instytut Badań Edukacyjnych. *Ewaluacja ex-post rządowego programu rozwijania kompetencji uczniów i nauczycieli w zakresie stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych – „Cyfrowa szkoła”*. Warszawa 2013.
- Instytut Badań Edukacyjnych. *Liczą się nauczyciele. Raport o stanie edukacji 2013*. Warszawa 2014.
- Internet fenomen społeczeństwa informacyjnego*. Red. T. Zasępa, R. Chmura. Częstochowa 2001.
- Internet i Kościół*. Red. J. Kloch. Warszawa 2011.
- Internet i nowe technologie – ku społeczeństwu przyszłości*. Red. T. Zasępa, R. Chmura. Częstochowa 2003.
- Internet szansą ewangelizacji*. <<http://www.franciszkanska3.pl/Benedykt-XVI-internet-szansa-ewangelizacji,a,8207>>.
- Internet w nauczaniu Kościoła*. Red. R. Podpora. Lublin 2008.
- Izdebska J. *Dziecko w świecie mediów elektronicznych. Teoria, badania, edukacja medialna*. Białystok 2007.
- Jan Paweł II. *W służbie przekazu Ewangelii dzisiejszemu światu*. „L’ Osservatore Romano”. 13: 1992 nr 6.
- Jedynak M. *Cyfrowi tubylcy i pokolenie Google na lektoratach języka obcego*. W: *Specyficzne potrzeby studentów szkół wyższych a nauczanie języków obcych. Nowe doświadczenia i wyzwania*. Red. M. Jedynak. Tom I. Wrocław 2017 s. 71-78.
- Jasiewicz J. *Analiza SWOT poziomu kompetencji informacyjnych i medialnych polskiego społeczeństwa w oparciu o istniejące badania społeczne*. W: *Cyfrowa przyszłość. Edukacja medialna i informacyjna w Polsce – raport otwarcia*. Red. J. Lipszyc. Warszawa 2012 s. 21-68.
- Jałosińska A. *Opracowanie ankiety „Stosowanie nowych technologii w szkole”*. W: *Założenia komponentu badawczego „Cyfrowa szkoła”*. Red. A. Sekuła. <<http://mc.bip.gov.pl/fobjects/download/95881/zalozenia-komponentu-badawczego-cyfrowa-szkola-pdf.html>>. s. 163-171.
- Jęczmień J. *Mass media w służbie caritas. Refleksja na kanwie encykliki Benedykta XVI „Deus caritas est”*. RT 54: 2007 z. 10.
- Jędrzykowski J. *Kształcenie na odległość – realizacja multimedialnych materiałów edukacyjnych*. W: *Technologie informacyjno-komunikacyjne w procesie kształcenia*. Red. J. Jędrzykowski. Zielona Góra 2011 s. 125-141.
- Jędrzykowski J. *Prezentacje multimedialne w pracy nauczyciela*. Zielona Góra 2008.
- Jędrzykowski J. *Rola i miejsce komunikatów niewerbalnych w systemie kształcenia na odległość*. W: *Media w edukacji – poglądy, zastosowania, społeczne spostrzeganie*. Red. B. Siemieniecki, T. Lewowicki. Toruń 2010 s. 135-146.
- Jędrzejko M. *Dzieci i nowe multimedia (szanse – wyzwania – zagrożenia)*. Warszawa – Milanówek – Dąbrowa Górnicza 2013.
- Jędrzejko M., Nowak B. *Edukacja multimedialna (Internet) a edukacja tradycyjna (książki, nauczyciel) – próba diagnozy końcowych wyników edukacyjnych*. W: *Uczenie się i egzamin w oczach nauczyciela: XIV Krajowa Konferencja Diagnostyki Edukacyjnej*. Red. B. Niemierko, M. K. Szmigiel. Opole 2008 s. 58-65.

- Juszczak S. *Edukacja na odległość. Kodyfikacja pojęć, reguł i procesów*. Toruń 2003.
- Juszczak S. *System informatyczny w procesie kierowania i zarządzania szkołą*. W: *Komunikacja interakcyjna człowieka z komputerem*. Red. S. Juszczak. Kraków 2000 s. 171-195.
- Juszczak S., Jończyk J., Morańska D., Musiał M. *Dydaktyka informatyki i technologii informacyjnej*. Toruń 2003.
- Kiciński A. *Katecheza osób z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce po Soborze Watykańskim II*. Lublin 2007.
- Kiciński A. *Radio, Tv, Internet, Prasa na katechezie w diecezji siedleckiej*. W: *Środki audiowizualne w katechezie*. Red. S. Kulpaczyński. Lublin 2004 s. 173-181.
- Kine-Górna J. „Przyjaciel” z komputera. „Przewodnik Katolicki” 39 (2007) s.40-41.
- Kloch J. *Chleba nie kupisz za lindeny. Wiara w Second Life*. „Tygodnik Powszechny” nr 34(2007) s. 8.
- Kloch J., Przybysz M. *Edukacja medialna w seminariach duchownych. Dylematy i propozycje*. W: *Człowiek, media, edukacja*. Red. J. Morbitzer, E. Musiał. Kraków 2012 s. 212-225.
- Kloch J. *Filozofia 3W*. W: *I Ogólnopolskie Seminarium „Internet jako narzędzie ewangelizacji”*. Warszawa 1998 s. 12-18.
- Kloch J., Iwaniec W. *Informatyka w służbie Kościołowi. Możliwości zastosowania komputerów w kurii diecezjalnej, seminarium duchownym oraz w parafiach*. W: *Internet i Kościół*. Red. J. Kloch. Warszawa 2011 s. 140-149.
- Kloch J. *Kościół blogujący. Jak wykorzystywać blog w misji Kościoła?*. W: *Internet i Kościół*. Red. J. Kloch. Warszawa 2011 s. 214-226.
- Kloch J. *Kościół w Polsce wobec Web 2.0*. Kielce 2013.
- Kloch J. *Kościół – Internet. Wybór bibliografii polskiej z lat 1991-2002*. W: *Internet i nowe technologie – ku społeczeństwu przyszłości*. Red. T. Zasepa, R. Chmura. Częstochowa 2003 s. 67-85.
- Kloch J. *Kościół – Informatyka – Internet. Wybór bibliografii polskiej z lat 2002-2011*. W: *Internet i Kościół*. Red. J. Kloch. Warszawa 2011 s. 281-297.
- Kloch J. *W jaki sposób Internet może służyć uczelni katolickiej*. W: *Kościół a Europa w dobie współczesnej*. Red. M. Olszewski, E. Kirstukas. Wilno 2010 s. 111-126.
- Kloch J. *Wolność w Internecie?*. W: *Internet – fenomen społeczeństwa informacyjnego*. Red. T. Zasepa. Częstochowa 2001 s. 43-44.
- Kloch J. *Wy płynąć na głębię: stosowanie technologii informatycznych i Internetu w Kościele w myśli Jana Pawła II*. „Studia Elbląskie” 7/2006 s. 239-245.
- Kłoda-Staniecko B. *Między człowiekiem a bitem*. „Przegląd Kulturoznawczy” 2011 nr 1(9) s.207-210.
- Kompetencje medialne społeczeństwa wiedzy*. Red. W. Strykowski, W. Skrzydlewski. Poznań 2004.
- Komusińska J., Maźnica Ł., Strycharz J. *Polska szkoła w dobie „darmowej” rewolucji*. Warszawa 2015.

- Koncepcja dydaktyczna i merytoryczna e-podręczników przygotowanych przez.*
<<http://uni.wroc.pl/wiadomo%C5%9Bci/e-podr%C4%99czniki/koncepcja-dydaktyczna-i-merytoryczna-e-podr%C4%99cznik%C3%B3w-przygotowywanych-przez-uwr>>.
- Krzyżanowska Ł., Wiśnicka M. *Wykorzystanie eksperymentów i metod aktywizujących w nauczaniu – problemy i wyzwania. Raport z badań.* Warszawa 2009.
- Kuczwał D. *Internet w duszpasterstwie Kościoła katolickiego.* „Perspectiva” 9:2010 nr 1(16) s. 70-95.
- Kujawiński J. *Ewolucja szkoły i jej współczesna wizja.* Poznań 2010.
- Kulpaczyński S. *Ocena podręczników katechetycznych – jak i w jakim celu?.* W: *Podręczniki do nauki religii. Sens czy bezsens?.* Red. J. Kostorz. Opole 2009 s. 69-86.
- Kupisiewicz Cz. *Dydaktyka ogólna.* Warszawa 2000.
- Kwaśnica R. *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu.* W: *Pedagogika T. 2.* Red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski. Warszawa 2004 s. 291-319.
- Kwiatkowski S. M. *Technologia informacyjna w procesie globalizacji edukacji.* W: *Rola i miejsce technologii informacyjnej w okresie reform edukacyjnych w Polsce.* Red. T. Lewowicki, B. Siemieniecki. Toruń 2003 s. 37-42.
- Kwiek J. *Media a problem uzależnień.* W: *Cyberświat możliwości i zagrożenia.* Red. J. Bednarek, A. Andrzejewska. Warszawa 2009 s. 184-202.
- Laniado N., Pietra G. *Gry komputerowe, Internet i telewizja. Co robić, gdy nasze dzieci są nimi zafascynowane?.* Kraków 2006.
- Laszczak M. *Psychologia przekazu reklamowego.* Kraków 1998.
- Laszkowska J. *Rozwój technologii informacyjnej szansą dla osób niepełnosprawnych.* W: *Komputer w pedagogice specjalnej.* Red. B. Siemieniecki. Toruń 2005 s. 109-114.
- Lenkiewicz P. 2011. *Wytwarzanie kompleksowego zintegrowanego oprogramowania wspomagającego nauczanie na odległość.* Rozprawa doktorska. Polsko-Japońska Wyższa Szkoła Technik Komputerowych.
- Lepa A. bp. *Być prorokiem w świecie mediów. W piątą rocznicę Aetatis novae.*
<<http://archidiecezja.lodz.pl/czytelni/lepa/lepa2.html>>.
- Lepa A. bp. *Kościół w epoce mediów masowych.* „Chrześcijanin w świecie” 1992 nr 1.
- Lepa A bp. *Świat manipulacji.*
<http://parafia-siennica.pl/index.php?pokaz=a_czytelnia/manipulacja/swiat08>.
- Leszczyński W. *Kościół i film.* Warszawa 1966.
- Lewek A. *Informacja w nauce Kościoła o mediach.* „Kultura-Media-Teologia” 2010(2) nr 2.
- Lewek A. *Nowa ewangelizacja w duchu Soboru Watykańskiego II.* Katowice 1995 t. II.
- Ligęza A. *E – katecheza: aplikacje, portale i media społecznościowe na lekcjach religii.* Kraków 2016.
- Lipińska J. *Internet i młode pokolenie. Przeciwdziałanie potencjalnym zagrożeniom.* W: *Internet między edukacją, bezpieczeństwem a zdrowiem.* Red. M. Kowalski. Tychy 2008 s. 34-56.

- Livingstone S., Bober M. *Regulating the Internet at home: contrasting the perspectives of children and parents*. W: *Digital generations. Children, young people, and new media*. Red. D. Buckingham, R. Willett. Mahwah 2006 s. 93-113.
- Loryńska M. *21 błędów na stronie internetowej, przez które tracisz klientów*. <<http://www.pixelpr.net/blog/21-bledow-na-stronie-internetowej-przez-ktore-tracisz-klientow-34.html>>.
- Łabendowicz S. *Ewangelizacyjny wymiar katechezy*. „Zeszyty Formacji Katechetów” 2/2001 nr 2 s. 5-16.
- Łabendowicz S. *Katecheza w służbie ewangelizacji*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 36/1989 z. 6 s. 129-146.
- Łabendowicz S. *Metody pracy z zastosowaniem środków audiowizualnych w katechezie*. „Zeszyty Formacji Katechetów” 39/2010 nr 1 s. 81-86.
- Łabendowicz S. *Multimedialne pomoce dydaktyczne w katechezie*. „Zeszyty Formacji Katechetów” 51/2013 nr 3 s. 69-76.
- Łabendowicz S. *Techniki multimedialne w katechezie*. „Zeszyty Formacji Katechetów” 56/2014 nr 4 s. 96-104.
- Madej M. *Multimedia w dydaktyce*. <<http://www.mwmadej.republika.pl/madej2.htm>>.
- Madej M., Faron A., Maciejewski W. *E-learning w dydaktyce szkoły wyższej*. Wrocław 2016.
- Mapa Otwartych Zasobów Edukacyjnych*. Red. M. Moraczewska, P. Haratyk. Warszawa 2013.
- Martini C. M. *Rozmowy z moim telewizorem. Spotkania Kościoła ze światem mass mediów*. tłum. W. Pawłowski. Kraków 1998.
- Marty F., Missonnier S. *Młodzież i świat wirtualny*. „Przegląd Powszechny” 2 (2011) s. 44-57.
- Materiały konferencyjne: *Forum on the impact of open courseware for higher education in developing countries: final report*. Paris 2002. UNESCO.
- Mąkosa P. *Advantages and disadvantages of digital education*. "Biuletyn Edukacji Medialnej" 2/2013 s. 23-31;
- Mąkosa P. *Internet as a tool for Polish pastoral centers In London*. "Biuletyn Edukacji Medialnej" 1/2014 s. 56-66.
- Mąkosa P. *Komputer i Internet w dydaktyce nauczania religii*. W: *Środki audiowizualne w katechezie*. Red. S. Kulpaczyński. Lublin 2004 s. 183-202.
- Mąkosa P. *Mass media narzędziem czy środowiskiem katechezy?*. W: *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*. Red. A. Kiciński. Poznań 2007, s. 375-395.
- Mąkosa P. *Miejsce i rola współczesnych mediów w katechezie*. „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” 5/2013 nr 60 s. 115-128.
- Mąkosa P. *Nauczanie religii wobec cyfryzacji polskiej szkoły*. „Roczniki Teologiczne” 2014 z. 11 s. 25-38.
- Mąkosa P. *Technologia informacyjna w dydaktycznym procesie nauczania religii*. „Roczniki Teologiczne” nr 53(2006) s. 113-130.

- McQuail D. *Teoria komunikowania masowego*. Warszawa 2008.
- Media audiowizualne i cyfrowe wobec wyzwań współczesnego społeczeństwa*. Red. A. Adamski, A. Gralczyk, K. Kwasiak, M. Laskowska. Warszawa 2012.
- Media w edukacji. Obszary lokalności – różnorodność współczesności*. Red. A. Roguska. Siedlce 2013.
- Media – wartości – prawo*. Red. Sztuchmiller. Olsztyn 2008.
- Mikuła E. *Nowoczesne technologie w edytorstwie – zastosowanie w edukacji*. „Ogrody Nauk i Sztuk” 2016 (6) s. 357-367.
- Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Cyfrowa szkoła – sprzęt trafił do szkół*. <<http://www.cyfrowaszkoła.men.gov.pl/index.php/7-wazne/265-cyfrowa-szkola-sprzet-trafil-do-szkol>>.
- Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Podręczniki – lepsze, dostępnejsze, tańsze*. <<http://men.gov.pl/jakosc-edukacji/edukacja-informatyczna/cyfrowa-szkola-aktualnosci/e-podreczniki/podreczniki-lepsze-dostepniejsze-tansze.html>>.
- Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Rekomendacje – „Cyfrowa szkoła”*. <<http://archiwum.efs.men.gov.pl/attachments/article/2093/rekomendacje%20-%20cyfrowa%20szko%C5%82a.pdf>>.
- Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Statut Ośrodka Rozwoju Edukacji*. Warszawa 2015.
- Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji. *Sprawozdanie z realizacji Rządowego programu rozwijania kompetencji uczniów i nauczycieli w zakresie stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych „Cyfrowa szkoła”*. Warszawa 2014.
- Moczałło R. *Methopedia – społeczność ekspertów blended learningu*. W: *E-learning w szkolnictwie wyższym – potencjał i wykorzystanie*. Red. M. Dąbrowski, M. Zajac. Warszawa 2010 s. 45-50.
- Monet D. *Multimedia*. Katowice 1999.
- Moore A. *Warning to Teens: Gadgets Can Disturb Your Sleep*. <<http://www.medicaldaily.com/warning-teens-gadgets-can-disturb-your-sleep-242294>>.
- Morbitzer J. *O niektórych mitach komputerowej edukacji*. <<http://www.tuo.agh.edu.pl/Mity.pdf>>.
- Na laptopy, smartfony i tablice interaktywne*. <<http://www.epodreczniki.pl/begin/aktualnosci/dobrze-jest-miec-zasoby-na-laptopy-smartfony-i-tablice-interaktywne/>>.
- Nadobnik J., Łubkowska W. *Wykorzystanie nowoczesnych technologii w wybranych grach i zabawach rekreacyjnych*. „Studia Periegetica”: zeszyty naukowe Wielkopolskiej Szkoły Turystyki i Zarządzania nr 2(12)/2014 s. 165-174.
- Nagórny J. *Dziecko wśród mediów. Wychowanie w rodzinie do korzystania ze środków społecznego przekazu*. Częstochowa-Łódź 2004.
- Niektóre ważne filmy czyli tzw. lista watykańska*. <<http://kultura.wiara.pl/doc/451972>>.
- Niwiński A. *Środki informatyczne w katechetycznej działalności Kościoła*. Kraków 2004.
- Okoń W. *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*. Warszawa 2003.

- Oliveira J. de, Camacho M., Gisbert M. *Exploring Student and Teachers Participation in E-textbooks in a Primary School*. „Comunicar. Media Education Research Journal” 2014, nr 42 s. 87-95.
- Ostrowicki M. *Sytuacja edukacyjna w nauczaniu online*. W: *E-learning w szkolnictwie wyższym – potencjał i wykorzystanie*. Red. M. Dąbrowski, M. Zając. Warszawa 2010 s. 166-172.
- Ośrodek Rozwoju Edukacji. *E-wyzwania dla samorządów*.
 <<http://www.ore.edu.pl/projekty-ue/projekty-systemowe/zarzadzanie-oswiata/6544-e-wyzwania-dla-samorzadow>>.
- Ośrodek Rozwoju Edukacji. *O ośrodku*. <<http://www.ore.edu.pl/o-nas/struktura-ore>>.
- Ośrodek Rozwoju Edukacji. *Podręczniki multimedialne w polskich szkołach. Raport z badania*. Warszawa 2013.
- Otwarte Zasoby Edukacyjne w Polsce – uwarunkowania i szanse rozwoju*. Red. M. Grabski. Warszawa 2016.
- Otwarte zasoby, otwarte społeczeństwo*.
 <<https://centrumcyfrowe.pl/blog/2011/09/09/otwarte-zasoby-otwarte-spoleczenstwo/>>.
- Otwarte zasoby – edukacja dla wszystkich*. <<http://nina.gov.pl/baza-wiedzy/otwarte-zasoby-edukacja-dla-wszystkich/>>.
- Page AS, Cooper AR, Griew P, Jago R., *Children's screen viewing is related to psychological difficulties irrespective of physical activity*. “Pediatrics” November 126(5) 2010.
- Panuś T. *Podręczniki do religii – sens czy bezsens? Głos na temat odbioru podręczników w różnych diecezjach. Doświadczenia krakowskie*. W: *Podręczniki do nauki religii. Sens czy bezsens?*. Red. J. Kostorz. Opole 2009 s. 87-100.
- Pawłowicz J. J. dk. *Niedziela Środków Masowego Przekazu*.
 <http://www.areopag21.pl/giacinto/arttykul_3920_niedziela-srodkow-masowego-przekazu.html >.
- Petty G. *Nowoczesne nauczanie. Praktyczne wskazówki i techniki dla nauczycieli, wykładowców i szkoleniowców*. Gdańsk 2005.
- Pisarek M. *Możliwości i ograniczenia ewangelizacyjnego wykorzystania mass mediów w świetle nauczania papieża Franciszka*. „Zeszyty Formacji Katechetów” R. 14(2014) nr 2(54) s. 10-19.
- Pisarek M. *Rola edukacji cyfrowej w dydaktyce nauczania religii*. W: *XXV lat nauczania religii w polskiej szkole. Między nadzieją a rzeczywistością*. Red. M. Zając. Lublin 2015 s. 291-300.
- Pius XII. *Miranda prorsus*. W: *Kościół a kultura masowa*. Red. F. Adamski. Kraków 1984.
- Platon. *Fajdros*. Tłum. L. Regner. Warszawa 2004.
- Pluta-Olearnik M. *Rozwój nowych form edukacji na poziomie wyższym – wyzwania i szanse dla polskich uczelni*. W: *Marketing szkół wyższych*. Red. G. Nowaczyk, M. Kolasiński. Poznań 2004 s. 169-178.
- Podręczniki multimedialne w polskich szkołach. Raport z badania*. Warszawa 2013.

- Pokorna-Ignatowicz K. *Kościół w świecie mediów. Historia-dokumenty-dylematy*. Kraków 2002.
- Pompili D. *Il nuovo nell'antico. Comunicazione e testimonianza nell'era digitale*. Milano 2011.
- Poszukiwania optymalnego podręcznika do katechezy*. Red. P. Mąkosa. Lublin 2009.
- Przewodnik po Otwartych Zasobach Edukacyjnych*. Oprac. K. Grodecka, K. Śliwowski. Koalicja Otwartej Edukacji 2012. <http://koed.org.pl/wp-content/uploads/2012/03/OZE_przewodnik_v4.pdf>.
- Puchała M. *Komunikatory internetowe zagrożeniem dla dzieci*. W: *Cyberświat możliwości i zagrożenia*. Red. J. Bednarek, A. Andrzejewska. Warszawa 2009 s. 137-163.
- Purcell K. i inni. *How Teens Do Research in the Digital World*. "The Pew Research Center's Internet & American Life Project Online Survey of Teachers". November 1, 2012.
- Pyżlak G. *Pracownicy duszpasterstwa rodzin i ich zadania*. „Studia nad Rodziną” 2/2015 nr 37 s. 67-87.
- Redlarski K., Garnik I. *Zastosowanie systemów e-learningu w szkolnictwie wyższym*. W: *Zarządzanie informacyjnym środowiskiem pracy*. Red. B. A. Basińska, I. Garnik. Gdańsk 2014 s. 77-94.
- Religia a mass media*. Red. W. Zdaniewicz. Ząbki 1997.
- Ricoeur P. *Hermeneutics and the Human Science: Essays on Language, Action and Interpretation*. Red. J. B. Thompson. Cambridge 1981 chapter 7.
- Rockinson-Szapkiw A. J., Courduff J., Carter K., Bennett D., *Electronic versus traditional print textbooks: A comparison study on the influence of university students' learning*. "Computers & Education" 2013, nr 63 s. 259-266.
- Rodzina, młodzież i media. Problemy z życia działalności Kościoła w Polsce*. Red. J. Przybyłowski i E. Robek. Warszawa 2011.
- Rola i miejsce technologii informacyjnej w okresie reform edukacyjnych w Polsce*. Red. T. Lewowicki i B. Siemieniecki. Toruń 2002.
- Rose C. *Jak Cyfrowa Szkoła wspiera proces uczenia się i nauczania? – cz. III*. <http://edukacjaidialog.pl/blok/wpis,jak_cyfrowa_szkola_wspiera_proces_uczenia_sie_i_nauczania_-_cz_iii,1447.html>.
- Rożek T. *Wychowanie w sieci*. „Gość Niedzielny” 12 (2009) s. 46-47.
- Rożek T. *Dzieci w sieci*. „Gość Niedzielny” 10 (2010) s. 48-49.
- Sałata E. *Kształcenie nauczycieli a idea i praktyka uczenia się w ciągu całego życia*. W: *Education and technology*. Red. H. Bednarczyk, E. Sałata. Radom 2010 s. 377-382.
- Satel A. *Men wprowadza bezpłatny e-podręcznik*. <<http://www.oswiata.abc.com.pl/dyrektor-szkoly/czytaj/-/artykul/men-wprowadza-bezplatny-e-podrecznik-anna-satel>>.
- Siemak-Tylińska A., Sobolewska A. *Dydaktyka przedmiotów zawodowych. Przewodnik metodyczny dla studentów. Wybór tekstów*. Warszawa 2012.

- Siemieniecki B. *Integracja europejska a przemiany w polskiej edukacji medialnej*. W: *Media i edukacja w dobie integracji*. Red. W. Skrzydlewski, W. Strykowski. Poznań 2002 s. 33-42.
- Siemieniecki B., Lewandowski W. *Internet w szkole*. Toruń 1998.
- Sitkowska K. *Kościół wobec wyzwań nowych technologii*. „Kultura – Media - Teologia”. 2010(2) nr 2.
- Skubiś I. *Duszpasterskie oddziaływanie przez media według Instrukcji „Aetatis novae”*. <<http://www.niedziela.pl/artukul/904/Duszpasterskie-oddziaływanie-przez-media>>.
- Słotwińska H. *Ewangelizacyjna działalność parafii*. W: *Katecheza ewangelizacyjna. Poszukiwania koncepcji*. Red. P. Mąkosa. Lublin 2010 s. 195-212.
- Słotwińska H. *Metoda anamnezy w katechezie*. W: *W poszukiwaniu nowych metod katechetycznych*. Red. H. Słotwińska. Lublin 2006 s. 135-152.
- Słotwińska H. *Słowo wstępne*. W: *W poszukiwaniu nowych metod katechetycznych*. Red. H. Słotwińska. Lublin 2006.
- Smal T. *Nauczanie na odległość (e-learning)*. „Zeszyty Naukowe WSOWL” Nr 3(153) s. 105-114.
- Sobisz M. *Szanse i zagrożenia związane z używaniem komputera a problematyka wychowania dziecka w rodzinie*. „Kultura-media-teologia” 2013 nr 15 s. 49-59.
- Stanikowski K. *Edukacyjne konteksty internetowych kanałów przekazu*. W: *Technologie informacyjno-komunikacyjne w procesie kształcenia*. Red. J. Jędrzykowski. Zielona Góra 2011 s. 81-90.
- Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne 2*. Red. M. Winiarski. Wrocław 2005.
- Syśło M. *Multimedia w edukacji*. W: *Media a edukacja w dobie integracji*. Red. W. Skrzydlewski, W. Strykowski. Poznań 2002 s. 172-183.
- Syśło M. M. *Technologia informacyjna zmieniająca edukację*. W: *Rola i miejsce technologii informacyjnej w okresie reform edukacyjnych w Polsce*. Red. T. Lewowicki, B. Siemieniecki. Toruń 2003 s. 77-83.
- Szkudlarek T. *Media: szkic z filozofii i pedagogiki dystansu*. Kraków 1999.
- Szpet J. *Jak powstają podręczniki?*. W: *Podręczniki do nauki religii. Sens czy bezsens?*. Red. J. Kostorz. Opole 2009 s. 9-40.
- Środki audiowizualne w katechezie. nauczania religii w polskiej szkole*. Red. S. Kulpaczyński. Lublin 2004.
- Święś K. *Aktualne wyzwania nowej ewangelizacji w Polsce*. W: *Polskie drogi nowej ewangelizacji*. Red. K. Święś, D. Lipiec. Lublin 2014 s. 23-41.
- Święś K. *Obraz współczesnej młodzieży w Polsce*. „Warszawskie Studia Pastoralne” 2/2014 nr 23 s. 33-54.
- Świgoń M. *Stosunek Kościoła do prasy na przestrzeni wieków w świetle dokumentów kościelnych (cz. II)*. <ścieżka dostępu: <http://histmag.org/Stosunek-Kosciola-do-prasy-na-przestrzeni-wiekow-w-swietle-dokumentow-kościelnych-cz.-II-3063>>.
- Tanaś M. *Technologia informacyjna w procesie dydaktycznym*. Warszawa 2005.

- Technologia informatyczna w procesach kształcenia*. Red. J. Moos, A. Koludno. Łódź 2002.
- Technologie informacyjno-komunikacyjne w edukacji XXI wieku*. Red. R. Wawer, M. Pakuła. Lublin 2014.
- Technologie informacyjno-komunikacyjne w procesie kształcenia*. Red. J. Jędrzykowski. Zielona Góra 2011.
- Teluk T. *Pokolenie elektronicznych idiotów*. „Uważam Rze” (8 września 2013). <<http://www.uwazamrze.pl/arttykul/1045851-Pokolenie-elektronicznych-idiotow.html>>.
- Tobolska K. *Karmieni mediami*. „Przewodnik Katolicki” 26 (2010) s. 32-34.
- Tomasik P. *Jaka jest przyszłość podręczników?*. W: *Podręczniki do nauki religii. Sens czy bezsens?*. Red. J. Kostorz. Opole 2009 s. 41-52.
- Topol P. *Intermedia w edukacji osób niepełnosprawnych*. W: *Technologie informatyczne w służbie osób niepełnosprawnych*. Red. R. Klaus. Gorzów Wielkopolski 2007 s. 103-113.
- Twenge J. M. *Does online social media lead to social connection or social disconnection?*. „Journal of College and Character”. 2013, Feb. Vol. 14, Iss. 1 s. 11–20.
- van Breemen P. SJ. *Znajdować Boga we wszystkich rzeczach*. W: *Co zabrać ze sobą? Po drugim tygodniu ćwiczeń duchowych*. Red. J. Augustyn. Kraków 2009 s. 249.
- Wagner J. *Kształcenie na odległość – perspektywa historyczna*. W: *Technologie informacyjno-komunikacyjne w procesie kształcenia*. Red. J. Jędrzykowski. Zielona Góra 2011 s. 55-72.
- Wallace P. *Psychologia Internetu*. tłum. T. Honorowski. Poznań 2001.
- Wedel-Domaradzka A., Raczyńska A. *Jak skutecznie prowadzić zajęcia na platformie edukacyjnej?*. Warszawa 2013.
- Wesołowski W. *Il rapido sviluppo – Szybki postęp*. <<http://www.niedziela.pl/arttykul/39738/nd/%E2%80%9EIl-rapido-sviluppo%E2%80%9D---Szybki-postep>>.
- Wiatrowski Z. *Działalność zawodowca w kontekście rozwoju zawodowego człowieka*. „Problemy Profesjologii” 2005 nr 1 s. 25-34.
- Wieczorkowska G. *Zalety i wady edukacji internetowej: model dydaktyczny COME*. „Uniwersytet Warszawski Kwartalnik” 3/2004 s. 3-12.
- Woźniak J. *Globalizacja – media – etyka*. „Biuletyn Edukacji Medialnej” 1/2008 s. 87-94.
- Woźniak J. *Konieczność edukacji medialnej wobec kultury medialno-genderowej*. „Theologos” 2015 s. 124-131.
- Wrońska H. *Możliwości ewangelizacyjne w szkolnym nauczaniu religii*. W: *Katecheza ewangelizacyjna. Poszukiwania koncepcji*. Red. P. Mąkosa. Lublin 2010 s. 51-61.
- Wodecki A. *E-learning wobec trendów demograficznych w Polsce i na świecie*. W: *E-learning w szkolnictwie wyższym – potencjał i wykorzystanie*. Red. M. Dąbrowski, M. Zajac. Warszawa 2010 s. 20-30.

- Wołkiewicz A. *Testament Cyfrowego Imigranta – Benedykt XVI do mieszkańców cyfrowego świata*.
<http://www.ktime.up.krakow.pl/symp2013/referaty_2013_10/wolkiewicz.pdf>.
- Wybrane doświadczenia z programów cyfryzacji szkół za granicą. W: *Założenia komponentu badawczego „Cyfrowa szkoła”*. Red. A. Sekuła.
<<http://mc.bip.gov.pl/fobjects/download/95881/zalozenia-komponentu-badawczego-cyfrowa-szkola-pdf.html>>. s. 171-176.
- Wychowanie i kształcenie w erze cyfrowej*. Red. P. Plichta, J. Pyżalski. Łódź 2013.
- Zajac M. *Możliwości wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnej w nauczaniu religijnym*. „Biuletyn Edukacji Medialnej” 2/2015 s. 85-98.
- Zajac M. *Multimedia w nauczaniu religii*. „Przegląd Uniwersytecki” 25:2013 nr 5-6 s. 54.
- Zajac M. *Odpowiedzialne osvajanie wirtualnego systemu uczestnictwa w realizacji katechezy*. W: *Środki audiowizualne w katechezie*. Red. S. Kulpaczyński. Lublin 2004 s.203- 220.
- Zasępa T. *Media, człowiek, społeczeństwo: doświadczenie europejsko-amerykańskie*. Częstochowa 2000.
- Zellma A. *Aktywność nauczyciela religii w przeciwdziałaniu agresji elektronicznej wśród młodzieży*. „Studia Elbląskie” 15/2014 s. 333-343.
- Zellma A. *Cyberprzestrzeń w warsztacie pracy edukacyjnej nauczyciela religii – szansa czy zagrożenie?*. „Świat i Słowo” 1(22)/2014 s. 185-196.
- Zellma A. *Doskonalenie pedagogiczne nauczycieli religii w obliczu zmian edukacyjnych*. „Studia Pastoralne” 10/2014 s. 421-431.
- Zellma A. *Edukacja czytelnicza i medialna młodzieży jako integralny element szkolnego nauczania religii*. „Studia Elbląskie” 6/2004-2005 s. 113-124.
- Zellma A. *Formacja sumienia uczestników lekcji religii w czasach „płynnej nowoczesności”*. Forum Teologiczne” 15/2014 s. 109-120.
- Zellma A. *Jak korzystać z podręczników do nauki religii?*. W: *Podręczniki do nauki religii. Sens czy bezsens?*. Red. J. Kostorz. Opole 2009 s. 53-68.
- Zellma A. *Kompetencje nauczyciela religii jako perspektywa efektywności edukacyjnej*. „Katecheta” 6/2009 s. 3-12.
- Zellma A. *Profesjonalny rozwój nauczyciela religii*. Olsztyn 2013 s. 280-288.
- Zimbardo P. G. *Psychologia i życie*. Warszawa 1999.
- Żołędowska-Król B. *Nauczanie na odległość formą edukacji w szkolnictwie wyższym*. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie i Marketing” 1/2007 s. 79-85.

3. Netografia

- bibe.ibe.edu.pl
 www.cyfrowaszkoła.org
 www.epodreczniki.pl
 www.euodesk.pl

www.europarl.europa.eu

www.eur-lex.europa.eu

www.hfhr.pl

www.kultura.wiara.pl

www.niedziela.pl

www.panstwo.net

www.pl.wikipedia.org

www.prawoprosto.pl

www.rpo.gov.pl

www.ukie.gov.pl

www.vatican.va